

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Serie nouă • Anul XVII
2006 • Nr. 3–4

DIN SUMAR:

ILIE BĂDESCU, CLAUDIA BURUIANĂ, ADELA ȘERBAN, Puterea economică și spirituală a gospodăriei rurale în România, la sfârșit de mileniu

DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, CRISTINA DÂMBOEANU, Criminalitatea comisă cu violență în comunitățile rurale

IOANA PETRE, Starea de sănătate în satul românesc de astăzi. Manifestări și tendințe

MANUELA GHEORGHE, Coordonate socio-religioase ale trăirii credinței în satul românesc postcomunist

SORIN M. RĂDULESCU, Politici de control asupra drogurilor

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, MONICA RAȘEEV, Raportarea întreprinderilor la complexitatea schimbărilor sociale

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, Situația întreprinderilor inovative din România

CAMELIA BECIU, Construcția mediatică a problemelor publice: schimbarea socială și adaptarea la noile contexte europene

SIMONA ȘTEFĂNESCU, ANCA VELICU, „Național” versus „european” în discursul mediatic și în mentalul colectiv

PETRUȘ ALEXANDRESCU, Rolul școlii și al familiei în educația tinerei generații, în orizontul integrării europene

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

COLEGIUL DE REDACȚIE:

Dr. Ilie BĂDESCU, director al Institutului de Sociologie; dr. Sorin M. RĂDULESCU, redactor-șef; dr. Iancu FILIPESCU, secretar general de redacție; dr. Maria COBIANU-BĂCANU, redactor-șef adjunct; dr. Dan BANCIU, dr. Ștefan BUZĂRNESCU; dr. Mișail CERNEA, membru corespondent al Academiei Române; dr. Emilian M. DOBRESCU; dr. Ioan DRĂGAN; Ion GLODEANU, secretar științific al Institutului de Sociologie; dr. Oscar HOFFMAN; dr. Petru ILUȚ; dr. Michel MAFFESOLI, profesor Universitatea Paris V; dr. Paul H. STAHL, membru de onoare al Academiei Române; director de Studii la École des Hautes Études en Sciences Sociales (Paris); dr. Ioana PETRE; dr. Ivan TCHALAKOV, Președinte al Asociației Sociologilor din Bulgaria.

Redactor: Simona-Grazia DIMA

Microprocesare și tehnoredactare computerizată: Cristiana TUTUNEA

Redacția: INSTITUTUL DE SOCIOLOGIE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 27; 4021-318 81 28/2417

Fax: 4021-318 24 48

E-mail: revista@insoc.ro

Redactor: Ana BOROȘ

Tehnoredactare computerizată: Daniela FLORESCU

Coperta: Mariana ȘERBĂNESCU

© 2006, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5

050711, București, România

Tel.: 4021-318 81 06; 4021-318 81 46

Fax: 4021-318 24 44

E-mail: edacad@ear.ro

Adresa web: www.ear.ro

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Anul XVII, nr. 3-4 • 2006

S U M A R

TRANZIȚII ÎN SATUL ROMÂNESC CONTEMPORAN

ILIE BĂDESCU, CLAUDIA BURUIANĂ, ADELA ȘERBAN, Puterea economică și spirituală a gospodăriei rurale în România, la sfârșit de mileniu	187
DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, CRISTINA DÂMBOEANU, Criminalitatea comisă cu violență în comunitățile rurale	199
IOANA PETRE, Starea de sănătate în satul românesc de astăzi. Manifestări și tendințe	219
MANUELA GHEORGHE, Coordonate socio-religioase ale trăirii credinței în satul românesc postcomunist.....	233

SOCIOLOGIA DROGURILOR

SORIN M. RĂDULESCU, Politici de control asupra drogurilor.....	249
--	-----

INTEGRARE EUROPEANĂ ȘI SCHIMBARE SOCIALĂ

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, MONICA RAȘEEV, Raportarea întreprinderilor la complexitatea schimbărilor sociale.....	277
CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, Situația întreprinderilor inovative din România.....	303

ÎNVĂȚĂMÂNT ȘI MASS-MEDIA

CAMELIA BECIU, Construcția mediatică a problemelor publice: schimbarea socială și adaptarea la noile contexte europene	317
SIMONA ȘTEFĂNESCU, ANCA VELICU, „Național” versus „european” în discursul mediatic și în mentalul colectiv.....	337
PETRUȘ ALEXANDRESCU, Rolul școlii și al familiei în educația tinerei generații, în orizontul integrării europene.....	361

RECENZII ȘI NOTE DE LECTURĂ

MICHAEL M. CERNEA, AMIR H. KASSAM (eds.), <i>Researching the Culture in Agriculture. Social Research for International Development</i> (Cercetarea culturii în agricultură. Cercetare socială pentru dezvoltarea internațională), CABI Publishing, CAB International, Wallingford, Oxfordshire, 2006 (Serban Cârstea); FRANCO CARDINI, <i>L'invenzione del Nemico</i> (Inventarea inamicului), Selerio editore, Palermo, 2006 (Monica Joița); MARIA COBĂNĂU-BĂGĂNĂ ȘI PETRUȘ ALEXANDRESCU, <i>Școala românească, încotro?</i> , Pitești-București, Editura Pitești 45, 2004 (Daniela Ciutac)	383
--	-----

PUTEREA ECONOMICĂ ȘI SPIRITUALĂ A GOSPODĂRIEI RURALE ÎN ROMÂNIA LA SFÂRȘIT DE MILENIU

ILIE BĂDESCU, CLAUDIA BURUIANĂ, ADELA ȘERBAN

THE ECONOMIC AND SPIRITUAL POWER OF THE RURAL HOUSEHOLD IN ROMANIA AT THE END OF THE MILLENNIUM

In the 20th century, the Romanian village as a carrier of civilization and its configuration of peasant-like type have entered a withdrawal phase. An entire system of articulations that were tying in a functional whole the collective and individual existence has collapsed. The visible result of this crumbling was, first of all the physical submission of the village and the fact that a large part of its people have been „delivered” to the cities. Today, the village has entered another phase: its civilizing function has been replaced by the social assistance function of the cities, the village being transformed in a refuge place for the less favored groups from the cities. The analysis of the state of the rural household is one of the most relevant indicators for the situation of the village’s soul as well as for its economic power: it is evidence of the power or weakness with which the Romanian village meets the beginning of this new millennium.

Data show that the rural areas contain the largest share of households with two or more children; (51.8% of the total number of households). At the same time, what is surprising in the Romanian rural area is the large number of non-family households which are made of one person. The share of these households is as high as 93.36% of the total number of non-family households. In the rural area, of the total of non-family households with one person, the largest share is that of households of lonely pensioners. At the moment in Romania there are approximately 500,000 rural households managed by a lonely pensioner. According to these data, the Romanian village at the beginning of the third millennium is acquiring the aspect of a huge asylum for the old and the poor who are in an acute state of abandonment from the part of the state. The analysis of the rural household leads to the sad and alarming conclusion that the Romanian rural area appears as an environment of diminished powers, which is left uncovered in the face of essential needs of existence.

Veacul XX este veacul în care satul românesc ca „purtător de civilizație”¹ și configurația lui de tip țărănesc au intrat în recul: un întreg sistem de articulații, care legau într-un tot funcțional existența colectivă și individuală, s-a prăbușit. Urmarea vizibilă a acestei surpări a fost, într-o primă fază, scufundarea fizică a satului și „livrarea” unei însemnate părți din efectivul său de oameni orașelor; astăzi satul a intrat într-o altă fază: funcțiunii sale civilizatoare i-a luat locul funcțiunea de

¹ A se vedea E. Bernea, *Civilizația română sătească*, Editura Fundațiilor Regale, 1944.

asistență socială a orașelor², satul transformându-se într-un loc de refugiu pentru grupele defavorizate ale acestora.

Ne-am oprit asupra analizei gospodăriei rurale de astăzi deoarece, privit dintr-un anumit punct de vedere, satul este o sumă de gospodării. Starea gospodăriei rurale este unul dintre cei mai relevanți indicatori ai situației sufletești a satului, precum și a puterii lui economice, el face dovada puterii sau slăbiciunii cu care satul românesc întâmpină începutul acestui nou mileniu.

DELIMITĂRILE „RURAL”/„URBAN”. O PROBLEMĂ METODOLOGICĂ

În România, cu unele excepții, distincția rural-urban este utilizată mai mult ca o delimitare administrativă decât ca una culturală. Din acest motiv, statisticile generale care vizează mediul rural sunt nerelevante pentru înțelegerea situației satului românesc, deoarece împărțirea în urban și rural a teritoriului țării nu s-a făcut în funcție de un specific, de un anumit tipar de trăire și de gândire propriu orașeanului, și săteanului, ci în funcție de mărimea localității și importanța lor administrativă. Aceste două spații stilistice nu au fost privite ca mobile și flexibile, așa cum sunt, ci au fost obligate să intre în tipare pre-definite convențional. Există localități rurale cu specific orășenesc, la fel cum există și localități urbane în care se trăiește într-o continuitate cu formele țărănești de expresie. Din 1930, de exemplu, mediul urban s-a socotit fără comunele suburbane. Ce le făcea pe acestea „urbane”, înainte de 1930 și ce le-a făcut „rurale”, mai apoi?

„Urban” sau „rural” sunt, în spațiul românesc, două etichete; ele nu definesc realitatea intimă a vieții sociale. În România, mai curând decât a vorbi despre „urban” și „rural”, ar fi mai degrabă potrivit a vorbi despre *modern* și *țărănesc*, două moduri spirituale de a structura colectivitățile omenești. Reculul sau expansiunea lor în interiorul teritoriului românesc ar oferi o imagine mult mai adecvată noo-geografiei culturale și sociale românești.

Se vorbește adeseori, în discursul public, despre *țăran* cu o mult prea mare ușurință, punându-se un semn de egalitate între „țăran” și „rural” sau între „țăran” și „agricultor”. Problema țărăniei în spațiul românesc este însă mult mai profundă. *Lumea țărănească* este creația fundamentală a poporului român. Apartenența omului la această lume țărănească nu o dă locuirea în mediul rural sau o anumită încadrare socio-profesională, ci participarea la o anumită stare de spirit și la un anumit mod de viață. Satul, în accepțiunea lui clasică – cea utilizată în tradiția școlilor de gândire românești – este „o organizație totală, teritorială, socială și spirituală, ceva cu mult mai mult decât un simplu organ administrativ”³, „o formă totală de organizare a vieții, sub toate laturile complexe pe care le cuprinde orice

² A se consulta în această problemă Ilie Bădescu, *Demografie și demopolitică*, în revista „Geopolitică”, 2005, nr. 1.

³ H.H. Stahl, *Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, vol. II, București, Editura Academiei R.P.R., 1959, p. 32.

societate umană”⁴. De aceea, satul, spre deosebire de orice altă structură socială, nu poate fi sprijinit prin politici sociale parțiale, fiindcă este un bloc de aspecte interdependente, și nici nu poate fi reformat într-un singur aspect, fără ca și celelalte să se schimbe: fiind un tot, modificările afectează întregul.

Am ridicat această problemă, deoarece România este, din acest punct de vedere, un spațiu insuficient explorat și acest lucru ar putea face ca datele statistice pure, fără cunoașterea distribuției teritoriale a modurilor de viață moderne și țărănești, a interpenetrării sau joncțiunii dintre ele în aceeași comunitate, să facă dificilă, chiar imposibilă, evaluarea corectă a oricărui aspect cercetat.

Aspectul gospodăresc al satului nu poate fi discutat, cel puțin atunci când analizăm gospodăria țărănească, decât prin raportare la întreg, ethosul muncii gospodărești aflându-se într-o strictă dependență cu modul de viață și configurația spirituală a comunității de tip țărănesc. Cel modern ridică alte exigențe de cercetare. Cum poți ști însă, ca cercetător, când ai de a face cu unul sau cu altul? Miza unei analize asupra ruralului românesc de astăzi este aceea de a surprinde starea *satului* românesc de astăzi, nu ca unitate administrativă, cât mai ales culturală și spirituală.

GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ ROMÂNEASCĂ

*Formele vieții economice – spunea Mircea Vulcănescu – se deosebesc uneori în așa măsură de la o unitate la alta, încât s-ar părea că nici nu mai e vorba de fapte de același ordin*⁵. Ceea ce numim gospodărie rurală este o convenție teoretică; în realitate, există două mari clase tipologice de gospodării: gospodăria țărănească și gospodăria capitalistă.

Gospodăria țărănească aparține unui sistem de viață și de muncă de tip țărănesc, care a intrat în declin în întreaga Europă. Ea exprimă o opțiune existențială, un mod de a fi și de a se exprima, deoarece diferența între cele două tipuri de gospodărie (țărănească și capitalistă) nu ține atât de aspectul strict economic al strategiei de producție și consum, cât mai ales de aspecte „de ordin mixt, nediferențiate, simultan economice și etice”⁶.

O gospodărie țărănească este „un atelier de producție”⁷, întemeiat pe munca unui grup familial care urmărește satisfacerea nevoilor sale de consumație⁸; ea are un ethos al muncii propriu, care nu pleacă de la ideea de profit, ci de la cea de respect dobândit prin muncă. În oraș, membrii familiei își au, în general, ca sursă de venituri, salariile, pe care le primesc pentru munci efectuate în afara familiei.

⁴ Ibidem.

⁵ M. Vulcănescu, *Prolegomene sociologice la satul românesc*, București, Editura Eminescu, 1997, p. 150.

⁶ Idem.

⁷ H.H. Stahl, *op. cit.*, p. 111.

⁸ M. Vulcănescu, *op. cit.*, p. 111.

*Gradul de independență pe care îl au membrii acestui fel de familie este de aceea deosebit de mare. Familia nu mai este, economic, decât o gospodărie de consum, nu una de producție; iar patrimoniul familial nemaifiind constituit din mijloace de producție, nu mai formează cheagul social al familiei. Familia țărănească individualizată în gospodărie proprie este însă o familie de lucrători direcți ai pământului: hrana lor este scoasă din munca asociată depusă pe un teren comun familial. Baza economică a familiei, gospodăria, este, în asemenea condiții, cu desăvârșire hotărâtoare pentru întreaga viață de familie. Fără de înțelegerea a ce este gospodăria țărănească, normele relațiilor intrafamiliale nu pot fi înțelese. Forma de organizare a **atelierului** colectiv familial determină, în linii mari, mărimea grupului familial și relațiile dintre membrii alcătuitoari⁹.*

Studiind problema gospodăriei țărănești arhaice, H.H. Stahl arată că aceasta este formată dintr-un nucleu familial alcătuit dintr-un cuplu căsătorit și copiii acestuia; deși *caracterul colectiv al muncii în cuprinsul gospodăriei rămâne o lege statornică*¹⁰, în cadrul gospodăriei țărănești există o anumită diviziune a muncii, în funcție de vârstă și de sex.

Oprindu-se asupra deosebirii structurale a gospodăriei țărănești față de exploatarea economică capitalistă, Mircea Vulcănescu constată că *ethosul gospodăresc țărănesc presupune o limitare a proprietății la puțină de exploatare a unei familii și a profitului muncii la nevoile de consumație a gospodăriei: În ceea ce privește intensitatea de exploatare a muncii, ea e stabilită în întreprinderile capitaliste în vederea obținerii maximului de venit pe unitatea de cheltuială bănească, și are o limită inferioară, sub care exploatarea capitalistă încetează de a produce: acoperirea prin venitul total a totalului cheltuielilor făcute. În gospodăria țărănească, dimpotrivă, ea e stabilită în vederea obținerii venitului maxim pe unitatea de muncă, fără limită inferioară, dar cu o limită superioară relativă: satisfacerea nevoilor de consum ale familiei, fapt care dă familiei țărănești o mai mare rezistență la criză*¹¹.

SPAȚIUL RURAL AL LUMII – ARIE DE SUBDEZVOLTARE?

Populația lumii conține la ora actuală peste trei miliarde populație rurală, jumătate din totalul populației globului. În pofida aparentei proporționalități între populația urbană și cea rurală (48%, respectiv 52%), lumea contemporană prezintă disparități enorme în privința gradului de dezvoltare a regiunilor în care trăiește cea din urmă. Spațiul rural reprezintă însă cea mai mare parte din suprafața țărilor, astfel încât apar mari contraste în ceea ce privește densitatea locuirii, în special între aglomerările urbane dezvoltate și zonele rurale nedezvoltate (ca infrastructură,

⁹ H.H. Stahl, *op. cit.*

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ M. Vulcănescu, *op. cit.*, p. 112.

servicii, etc.). Cea mai mare parte a locuitorilor din rural – 90% dintre aceștia trăiesc în țări în curs de dezvoltare (Asia (12,5%), și o pondere mai redusă în Europa, America și Australia). Totodată acești locuitori alcătuiesc jumătate din populația săracă și extrem de săracă a globului.

STAREA GOSPODĂRIEI RURALE ÎN ROMÂNIA

Situația gospodăriilor rurale din România nu s-a modificat esențial din 1992. Numărul total al gospodăriilor populației este, conform datelor ultimului *Recensământ al populației și gospodăriilor*, realizat în 2002, de 7 320 202, dintre care 3 361 860 sunt gospodării rurale (2 662 115 gospodării familiale și 699 745 nefamiliale¹²) și 3 958 342 gospodării urbane. Numărul mediu de persoane pe o gospodărie este de 3,03 în rural și 2,82 în urban. Cel mai scăzut număr mediu de persoane pe o gospodărie se înregistrează în București (2,60 persoane în medie într-o gospodărie). Numărul mediu de persoane într-o gospodărie la nivelul anului 2002 (2,89) este în scădere față de anul 1992, când o gospodărie era alcătuită în medie din 3,07 persoane. Acest fapt corespunde scăderii absolute a populației României.

Tabelul nr. 1

Situația gospodăriilor din România, pe medii de rezidență (comparație între 2002 și 1992)

Gospodăriile populației	Numărul gospodăriilor 2002	Numărul gospodăriilor 1992	2002 în % față de 1992	Mărimea medie a gospodăriei 2002	Mărimea medie a gospodăriei 1992
Total	7 392 131	7 288 676	101,4	2,89	3,07
Urban	3 995 239	3 970 435	100,6	2,79	3,03
Rural	3 396 892	3 318 241	102,3	3,01	3,12

Sursa: *Recensământul general al populației și gospodăriilor*, INS, 2002.

Ponderea cea mai mare din mediul rural o ocupă gospodăriile care au în întreținere doi sau mai mulți copii; acestea formează 51,8% din totalul gospodăriilor. Comparativ cu mediul urban, gospodăriile rurale care au 3 și mai mulți copii sunt de peste 3 ori mai frecvente decât gospodăriile urbane de același tip.

Tabelul nr. 2

Ponderea gospodăriilor după mărime, din totalul gospodăriilor pe rural

Mărimea gospodăriei	1 persoană	2 persoane	3 persoane	4 persoane	5 persoane	6 persoane și peste
Procent din întreg	18,5%	26,2%	16,5%	18,2%	11,8%	8,8%

Sursa: *Institutul Național de Statistică*, iunie 2004.

¹² Recensământul general al populației și gospodăriilor, INS, p. 683.

Sub aspectul mărimii gospodăriei, România rurală nu se prezintă omogenă. Pe regiuni de dezvoltare, gospodăriile formate din 6 sau mai multe persoane au o frecvență mai ridicată în regiunile de sud, sud-vest și nord-est. Primele două regiuni de dezvoltare menționate se caracterizează printr-un spor natural complet prăbușit și printr-un spor matrimonial coborât, ceea ce ne împiedică să tragem concluzia că modelul familial al gospodăriei este familia cu un număr mare de copii. Foarte probabil, este vorba despre gospodării cu mai multe nuclee familiale. Nu același lucru se poate spune despre regiunea de nord-est unde sporul natural este cel mai ridicat din țară. Cel mai probabil, este vorba despre gospodării mono-familiale, cu un număr ridicat de copii.

În același timp, în ruralul românesc, surprinde numărul mare de gospodării nefamiliale alcătuite dintr-o singură persoană, a căror pondere este ridicată în totalul gospodăriilor nefamiliale (93,36%). În rural, din totalul gospodăriilor nefamiliale cu o singură persoană, ponderea cea mai mare o au gospodăriile constituite din pensionari singuri. În România, la ora actuală aproximativ 500 000 de gospodării rurale sunt administrate de un pensionar singur.

Tabelul nr. 3

Gospodării nefamiliale (total) și ponderea gospodăriilor nefamiliale cu o singură persoană, în totalul gospodăriilor nefamiliale, pe medii rural/urban

Medii de rezidență	Gospodării nefamiliale	Gospodării nefamiliale de o singură persoană	% din total gospodării nefamiliale	Gospodării nefamiliale de o singură persoană ocupate	Gospodării nefamiliale de o singură persoană pensionar
Rural	699 745	653 328	93,36 %	153 925	468 971
Urban	813 422	731 094	89,87 %	209 618	437 247

Sursa: Recensământul populației și al locuințelor, INS, 2002.

În total, în România, pe regiuni și județe, numărul cel mai mare de gospodării cu o singură persoană (între 40 000 și 50 000 în județele indicate) sunt concentrate în nord-est (județele Bacău și Iași), sud (Județele Argeș, Prahova), nord-vest (Cluj și Bihor), sud-vest (Jud. Dolj), vest (județul Timiș cu peste 50 000 de gospodării cu o singură persoană).

Comparația pe medii, între grupele de vârstă ale persoanelor cap de gospodărie, indică o tendință mai accentuată de îmbătrânire în rural, față de urban. Astfel, gospodăriile cu persoane de referință de 25–49 ani au o pondere mai mică în rural față de urban (33,4% față de 47,4%), în timp ce situația stă invers în cazul persoanelor de referință de 50 de ani și peste 50 de ani (66,1% față de 50,1%).

În mediul rural, grupele de vârstă extreme sunt mult mai bine reprezentate: ponderea persoanelor sub 15 ani (18,4%) o depășește cu 4,1 puncte procentuale pe cea corespunzătoare din mediul urban. Aceeași situație poate fi întâlnită în cazul persoanelor de 65 de ani și peste această vârstă, pentru care ponderea este cu 7,1 puncte procentuale mai ridicată decât la aceeași grupă de vârstă din urban.

PUTEREA ECONOMICĂ A GOSPODĂRIEI RURALE

Proporția gospodăriilor cu venituri din pensii este mult mai ridicată în mediul rural (62%) față de mediul urban (47%) (Sursa INS, la nivelul anului 2004).

Doar pentru 33% din gospodăriile rurale una dintre sursele principale de venit o constituie activitățile agricole, iar aproximativ 11 % dobândesc venituri din natură. 37 % din gospodăriile rurale realizează venituri din activități salariale, 45% venituri din alte prestații sociale, aproximativ 6% din activități neagricole independente și sub 3% sunt șomeri. Asistăm la o astfel de configurație a spațiului *rural*, care, din punctul de vedere al distribuției ocupaționale a gospodăriilor, nu se mai suprapune decât în mică măsură peste spațiul *țărănesc*.

Luând în calcul proporția gospodăriilor fără persoane active (în care nici capul de gospodărie, nici restul persoanelor din gospodărie nu sunt ocupate), rezultă că 1 162 841 din totalul de 3 361 860 al gospodăriilor rurale nu cuprind nici o persoană activă. În 34,6% din gospodăriile rurale, bugetul gospodăriei este realizat *numai* pe seama pensiilor, ajutoarelor de șomaj, alocațiilor pentru copii.

În România, la recensământul din 2002, dintr-un total de 3 361 860 gospodării rurale, a rezultat că **persoana de referință a gospodăriei** este:

- **ocupată** în 1 366 266 de gospodării, ponderea cea mai mare în această categorie o au gospodăriile constituite dintr-un nucleu familial (1 106 155) – cuplu cu copii (690 783);
- **șomer** în 128 971 de gospodării rurale, din care 108 297 sunt gospodării constituite dintr-un nucleu familial – cuplu cu copii (79 782);
- **pensionar**, în 1 699 729 de gospodării, cea mai mare pondere din această categorie o au gospodăriile constituite dintr-un nucleu familial (1 012 156) – fără alte persoane (809 317);
- **casnică**, în 75 224 de gospodării rurale, din acestea 57 929 sunt gospodării familiale;
- **altă persoană inactivă**, în 91 670 de gospodării rurale, 71 859 fiind gospodării rurale familiale;

Situația gospodăriei rurale se prezintă deci astfel: celor aproximativ 500 000 de gospodării fără viitor, administrate de un pensionar singur, li se adaugă alte 600 000 de gospodării rurale lipsite de asemenea de resurse de dezvoltare fiind constituite din diverse categorii de persoane inative (șomeri, casnice etc), din persoane care nu realizează venituri.

În mediul rural, structura pe niveluri de venit net arată că gospodăriile rurale se concentrează în zona veniturilor mici. Ponderea gospodăriilor cu venituri sub 19 milioane ROL este de 5 ori mai mare în mediul rural decât în mediul urban (sărăcia extremă este de cinci ori mai mare în rural decât în urban), iar a celor cu venituri peste 98 de milioane lunar este de 3 ori mai mică (iar bogăția este de trei ori mai mică).

Una din 9 gospodării rurale au obținut în total, în intervalul iunie 2003 – mai 2004, mai puțin de 19 milioane, adică, în medie, mai puțin de 1 583 333 RON lunar.

Tabelul nr. 4

Situția gospodăriei rurale după venitul net realizat într-un an

Procent gospodării din total	19,8	28,3	25,8	13,9	6,1	6,1
Venit realizat de gospodărie între iunie 2003 – mai 2004	până la 19 000 000 RON	între 19 000 000 – 39 000 000 RON	între 39 000 000 – 66 000 000 RON	între 66 000 000 – 98 000 000 RON	între 98 000 000 – 125 000 000 RON	peste 125 000 000 RON
Venit mediu pe lună	până la 1 583 333 RON	între 1 583 333 – 3 250 000 RON	între 3 250 000 – 5 500 000 RON	între 5 500 000 – 8 166 666 RON	între 8 166 666 – 10 416 666 RON	peste 10 416 666 RON

Sursa: INS, iunie 2004.

Datele INS din iunie 2004 indică de asemenea faptul că 43 % din gospodăriile rurale își autoevaluează capacitatea de a face rost de o sumă minimă, evaluată la 5 milioane de RON, pentru a face față situațiilor neprevăzute, ca fiind practic nulă.

Din punctul de vedere al cheltuielilor pe care o gospodărie rurală și le poate permite, situația se prezintă în felul următor:

Tabelul nr. 5

Situția gospodăriilor rurale, după cheltuielile pe care și le pot permite în funcție de statutul capului gospodăriei

Procente din totalul gospodăriilor după cheltuielile pe care și le pot permite pentru:							
Statutul capului gospodăriei	cumpărarea de produse alimentare	cumpărarea de îmbrăcăminte sau încălțăminte	înlocuirea unor bunuri de folosință îndelung uzate	menținerea unei temperaturi adecvate în locuință	satisfacerea nevoilor culturale ale membrilor gospodăriei	plata unei ieșiri de o săptămână într-o localitate din țară	invitarea unor persoane la masă cel puțin o dată pe lună
Salariat	85,2	66	13,3	31,9	6	7,7	14,7
Patron	92,9	81,1	42,8	58,2	25	38,9	43
Lucrător pe cont propriu în activități neagricole	89,3	67,5	14,3	31,5	2,7	9,6	15,7
Șomer	80,2	32,8	*	11,2	–	–	3,2
Agricultor	77,6	42,5	6	25,4	1,5	1,4	8,6
Pensionar	82,3	40,1	5,4	21,3	0,9	1,7	5,7

Sursa: INS, iunie 2004.

Tabelul nr. 6

Situația gospodăriilor rurale, după cheltuielile pe care și le pot permite în funcție de mărimea gospodăriei

Procente din totalul gospodăriilor după cheltuielile pe care și le pot permite pentru:							
Mărimea gospodăriei	cumpărarea de produse alimentare	cumpărarea de îmbrăcă-minte sau încălțăminte	înlocuirea unor bunuri de folosință îndelung uzate	menținerea unei temperaturi adecvate în locuință	satisfacerea nevoilor culturale ale membrilor gospodăriei	plata unei ieșiri de o săptămână într-o localitate din țară	invitarea unor persoane la masă cel puțin o dată pe lună
1 persoană	78,2	27,9	2,4	21,3	0,5	1,4	3,7
2 persoane	83,9	44,7	6,1	25,6	1,7	2,7	9,4
3 persoane	84,6	57,5	11,8	26,2	4,6	4,9	12,7
4 persoane	81,2	56,8	9,5	25,7	3,2	4,4	11
5 persoane	82,3	52,4	8,4	27,8	1,9	4	9,4
6 persoane și mai mult	74,3	40,2	7,4	20,2	0,9	*	4,1

Sursa: INS, iunie 2004.

MEDIUL SOCIAL AL GOSPODĂRIEI RURALE

Relațiile sociale din rural au suferit, de asemenea, un puternic regres. Ponderea gospodăriilor aflate în dezacord cu vecinii este de 5,1 % în mediul rural, mai ridicat decât în mediul urban (4,4%). Majoritatea gospodăriilor aflate în conflict cu vecinii este formată din gospodării conduse de persoane cu vârsta de peste 64 ani (35%). Cele mai frecvente motive de conflict sunt terenurile aflate în dispută (26%).

Conform acestor date, putem spune, în concluzie, că satul românesc îmbracă, la începutul mileniului III, aspectul unui uriaș azil pentru bătrâni și pentru săraci aflați într-o acută stare de abandon din partea statului. Analiza gospodăriei rurale conduce la concluzia tristă și alarmantă că ruralul românesc se prezintă ca un mediu cu puteri diminuate, ce rămâne descoperit în fața unor nevoi esențiale ale existenței.

SATUL ROMÂNESC ȘI GOSPODĂRIA ȚĂRĂNEASCĂ DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII EUROPENE

Ce se va întâmpla cu satul românesc și gospodăria țărănească prin aplicarea consecințelor care decurg din condițiile de aderare? Este comparabil ruralul românesc cu cel european? Este adecvat României, a cărei populație ocupată în agricultură este de 40%, modelul care i se propune? Care vor fi costurile sociale ale integrării agricole a României?

Ni se propune un model, cel agrar occidental (al U.E.), în care, cu numai 4,7% populație ocupată în agricultură, se produce în medie de 2,4 ori mai mult decât în România, care are o populație ocupată în agricultură de 40% din totalul populației active. Aparent, o asemenea comparație arată o societate cu un mare handicap în gestionarea dosarului rural. În realitate însă, trebuie reținut că, într-o societate ca cea românească, costurile antrenate pentru susținerea vieții sunt de 50 de ori mai mici. Așa cum arată specialiștii americani, munca unui lucrător în agricultură în S.U.A., este susținută de munca a 50 de lucrători neagricoli, antrenați în activități cu un mare consum energetic și salarii foarte mari. Sistemele agrare de acest tip sunt așadar foarte costisitoare, căci, pe măsură ce forța mașinilor disponibilizează tot mai multă forță de muncă activă în agricultură, cheltuielile de capital sunt tot mai mari. Astfel, în Republica Federală Germania, asistăm, între 1950 și 1986, la o reducere, a forței de muncă ocupată în agricultură, cu 77% (de la 3,5 milioane la numai 0,8 milioane). La această reducere a forței de muncă, îi corespunde o creștere de patru ori a capitalului străin plasat în agricultura germană între 1960 și 1985 [W. Rosener, *Țăranii în istoria Europei*, Iași, Editura Polirom, 2003, p. 217–218]. Față de gospodăria țărănească, *fabrica agrară* occidentală necesită, *pe lângă utilizarea tractoarelor și a mașinilor de recoltare totală în agricultură, cheltuieli financiare* tot mai ridicate datorită *instalațiilor de furajare, mașinilor de muls și altor utilaje* (Ibidem, p. 217). Fabrica agrară specifică agriculturii intensive moderne este nu doar costisitoare, ci și înalt poluantă. *Extinderea culturilor pe suprafețe mari, ca și utilizarea excesivă a îngrășămintelor chimice și a ierbicidelor au făcut ca agricultura intensivă să fie astăzi unul dintre principalii factori care provoacă regresul rapid al multor specii de animale și plante. O altă serie de probleme, care a găsit o largă rezonanță la public, este posibila încărcare negativă a alimentelor de proveniență animală și vegetală cu o serie de reziduuri biologice (pesticide, hormoni etc.)* [Rosener, p. 220]. În opinia istoricului german, marea fabrică agrară are și un potențial slăbit de rezistență la criză față de gospodăria țărănească familială, *care în cursul istoriei sale a rezistat cu succes la multe crize*. [Rosener, p. 220].

Cunoscând toate aceste neajunsuri (costurile economice și sociale ridicate și efectele negative asupra mediului, asupra speciilor de plante și animale, asupra sănătății omului etc.) ale exploatației agrare de tip industrial, ne putem întreba de ce modelul acesteia de eficiență și productivitate ne este propus ca un model unic. *Dacă ne gândim la implicațiile economice și ecologice, oare sunt într-adevăr fabricile agrare mai productive decât gospodăriile familiale țărănești moderne ?* [Rosener, p. 220].

De aceea, se poate spune că principiile, filosofia negocierilor de aderare la capitolul agricultură au fost unilaterale și adeseori eronate, fiind nutrite de o concepție economică neo-liberală, străină de acel principiu reformator esențial, care situează în centrul său *viața comunității rurale*. Acest gen de evaluare, după un model unic, al *rentabilității* agrosistemului (făcând abstracție de costurile pentru

susținerea vieții comunităților omenești și de costurile agrosistemelor cu o înaltă tehnicitate) ne conduce la concluzia că România se află sub nivelul Olandei de 13 ori, de 10 ori sub nivelul Danemarcei, de aproape 7 ori sub nivelul Belgiei etc. În realitate însă, costurile energetice pentru susținerea vieții în comunitățile sătești sunt de 50 de ori mai mici față de nivelul costurilor energetice în cel mai rentabil agrosistem din lume, cel al SUA, și de circa 20–30 de ori mai mici față de unele dintre cele mai rentabile agrosisteme din lume.

Aplicarea ca atare a modelului propus, prin concepția negocierii dosarului rural în România, implică găsirea unor soluții de viață (politici socio-economice complementare) pentru cei circa 36% de locuitori din mediul rural, care vor fi dislocați din mediul lor de viață prin aplicarea modelului european.

Costurile negocierilor sectoriale ar putea deveni foarte ridicate, în condițiile în care, la efectele politicilor agricole europene în România nu s-a oferit un răspuns, o alternativă în politicile industriale și în servicii (terțiare și cuaternare), ceea ce evident ar duce la apariția unui fenomen suburban cu un potențial de criză și infraționalitate extrem de costisitor. Aceste costuri (efecte secundare) n-au fost luate în considerare în cadrul negocierii sectoriale a dosarului rural.

Există în general tendința de ascunde aceste costuri. Trebuie precizat în acest sens că realizarea unor obiective ale politicii agricole comune a Uniunii Europene (creșterea productivității sectorului agricol, autosuficiența alimentară a statelor UE) s-a făcut cu un anumit preț: depopularea zonelor rurale, distrugerea unor peisaje cu un anumit specific, transformarea ireversibilă a unei dimensiuni care a făcut multă vreme parte din specificul Europei: dimensiunea ruralității.

Trebuie precizat, în fine, că *principiul negocierii sectoriale* este eronat. Astfel, de pildă, trebuie gândite soluții complementare în industrie, pentru populația care nu va mai fi ocupată în agricultură. Trebuie gândit în rural un sistem multifuncțional, care cuprinde, pe lângă agricultura de subzistență, un sistem salarial, care se poate dezvolta (agricultură comercială, comerț, turism), dar este nevoie și de perspectiva unei politici de dezvoltare regională, vizând absorbția forței de muncă dintr-o anumită arie de dezvoltare.

În al doilea rând, dosarul rural înseamnă mai mult decât problema unei agriculturi rentabile după standardele UE. Satul ca agent social-politic-comunitar, gospodăria țărănească, unitate economică-socială complexă, deține și un anumit potențial de răspuns la dosarul rural. Ruralul constituie o umanitate înalt eterogenă, înalt diferențiată, prezentând o diferențiere mare a structurilor. Satul ca sistem include gospodăriile țărănești, diferențiate în raport cu accesul/orientarea lor spre piață. Căutarea unor soluții de accesare a fondurilor europene se lovește de standardele severe ale modelului agricol european, mult diferit de modul de viață comunitar al satului românesc.

Pe de altă parte, înainte de a pune sentințe satului, derivate dintr-o analiză strict economică a acestuia, așa cum decurge din filosofia negocierilor de aderare, trebuie să ne reamintim că o comunitate este rentabilă dacă scutește statul de

angajamente financiare suplimentare. Or, sub acest aspect, comunitățile rurale din România sunt mult mai *ieftine*, mai necostisitoare, față de sistemele urbane și sistemele agrare de tip industrial, proprii Occidentului. Analizele antropologului american Harris arată că producerea unei unități de energie calorică în agrosistemul american necesită un consum de opt unități de energie combustibilă (neregenerabilă), pe câtă vreme sistemele sătești tradiționale nu antrenează asemenea costuri pentru susținerea vieții.

În cunoscuta sa monografie *Țăranii în istoria Europei*, Werner Rosener se referă la două categorii de probleme sau costuri ale agriculturii de tip industrial : efectele social-economice și consecințele ecologice. *Fără îndoială, problema principală se află în planul social-economic, constând în periclitarea existențială și renunțarea la numeroase gospodării mici și mijlocii. Presiunea permanentă a intensificării și concentrării din sectorul agrar, sub motto-ul **Wachsen oder Weichen (ori crești ori te dai la o parte)**, face evident, pe termen lung, ca numai gospodăriile mari, cu un capital puternic, să aibă șanse de supraviețuire. Mai întâi trebuie menționate aici, firește, problemele sociale considerabile ale familiilor țărănești atinse în mod direct de acest fenomen. Pierderea locului de muncă și a sursei de venit, dificultățile reorientării profesionale, dar și tensiunile crescute din familie aparțin acestui câmp conflictual. Prin diferite măsuri, statul încearcă să ofere un suport social acestor probleme, fie prin rente de renunțare, fie prin programme de reorientare profesională. Dar renunțarea la numeroase gospodării țărănești are efecte importante și asupra vieții și structurii spațiului rural. Îmbătrânirea și emigrarea populației, dispariția dispozitivelor necesare de aprovizionare (magazine, ateliere meșteșugărești) și reducerea infrastructurii publice elementare (școală, cale ferată, poștă) sunt fenomene care pot fi observate în multe sate [Rosener, p. 219].*

În concluzie, modelul comunităților sătești tradiționale și al gospodăriei țărănești tradiționale ar trebui acceptat, ca fiind complementar modelului agriculturii industriale capitaliste, adică acela care a dovedit o reală capacitate de a susține marile colectivități urbane, antrenând însă și costuri energetice foarte ridicate. Societățile răsăritene au de optat între un model de civilizație bazat pe un astfel de sistem industrial urban, care include, se pare, circa 1% din totalul populației globului, și un sistem mixt, care aglutinează agrosistemele industriale și industrial-urbane cu sistemele sătești, centrate pe culturi în evantai, pe principiul schimbului natural, pe un tip de raționalitate bazată pe trebuințele gospodăriei țărănești.

CRIMINALITATEA COMISĂ CU VIOLENȚĂ ÎN COMUNITĂȚILE RURALE*

DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, CRISTINA DÂMBOEANU

VIOLENT CRIME IN RURAL COMMUNITIES

Violent criminality covers a large range of behaviors, acts and deeds, which sensibly affect the integrity and dignity of individuals, institutions and social groups. Lately, statistical data have shown an increase of violent crimes in Romania, which tend to represent 20–25% of the total number of perpetrated crimes. Even more severe is the fact that killings, rapes, physical damages, battering and all sorts of violence are mostly committed in the rural area, which seems to become the main area where such crimes are committed.

The present study emphasizes that behind a global dynamics of violent crimes in the rural area, one can identify certain elements specific to each of the violently committed crime, as well as the existence of certain risk factors that have criminal potential in certain areas of the rural environment.

1. CRIMINALITATEA COMISĂ CU VIOLENȚĂ ÎN SOCIETATEA ROMÂNEASCĂ, ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE

Înmulțirea și agravarea diverselor delictelor și crime comise cu violență în societățile contemporane, inclusiv în societatea românească, au readus în atenția cercetătorilor și specialiștilor din domeniul criminologiei și sociologiei criminalității necesitatea explicării formelor și dimensiunilor fenomenului de criminalitate, a cauzelor și condițiilor care îl generează, precum și a identificării unor modalități eficiente de control social, de contracarare și prevenire a acestuia. Reprezentând o *problemă socială*, care generează sentimente de insecuritate la nivelul indivizilor și grupurilor sociale, criminalitatea comisă cu violență acoperă un spectru larg de delictelor și crime, în care se includ atât cele comise împotriva *persoanei* (omor și tentative de omor, loviri cauzatoare de moarte, loviri și agresiuni fizice, violuri, vătămări corporale, pruncucidere etc.), cât și cele

* Studiul de față reprezintă o sinteză a cercetărilor realizate de colectivul de sociologia problemelor sociale, sociologia devianței și sociologie juridică, în cadrul temei de plan intitulată *Fenomene de devianță, violență și corupție în comunitățile rurale în perioada de tranziție*, derulată în perioada 2004–2005 la Institutul de Sociologie al Academiei Române.

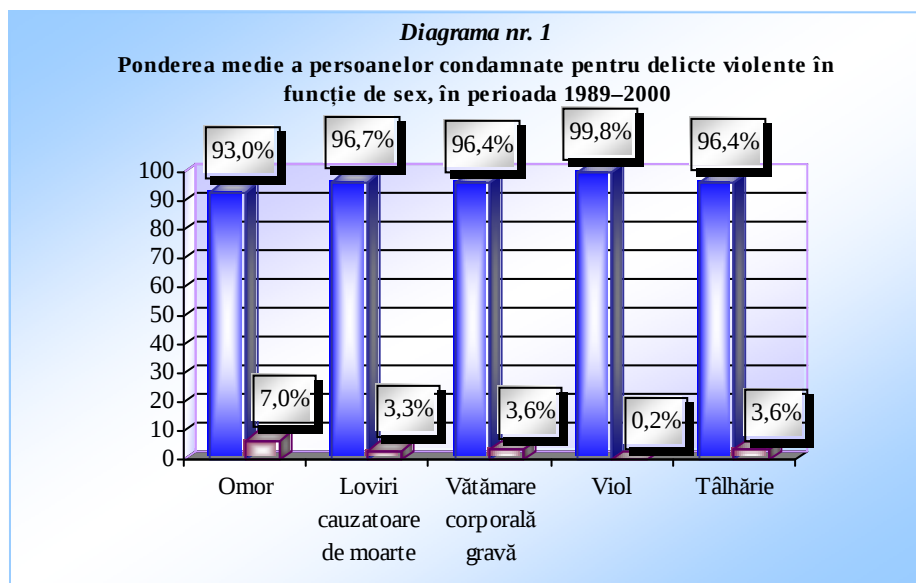
îndreptate împotriva *patrimoniului* și *persoanei* (jafuri, atacuri armate, tâlhării) sau care aduc atingere *autorităților* publice (ultraje). Spre deosebire de alte tipuri de delikte și crime, cele comise cu violență au consecințe grave distructive și demoralizatoare pentru segmente largi de populație, întrucât, fiind comise prin mijloace bazate pe forță sau constrângere fizică, se soldează cu importante prejudicii materiale, fizice și morale aduse victimelor, de cele mai multe ori ireparabile.

Criminalitatea comisă cu violență are o etiologie complexă, acoperind un spectru divers de comportamente, acte și fapte și în care, alături de autorii violenței și victimele acesteia, intervin o serie de cauze, factori și condiții specifice, între care dificultățile și frustrările economice și sociale resimțite de anumiți indivizi, lipsa educației și integrarea deficitară a acestora în familie, profesie sau comunitate, sărăcia și alcoolismul, ca și sentimentele de ură, gelozie sau răzbunare, ce le caracterizează comportamentul.

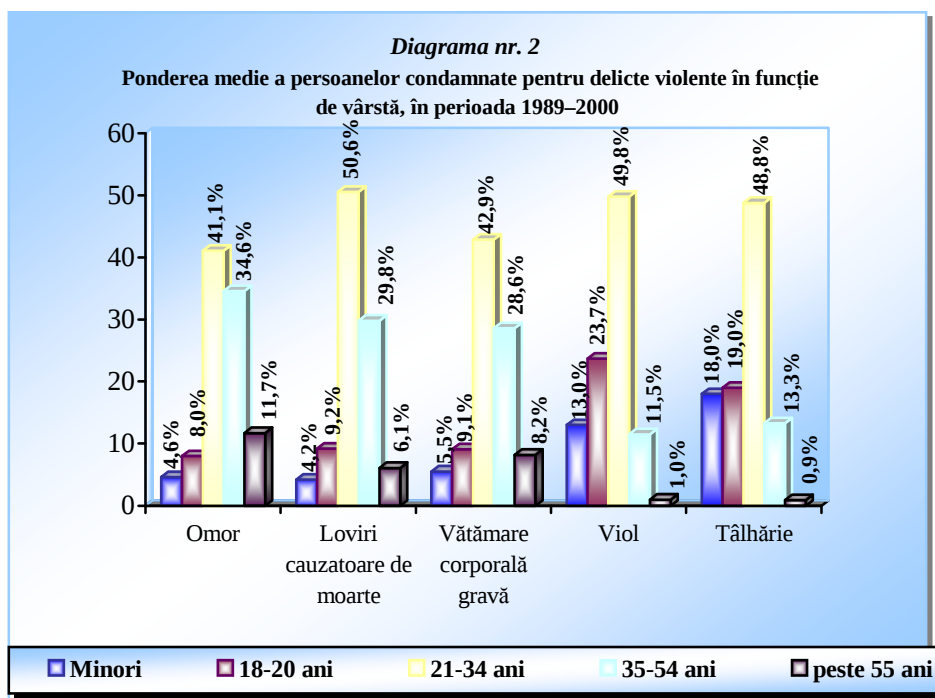
În perioada de tranziție, pe care încă o mai parcurge societatea românească, delictele și crimele comise cu violență au fost potențate, între altele, de disoluția controlului social, familial, educațional și comunitar, de slăbirea și destrămarea rețelelor de solidaritate dintre indivizi, ca și de ineficiența unor politici sociale și penale de contracarare în *timp util* a surselor violente de criminalitate. Deși, în prezent, este tot mai mult acreditată teza unei creșteri alarmante sau chiar explozive a criminalității violente, mai ales după anul 1989, statisticile oficiale relevă că acest fenomen a cunoscut o amploare și o intensitate ridicate și în timpul regimului totalitar, când, în anumiți ani, numărul de omoruri sau violuri comise și judecate era sensibil apropiat de cel al omorurilor și violurilor instrumentate în prezent de organele de poliție și justiție. Diferențele *cantitative* și *calitative* între delictele violente comise înainte de 1989 și cele de după 1989 constau atât în modalitatea și mijloacele de comitere, împreună cu mobilurile urmărite de agresori, cât și în distribuția acestor delikte în funcție de o serie de indicatori socio-demografici, care se referă la sexul, vârsta și mediul de rezidență al criminalilor.

În acest sens, un studiu mai amplu privind starea și dinamica criminalității în România, în perioada 1989–2000, realizat de Biroul de Criminologie al Parchetului de pe lângă Înalta Curte de Casație și Justiție, relevă că fenomenul criminalității violente din societatea românească este caracterizat de trei elemente definitorii: *masculinitatea*, *juvenilitatea* și *ruralitatea* (vezi diagramele numerele 1, 2 și 3).

Din datele de mai sus, rezultă că bărbații dețin ponderea covârșitoare în toate aceste tipuri de delikte comise cu violență, comparativ cu ponderea foarte scăzută a femeilor, excepție făcând omorurile, în care femeile au o pondere ceva mai ridicată. Această distribuție ridică problema plasării etiologiei violenței fie în zona eredității individului (așa-numita teorie a violenței înăscute), fie în cea a personalității de bază a acestuia (teoria violenței-frustrare), fie în cea a mediului social în care trăiește individul (teoria violenței-socializare).

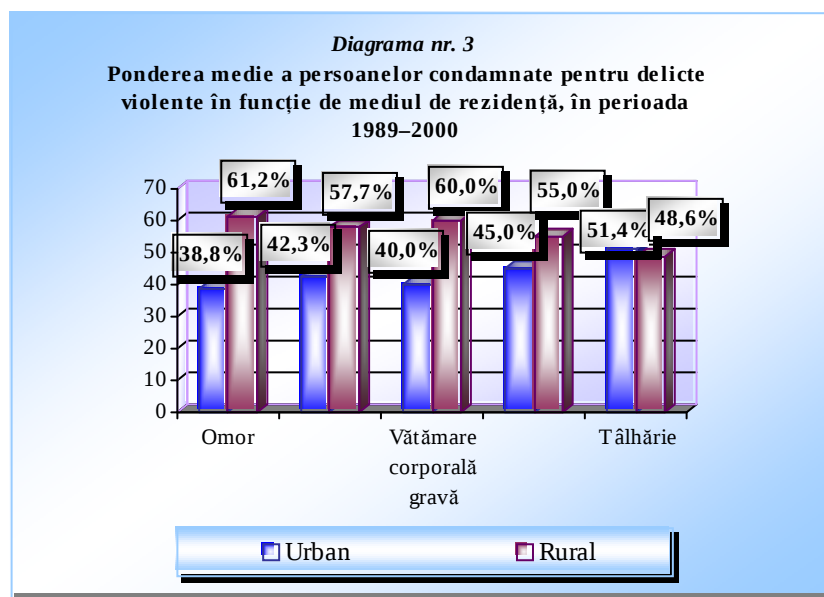

Sursa: Studiu criminologic privind starea criminalității în perioada 1989–2000, Biroul de Criminologie, 2000, p. 110.

Sursa: Studiu criminologic privind starea criminalității în perioada 1989–2000, Biroul de Criminologie, 2000, p. 111.

Se poate observa că, într-o proporție medie de aproximativ 50%, persoanele condamnate pentru delictе cu violență contra persoanei aparțin grupei de *vârstă tânără* (aflată între 21–34 ani), care, datorită unor dificultăți de adaptare socială, a lipsei de cultură și educație și a influenței nefaste a anturajului, comit cu precădere tâlhării, violuri, loviri cauzatoare de moarte, fiind condamnate la ani grei de detenție și având șanse destul de reduse de resocializare și reinserție socială. Deși, în ansamblul acestor tipuri de delictе, minorii sub 18 ani nu dețin ponderi semnificative, ei sunt implicați în comiterea unor violuri și tâlhării.

Sursa: Studiu criminologic privind starea criminalității în perioada 1989–2000, Biroul de Criminologie, 2000, p. 112.

Se poate observa că, în afara delictelor de tâlhărie, ponderea persoanelor domiciliatе în mediul *rural*, condamnate pentru omor, viol, vătămări corporale grave și loviri cauzatoare de moarte, este superioară celei deținute de persoanele rezidente în mediul urban, înregistrându-se în medie 55–60% delictе comise cu violență în mediul rural și doar 40–45% în mediul urban. Această distribuție relevă faptul că, în perioada de tranziție, *mediul rural*, considerat *tradițional, conservator și depozitar* al unor obiceiuri, norme și practici sociale de control social, a cunoscut o transformare profundă, fiind *agresat*, la rândul lui, de o serie de fenomene negative, cum ar fi sărăcia, inflația, lipsa locurilor de muncă, disoluția comunităților etc., care au favorizat proliferarea unor delictе comise cu violență de către locuitorii din rural.

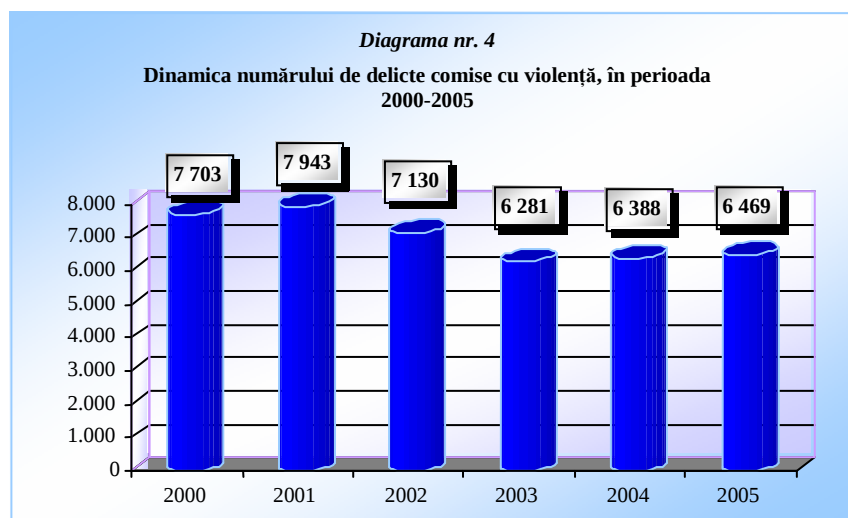
Aceste date statistice, destul de sumare și incomplete, reprezintă doar suportul *descriptiv* al criminalității violente din România, ele neputând oferi anumite legături cauzale între diverși factori economici, demografici, sociali și culturali, care pot influența explicațiile etiologice. Totuși, pe baza lor, se poate

demonstra că, în spatele unei dinamici globale a criminalității violente din societatea românească, se pot identifica anumite tendințe și *ritmuri* individuale, specifice fiecăruia dintre aceste tipuri de delict, în funcție de sexul și persoana agresorului, vârstă și nivel de instrucție, mediul de locuire etc.

2. TENDINȚE ALE EVOLUȚIEI CRIMINALITĂȚII VIOLENTE ÎN ROMÂNIA, ÎN PERIOADA 2000–2005

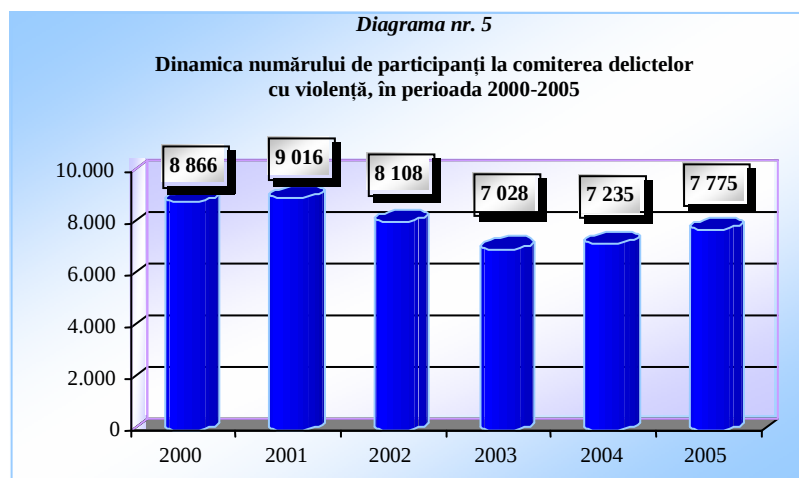
În vederea surprinderii unor semnificații mai reprezentative, privind evoluția diverselor tipuri de delict comise cu violență, în perioada 2000–2005, au fost utilizate o serie de date și informații statistice, furnizate de Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității (Serviciul cercetare-prognoză), care au vizat principalele categorii de delict violente: *omoruri, tentative de omor, loviri cauzatoare de moarte, vătămări corporale grave, violuri, pruncucideri, tâlhării și ultraje*.

2.1. *Pe ansamblul celor șase ani analizați (2000–2005)*, la nivel național, dinamica delictelor comise cu violență a avut o evoluție *constantă*, înregistrând cel mai înalt *vârf* al creșterii în anul 2001, când au fost instrumentate 7 943 delict violente, după care urmează o descreștere și creștere relativ egală de la an la an, în perioada 2003–2005 (diagrama nr. 4).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

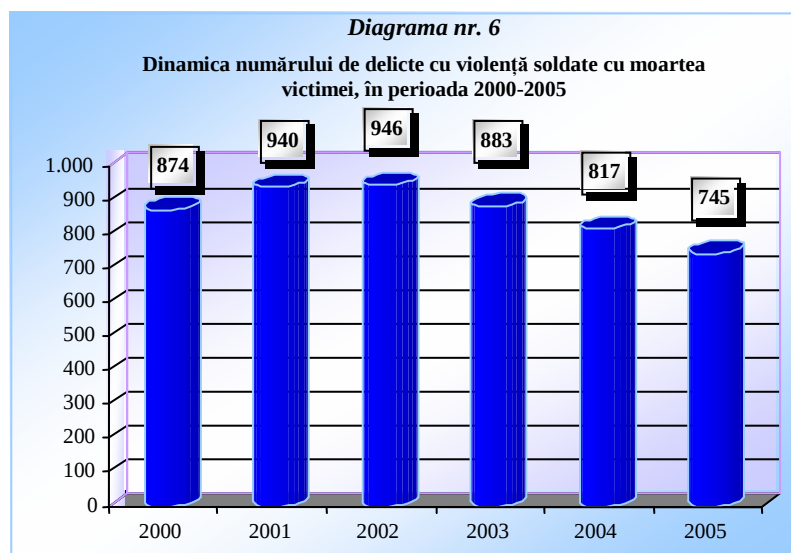
Mai semnificativ pentru tipologia și etiologia delictelor comise cu violență, este faptul că, în perioada analizată, numărul de participanți la comiterea acestor delict este mult mai mare, înregistrând cea mai ridicată cifră tot în anul 2001, când au fost investigate de către organele de poliție 9 016 persoane participante, după care numărul acestora este în scădere, între 2002–2004, pentru ca în anul 2005 să se înregistreze din nou o creștere sensibilă (diagrama nr. 5).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

Această evoluție relevă și faptul că, la comiterea delictelor cu violență, participă sau sunt implicate mai multe persoane sau autori, ceea ce le conferă acestora un grad sporit de gravitate și pericolozitate socială.

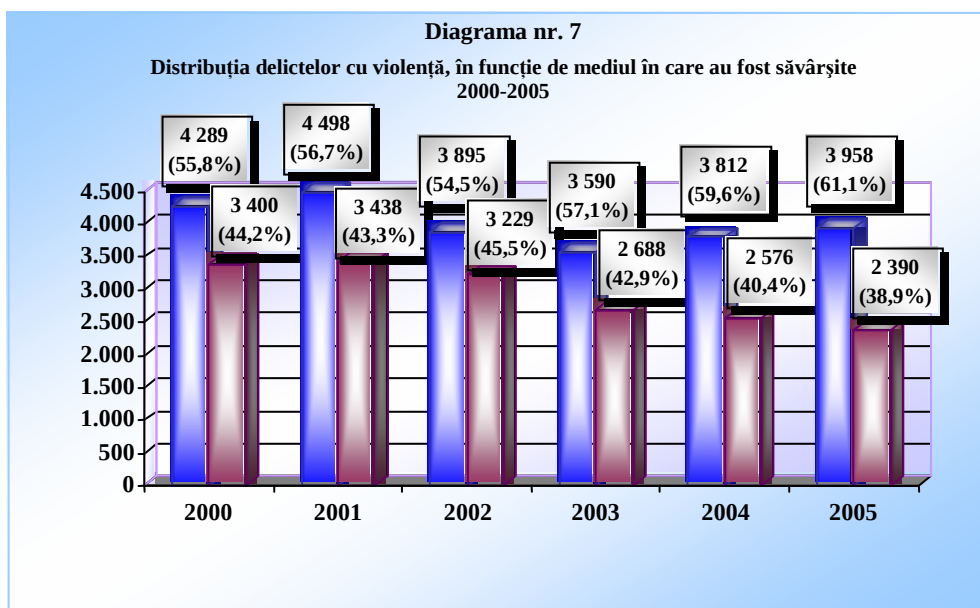
Gradul de pericol social asociat acestor delictelor comise cu violență este amplificat și de faptul că, de multe ori, ele se soldează cu importante prejudicii materiale și fizice cauzate victimelor, iar în alte cazuri cu moartea acestora, cifra acestora din urmă reprezentând în medie, pe perioada analizată, circa 10–12% din totalul victimelor înregistrate (diagrama nr. 6).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

3. EVOLUȚIA DELICTELOR COMISE CU VIOLENȚĂ ÎN MEDIUL RURAL, ÎN PERIOADA 2000–2005

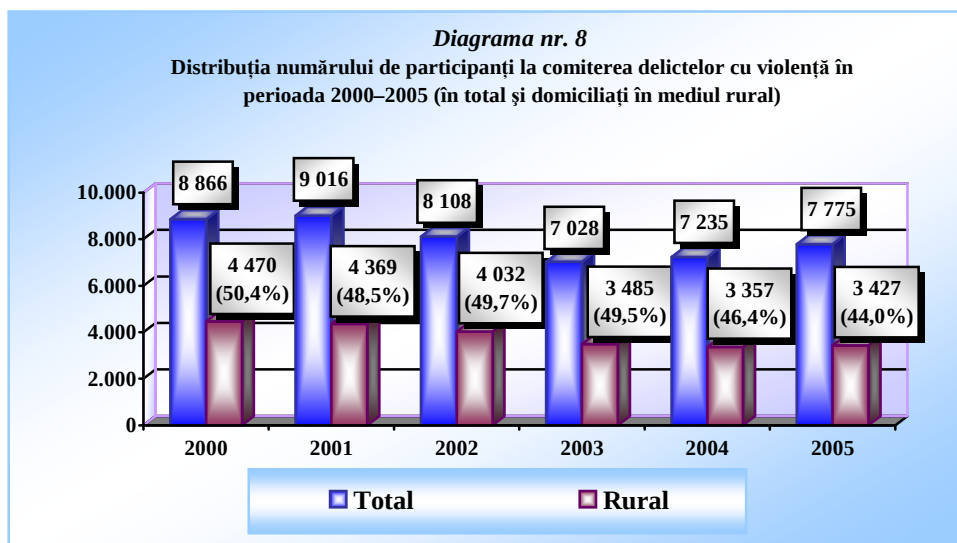
Pe ansamblul criminalității violente cercetate de organele de poliție, delictele comise cu violență în *mediul urban*, ca și numărul persoanelor participante la săvârșirea unor asemenea delict, dețin ponderi destul de apropiate, comparativ cu cele înregistrate în mediul rural, mai ales în perioada anilor 2000–2002, după care mediul urban începe să devină preponderent în privința numărului de delict comise cu violență (diagrama nr. 7).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognostic.

Dacă avem în vedere numărul de participanți la comiterea delictelor cu violență în aceeași perioadă, constatăm că se înregistrează o relativă egalizare a ponderilor participanților la aceste delict, în funcție de mediul de rezidență al acestora, mai ales în perioada 2000–2003, după care urmează din nou o creștere relativă a ponderii participanților domiciliați în urban, implicați în săvârșirea delictelor cu violență (diagrama nr. 8).

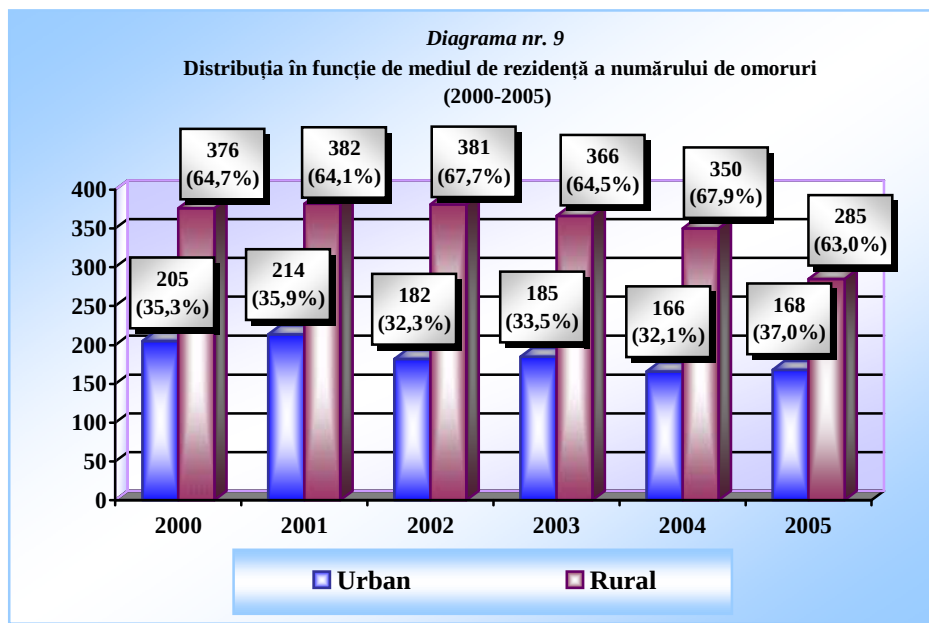
Dacă urmărim distribuția diverselor tipuri de delict comise cu violență, și anume *omoruri, tentative de omor, loviri cauzatoare de moarte, vătămări corporale grave, violuri și pruncucideri*, în funcție de mediul de rezidență, în perioada analizată, ele se concentrează cu preponderență în *mediul rural*, excepție făcând delictele de *tâlhărie și ultraj*, unde *mediul urban* deține ponderi mai ridicate, comparativ cu cele din mediul rural.

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

3.1. OMORUL

În ansamblul criminalității violente, delictele de omor dețin ponderi ceva mai scăzute, comparativ cu cele de vătămări corporale, violuri sau tâlhării, însă ele se

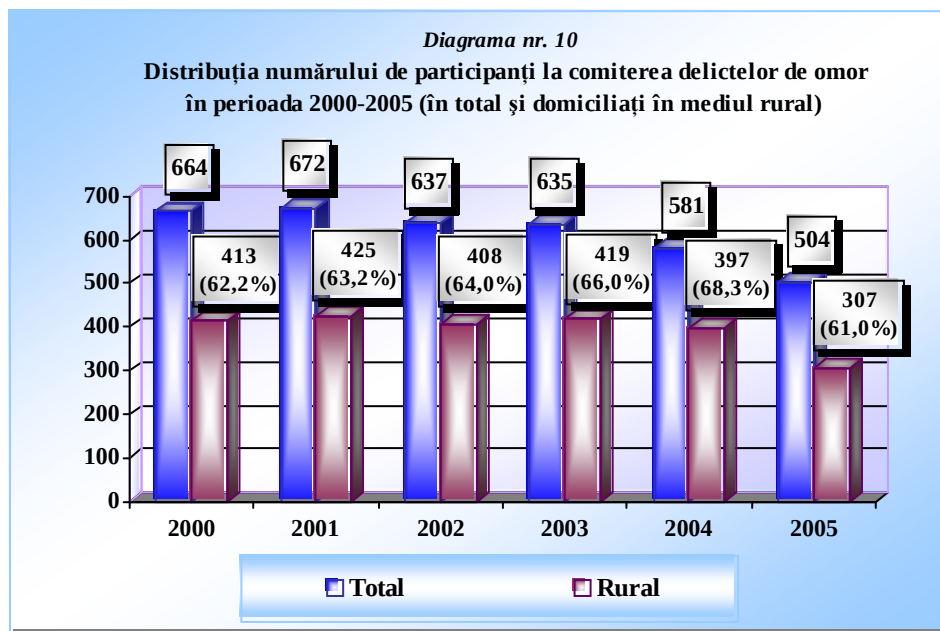

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

remarcă prin gradul sporit de gravitate socială, mai ales în cazurile în care sunt comise cu premeditare, prin cruzime sau profitând de neputința victimelor de a se apăra. Dacă luăm în considerare distribuția delictelor de omor în funcție de mediul de rezidență, în perioada analizată, datele statistice relevă o concentrare preponderentă a acestora în *mediul rural*, mediu considerat de mulți cercetători și specialiști ca fiind mult mai *tradițional* și mai puțin criminogen, comparativ cu mediul urban (diagrama nr. 9).

Concentrarea delictelor de omor în mediul rural relevă că, în prezent, la nivelul datelor existente, acest tip de delict a dobândit o serie de *note* și trăsături specifice, fiind influențat și condiționat de o serie de factori sociali, individuali și culturali, ce caracterizează comunitățile rurale, supuse unor multiple forme de agresare din partea unor *modele* etice, normative și culturale *hibride*, proliferate după 1989, în care predomină deficiențele de adaptare, integrare, educare și comunicare. Este alarmant și îngrijorător faptul că, în *mediul rural*, se comit în medie aproximativ 63–65% din totalul omorurilor, în timp ce, în mediul urban, ponderea acestora este de doar 32–35%, ceea ce implică cu necesitate programe de prevenire axate pe diminuarea cauzelor și factorilor de risc care generează asemenea delict grave în mediul rural.

De altfel, aceleași tendințe rezultă și din analiza dinamicii numărului de participanți sau autori implicați în comiterea de omoruri, unde, din nou, mediul rural și criminalii domiciliați în acest mediu dețin ponderi mult superioare acelor înregistrate în mediul urban (diagrama nr. 10).

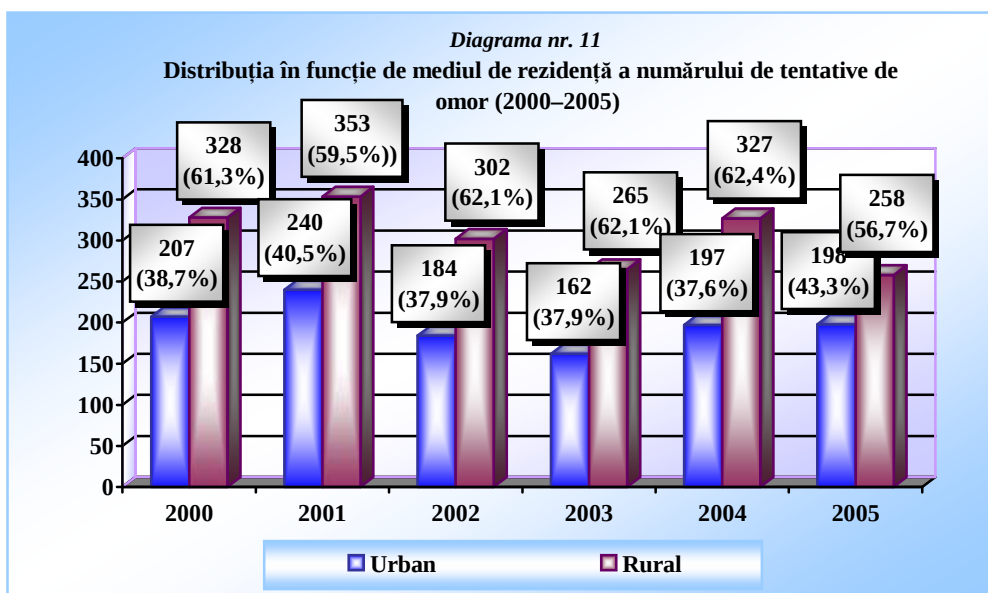

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

Comparativ cu numărul de delikte de omor constatate în mediul rural, se poate observa că, în privința numărului de participanți implicați în astfel de delikte, acesta aproape că s-a dublat, ceea ce atestă, încă o dată, că, în comiterea de omoruri, avem de-a face cu mai mulți făptuitori și autori sau complici, conferind acestui tip de delict un caracter deosebit de grav sau calificat.

3.2. TENTATIVELE DE OMOR

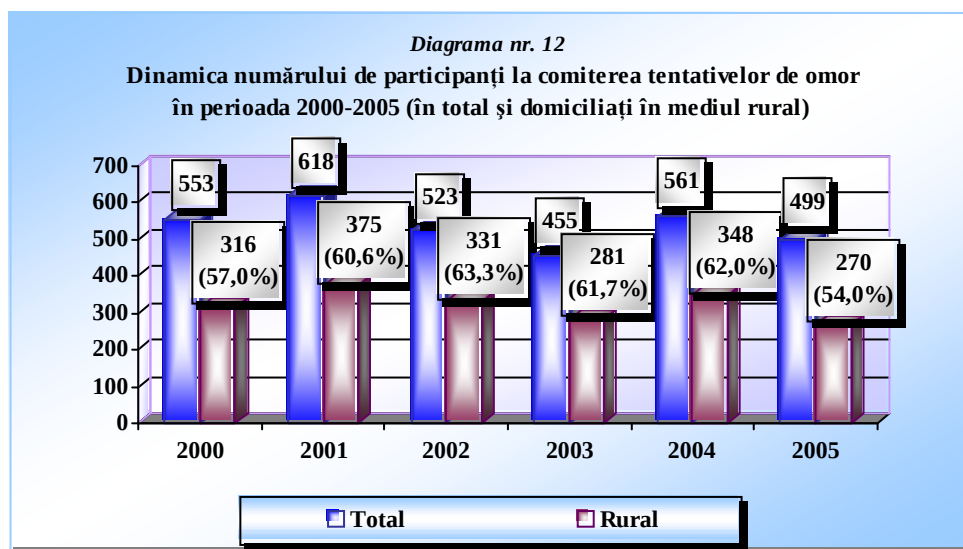
Deși, comparativ cu omorul, tentativa de omor este sancționată relativ mai blând, ea reprezintă un delict la fel de periculos, întrucât atentează la viața și integritatea fizică a persoanei, generând sentimente de teamă și nesiguranță în rândul populației. În perioada analizată, evoluția numărului de tentative de omor este relativ constantă, cu creșteri și descreșteri anuale, dar cu o concentrare preponderentă în mediul rural (diagrama nr. 11).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

La fel ca și în cazul delictelor de omor, *mediul rural* deține, în medie, o pondere de aproximativ 60% în ansamblul tentativelor de omor, în timp ce doar 40% dintre asemenea delikte sunt comise în mediul urban.

Aceleași tendințe rezultă și din analiza dinamicii participanților învinuiți pentru comiterea tentativelor de omor, al căror număr se menține relativ constant în perioada analizată, fiind însă mult mai mare decât numărul de tentative de omor constatate în mediul rural (diagrama nr. 12).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

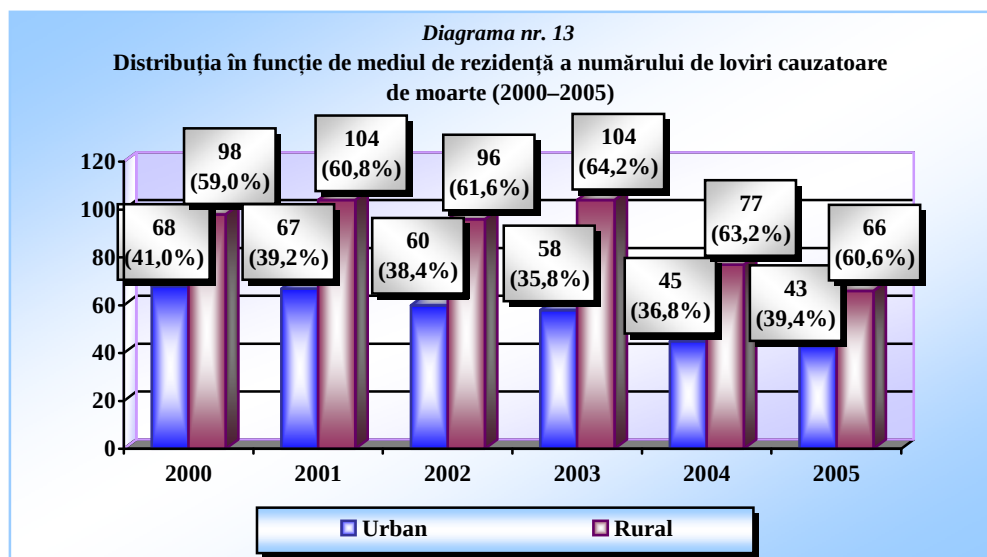
Se poate constata că, din nou, *mediul rural* deține o pondere medie anuală de circa 60,0% din totalul autorilor sau făptuitorilor implicați în tentative de omor, în timp ce din mediul urban provin, în medie, aproximativ 40% dintre făptuitori.

3.3. LOVIRI CAUZATOARE DE MOARTE

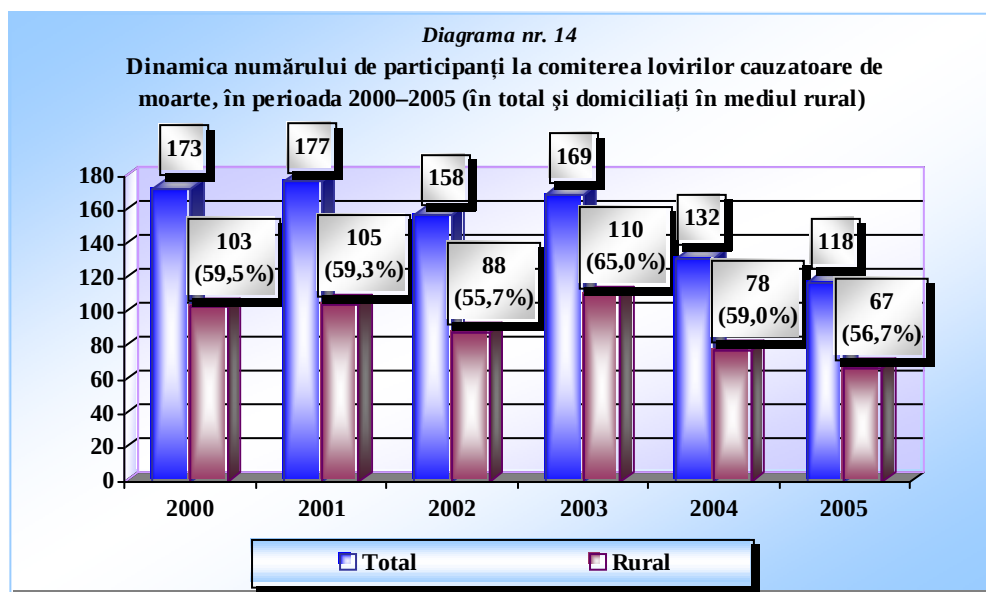
Ca și omorurile, *lovirile cauzatoare de moarte* sunt deosebit de grave și periculoase, întrucât se soldează cu moartea victimei, deși ca număr și intensitate ele sunt mult mai puțin prezente în fenomenul criminalității violente, comparativ cu alte tipuri de delictе comise cu violență. În perioada analizată, evoluția numărului de loviri cauzatoare de moarte, în funcție de mediul de rezidență a cunoscut tendințe oscilante, cu creșteri relative în mediul rural în primii patru ani (2000–2003), urmate ulterior de descreșteri, între 2004–2005, atât în mediul rural, cât și în cel urban (diagrama nr. 13).

Ca și în cazul delictelor de omor și tentativă de omor, cele cauzatoare de moarte se concentrează preponderent în *mediul rural*, care deține, din nou, ponderi medii superioare (86%) celor înregistrate în mediul urban (40%).

În perioada analizată, evoluția numărului de participanți, implicați în comiterea de *loviri cauzatoare de moarte*, domiciliați în mediul rural, a cunoscut tendințe oscilante, cu creșteri și descreșteri anuale nesemnificative, cu precizarea că, de această dată, nu există diferențe sensibile între numărul de loviri cauzatoare de moarte și cel al participanților, ceea ce atestă că, în cazul acestui tip de delict violent avem de-a face, de regulă, cu un singur autor sau făptuitor (diagrama nr. 14).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

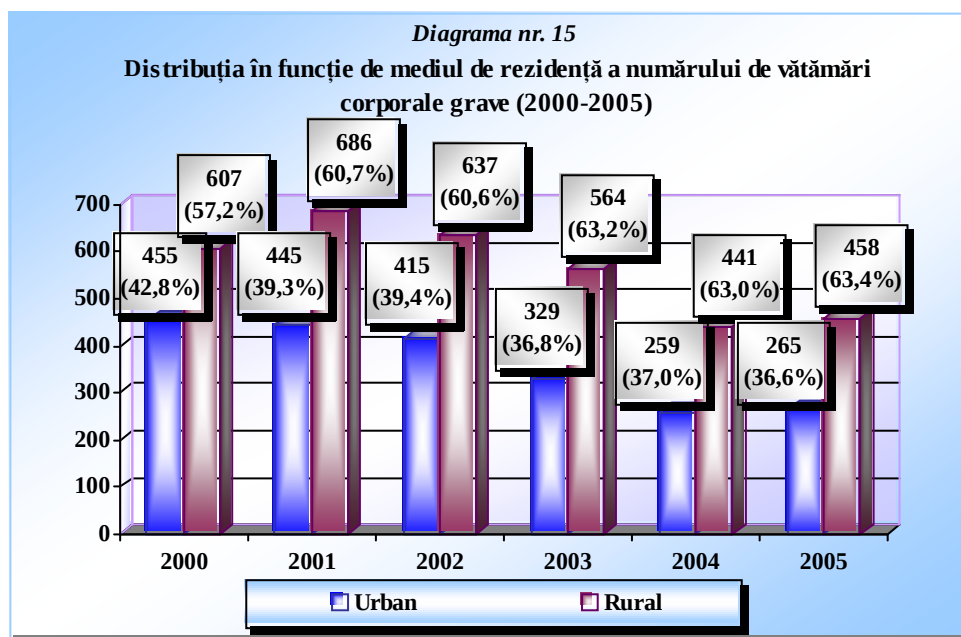

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

Din nou, *mediul rural* deține ponderi superioare în privința numărului de participanți la comiterea lovirilor cauzatoare de moarte, comparativ cu mediul urban, în toată perioada analizată.

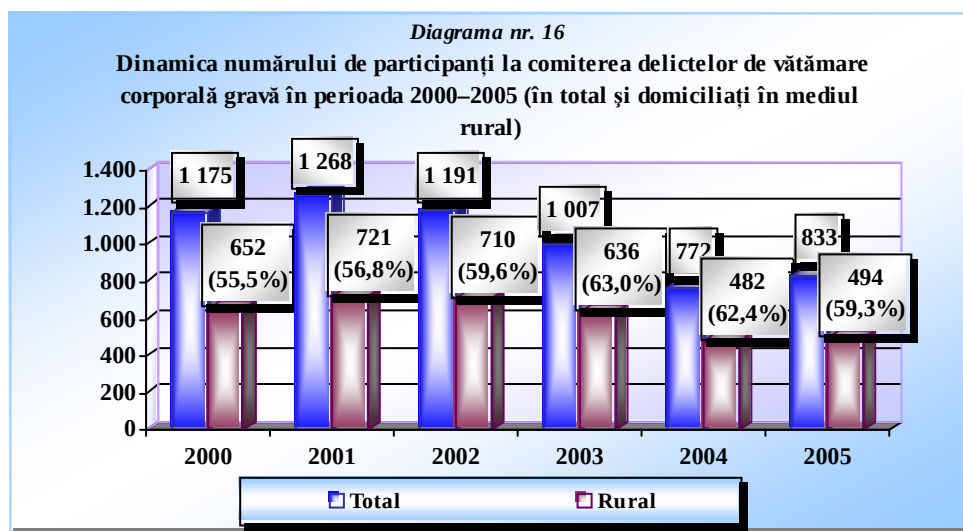
3.4. VĂTĂMĂRI CORPORALE GRAVE

În calitate de delict ce pun în pericol îndeosebi integritatea fizică a persoanei, *vătămările corporale grave* se soldează, de cele mai multe ori, cu consecințe imprevizibile și greu de recuperat pentru victimele acestora, între care se pot aminti: pierderea unui simț sau organ, încetarea funcționării acestora, infirmitate permanentă fizică sau psihică, mutilarea sau desfigurarea, pierderea sarcinii, iar în anumite situații, chiar moartea victimei. Vătămările corporale grave au o amploare și intensitate anuală mult mai ridicată, comparativ cu cele trei tipuri de delict violente analizate (omor, tentativă de omor și loviri cauzatoare de moarte), statisticile poliției înregistrând, în medie, peste o mie de asemenea delict, comise atât în mediul urban, cât și în cel rural. Însă, din perspectiva distribuției acestor delict în funcție de mediul de rezidență, se observă că ele se concentrează cu prioritate tot în *mediul rural*, unde, anual, se comit aproximativ 60% din totalul vătămărilor corporale (diagrama nr. 15).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognostic

Dacă avem în vedere dinamica numărului de participanți la comiterea delictelor de vătămare corporală gravă, în perioada 2000–2005, se observă că numărul acestora este aproape dublu, comparativ cu numărul de vătămări corporale comise în cele două medii de rezidență, ceea ce relevă implicarea în aceste delict a mai multor autori sau făptuitori ce acționează cu violență și agresivitate asupra victimelor (diagrama nr. 16).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

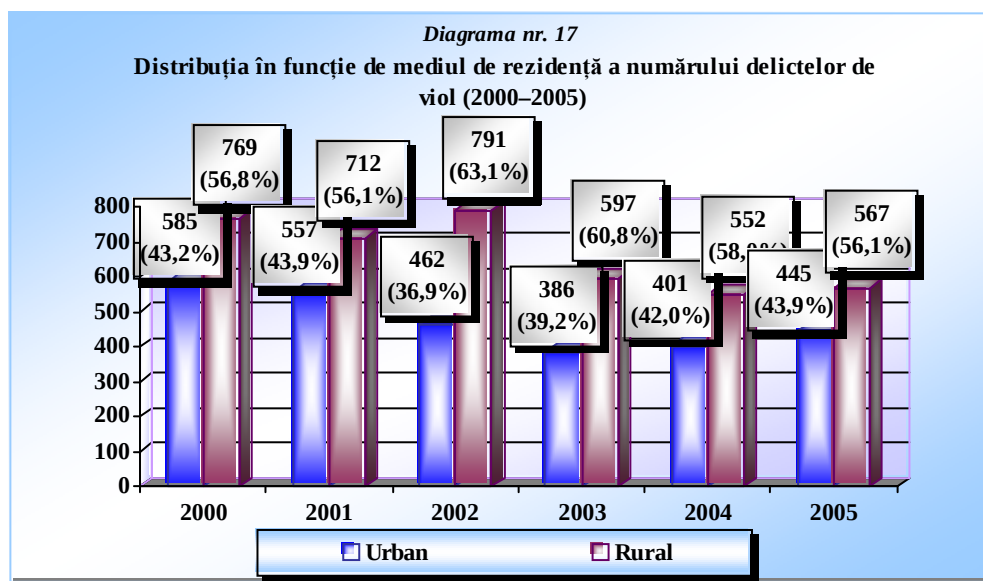
Și în cazul acestui tip de delict se constată că ponderea participanților domiciliați în *mediul rural* este superioară celei care caracterizează făptuitorii din mediul urban, fiind în medie de aproximativ 55–58% pentru mediul rural și 45–42% pentru mediul urban.

3.5. VIOLUL

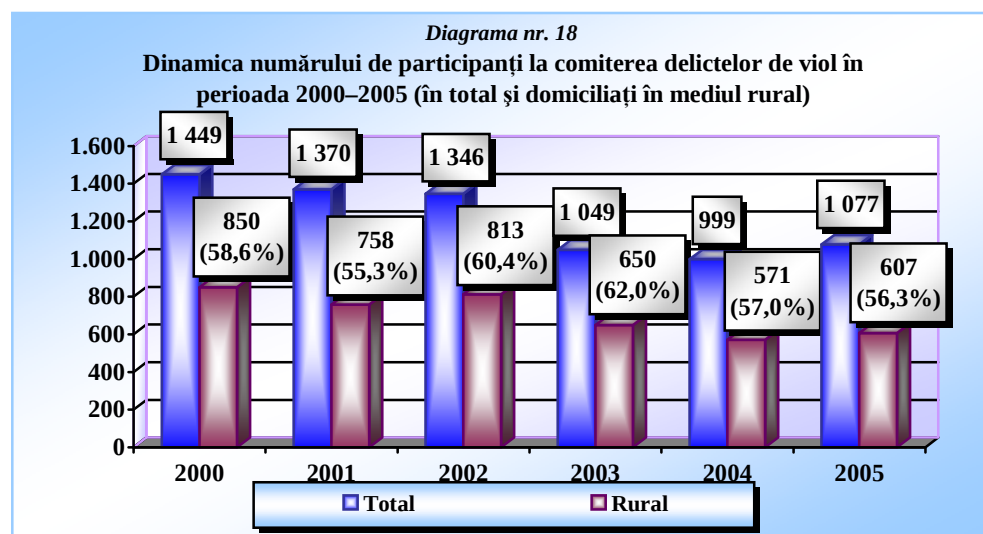
Violul reprezintă un delict deosebit de grav, care umilește și degradează condiția de om a femeii, fiind comis, de regulă, prin constrângerea fizică a acesteia sau profitându-se de imposibilitatea ei de a se apăra sau de a-și exprima voința. Dincolo de aspectul abominabil și reprobabil al delictului de viol, acesta dobândește o serie de circumstanțe agravante, în situațiile în care el este comis în grup, victima fiind chiar membru al familiei sau se soldează cu vătămarea gravă a integrității corporale sau a sănătății persoanei agresate sexual, iar, în anumite condiții, are drept consecință moartea sau sinuciderea victimei.

În totalul delictelor comise cu violență, cele de viol dețin ponderi relativ scăzute, situate însă peste ponderile delictelor de omor sau loviri cauzatoare de moarte. Ca și celelalte delict comise cu violență, cele de viol nu înregistrează creșteri sau descreșteri sensibile în perioada analizată, concentrându-se în special în *mediul rural*, unde se comit anual în număr mult mai ridicat, față de cele înregistrate în mediul urban (diagrama nr. 17).

În schimb, numărul de autori sau participanți la comiterea acestui tip de delict este aproape dublu, comparativ cu numărul de violuri comise, ceea ce atestă că și în cazul violului avem de-a face cu mai mulți făptuitori, ceea ce sporește gradul de pericol al modalităților de comitere și consecințelor produse asupra victimelor (diagrama nr. 18).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

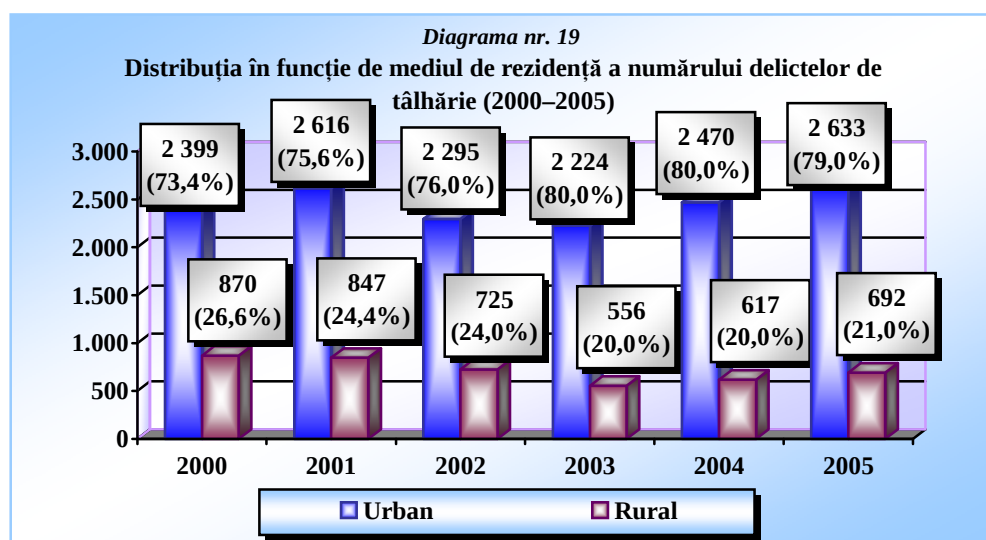

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză

3.6. TÂLHĂRIA

Reprezintă un tip special de delict, deosebit de grav și periculos, întrucât implică în conținutul său atât o lezare a patrimoniului persoanei, cât și utilizarea

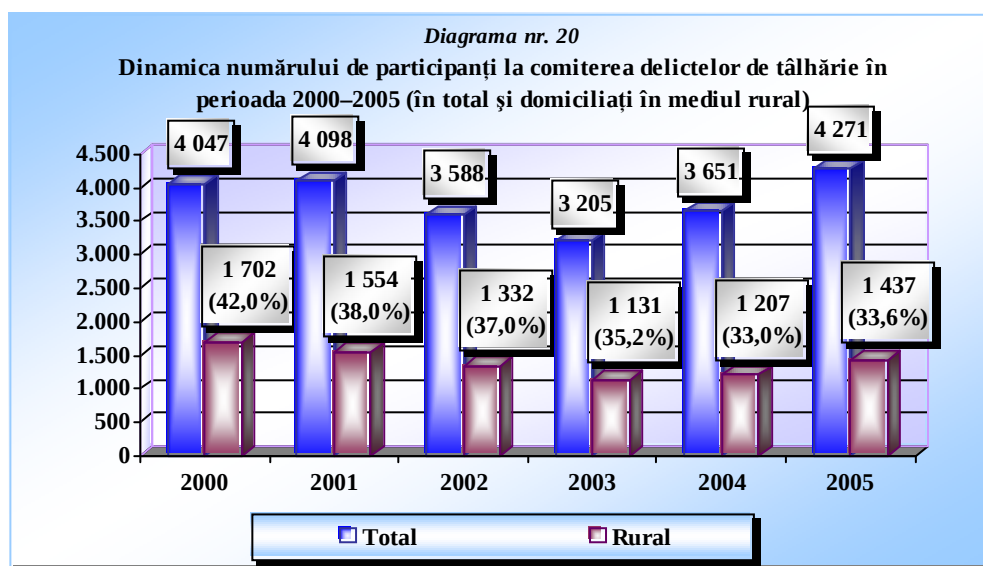
forței sau violenței contra persoanelor pentru a fi depozitate de bunuri sau valori materiale. Tâlhăria este susceptibilă de multiple modalități agravante, în cazurile în care fapta este comisă în timpul nopții, într-un loc public, în grup, în locuințe particulare sau când are drept consecință moartea victimei. Delictul de tâlhărie deține cele mai ridicate ponderi în ansamblul criminalității violente, anual comițându-se aproximativ peste trei mii de tâlhării în cele două medii de rezidență, în perioada 2000–2005 (diagrama nr. 19).

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

Rezultă că, în perioada analizată, delictul de tâlhărie a cunoscut creșteri anuale, în special în *mediul urban*, unde se concentrează aproximativ între 60–62% din totalul faptelor de tâlhărie, în timp ce în mediul rural ponderea acestora oscilează anual între 38–40%. Concentrarea prioritară a delictelor de tâlhărie în mediul urban și, în special, în marile orașe sau aglomerări urbane, se corelează cu zonele criminogene specifice urbanului, cu funcțiile orașului și mediului urban de viață sau cu existența acelor „zone de tranziție” și „zone periferice”, unde apar și funcționează grupurile sau bandele de stradă, mai puțin specifice mediului rural.

De altfel, această ipoteză este parțial confirmată și din analiza dinamicii numărului de participanți la comiterea tâlhăriilor, în perioada 2000–2005, din care rezultă o creștere semnificativă a numărului de autori de tâlhării domiciliați în mediul urban, care acționează, de regulă, în grup sau chiar în bande organizate (diagrama nr. 20).

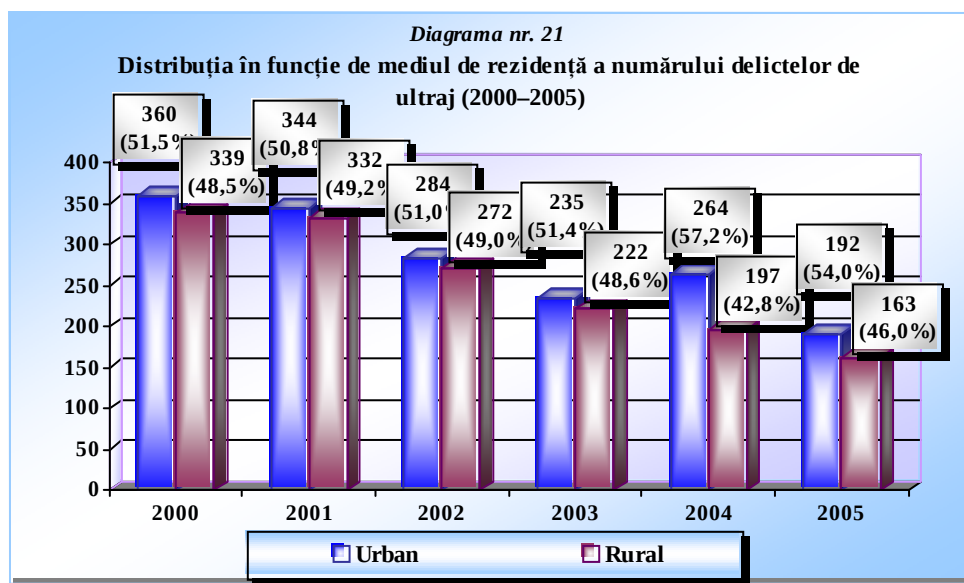
Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

3.7. ULTRAJUL

Constituie un tip de delict violent cu o pondere extrem de scăzută în ansamblul criminalității violente și care implică în conținutul său atât insulta, calomnia sau amenințarea comise împotriva unui funcționar public, cât și lovirea, agresiunea sau vătămarea corporală, săvârșite asupra unui funcționar public. Spre deosebire de toate celelalte tipuri de delict comise cu violență, cele de ultraj au cunoscut, în perioada analizată, descreșteri anuale constante, astfel că în anul 2005 ele aproape s-au înjumătățit, comparativ cu anul 2000 (diagrama nr. 21).

Din perspectiva acestei distribuții pe medii de rezidență, ponderile delictelor de ultraj, atât în mediul urban, cât și în mediul rural, sunt sensibil apropiate, existând totuși o ușoară preponderență a mediului urban, în anumiți ani, în privința delictelor de ultraj.

Analiza dinamicii delictelor comise cu violență, în perioada 2000–2005, descoperite și instrumentate de organele de poliție, relevă că ponderea persoanelor învinuite pentru asemenea delict, domiciliate în *mediul rural* este superioară ponderii făptuitorilor din mediul urban, în privința delictelor de omor, tentativă de omor, loviri cauzatoare de moarte, vătămări corporale grave și violuri, ea situându-se, în medie, între 55–60% în mediul rural, față de numai 40–45% în mediul urban, excepție făcând doar delicturile de tâlhărie și ultraj, al căror număr este mai ridicat în mediul urban.

Sursa: Institutul pentru Cercetarea și Prevenirea Criminalității – Serviciul cercetare-prognoză.

4. DISTRIBUȚIA DELICTELOR COMISE CU VIOLENȚĂ ÎN MEDIUL RURAL, ÎN PROFIL TERITORIAL

Un indicator semnificativ al evoluției criminalității violente îl reprezintă distribuția sau repartizarea acestora la nivel zonal (județean), în vederea identificării unor zone sau „arii” criminogene, cu ponderi ridicate în ansamblul delictelor care se comit cu violență. Din analiza datelor statistice ale poliției, referitoare la distribuția delictelor cu violență, comise numai în mediul rural, în ultimii trei ani (2003–2005), rezultă următoarea situație:

a. în perioada analizată au fost comise în mediul rural 1001 de omoruri, cele mai numeroase fiind înregistrate în județele: *Bacău* (71 de omoruri), *Iași* (70 de omoruri), *Neamț* (58 de omoruri), *Vaslui* (44 de omoruri), *Dolj* (42 de omoruri), *Galați* (37 de omoruri) etc., în schimb, cele mai puține omoruri au fost comise în mediul rural în județele: *Tulcea* (doar 5 omoruri în cei trei ani analizați), *Covasna* (7 omoruri), *Alba* (13 omoruri), *Arad* (13 omoruri), *Maramureș* (13 omoruri), *Ilfov* (14 omoruri), *Sălaj* (14 omoruri) etc.;

b. în aceeași perioadă, în mediul rural au fost instrumentate 850 de tentative de omor, cele mai multe fiind comise de persoane cu domiciliul în județele: *Iași* (54 tentative de omor), *Neamț* (50 tentative de omor), *Dolj* (40 tentative de omor), *Bacău* (36 tentative de omor) etc., cele mai scăzute tentative de omor din mediul rural a fost înregistrate în județele: *Tulcea* (cu doar 3 tentative de omor), *Vâlcea* (3 tentative de omor), *Caraș-Severin* (5 tentative de omor), *Botoșani* (5 tentative de

omor), *Alba* (6 tentative de omor), *Bihor* (9 tentative de omor), *Mureș* (11 tentative de omor) etc.;

c. lovirile cauzatoare de moarte au înregistrat cea mai scăzută cifră în ansamblul delictelor violente comise în mediul rural, atingând cifra de 247, dintre care cele mai numeroase au fost comise în județele: *Iași* (21 de loviri cauzatoare de moarte), *Bacău* (18 loviri cauzatoare de moarte), *Neamț* (13 loviri cauzatoare de moarte), *Vaslui* (12 loviri cauzatoare de moarte etc., iar cele mai puține au fost înregistrate în județele: *Mehedinți* și *Covasna* (ambele fără nici o lovire cauzatoare de moarte), *Alba* și *Tulcea* (ambele cu doar o singură lovire cauzatoare de moarte), *Caraș-Severin* (cu două asemenea delict) etc.;

d. între 2003–2005, în mediul rural au fost comise 1 463 de *vătămări corporale grave*, dintre care cele mai numeroase au fost înregistrate în județele: *Iași* (cu 118 *vătămări corporale grave*), *Suceava* (99 de *vătămări corporale grave*), *Vaslui* (80 de *vătămări corporale grave*), *Dolj* (72 de *vătămări corporale grave*), *Galați* (69 *vătămări corporale grave*), *Neamț* (66 de *vătămări corporale grave*) etc., în schimb, cele mai puține delict de *vătămare corporală gravă* au fost comise în județele: *Brașov* (cu doar 8 delict de *vătămare corporală gravă*), *Satu Mare* (9 cazuri de *vătămare corporală gravă*), *Alba* (tot cu 9 cazuri de *vătămare corporală gravă*), *Bihor* (13 *vătămări corporale grave*) etc;

e. între 2000–2005, numai în mediul rural au fost comise 1 716 de delict de *viol*, numărul cel mai ridicat de violuri comițându-se în județele: *Suceava* (88 de violuri), *Bacău* (81 de violuri), *Iași* (80 de violuri), *Botoșani* (72 de violuri), *Vaslui* (71 de violuri), *Neamț* (64 de violuri), la polul opus, în privința numărului de violuri comise în mediul rural, se situează județele: *Covasna* (cu doar 7 violuri în trei ani de zile), *Sibiu* (13 violuri), *Tulcea* (19 violuri), *Alba* (tot cu 19 violuri) etc.;

f. delictul de tâlhărie au fost cele mai numeroase dintre toate tipurile de fapte comise cu violență, în cei trei ani analizați (2003–2005), fiind înregistrate sau descoperite 1 865 de acte de tâlhărie. Dintre acestea, cele mai numeroase au fost comise în mediul rural în județele: *Iași* (106 tâlhării), *Bacău* (84 tâlhării), *Neamț* (82 tâlhării), *Botoșani* (81 tâlhării), *Vaslui* (77 tâlhării) etc., iar cele mai puține în județele: *Sibiu* (doar 14 tâlhării), *Alba* (16 tâlhării), *Caraș-Severin* (17 tâlhării), *Covasna* (17 tâlhării) etc.;

g. în privința delictelor de ultraj, în perioada 2003–2005, organele de poliție au instrumentat un număr de 582 de delict de ultraj comise numai în mediul rural, dintre care cele mai multe au fost comise în județele: *Suceava* (42 ultraje), *Argeș* (27 ultraje), *Giurgiu* (27 ultraje), *Vaslui* (26 ultraje), *Neamț* și *Bacău* (ambele cu 23 de ultraje), iar cele mai puține fiind consemnate în județele: *Maramureș* (fără nici un delict de ultraj în ultimii trei ani), *Teleorman* (3 ultraje), *Tulcea* (4 ultraje), *Cluj* (5 ultraje), *Brașov* și *Sibiu* (ambele cu 7 ultraje) etc.

Din analiza distribuției delictelor comise cu violență în mediul rural, în profil teritorial, se constată apariția unor „vârfuri”, a unor „poli” sau „zone” cu un ridicat potențial criminogen, mai ales în privința delictelor de *omor*, *viol*, *vătămări*

corporale grave și tâlhării, care se concentrează preponderent într-o serie de județe situate în nord-estul țării, cum ar fi: *Iași, Bacău, Botoșani, Neamț, Suceava, Vrancea*. Deși această distribuție a criminalității violente reprezintă doar suportul *descriptiv*, dar nu și *explicativ*, al evoluției fenomenului de violență în mediul rural, ea poate fi corelată sau asociată cu o serie de variabile demografice, economice și culturale existente în județele menționate, cum ar fi, de pildă, sporul natural, migrația și mobilitatea ridicată a populației din aceste zone, deficitul de locuri de muncă, pauperizare și sărăcie, alcoolism și violență în familie etc. Totuși, pe baza acestor date se poate evidenția că, în spatele unei dinamici globale a criminalității violente existente în mediul rural, pot fi identificate anumite tendințe și „ritmuri” specifice fiecăreia dintre diversele tipuri de delict comise cu violență, ca și menținerea unor factori de „risc” cu potențial criminogen în anumite zone din mediul rural.

STAREA DE SĂNĂTATE ÎN SATUL ROMÂNESC DE ASTĂZI. MANIFESTĂRI ȘI TENDINȚE

IOANA PETRE

HEALTH IN TODAY'S ROMANIAN VILLAGE

This article synthesizes the main features of the health of the population in the villages of today's Romania. Almost all the conclusions of the present study lean towards outlining an alarming weakening of the vital capacity for the rural human capital. The causes of the poor health state in Romanian villages lead towards at least three explicative areas: poverty, poor sanitary and general education for the rural population and the aging that has increased in recent years. It has to be noted that the aging trend originates in a double migration phenomenon: on the one hand the fact that young people leave the village and on the other hand the fact that old people who left the villages for the cities decades ago return for reasons of survival.

ARGUMENT

Studiul de față a pornit de la *premise* că starea de sănătate a populației dintr-o comunitate sau dintr-o societate reprezintă un indicator important al calității capitalului uman al acelei comunități sau societăți.

O altă premisă avută în vedere în abordarea tematicii enunțate și care derivă din cea anterioară, se referă la semnalele de alarmă – tot mai numeroase în ultima vreme – privind slăbirea capacității vitale de supraviețuire și de dezvoltare a satului românesc¹.

Sintetizând semnificația celor două premise, se poate spune că existența unei stări bune de sănătate în mediul rural nu reprezintă doar un simplu deziderat cu relevanță individuală, de grup sau comunitară, ci chiar o condiție fundamentală pentru „renașterea satului românesc”. Această condiție devine imperativă în noul context impus de integrarea europeană a României, integrare în care, deocamdată, cu greu poate fi inclusă populația rurală (aproape jumătate din populația țării).

1. METODOLOGIA STUDIULUI

a. Obiectivul general al acestui studiu l-a constituit descifrarea celor mai relevante caracteristici ale stării de sănătate a săteanului român de astăzi.

¹ A se vedea I. Bădescu, O. Hoffman, (coord), *Viața și moartea în satul românesc*, București, Editura Mica Valahie, 2006.

b. Obiectivele specifice s-au structurat astfel:

- *diagnosticarea stării de sănătate* a populației rurale, respectiv sistematizarea principalelor maladii de care suferă această categorie socio-demografică;
- *identificarea*, prin analize de corelație specifice, a cauzelor actualei stări de sănătate din mediul rural.

1.1. PRECIZĂRI METODOLOGICE

Argumentația și concluziile principale cuprinse în articolul de față s-au bazat, îndeosebi, pe două *surse informative*:

a. *un studiu realizat* în mediul rural românesc, standardizat internațional, sub coordonarea și avizarea metodologică a unor specialiști cuprinși în Programul PHARE pentru Sănătate și a altora care fac parte din Institutul Național de Statistică². Eșantionul reprezentativ investigat a cuprins circa 5 000 de subiecți, fiind structurat pe principalele categorii sociale ale ruralului și pe toate regiunile de dezvoltare din spațiul rural;

b. o a doua sursă de informare pentru analiza stării de sănătate din mediul rural a constatat în *datele statistice existente la nivel național*, cu privire la situația actuală a infrastructurii sanitare din România: numărul și distribuția medicilor și a cadrelor sanitare, pe medii de rezidență (urban – rural) și regiuni de dezvoltare, numărul și distribuția în teritoriu a policlinicilor, spitalelor, farmaciilor, cabinetelor medicale de specialitate, precum cele stomatologice etc.

Acest suport informativ, prelucrat în funcție de ipotezele și obiectivele științifice stabilite, s-a constituit într-o *bază de date primare și secundare*, pe care a fost construită ulterior baza descriptivă și explicativă a analizei sănătății în spațiul rural.

Deoarece majoritatea ipotezelor de lucru ale prezentului studiu vizau manifestarea diverselor componente ale stării de sănătate în *manieră comparativă (ruralul față de urban)*, cele mai multe prelucrări s-au realizat pe cele două medii, iar, în cazul mediului rural, preluările au fost realizate în funcție de regiunile de dezvoltare ale României.

1.2. IPOTEZE DE LUCRU

Cauzalitatea morbidității ridicate, constatată în prezent, în comunitățile rurale din România, poate îmbrăca forme diverse și interșanjabile. Studiul de față a avut în vedere cel puțin *cinci ipoteze cu privire la intensitatea actuală a fenomenelor de morbiditate în rural și la explicația disparităților dintre rural și urban* în privința distribuției bolilor:

a. dat fiind *nivelul mult mai ridicat de sărăcie* din mediul rural, comparativ cu urbanul (în unele zone rurale sărăcia putând atinge parametri cvasi-insuportabili), este de presupus că sătenii vor dezvolta, în ponderi superioare orășenilor,

² A.M. Cariovac, T. Crab, B. Ciocănel, B. Istrate, L. Agaftei, (autori), F. Panduru, D. Porojan, coordonatori, *Starea de sănătate a populației din România*, București, IMS-PHARE, 2002.

comportamente neadecvate menținerii sau ameliorării stării lor de sănătate. Cu alte cuvinte, este de presupus că populația rurală va prezenta o morbiditate mai mare decât populația urbană, în primul rând pentru că este mai săracă;

b. având în vedere *devalorizarea educației*, în general, în mediul rural, precum și, în mod particular, mai slabă *educație sanitară* de la sate, comparativ cu cea de la oraș, este probabil ca și comportamentele sătenilor față de propria sănătate să fie influențate de această lipsă de cultură sanitară. Astfel, din această cauză se pot induce anumite atitudini care pot afecta negativ starea de sănătate, precum refuzul de a recurge la medic sau frecventarea mai slabă a medicilor, dar și abordarea, pentru „tratament” și „vindecare”, a altor căi și modalități nonmedicale (vrăjitorii, descânțece etc.). Cu alte cuvinte, este posibil ca o morbiditate ridicată în spațiul rural să fie cauzată și de o cultură generală și sanitară precară;

c. o a treia ipoteză pentru explicarea creșterii morbidității în satele românești de astăzi (comparativ cu orașele), ipoteză aproape imposibil de contrazis, este aceea care pornește de la tot *mai accentuata îmbătrânire* a populației rurale. Cu alte cuvinte, nu doar comportamentele neadecvate contribuie la creșterea morbidității, ci și simplul fapt că populația rurală este tot mai îmbătrânită; or, vârsta a treia induce, aproape întotdeauna, boli cronice, mai numeroase la nivel individual și mai frecvente într-o comunitate. Este deci probabil ca *populația rurală să fie mai „bolnavă” decât cea urbană, pentru că este și mai bătrână din punct de vedere demografic*;

d. distribuția inegală în teritoriu a unor comportamente alimentare nocive poate explica, de asemenea, disparitățile dintre unele zone și regiuni; astfel, este posibil ca preferința pentru anumite consumuri alimentare (cu grăsimi, sosuri etc.) să conducă la prevalența anumitor maladii specifice (biliare, stomacale etc.) în zonele respective;

e. în măsura în care în spațiul rural actual se constată o frecvență mai ridicată a consumului nealimentar „antisănătate”, precum apelul exagerat la *alcool și tutun* sau chiar *apelul* (este drept, mai scăzut) *la droguri*, este posibil să apară și o incidență mai mare a unor maladii specifice abuzului de aceste substanțe (boli hepatice, pulmonare și chiar psihice).

2. BOLILE CARE CARACTERIZEAZĂ POPULAȚIA SATULUI ROMÂNESC

O primă constatare vizează faptul că aproape un sfert din populația rurală are una sau mai multe boli cronice (22,6%).

Detaliind analiza pe tipuri de boli cronice, se detașează următoarele rate de prevalență a anumitor maladii în spațiul rural (număr de cazuri la 1 000 de persoane):

1. hipertensiune arterială (69,9%); **2.** alte boli cronice ale inimii (39,5%); **3.** lombosciatică (28,6%); **4.** artroză, artrită (24,6%); **5.** ulcer gastric, duodenal (19%); **6.** astm bronșic (13,5%); **7.** boli ale sistemului nervos (12,2%); **8.** litiază biliară, colecistită (11,7%); **9.** diabet (10,3%); **10.** bronșită cronică, enfizem, insuficiență respiratorie (10%) și **11.** cataractă, glaucom³.

³ **Sursa:** Preluări proprii după *Starea de sănătate a populației din România*, București INS–PHARE, 2001, p. 22.

Un prim comentariu cu privire la situația menționată pornește de la cauza principală a mortalității în România. Astfel, se știe că, în țara noastră, fie că este vorba de mediul rural, fie de cel urban, oamenii mor în primul rând din cauza maladiilor cardiovasculare. Or, se constată (am zice, în mod firesc) *o congruență aproape perfectă între cei doi indicatori demografici, și anume între morbiditate și mortalitate*: dacă mortalitatea este cauzată în primul rând de bolile cardiovasculare, atunci devine logic ca și fenomenul morbidității să fie dominat de aceeași categorie de boli.

Interesant totuși că, deși nu există diferențieri semnificative între rural și urban, în ceea ce privește ponderea bolilor cardiovasculare și neurologice, și în acest caz, *mediul rural se particularizează negativ*: este vorba de consecințele cele mai grave ale acestor boli în plan locomotoriu, respectiv de instalarea unei incapacități fizice de lungă durată sau chiar permanente. Astfel, deși ponderile sunt asemănătoare, *mai degrabă bolnavii din rural, decât cei din urban, prezintă incapacități locomotorii de lungă durată*, ca efect al unei boli de acest tip (cardiovasculare sau neurologice). Din nou, și în această situație, *cauza probabilă a disparităților dintre cele două medii* se găsește în insuficiența resurselor materiale necesare deținute de populația rurală, vitale pentru înlăturarea totală sau parțială a handicapului locomotor căpătat.

Exemplificăm, în cele ce urmează, caracteristicile comparative ale indicatorului „incapacitate fizică pe termen lung”, între cele două medii:

a. numărul persoanelor aflate în incapacitate fizică pe termen lung este, în mediul rural, de 71%, iar în mediul urban de numai 47,7%;

b. disparitatea față de urban constă în *ponderile mult mai ridicate, ale tuturor tipurilor de handicap în mediul rural*, cea mai frapantă diferență apărând la incapacitatea locomotorie: 50,4% în rural, față de 25,8% în urban;

c. distribuția teritorială a cazurilor de incapacitate fizică de lungă durată în mediul rural pune în evidență diferențe mari între cele 8 regiuni de dezvoltare și între județele țării: județele rurale cu numărul cel mai ridicat de persoane aflate în incapacitate fizică sunt cele din sudul și nord-vestul țării, iar zonele cu numărul cel mai mic de cazuri sunt Ilfov și Bucovina. *O posibilă explicație* a acestei ultime tendințe ar putea fi o combinație între sărăcie (pentru județele din sud) și obiceiurile alimentare aducătoare de boli cardiovasculare (județele din nord-vestul țării).

Comparația dintre prevalența anumitor boli în rural și în urban ne permite următoarea constatare: *bolile cronice la care ruralul deține ponderi mai ridicate decât urbanul* sunt: ateroscleroza, hernia abdominală, ciroza hepatică, cataracta și glaucomul.

Semnificațiile constatării menționate pot fi concretizate în următoarele explicații:

– faptul că, *mai degrabă la sat decât la oraș, oamenii suferă de ateroscleroză* poate fi cauzat și de ponderea *mai ridicată a bătrânilor* în structura pe vârste a populației rurale; afirmația de mai sus se susține prin specificul acestui tip de maladie, care presupune o degenerare accentuată a sistemului nervos și cardio-vascular, *fenomen care se accelerează, după cum se știe, odată cu înaintarea în vârstă*;

– constatarea că populația rurală suferă, mai degrabă decât populația urbană, de *hernie abdominală*, se poate explica și prin caracteristicile și cerințele specifice

principalelor activități din spațiul rural, care au un caracter agricol. Acestea necesită un efort preponderent și sporit fizic, efort care, cu trecerea anilor, poate conduce la slăbirea musculaturii abdominale și la instalarea herniei;

– cazurile, mai frecvente în rural, de boli hepatice (ciroza, cu deosebire) pot fi explicate, dacă vom corobora această tendință cu consumul mai ridicat de alcool la sat: astfel se poate explica incidența mai ridicată a cirozei în spațiul rural, cunoscut fiind faptul că abuzul de alcool poate deteriora grav sistemul hepatic. Prin această constatare se poate spune că una din ipotezele formulate în faza premergătoare cercetării se confirmă. Situația consumului de alcool din mediul rural, comparativ cu mediul urban, se evidențiază prin următoarele caracteristici⁴:

a. numărul marilor consumatori de alcool este mai ridicat în rural, diferențele fiind destul de consistente, atât pe total, cât și pe grupe de vârstă; consumul frecvent de alcool în rural este de 14,3% din populația investigată, iar în urban este de 8,9%;

b. dacă detașăm doar consumul zilnic de alcool, se prefigurează o diferențiere regională semnificativă: există regiuni în care consumul zilnic depășește media pe țară (rural), precum cele din sud-vest și sud-est, dar și regiuni în care consumul zilnic este mai redus (chiar la jumătate, comparativ cu regiunile exemplificate mai înainte); aici apar îndeosebi județele din vest;

c. și în cazul consumului de alcool, ca și în cazul altor indicatori analizați de noi, *starea civilă a subiecților se pare că interacționează pozitiv* cu anumite caracteristici: astfel, cele mai mari ponderi ale consumatorilor zilnici de băuturi alcoolice se întâlnesc la persoanele divorțate și la cele separate. Explicația acestui comportament de refugiere în alcool constă în nevoia de a atenua sentimentul de singurătate sau de eșec, de rată în plan familial și/sau sentimental.

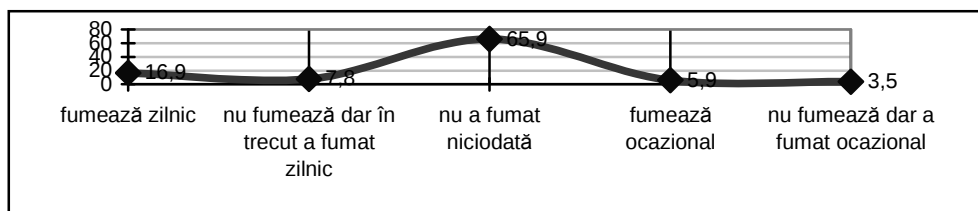
– una din *explicațiile* plauzibile ale *incidenței mai ridicate în rural a bolilor de ochi, precum cataracta sau glaucomul* ar putea consta în apelul tardiv, pentru tratament, la medicul specialist, fapt care conduce la agravarea stării de sănătate a ochiului, astfel încât acesta, în loc să poată fi tratat și vindecat medicamentos, va necesita, prin întârziere, cheltuieli mult mai mari sau, *în cazurile (cele mai numeroase) în care aceste cheltuieli nu pot fi suportate, perspectiva de vindecare se va reduce drastic*; din păcate, starea actuală de sărăcie a unei bune părți din populația care trăiește la sate nu permite acesteia efectuarea unor cheltuieli prea mari, așa cum sunt, de cele mai multe ori, cele de îngrijire și operare oculară;

– prezența bolilor bronho-pulmonare, printre primele zece maladii importante în spațiul rural actual, poate fi cauzată și de *consumul de tutun, destul de frecvent în rândul populației rurale* (chiar dacă puțin mai redus decât în urban), acesta putând contribui – ca factor de risc – la deteriorarea stării de sănătate, în special la creșterea frecvenței bolilor specifice, precum cancerul pulmonar, bronșita și enfizemul pulmonar, astmul bronșic, precum și cardiopatiile; în cazul eșantionului investigat, a rezultat că aproape o treime dintre subiecții din rural fumează sau au fumat zilnic, tinerii fiind cei mai mari fumători, comparativ cu celelalte categorii de vârste, aceștia fiind urmași de adulți (vezi graficul nr. 1).

⁴ **Sursa:** prelucrări proprii după *Starea de sănătate a populației din România, op. cit.*, p. 30.

Graficul nr. 1

Structura populației rurale după obișnuința de a fuma

Sursa: Prelucrări proprii după datele oferite de INS, *Starea de sănătate a populației din România*, INS-PHARE, 2001, p. 22.

Toate tendințele analizate până acum reflectă o incidență puternică a unor boli grave în spațiul rural. Ele confirmă una din ipotezele de lucru ale studiului de față: lipsa de cultură sanitară, coroborată cu lipsa mijloacelor financiare conduce la instalarea și agravarea unor maladii în comunitățile rurale de astăzi.

3. NIVELUL DE INSTRUCȚIE ȘI STAREA DE SĂNĂTATE

O altă concluzie importantă a studiului nostru, amintită tangențial și în paginile anterioare, este aceea că persoanele care au un nivel superior de instrucție sunt mai sănătoase decât cele fără școală. Deși corelația nu este foarte puternică, totuși un lucru se poate spune cu certitudine: un nivel foarte scăzut de instrucție este asociat pozitiv, atât cu categoria persoanelor care au o singură boală cronică, cât și cu aceea a celor cu două boli cronice.

Palierile de instrucție cele mai expresive în interacțiunea cu o stare mai bună sau mai proastă de sănătate sunt: nivelul universitar, cel liceal și categoria celor fără școală sau doar cu școala primară (vezi tabelul nr. 1)

Tabelul nr. 1

Structura populației rurale după numărul de boli cronice și nivelul de instrucție⁵

Nivelul de instrucție	Nu suferă de nici boală	Suferă de boală cronică	Suferă de două boli cronice	Suferă de trei sau mai multe boli cronice
Universitar	78,3	10,3	6	5,3
Liceal	86	10	2,7	1,2
Fără școală sau școală primară	67,6	21,6	7,3	3,5

Sursa: Prelucrări proprii după *Starea de sănătate a populației din România*, București, INS-PHARE, 2001

Nivelul de instrucție al populației rurale corelează pozitiv și cu autoevaluarea stării de sănătate (bună și foarte bună, proastă și foarte proastă). Din acest punct de vedere, cea mai bună stare de sănătate o declară cei care au absolvit liceul (80,6%)

⁵ Celelalte nivele instructive nu prezintă valori diferențiate semnificativ la cei patru indicatori ai stării de sănătate din rural.

și cea mai proastă stare de sănătate o resimt persoanele cu un nivel scăzut de instrucție, respectiv cei cu școală primară sau fără școală absolvită.

4. INFRASTRUCTURA SANITARĂ

Așa cum s-a menționat deja, una din principalele ipoteze cu privire la morbiditatea ridicată din rural, ca și la mortalitatea foarte mare, comparativ cu orașul, este dotarea foarte slabă a localităților rurale cu elemente vitale de infrastructură sanitară. Din acest punct de vedere, majoritatea componentelor infrastructurii sanitare au cunoscut în ultimii ani o dinamică descendentă alarmantă, accentuând precaritatea condițiilor de viață ale locuitorilor de la sate: practic, toate componentele infrastructurii sanitare, de la unitățile sanitare specifice până la personalul medical care lucrează aici, au valori mult mai scăzute decât în oraș, în ciuda faptului că aproape jumătate din populația României trăiește la sat.

O altă concluzie a studiului la care ne referim este că, deși în rural trăiește jumătate din populația țării, doar 22,8% din unitățile sanitare sunt amplasate în sate. Ba mai mult, în ultimii 10 ani, numărul unităților sanitare din rural a scăzut treptat, anumite categorii dispărând definitiv (de exemplu, policlinicile rurale). În paralel, prin politicile sanitare ale guvernelor s-a încurajat dezvoltarea unităților sanitare publice din orașe, la aceasta adăugându-se o dinamică ascendentă a unităților sanitare private în urban (cabinete medicale, farmacii, spitale etc.).

Conform graficilor din anexele 1–6⁶, evoluția infrastructurii sanitare la care poate apela mai ușor populația rurală, respectiv cele amplasate chiar în spațiul rural, este una descendentă la majoritatea indicatorilor. Astfel, *în privința spitalelor*, se constată că, astăzi, majoritatea covârșitoare a lor se află în orașe. Traectoria descendentă, începută încă din primii ani de după decembrie 1989, a continuat, astfel că, în ultimii șapte ani, au dispărut încă zece spitale, ajungându-se ca astăzi, comparativ cu 1998, când ființau 61 de unități, să mai existe doar 51 de spitale. În schimb orașul cunoaște o dinamică ascendentă (de la 356 de spitale în 1998, la 374 în 2004) (anexa nr. 2).

Situația policlinicilor rurale este poate cea mai severă dintre toate tipurile de așezăminte sanitare rurale: începând cu 2004, în sate nu mai există nici o policlinică. În același timp, chiar dacă în prezent toate policlinicile din România se găsesc în urban, numărul lor a scăzut spectaculos (cu 60%) astfel că din 592 de policlinici urbane în 1998 mai funcționează doar 236. Acest fapt, s-a datorat în special avântului luat de cabinetele particulare de diferite dimensiuni și specialități (anexa nr. 3).

Situația farmaciilor nu este nici ea favorabilă satului: doar un sfert din farmaciile din România se află în localități rurale. Dacă în sate în ultimii șapte ani numărul farmaciilor (inclusiv punctele farmaceutice) s-a menținut relativ constant,

⁶ **Sursa:** Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, București, INS, 2005.

la orașe are loc o creștere numerică foarte importantă (cu 683 de unități farmaceutice). Însă ponderile farmaciilor din rural s-au redus de la 27% la 24% , chiar dacă numeric au rămas la fel (anexa nr. 4).

Așa cum rezultă și din distribuția farmaciștilor pe medii de rezidență (anexa nr. 5), *populația rurală este dezavantajată în mod clar în privința accesului la medicamente*. Astfel, din totalul de 8 763 de farmaciști câți lucrează în prezent în România, doar 10,8% funcționează în sat. Acest fapt reduce nu doar accesul la medicamente, ci chiar accesul la medicamente compensate sau gratuite, întrucât orașul de unde le-ar putea achiziționa este mai departe și costul medicamentelor va fi grevat de costul transportului până la oraș și de timpul consumat cu această deplasare. Astfel că, de cele mai multe ori, populația rurală cu probleme de sănătate este silită să renunțe la rețete compensate sau gratuite, în ciuda faptului că, prin veniturile reduse ar fi mai îndreptățită să acceadă la astfel de facilități.

Posibilitățile de a apela la un medic stomatolog sunt de asemenea mult mai scăzute pentru populația rurală din România, comparativ cu cea urbană (anexa nr. 6). Astfel, deși în cifre absolute numărul stomatologilor din sate a crescut ușor în ultimii șapte ani, procentual stomatologiei continuă să dețină ponderi foarte slabe comparativ cu orașul (doar 12,6%). În schimb, în urban numărul stomatologilor a crescut în același interval cu 2 600 (de la 6 082 la 8 658). Aceste creșteri au avut loc îndeosebi prin cabinete particulare și aproape deloc prin cabinete publice, fapt care îngreșește și mai mult accesul sătenilor ale căror posibilități financiare sunt mult inferioare orășenilor (anexa nr. 6).

O altă dinamică negativă, pentru posibilitățile de îngrijire a sănătății în satul actual românesc, este aceea a scăderii personalului mediu sanitar. Acesta s-a redus în ultimii șapte ani cu 5 200 de oameni. Comparativ cu satul, orașul este și din acest punct de vedere avantajat: în prezent, aproape 90% din personalul mediu sanitar din România lucrează în unități medicale urbane, dinamica fiind ascendentă în ultimii șapte ani. Concluzia: tradiția satului „îngrijit” de felcer, de soră, de moașă, dispare, din lipsă de personal sanitar.

CONCLUZII

1. Ca și în celelalte domenii de muncă și viață, și în planul posibilităților de acces la serviciile medicale, *satul românesc apare tot mai puternic „decuplat” de la realitățile și oportunitățile secolului XXI*, ca și de la cerințele unei integrări reușite în spațiul european dezvoltat. *Consecința acestei decuplări de la serviciile medicale elementare este o morbiditate crescută și, mai ales, o mortalitate mult mai mare decât în urban.*

2. Morbiditatea ridicată a ruralului de astăzi reprezintă un indicator relevant, alături de sărăcie și de devalorizarea educației, pentru *calitatea precară a vieții din majoritatea satelor României.*

3. În comparație cu populația din orașe, sătenii apelează mai puțin frecvent la medici și la facilitățile medicale. Explicația acestui comportament rezidă atât în

faptul că nu dispun de aceste facilități în propriul sat sau în propria comună (vezi anexele 1–6), dar și că nu au suficiente mijloace financiare pentru a apela la medici și la informarea sanitară existentă cu deosebire în spațiul urban.

4. O altă dimensiune explicativă, cu privire la morbiditatea ridicată din rural, se găsește în slaba educație sanitară și generală a populației rurale: lipsa unei informări și chiar a unei culturi sanitare conduce la comportamente care afectează starea de sănătate prin nonapelul la medici și la alte cadre de specialitate, dar și prin apelul la alte căi neortodoxe și nemedicale de tratament și vindecare.

5. Morbiditatea ridicată, specifică mediului rural românesc de astăzi este și un efect al îmbătrânirii accentuate a populației rurale. Astfel, este cunoscut faptul că în ultimii ani *satele îmbătrânesc profund, ca efect al acțiunii conjugate* a următorilor factori: **a.** migrația tinerilor spre orașe sau/și spre zone externe României; **b.** întoarcerea bătrânilor (și chiar a adulților) în sate, din orașele în care au migrat cu ani sau decenii în urmă. Ei revin astăzi în localitatea rurală de plecare, în principal din motive de supraviețuire. În acest din urmă caz, avem de-a face cu așa – numitul *fenomen de retromigrație*, care cunoaște ponderi de-a dreptul explozive: niciodată până acum, în satele românești nu au intrat mai mulți indivizi decât au ieșit, sensul migratoriu dominant din 1997 și până în prezent fiind din urban în rural și nu invers. În final, *acest proces accentuat de îmbătrânire a satelor slăbește capitalul uman, vulnerabilizându-l în fața bolilor*.

6. Chiar dacă, aparent, morbiditatea din rural nu este cu mult mai ridicată decât cea din urban, acest lucru nu este întrutotul adevărat: această concluzie se impune dacă vom analiza dimensiunile unui alt fenomen socio-demografic relevant, și anume *mortalitatea*. Astfel, comparând mortalitatea din cele două medii, se constată că în rural ea *are valori considerabil mai ridicate decât în urban*. În consecință, este firesc ca morbiditatea reală din sat să aibă valori semnificativ superioare orașului (mortalitatea fiind consecința morbidității, cu excepția accidentelor).

7. Sintetizând, factorii care determină actuala stare de sănătate a populației rurale se structurează pe următoarele două dimensiuni:

a. dimensiunea obiectivă:

– la sat se apelează mai puțin frecvent la serviciile medicale, din cauza unei *infrastructuri sanitare deficitare* (spitale, policlinici, cabinete medicale, dispensare, farmacii, medici și cadre medii sanitare etc.);

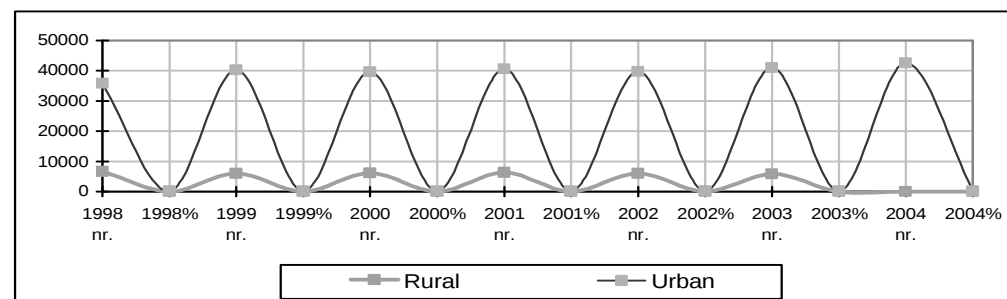
– starea materială (financiară) nesatisfăcătoare a majorității populației rurale conduce, cel mai adesea, la imposibilitatea apelării, pe măsura nevoilor, la serviciile medicale, fie că este vorba de acelea puține câte mai există încă în sat, fie că este vorba de serviciile sanitare din orașe mai îndepărtate sau mai apropiate;

b. dimensiunea subiectivă:

– apelul scăzut sau tardiv la ajutorul serviciilor medicale se explică și printr-o anumită *stare de ignoranță* – mai ridicată în rural –, datorată în primul rând absenței unui minimum de cultură medicală care să permită cunoașterea posibilităților de ameliorare sau de menținere a stării de sănătate prin apel la medic și medicamente, dar și prin *apelul la un stil de viață mai sănătos, mai puțin expus riscurilor de îmbolnăvire*.

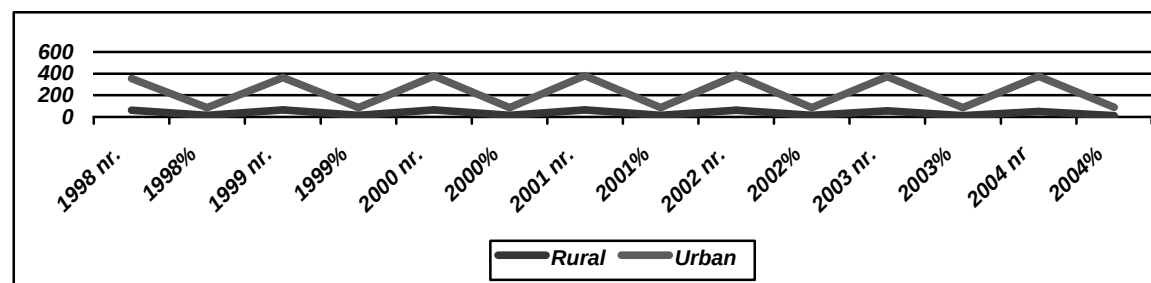
INFRASTRUCTURA SANITARĂ ÎN SPAȚIUL RURAL

1. Dinamica numărului de medici în rural și în urban (1998–2004)

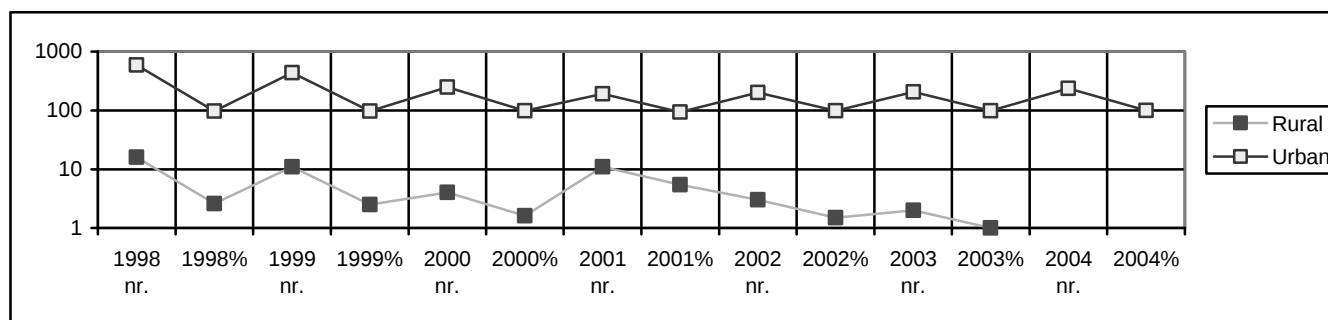
Sursa: Prelucrări ISAR după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005.

2. Dinamica numărului de spitale din rural și din urban (1998–2004)

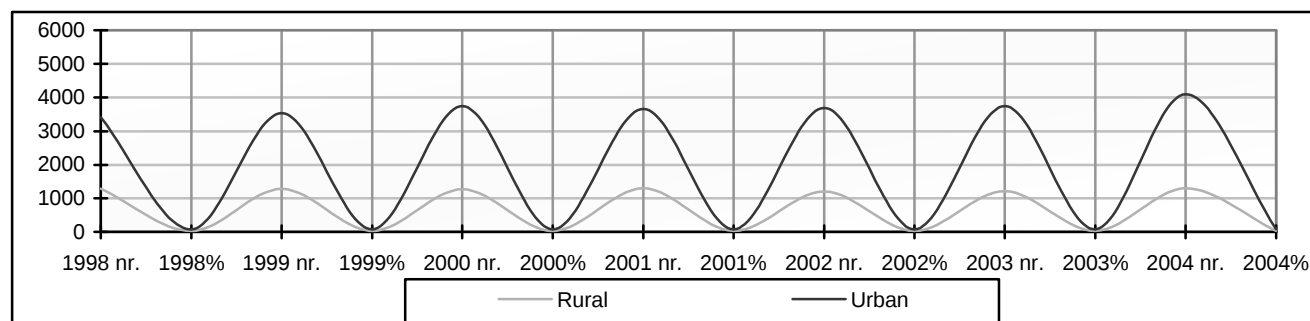
Sursa: Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005.

3. Dinamica numărului de policlinici în rural și în urban (1998–2004)

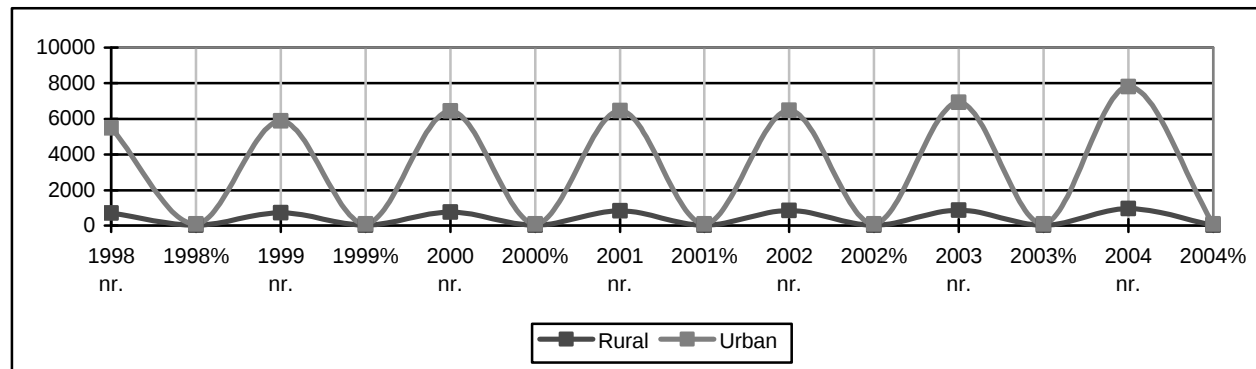
Sursa: Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005.

4. Dinamica numărului de farmacii din rural și din urban (1998–2004)

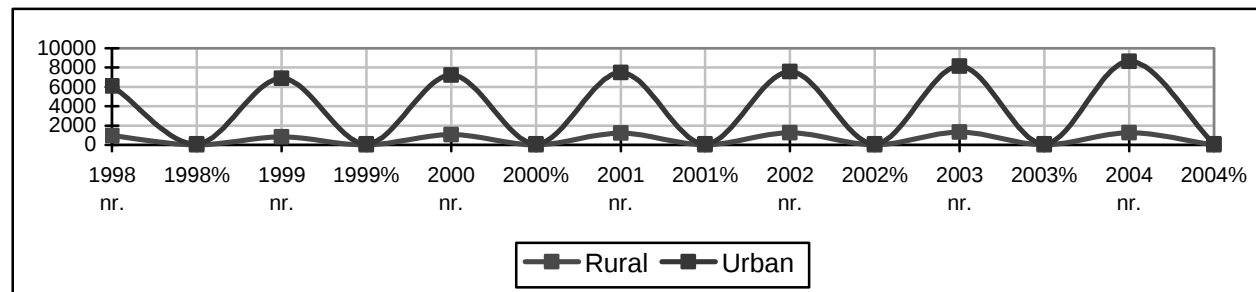
Sursa: Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005, inclusiv puncte farmaceutice.

5. Dinamica numărului de farmaciști în rural și în urban (1998–2004)

Sursa: Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005.

6. Dinamica numărului de stomatologi în rural și în urban (1998–2004)

Sursa: Prelucrări proprii după datele furnizate de INS și *Activitatea unităților sanitare din România în anul 2004*, INS, 2005.

BIBLIOGRAFIE

1. RĂDULESCU, S., POPESCU, G., *Medicina și colectivitățile umane*, București, Editura Medicală, 1981.
2. RĂDULESCU, S., *Sociologia sănătății și a bolii*, București, Editura Nemira, 2002.
3. BĂDESCU, I., HOFFMAN, O., (coord), *Viața și moartea în satul românesc*, București, Editura Mica Valahie, 2005.
4. CARIOVAC, A.M., CRAB T., CIOCĂNEL, B., ISTRATE, G., AGAFTEI, L., (autori), PANDURU, F., ȘI POROJAN, D., (coordonatori), *Starea de sănătate a populației din România*, București, INS-PHARE , 2002.
5. ERIKSON, R., DOLDTHROPE, Y., *The Constant Flux*, Oxford, Calderon Press, 1993.

COORDONATE SOCIO-RELIGIOASE ALE TRĂIRII CREDINȚEI ÎN SATUL ROMÂNESC POSTCOMUNIST

MANUELA GHEORGHE

SOCIAL AND RELIGIOUS COORDINATES OF EXPERIENCING FAITH IN THE ROMANIAN POST-COMMUNIST VILLAGE

*The Romanian rural universe after 1989 represents a social space in full changing and reshaping. It is present at all levels, including the religious one. This article attempts an assessment based on a religious and social perspective of the rural Romanian population's religiosity, as it is defining itself nowadays. The point of departure of our scrutiny in the present article lies in the major axiom of existence of a so called **unbalance** or **lagging** of faith (the faith in God or in salvation, for example) in relation to the real ways of manifesting faith (the frequency of attending at the religious manifestations diminished as compared to the people declaring as really believing in God). Therefore, the rural universe is characterized by a high level of religiosity, more than the urban one. At the same time, the school seems to play a minor role in the religious education of scholars living in rural areas. During non-working days, the village inhabitants are closely involved in working in agriculture than in the religious activities. A new spiritual and religious configuration is to be gradually outlined, once the modernization of Romanian village and integration in the European structures will be successfully accomplished.*

„Fericiți cei ce ascultă cuvântul
lui Dumnezeu și-l păzesc pe el”
[Luca 11, 28].

A fi credincios presupune nu numai afirmarea sau asumarea declarativă a apartenenței la un anumit cult sau religie, ci, în egală măsură, să îți călăuzești viața după normele și rigorile pe care le impune mediul religios căruia îi aparții, să îți modelezi permanent comportamentul în funcție de principiile propriei religii și credințe. „Credința nu este numai o aderare intelectuală la un quantum de principii doctrinare, ci și fidelitatea față de exigențele acestor principii”¹ preciza, în acest sens, marele teolog rus Vladimir Lossky. Unele culte impun aparținătorilor o vestimentație anume, portul bărbii, ritualuri zilnice specifice, interzic accesul la publicațiile laice,

¹ Lossky, Vladimir, *Teologia mistică a Bisericii de Răsărit*, Studiu introductiv și trad. de Vasile Răducă, București, Editura Anastasia, 1991, p. 19.

vizionarea posturilor de televiziune etc.² Creștinii ortodocși și catolici respectă cultul icoanelor și al sfinților, care, în schimb, nu mai sunt considerate utile pentru obținerea mântuirii, de către credincioșii neoprotestanți. În islam, rugăciunea are alt conținut, ritual și semnificație decât în creștinism. Religia creștin-ortodoxă, de pildă, obligă pe fiecare „fiu al Bisericii” să respecte și să aplice în viața de zi cu zi o serie de legi, porunci, virtuți și datorii (materiale și morale), conform principiului că o viață creștină adevărată, autentică, nu este posibilă decât prin îmbinarea credinței creștine și a cultului creștin. Nu poți fi creștin fără să ai o viață creștină: să respecti credința dreaptă, morala creștină, cultul divin, sau, altfel spus, fără „ascultarea și urmarea lui Iisus Hristos”. Un ideal de viață și un model religios, desigur, greu de atins de credincioși.

Fără nici un dubiu, în cazul poporului nostru, putem vorbi de o religiozitate constantă și durabilă. La recensământul din 1930, peste 99% din totalul populației se declara aparținătoare la o confesiune, în marea majoritate (72,6%), la cea ortodoxă. O situație care avea să se perpetueze, în parametri relativ asemănători, cel puțin la nivelul statisticilor, inclusiv în perioada comunistă, când, de pildă, se declara ortodoxă 85,45% din totalul populației.³

Mai recent, în noul context democratic, recensământul din 2002 înregistra numai 41 597 de ateï și areligioși, dintr-un total de 21 698 181 cetățeni. Venind să confirme și mai mult masivul atașament al românilor față de credință, un sondaj Gallup din septembrie 2003, de pildă, consemna că 94% din totalul populației își declara credința în Dumnezeu. De altfel, toate sondajele succesive, realizate după 1989, confirmau fără nicio excepție, această reconfortantă realitate. Dar oare, această realitate statistică ne-ar putea îndreptăți să afirmăm, că, în țara noastră, după 1989, pe lângă toate celelalte schimbări sociale binecunoscute, a avut loc și o adevărată revoluție la nivel devoțional?

În ce măsură totuși, la nivelul religiei vii, așa cum aceasta este trăită de către fiecare credincios în parte, putem vorbi cu certitudine de o relație armonioasă între cele două dimensiuni fundamentale ale religiozității: credința și practica religioasă? Vom încerca să schișăm un posibil răspuns – recunoaștem, incomplet și parțial – la această incomodă întrebare, luând drept obiect al investigației noastre modul concret în care se exercită în prezent relaționarea cu sacrul la nivelul populației rurale românești, așa cum aceasta este înregistrată în unele cercetări socio-religioase recente.

Vom avea în vedere, așadar, un tip de religiozitate distinct, religiozitatea de tip rural, fără a exclude însă – ori de câte ori datele empirice o permit – și comparațiile cu modul în care este trăită religiozitatea de către populația urbană. Prima ipoteză de lucru pe care o avem în atenție și care privește modul în care este practică religia în

² Unul din exemplele cele mai spectaculoase, în ceea ce privește calitatea religiei de a impune un anumit comportament și stil de viață credincioșilor, îl oferă „amishii”, o comunitate protestantă conservatoare, concentrată în statele americane Pennsylvania, Ohio și Indiana, și care perpetuează și în prezent, în întregime, tradiția culturală și religioasă din Olanda și Elveția sec. XV: credincioșii respectivi folosesc limba germană veche, o vestimentație specifică Germaniei sec. XVII–XVIII, resping tot ceea ce ține de civilizația și tehnologia modernă etc.

³ *Viața religioasă din România*. Prezentare sintetică. Lucrare editată de Consiliul Consultativ al Cultelor din România, București, 1987.

cadrul comunităților sătenești, se referă la o anumită discrepanță sau „rămânere în urmă” a practicii religioase față de credință (sau de declararea acesteia). O primă constatare, de ansamblu, se referă la faptul că practica și preocupările religioase sunt mai intense în mediul rural, comparativ cu mediul urban, dar mai scăzute procentual, în comparație cu, spre exemplu, credința în Dumnezeu.

Pentru a putea repera unele aspecte semnificative privind trăirea credinței religioase în mediul rural, am făcut apel la două mari categorii de indicatori specifici: credința (credința în Dumnezeu, credința în mântuire, informarea religioasă, etc.) și practica religioasă (frecventarea lăcașurilor de cult, respectarea recomandărilor bisericii etc.), așa cum acești indicatori au fost consemnați în unele cercetări de profil⁴.

Credința este o trăire sufletească care ține de resorturile cele mai profunde și intime ale ființei umane și despre care e totdeauna dificil de realizat un discurs care, inevitabil se situează într-un plan de referință diferit de cel care-i este propriu. Strict teologic vorbind, credința reprezintă un dat etern și indestructibil al naturii umane, este *încrederea despre cele nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute* [Evrei, 11: 1], siguranța că Dumnezeu există, fără a fi nevoie de vreo certitudine logică sau argumentație teoretică. În abordările socio-psihologice însă, această disponibilitate spre credință sau religiozitate este considerată drept o dimensiune a ființei umane, ce se conturează și se diferențiază pe parcursul întregii dezvoltări a personalității individului, în funcție de diferiți factori: contextul social, mediul familial, nivelul de școlaritate, mediul de rezidență etc. și, nu în ultimul rând, în funcție de modelele religioase pe care fiecare societate le propune.

În cazul specific al satului românesc, așa cum o confirmă toate sondajele postdecembriste, *credința în Dumnezeu* reprezintă o realitate pe care și-o asumă declarativ majoritatea populației rurale din România. Conform unei preanchete din 2005, de pildă, pentru 91,6% din respondenți *Dumnezeu există*, doar pentru 5,3% *probabil Dumnezeu există* și numai 3,1% subiecți neagă existența lui Dumnezeu. Este un fapt ce ne-ar îndreptăți, din start, să credem că, inclusiv pentru realitatea rurală a zilelor noastre, religia continuă să reprezinte o dimensiune definitorie și un factor esențial al coeziunii și unității sociale, și că implicit, Biserica reprezintă, în continuare, axul central al întregii vieți comunitare sătenești [*Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005].

Intensitatea credinței diferă, cum aminteam mai sus, inclusiv în funcție de mediul de rezidență al subiecților. Este îndeobște cunoscut faptul că, spre deosebire de mediul urban, satul se distinge printr-o capacitate mai înaltă de a menține și prezerva modelul religios moștenit și că, în sens larg, populația rurală este credincioasă într-o proporție mai ridicată decât cea urbană. Conform unei anchete naționale din 2001, constatăm o distribuire semnificativă a procentelor și din acest punct de vedere (vezi tabelul nr. 1).

⁴ Am făcut referire, atât la ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001, Ministerul Culturii și Cultelor, 2001, cât și la preancheta, *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Tabelul nr. 1

Domiciliul	Sunt sigur că există Dumnezeu			
	În foarte mare măsură	Probabil	Nu există	Nu răspunde
Sat	84,6	11,17	1,24	2,93
– uniconfesional	84,3	11,1	1,5	3,1
– pluriconfesional	86,2	10,1	0,9	2,9
Alte orașe	88,9	13,0	0,8	4,2
Capitala de județ	77,8	14,5	4,2	3,5
București	74,0	18,7	4,6	2,8
Total eșantion	81,0	13,9	2,50	3,33

Sursa: Ancheta națională, Religiozitatea populației din România, 2001.

Cele mai *necredincioase* orașe par a fi Bucureștiul și capitalele de județ. Migrarea spre oraș a populației rurale, fenomen încurajat de autoritățile comuniste, a corespuns, din păcate, și cu dezrădăcinarea din religia tradițională a satelor și implicit, cu o scădere a religiozității. Integrarea în noile comunități religioase urbane este dificilă, și datorită faptului că doar cultele mai reduse numeric își pot permite o evidență riguroasă a aparținătorilor și, în același timp, un sprijin pastoral și socio-caritativ mai atent.

Deși, pe ansamblu, nu putem afirma că apar discrepanțe procentuale semnificative, totuși, o anumită diferențiere poate fi detectată inclusiv între orașe. Cel mai scăzut procent al celor care cred în existența lui Dumnezeu se constată în București, pe când, orașele mai mici se situează procentual, mai aproape de lumea satelor.

În multe cazuri se confirmă și observația conform căreia există diferențe evidente între satele pluriconfesionale și cele cu o singură religie (uniconfesionale), în sensul că populația satelor pluriconfesionale se caracterizează printr-un grad mai înalt de religiozitate. Probabil competiția interconfesională stimulează credința și religiozitatea și întăresc tendința comunităților de afirmare a propriei lor identități, inclusiv religioase.

Mântuirea reprezintă principalul suport al credinței. Inclusiv în cazul unei anchete naționale, realizate în 2001, procentul celor care *cred în foarte mare măsură* că mântuirea este asigurată de credință, este destul de ridicat: (81,2%) în cazul agricultorilor și 80,79% pentru cei cu domiciliul în sat (vezi tabelul nr. 2).

Tabelul nr. 2

	Credința din suflet îmi asigură mântuirea				
	În foarte mare măsură	Probabil	Deloc	Nu mă interesează mântuirea	Nu răspunde
Agricultori	81,2	14,4	0,4	0,8	3,2
Domiciliați în sat	80,7	12,36	0,79	2,37	3,78
Total eșantion	77,2	13,37	1,14	4,16	4,0

Sursa: Ancheta națională, Religiozitatea populației din România, 2001.

Constatăm, prin urmare, că populația rurală își declară într-un procent ridicat credința în Dumnezeu și speranța mântuirii. Luând în considerare locul nașterii, observăm că subiecții născuți la sate, chiar dacă ulterior s-au mutat la oraș, cred mai mult în mântuirea sufletului, decât cei născuți la oraș (vezi tabelul nr. 3).

Tabelul nr. 3

Locul nașterii	Credința din suflet îți asigură mântuirea				
	În foarte mare măsură	Probabil	Deloc	Nu mă interesează mântuirea	Nu răspunde
Sat	79,2	12,3	1,1	3,1	4,4
Oraș	73,6	14,5	1,3	5,2	3,3
Total	77,3	13,4	1,1	4,2	4,4

Sursa: Ancheta națională, Religiozitatea populației din România, 2001.

Credința reprezintă pentru credincioși, în mare măsură, speranța mântuirii în lumea de dincolo, dar nici rolul credinței în capacitatea de a influența în mod benefic bunul mers al vieții pe pământ, în lumea profană, nu este neglijat. Prin încrederea în Dumnezeu, oamenii au convingerea că grația divină le va salva sufletul. Spre deosebire de credința în existența lui Dumnezeu, pe care o au *în foarte mare măsură*, 81,0% din repondenți, numai 63,71% din aceștia speră să obțină mântuirea. În același timp însă, cei domiciliați în sate, cred în existența lui Dumnezeu în proporție de 84,6%, iar 69,13% doresc să obțină mântuirea sufletului *în foarte mare măsură*; 84% din repondenți cred în existența lui Dumnezeu, iar 72,4% speră să ajungă la mântuire (vezi tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

	Doresc să obțină mântuirea sufletului			
	În foarte mare măsură	Probabil	Nu	Nu răspunde
Agricultori	72,4	14,8	4,0	0,8
Domiciliați în sat	69,13	19,64	3,67	7,56
Total eșantion	63,71	22,73	6,12	7,45

Sursa: Ancheta națională, Religiozitatea populației din România, 2001.

Se constată, prin urmare, că sătenii și agricultorii doresc, *în foarte mare măsură* să obțină mântuirea, în procente diferențiate de totalul eșantionului. Există o diferență semnificativă și între satele monoconfesionale și cele pluriconfesionale, precum și între diferite categorii de orașe (vezi tabelul nr. 5).

Tabelul nr. 5

	Doresc să obțină mântuirea sufletului			
	În foarte mare măsură	Probabil	Nu	Nu răspunde
Sat	69,13	19,64	3,64	7,56
- uniconfesional	67,2	21,8	4,0	8,4
- pluriconfesional	72,8	15,5	3,6	7,0
Alte orașe	59,8	26,9	5,2	8,1
Capitala de județ	59,9	24,4	7,8	8,0
București	57,0	28,4	11,1	3,5
Total eșantion	63,71	22,73	6,12	7,45

Sursa: Ancheta națională, Religiozitatea populației din România, 2001.

Subiecții domiciliați în satele pluriconfesionale doresc în procent mai mare să obțină mântuirea, pe când cei domiciliați în București se situează la polul opus.

Pe suportul motivațional oferit de credință, credincioșii desfășoară diferite *activități*, cu scopul de a se apropia mai mult de Dumnezeu: studiază cărțile sfinte și ascultă învățătura bisericii, fac fapte bune și de caritate, urmează sfaturile și comportamentul personalului de cult, se roagă sau frecventează biserica, etc. În general, cercetările de teren evidențiază o raportare diferențiată a subiecților față de nevoia de informare religioasă sau despre religie, inclusiv în funcție de criteriul apartenenței religioase a subiecților. Astfel, credincioșii cultelor protestante și neoprotestante par să manifeste un mai mare interes pentru studierea cărților sfinte, iar catolicii pentru citirea literaturii religioase, de explicare și interpretare a cărților sfinte. Ortodocșii preferă să urmeze mai ales sfatul personalului de cult, recomandările bisericii și sunt mai puțin orientați spre aprofundarea *învățăturii de credință*. Conform unei anchete naționale din 2001, luteranii se informează din surse religioase în proporție de 80,0%, penticostalii de 68,3%, creștinii după evanghelie de 68,2%, catolicii de 66,5%, catolicii de 45,0% [Ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001, Ministerul Culturii și Cultelor].

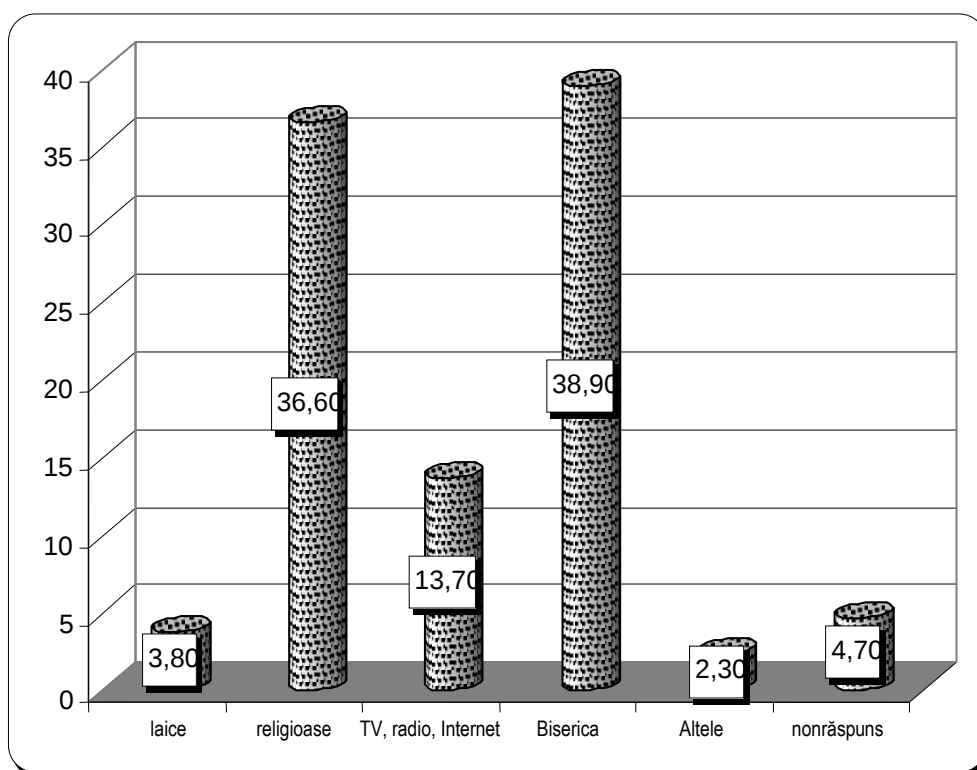
Curbele de intensitate privitoare la *citirea cărților sfinte* sunt asemănătoare cu celelalte criterii: agricultorii citesc mai mult decât sătenii în general și decât întregul eșantion. Dar procentele celor care studiază cărțile sfinte este mai mic (sub 50%) în comparație cu cei care cred în existența lui Dumnezeu (peste 80%). O cauză ar fi specificul mistic al ortodoxiei, (79,3%) din eșantion fiind ortodocși [Ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001, Ministerul Culturii și Cultelor]. La acest fapt s-a adăugat și insuficiența literaturii religioase și a cărților sacre în lumea satelor, dar și – așa cum vom evidenția mai jos – și lipsa acută de timp liber pentru cei ce locuiesc în mediul rural, și mai ales pentru cei ce își asigură traiul din munca pământului. Or, credința, ca manifestare intimă a oamenilor, este mai puțin condiționată material, de timp, de mediu, decât trăirea sau manifestarea în exterior a credinței prin, inclusiv, citirea și înțelegerea cărților sfinte sau a literaturii religioase.

În București și în orașele mari, lectura cărților sfinte și informarea religioasă caracterizează în mai mică măsură populația urbană decât pe cea rurală. Aceeași anchetă la care am făcut referire anterior, evidențiază că 52,31% din populația sătească se informează despre religie din surse religioase și numai 18,68% din surse laice, în timp ce, din totalul eșantionului (rural și urban) numai 47,38% se informează din surse religioase, cele laice fiind preferate de 22,80% din subiecți. Și ca ritmicitate, 38,37% din populația rurală se informează săptămânal și 15,07% lunar, pe când în orașe, 35,29% din subiecți se informează despre religie *săptămânal* și 13,56% *lunar*.

Rezultate similare privitoare la *obținerea de informație religioasă sau despre religie* s-au obținut inclusiv în cadrul unei cercetări din 2005. În general, pentru credincioși, principalul suport informativ îl reprezintă citirea și interpretarea cărților sfinte, predicile, pastorația, catehizările, dar nici publicațiile teologice sau laice, emisiunile transmise prin mass-media audio-vizuală nu sunt lipsite de importanță. În mediul rural însă, Biserica și sursele de informare religioasă primează (vezi graficul nr. 1).

Graficul nr. 1

Din ce surse vă informați în legătură cu religia?

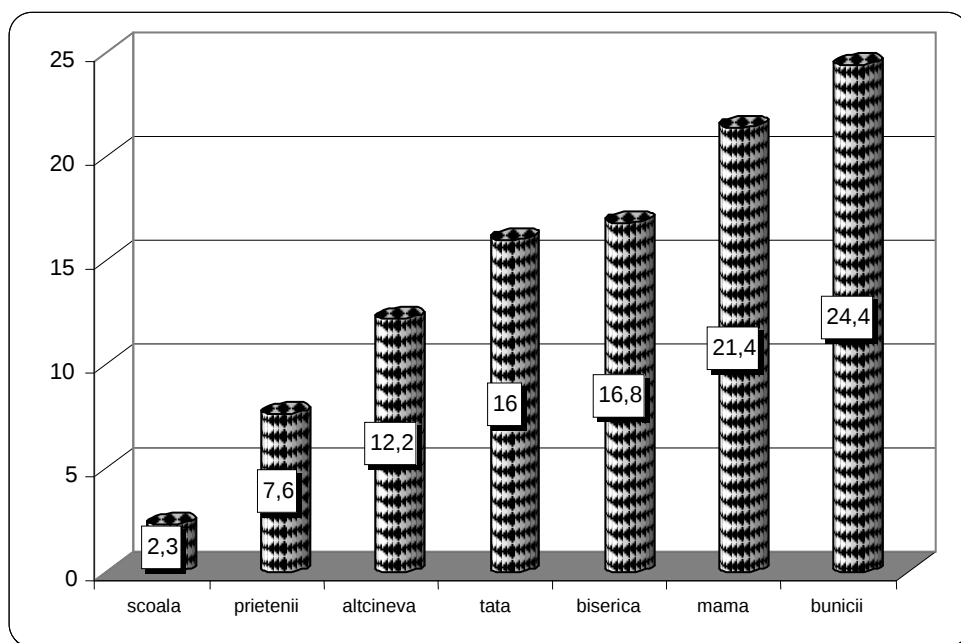
Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Satul românesc actual se menține în continuare în cadrele specifice unei comunități de tip tradițional, și în sensul în care, și după 1989, *bătrânii satului*, bunicii, familia, instituția preotului și a Bisericii continuă să joace un rol preponderent în ansamblul vieții sociale, precum și în păstrarea credinței în mediul rural. Cercetarea națională din 2001, citată anterior, evidențiază că subiecții domiciliați în mediul rural respectă „foarte mult” tradiția, în procente semnificativ mai ridicate (38,0%) față de cei din mediul urban (28,6%). Inclusiv o cercetare din

2005, concluziona că pentru 24,4% dintre subiecți, *bunicii* au jucat un rol decisiv în formarea sentimentelor religioase; pentru 21,4% acest rol îi revine *mamei*, *Biserica* fiind invocată de 16,8% din repondenți, ca unul din *factorii principali în formarea religiozității* [preancheta *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005]. Un aspect surprinzător îl reprezintă faptul că, numai pentru 2,3% din repondenți, *școala* este evocată ca având rolul primordial în influențarea sentimentelor religioase, în condițiile în care, după 1990, religia a devenit obiect de studiu (facultativ) în învățământul laic românesc (vezi graficul nr. 2).

Grafic nr. 2

Cine v-a influențat mai mult din punct de vedere religios?

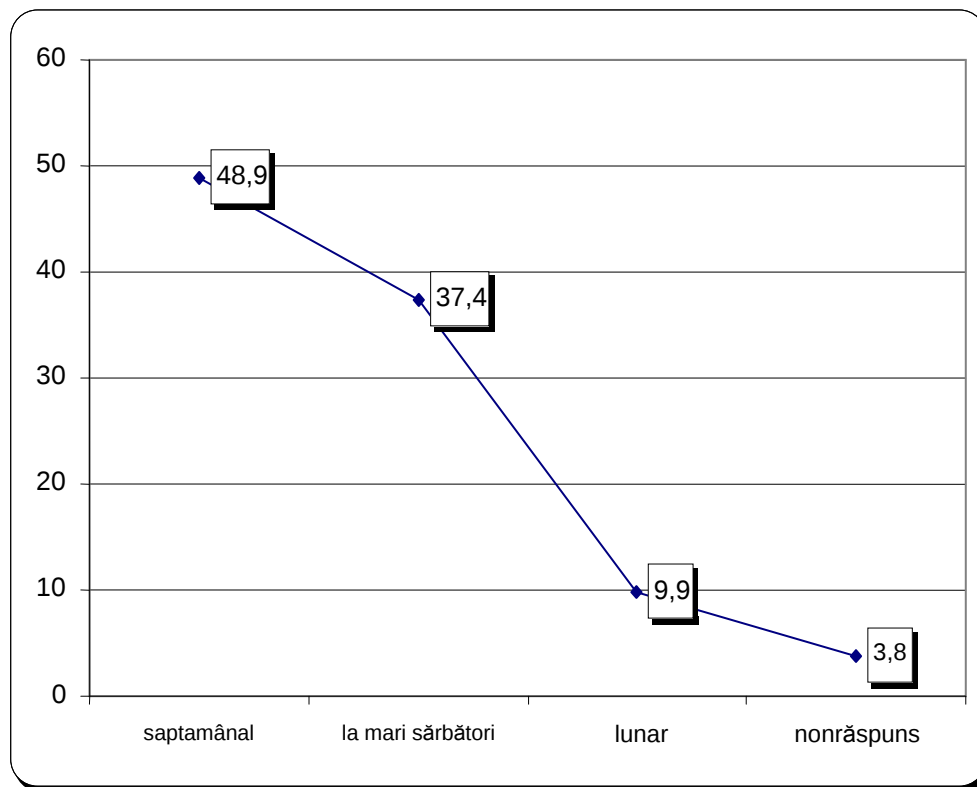

Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Opinia avansată la începutul acestui articol, referitoare la decalajul existent între credința și practica religioasă, inclusiv la nivelul religiozității rurale, pare a fi confirmată și de itemul *frecvenței participării la slujbele religioase în mediul rural*. Deși înregistrează procente ridicate, acestea sunt evident mai reduse, în comparație cu procentul subiecților care își declară *credința în Dumnezeu sau credința în mântuire*. Astfel, din cadrul preanchetei *Viața spirituală în satul românesc*, a rezultat că 48,9% dintre subiecți participă *săptămânal* la slujbele religioase, iar 37,4% *la marile sărbători*; constatăm, în schimb, o frecvență lunară destul de modestă (doar 9,9%) (vezi graficul nr. 3).

Graficul nr. 3

Cât de des frecvențați lăcașul cultului dvs.?

Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Corelând frecvența participării săptămânale la slujbele religioase cu vârsta subiecților, constatăm că cele mai înalte procente se înregistrează în cazul repondenților ce au depășit 63 de ani (58,3%), pe locurile imediat următoare situându-se, în ordine descrescătoare, eșaloanele de vârstă cuprinse între 33–42 ani (cu 56,5%), 23–32 ani (53,3%) și 53–63 ani (45,5%). Cote modeste ale participării la slujbele religioase se constată pentru subiecții cu vârsta cuprinsă între 12–22 ani, cu toate că, după 1990, religia a început să fie predată în școlile de stat (vezi graficul nr. 4).

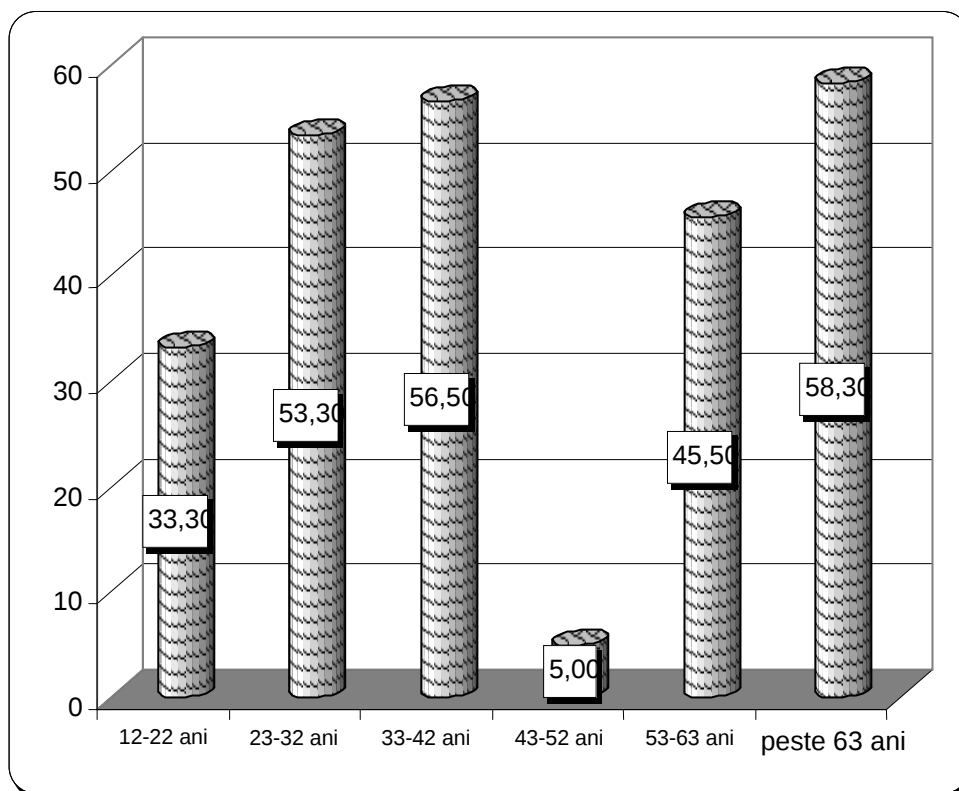
Dintre practicile religioase, mai des înregistrată este frecventarea lăcașurilor de cult. Agricultorii au posibilitatea (prin specificul ocupației, dar mai ales prin tradiție) să frecventeze mai mult lăcașul de cult. Conform unei anchete naționale din 2001, frecventează lăcașul de cult *săptămânal* 42,0% dintre agricultori și doar 29,3% dintre subiecții care domiciliază în sat, dar care nu lucrează pământul; *lunar* frecventează biserica 20,8% dintre agricultori și 18,3% dintre cei *domiciliați în sat*. În schimb, *la marile sărbători*, frecventează lăcașul de cult 33,6% dintre agricultori și 45,7% dintre cei *domiciliați în sat*. Numai 3,4% dintre agricultori și 5,3% dintre

cei *domiciliați în sat* nu frecventează deloc biserica. Aceasta nu reprezintă doar o consecință a dinamicii secularizării populației urbane, ci indică și faptul că mediul urban este mai restrictiv cu timpul de muncă, deseori orășenii lucrează și duminică, nu-și pot organiza activitatea după propria voință (vezi tabelul nr. 6).

Comparativ cu mediul urban, frecventarea bisericii în mediul rural, este semnificativ mai ridicată (vezi tabelul nr. 7).

Graficul nr. 4

Frecvența lăcașului cultului dvs. săptămânal?

Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Tabelul nr. 6

	Frecvențe lăcașurile de cult				
	Săptămânal	Lunar	La marile sărbători	Nu frecventează	Nu răspunde
Agricultori	42,0	20,8	33,6	3,4	1,2
Domiciliați în sat	29,35	18,34	45,28	5,36	1,13
Total eșantion	28,58	17,56	45,74	7,28	0,83

Sursa: Ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001.

Tabelul nr. 7

	Frecvențe la lăcașurile de cult				
	Săptămânal	Lunar	La marile sărbători	Nu frecvențează	Nu răspunde
Sat	26,35	18,34	45,28	5,36	1,13
Alte orașe	34,54	15,22	45,17	4,83	0,24
Capitale de județ	28,79	17,94	43,80	8,66	0,81
București	18,49	15,09	53,53	12,65	0,24
Total eșantion	28,58	17,56	45,74	7,28	0,83

Sursa: Ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001.

În comparație cu frecventarea bisericii, subiecții *se roagă acasă*, în procente mai ridicate. Dintre agricultori, se roagă zilnic 52,4%, iar cei dintre *domiciliați în sat* se roagă zilnic 51,7% (vezi tabelul nr. 8).

Tabelul nr. 8

	Se roagă acasă				
	Zilnic	Des	Ocazional	Nu se roagă	Nu răspunde
Agricultori	52,4	24,4	20,0	2,0	1,2
Domiciliați în sat	51,07	22,91	21,56	3,33	1,13
Total eșantion	45,43	23,23	24,23	6,31	0,81

Sursa: Ancheta națională, *Religiozitatea populației din România*, 2001.

În mediul rural, cele mai frecvente preocupări în zilele nelucrătoare sunt cele gospodărești: 39,7% dintre subiecți efectuează în timpul liber *foarte des*, *muncă în gospodărie*, iar 25,2% *destul de des* (vezi graficul nr. 5).

Activitățile religioase ocupă locul secund, imediat după munca în gospodărie: 32,10% dintre subiecți desfășoară activități religioase în timpul liber *foarte des*, iar 16% *destul de des* (vezi graficul nr. 6).

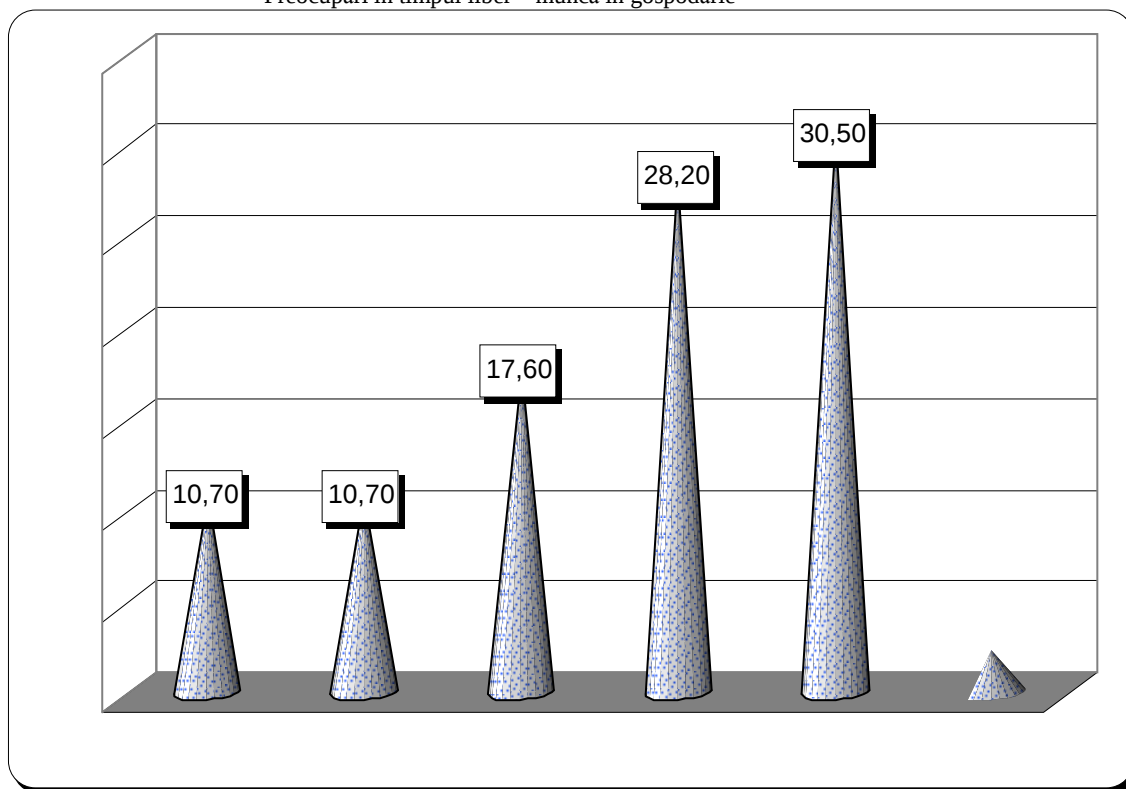
În procente invers proporționale, subiecții răspund că se odihnesc în timpul liber: numai 30,50% *destul de rar* și *uneori* 28,20% (vezi graficul nr. 7).

Activitățile culturale reprezintă, în egală măsură, o opțiune de petrecere a timpului liber, pentru care subiecții au răspuns pozitiv în procente destul de modeste: 6,90% *foarte des*, 13% *destul de rar* și *foarte rar* 58% (vezi graficul nr. 8).

Procente relativ similare, privitoare la ponderea activităților religioase, odihnei, activităților culturale etc., în mediul rural, sunt puse în evidență și de cercetarea națională din anul 2001 a Ministerului Culturii și Cultelor. Astfel, numai 5,98% dintre subiecții din mediul rural declară că *în zilele nelucrătoare se preocupă foarte mult* de activități culturale, 16,14% declară că se odihnesc, 18,40% se dedică *foarte mult* activităților religioase, și într-un procent vizibil mai ridicat (30,53%) se ocupă *foarte mult* de gospodărie.

Graficul nr. 5

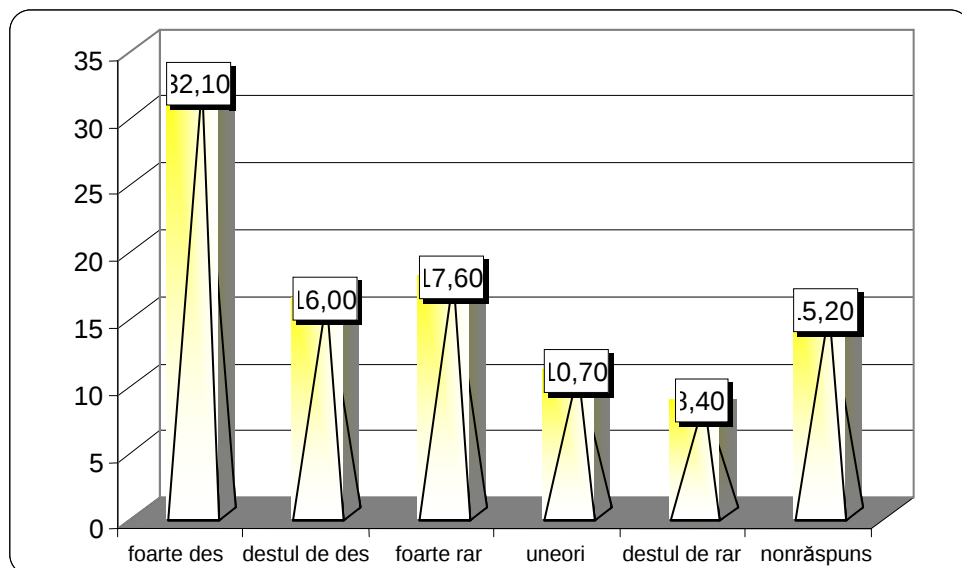
Preocupări în timpul liber – muncă în gospodărie

Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Graficul nr. 7

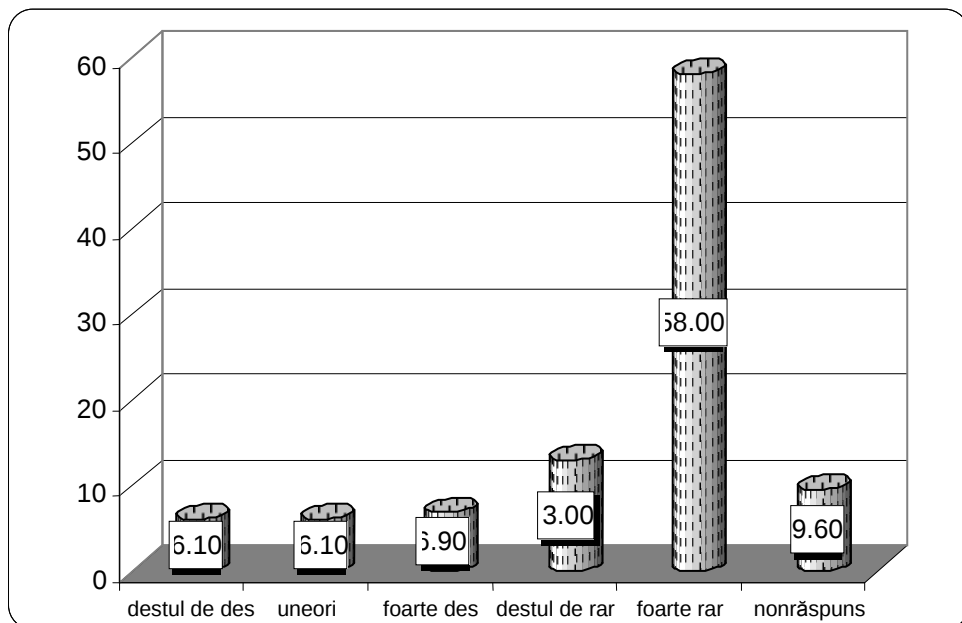
Preocupări în timpul liber – odihnă

Sursa: *Viața spirituală în satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

Graficul nr. 8

Preocupări în timpul liber – activități culturale

Sursa: *Viața spirituală din satul românesc*, Institutul de Sociologie al Academiei Române, 2005.

În mediul rural, activitatea religioasă a agricultorilor se diferențiază semnificativ de cea a celor domiciliați la sat, dar care desfășoară alte activități decât munca câmpului, așa cum o evidențiază și cercetarea citată mai sus. Dacă facem o comparație între agricultori și cei *domiciliați în sat*, constatăm că dintre primii, 32,0% sunt preocupați *foarte mult* de activități religioase și *mult* 19,6%; dintre cei *domiciliați în sat* însă, doar 14,5% sunt preocupați *foarte mult în zilele nelucrătoare* de religie și *mult* 19,0%.

Distribuind aceste procente pe tipurile de localități, constatăm că cei care se preocupă *foarte mult* de activități religioase *în zilele nelucrătoare* sunt locuitorii din satele pluriconfesionale (20,7%). Urmează în ordine descrescătoare: 16,5%, subiecții domiciliați în satele monoconfesionale, 14,1% cei cu domiciliul în orașele capitale de județ, 13,7% repondenții din celelalte orașe, 9,25% subiecții din București. În satele uniconfesionale, practica religioasă îi preocupă mai puțin pe subiecți. Pluriconfesionalismul stimulează probabil preocupările religioase, în opoziție cu mediul urban, în care preocupările religioase sunt mai modeste. În București, de pildă, doar 19,4% din populație are *multe* și *foarte multe* preocupări religioase în timpul liber [Ancheta națională *Religiozitatea populației din România*, 2001, Ministerul Culturii și Cultelor].

Corelațiile dintre credință și practicile religioase sunt evidente. În ceea ce privește situația religioasă occidentală contemporană, de pildă, analiștii socio-religioși vorbesc despre un proces de separare continuă între credința și practica religioasă, pus pe seama tendinței spre individualizare și subiectivizare a trăirii religioase în Occident. În ce măsură, acest risc este valabil și pentru orizontul religios al românilor, iată o întrebare complexă, care nu face obiectul studiului de față. În cazul religiozității lumii rurale românești, putem vorbi de asemenea, de un oarecare dezechilibru, sau *rămânere în urmă* a credinței, față de asumarea efectivă și trăirea acestei credințe (prin practicile religioase care se impun). În acest context însă, o explicație s-ar putea găsi în chiar specificul religiozității românești, aflată sub marca ortodoxiei, o religie care pune accentul pe interioritatea credinței și pe profunzimea trăirii mistico-religioase, a *simțirii tainelor dumnezeiești*; o religie a echilibrului și *drepteii măsurii*, nerestrictivă și nedictatorială, care oferă credinciosului destulă libertate în modalitățile proprii de practicare a credinței. La un alt nivel explicativ, am putea face însă referire și la condițiile materiale dificile în care se desfășoară viața țaranului român, în prezent, ca și în trecut. Edificatoare, în acest sens, este aproape totala lipsă a timpului liber în modul de trai al țaranului. Gospodarul român își dedică timpul, aproape în exclusivitate, muncii pământului și activităților în gospodărie.

Religiozitatea rurală este un tip specific de religiozitate, ce s-a format în timp, conform unei dinamici proprii. De altfel, dinamica însăși a satelor este, mai mult sau mai puțin, diferită de cea a orașelor, fapt ce face ca, satul românesc să se situeze în prezent „pe o cumpănă, între tradiție și modernitate, cu balanța înclinată

cert către modernitate, chiar dacă aceasta are deocamdată forme rudimentare”⁵. Chiar dacă greoi și încă incipient (avem în vedere faptul că marea majoritate a satelor țării sunt încă lipsite de apă curentă și încălzire centrală, iar cultivarea pământului se realizează și acum, în mare parte, cu mijloace tradiționale depășite), avansul spre modernizarea și urbanizarea rurală, este un proces necesar și inevitabil. Dezideratul politic al integrării în Uniunea Europeană ar urma să rezolve aceste curențe civilizaționale, dar care, în același timp, presupun și riscul dispariției tradiționalei lumi rurale românești. Consecințele care decurg sunt multiple și vor include și nivelul discret și mai puțin palpabil al credințelor și practicilor religioase, al întregii vieți spirituale a satului românesc, în general. În fața amenințării acestui risc, Biserica Ortodoxă Română, instituție cu o autoritate simbolică și putere socială unice în societatea românească, poate reprezenta, printr-o acțiune misionară susținută, prin revitalizarea și coagularea spirituală a micilor comunități sătești etc., o forță capabilă să apere și să mențină, în continuare, identitatea spirituală a lumii rurale românești.

⁵ Traian Vedinaș, *Introducere în sociologia religiilor*, Iași, Editura Polirom, 2001, p. 15.

POLITICI DE CONTROL ASUPRA DROGURILOR

SORIN M. RĂDULESCU

CONTROL POLICIES REGARDING DRUGS

The war against drugs requires the creation of distinct control policies on the possession, trafficking and consumption of psycho-active substances. Certain countries, such as Sweden or the U.S., for example are promoting *prohibiting* policies, while others, such as the Netherlands, are promoting *liberal* policies which focus on harm reduction and not on repression. Dealing with the essence of these policies, the article emphasizes the way in which the control of drugs in several countries, among which those in Central and Eastern Europe, including Romania.

INTRODUCERE

Controlul asupra drogurilor reprezintă, probabil, una dintre cele mai importante și presante probleme cu care se confruntă autoritățile din diferite țări. Această problemă angajează numeroase dezbateri, polemici și poziții, fie în favoarea criminalizării mai severe a posesiei sau traficului cu droguri, fie în favoarea legalizării drogurilor.

Așa cum observă diferiți analiști, controlul asupra drogurilor este un veritabil *război*, care presupune tactici, strategii și resurse logistice. James Inciardi¹ aprecia, chiar, că un asemenea război necesită folosirea *militarilor*, datorită necesității supravegherii stricte a mișcărilor traficanților și stopării comerțului cu droguri prin filierele naționale și internaționale.

Totuși, așa cum subliniază mai mulți autori, războiul împotriva drogurilor este marcat, mai degrabă de eșecuri, decât de succese.

1. RĂZBOIUL ÎMPOTRIVA DROGURILOR ÎN STATELE UNITE ȘI EFECTELE PERVERSE ALE ACESTUIA

Un exemplu sugestiv îl constituie Statele Unite, unde, în efortul de a controla drogurile, au fost utilizate „tactici”, precum evacuarea din locuință (a celor acuzați

¹ James A. Inciardi, *The War on Drugs: Heroin, Cocaine, Crime and Public Policy*, Mountain View, California, Mayfield Publishing Company, 1986, p. 212–213.

că desfășoară activități de comercializare a drogurilor), confiscarea bunurilor, interdicția de a ieși din casă etc². Deși aceste proceduri au constituit o „abdicare” de la respectarea drepturilor civile, ele au fost sprijinite de Congresul american sau de tribunalele de stat ori federale.

Dintre cele mai frecvente metode folosite de autoritățile americane, unele cu caracter „neconvențional, pentru a ține sub control drogurile, pot fi menționate următoarele³:

- răpirile „marilor stăpâni” ai drogurilor (*drug lords*) din diferite țări străine, pentru a fi aduși în Statele Unite, cu scopul de a fi judecați. Această metodă a fost criticată pe motiv că subminează autoritatea polițiilor naționale;

- schițarea unor *profiluri* ale contrabandiștilor, pentru detectarea acestora în cadrul aeroporturilor sau pe căile rutiere. Pentru aceasta, sunt folosiți detectivi special antrenați pentru a identifica trăsăturile specifice ale traficanților de droguri, cum ar fi, de exemplu, o îmbrăcăminte neadecvată, o cantitate mari de bani „mototolită”, atitudini de nervozitate în preajma poliștilor etc. Deși Uniunea Americană a Apărării Libertății Civile a criticat utilizarea profilurilor, pe motiv că reprezintă un atentat la adresa drepturilor cetățenilor, totuși acestea au facilitat numeroase arestări și capturi;

- evacuările dealerilor din locuințe. Deși în anii '90, președintele Clinton a promis să-i evacueze pe dealerii de droguri din locurile publice, o asemenea politică a determinat evacuarea cetățenilor cinstiți din propriile locuințe, împreună cu infractorii, numai pentru că aceștia din urmă erau membri ai familiei sau vizitatori;

- operațiunile efectuate de agenți sub acoperire, în care aceștia se dau drept dealeri de droguri și apoi arestează pe cumpărători. Asemenea operații au făcut însă numeroase victime printre cumpărătorii neexperimentați, lăsând liberi dealerii din stradă;

- *toleranță zero* față de droguri, politică inițiată sub administrația Reagan, constând în confiscarea vehiculelor, ambarcațiunilor și avioanelor de către Garda de Coastă, Serviciile Vamale și alte agenții guvernamentale de la nivel federal.

Toate aceste metode evidențiază, în mod clar, că Statele Unite promovează o politică *prohibiționistă* cu privire la controlul asupra drogurilor.

Războiul contra drogurilor a determinat, în această țară, schimbări importante în sistemul justiției penale americane, în politicile și obiectivele acesteia. Preocuparea publică față de problema drogurilor, începută în anul 1980, a „explodat” între 1985–1986, deși, paradoxal, consumul de droguri a scăzut în acea perioadă. Legislația a fost reacția principală față problema criminalizării posesiei, traficului și consumului de droguri, alături de numărul sporit de articole din ziare și reviste cu privire la această problemă.

În septembrie 1988, de exemplu, Camera reprezentanților din Statele Unite a votat o reglementare aparte (*Omnibus Drug Initiative Act*), în care au fost prevăzute sancțiuni extrem de severe, mergând până la pedeapsa cu moartea pentru cei care se fac vinovați de moartea unor persoane datorită consumului de droguri. De

² Conform informațiilor existente pe site-ul: <http://www.soci.txstate.edu/3349/Lectures.htm>.

³ *Ibidem*.

asemenea, s-a considerat că aceia care consumă droguri sunt singurii vinovați pentru abuzul și dependența lor față de droguri.

Ulterior, au fost elaborate mai multe măsuri menite să „escaladeze” războiul contra drogurilor, printre care construcția unor închisori speciale, angajarea de personal etc. Numai în anul 2002⁴, guvernul federal american a cheltuit 18,8 miliarde de dolari, pentru a lupta mai eficient contra flagelului drogurilor. În perioada 1980–2001, numărul de persoane deținute în închisorile de stat și federale, pentru infracțiuni legate de droguri, a crescut cu 1 300%. Criminologii subliniază că edificarea unor noi închisori determină tendința aducerii unor deținuți care să ocupe capacitatea acestor închisori. În consecință, numai în perioada 1990–1999, numărul total de deținuți închiși pentru acte de infracțiune legate de droguri a crescut cu 75%. Deoarece tribunalele „obișnuite” au devenit supraîncărcate cu cazuri privind drogurile, au fost create tribunale speciale, care să judece aceste cazuri. Din 1970 și până în anul 2002, circa 13,5 milioane de americani au fost arestați pentru posesia de marijuana.

Pe de altă parte, s-a luat măsura ca elevilor școlilor publice să li se aplice teste, pentru a verifica dacă au consumat droguri sau nu.

Toate aceste măsuri ar fi bune, spun specialiștii, cu condiția să nu producă „schimbări neanticipate” sau „efecte perverse”. *Legiitorii, experții, promotorii reformei* (în justiție – nota ns., S.M.R.) *și publicul pot avea cele mai nobile și idealiste intenții, în sprijinirea și punerea în aplicare a unei anumite politici, dar idealurile nu sunt același lucru cu rezultatele*⁵.

Din păcate, și acest lucru este recunoscut de numeroși analiști americani, războiul contra drogurilor, dus cu mijloace sporite, în Statele Unite, a generat asemenea efecte perverse și ele se concretizează în costurile sociale și umane ridicate pe care le suportă, în primul rând, tinerii americani de origine afro-americană. În anul 2002, de exemplu, au fost eliberate din închisoare circa 600 000 de persoane, în majoritate populație de culoare. Stigmatizarea acestora, ca urmare a detenției datorate consumului sau posesiei de droguri, precum și excluziunea acestora din societate, prin imposibilitatea de a mai găsi o slujbă sau chiar o familie, se numără printre cele mai dure efecte. În același timp, războiul contra drogurilor a dus la o disproporție rasială nemaîntâlnită, în cadrul populației din închisori. S. Donzinger a estimat chiar că, dacă aceste tendințe vor continua și în următorii 10 ani, în anul 2012, peste 6 din 10 afro-americani, bărbați, având vârsta între 18–34 de ani, vor fi încarcerați⁶. De menționat, pe de altă parte, că peste 2–3% din deținuții existenți în închisorile din Statele Unite au SIDA sau sunt HIV pozitivi⁷, ceea ce constituie o altă problemă generată de lupta contra drogurilor.

⁴ Eric L. Jensen, Jurg Gerber, Clayton Mosher, *Social Consequences of the War on Drugs: The Legacy of Failed Policy*, în „Criminal Justice Policy Review”, March 2004, volume 15, Number 1, p. 100.

⁵ Erich Goode, *Drugs in American Society*, fifth edition, Boston, New York, San Francisco, St. Louis, McGraw-Hill College, The McGraw-Hill Companies, Inc., 1999, p. 71.

⁶ S. Donzinger, *The Real War on Crime*, New York, Harper, 1996, p. 110.

⁷ Eric L. Jensen, Jurg Gerber, Clayton Mosher, *op. cit.*, p. 115.

Referindu-se la procesul de criminalizare a drogurilor, inclusiv legislația mai severă contra drogurilor, Erich Goode observa că ea a fost motivată, mai degrabă, de rațiuni politice, morale și economice, decât de preocuparea pentru membrii cei mai vulnerabili ai societății⁸. De exemplu, criminalizarea posesiei și traficului de cocaină în 46 de state americane, într-o perioadă când numai 29 de fete au interzis opiaceele, precum heroina și morfina, a fost determinată, mai ales, de teama că negrii, care erau, cu precădere, consumatori de cocaină, vor comite acte de violență contra albilor, sub influența drogurilor. Un alt exemplu, preluat din anii '30, demonstrează o idee similară. Astfel, motivația principală a elaborării legilor contra marijuanei din acei ani a constat nu atât în a proteja populația de efectele nocive ale substanței, cât, mai ales, în ostilitatea și teama resimțite față de imigranții mexicani, consumatori, cu precădere, de marijuana. Pe de altă parte, în deceniul 3, se credea, în Statele Unite, că utilizarea marijuanei produce violență și excese sexuale.

O altă ilustrare sugestivă a argumentelor reale, care au stat la baza criminalizării drogurilor în Statele Unite, este reprezentată de cazul statului Nevada, care are cele mai severe legi împotriva consumului de droguri. În acest stat, chiar posesia unei cantități minime de marijuana este considerată infracțiune, fiind sancționată cu șase ani închisoare. De menționat că în acest stat jocurile de noroc și prostituția sunt legale, deși și acestea pot fi considerate probleme sociale. Pedepsele severe pentru posesia de marijuana servesc, de fapt, – aprecia E. Goode – să reamintească faptul că Nevada este un stat definit de „standarde morale”.

Controlul asupra drogurilor în Statele Unite are atât consecințe pozitive, cât și efecte negative. În ansamblul său, acest control este motivat atât de rațiuni de sănătate publică, cât, mai ales, de argumente de ordin politic, economic și moral.

3. TENDINȚE PRINCIPALE PRIVIND POLITICILE DE CONTROL ASUPRA DROGURILOR ÎN EUROPA

Problemele cu care se confruntă țările europene în domeniul controlului drogurilor par relativ similare. Totuși, fiecare țară își are propria legislație și propriile strategii de acțiune, deși, mai ales în ultimul deceniu, s-au făcut eforturi pentru a armoniza politicile naționale în domeniul drepturilor în consens cu strategia națională a Uniunii Europene, care pune un mare accent pe cooperarea statelor membre în combaterea filierelor de trafic aflate sub patronajul crimei organizate. În acest sens, au fost create mai multe organizații care să poată facilita cooperarea la nivel european în domeniul controlului asupra drogurilor⁹. În anul 1989, de exemplu, a fost creat Comitetul European de Luptă contra Drogurilor (CELAD), iar în anul 1995 a fost creat Centrul European de Monitorizare a

⁸ Erich Goode, *op. cit.*, p. 79.

⁹ Caroline Chatwin, *Drug Policy Developments within the European Union. The Destabilizing Effects of Dutch and Swedish Drug Policies*, în „British Journal of Criminology”, 2003, no. 43, p. 567–582.

Drogurilor și Adicției față de Droguri (EMCDDA). Scopul principal al acestui Centru constă în colectarea de informații asupra drogurilor și punerea lor la dispoziția politicianilor, oamenilor de știință, ziariștilor și publicului larg. Ca o altă formă de cooperare europeană, a fost creată, în anul 1993, Rețeaua de Informații Europeană asupra Drogurilor și Adicției de Droguri (REITOX), care, prin sprijinul statelor membre, stochează statistici naționale asupra drogurilor. De asemenea, în iulie 1995, a fost creat Oficiul Poliției Europene (EUROPOL), al cărui scop constă în asigurarea cooperării polițiilor fiecărui stat membru al Uniunii Europene, în legătură cu prevenirea și combaterea traficului cu droguri și a terorismului.

În octombrie 1997, a fost semnat Tratatul de la Amsterdam, care a avut și are, în continuare, ca scop principal, întărirea capacității Uniunii Europene de a se ocupa de *globalizarea și evoluția situației internaționale* în mai multe domenii (libertate, securitate, justiție), printre care și lupta împotriva drogurilor.

În ceea ce privește conținutul principal al politicilor țărilor europene cu privire la droguri, acesta are fie un caracter represiv, fie unul liberal. Totuși, comparativ cu Statele Unite, politicile prohibiționiste din cadrul țărilor Uniunii Europene sunt mai „blânde”, în unele țări această caracteristică evoluând, în mod complementar, cu tendințele de depenalizare sau decriminalizare a posesiei drogurilor și chiar a tolerării anumitor categorii dintre ele. În același timp, majoritatea țărilor din Uniunea Europeană acordă o mai mare atenție decât Statele Unite, prevenției, tratamentului și reducerii nocivității drogurilor.

Așa cum subliniază unii observatori¹⁰, linia directoare pe care se axează majoritatea politicilor țărilor europene în domeniul drogurilor o reprezintă *principiul* terapiei, în loc de represiune, unele dintre țările membre ale Uniunii Europene aplicând cooperarea între sistemul justiției penale, sectoarele de sănătate și cele sociale. Astfel, unele dintre statele membre au elaborat practici distincte de sprijin medical și social al infractorilor care au comis acte penale legate de droguri, în multe cazuri *primul contact* cu autoritățile fiind doar o poartă de acces la servicii de tratament și consiliere. Acest lucru poate fi interpretat ca o trecere graduală de la reacții represive față de problema drogurilor, la forme mai nuanțate de prevenție și tratament.

În mod ideal, există trei paradigme ale politicii în domeniul drogurilor¹¹: **1.** modelul *criminalizării*, al eliminării consumului de droguri, prin intermediul funcțiilor educaționale și de intimidare a pedepsei; **2.** modelul *medicalizării*, al prescrierii anumitor substanțe psihotropice acelor care suferă de dependență față de droguri; **3.** paradigma *acceptării*, care lasă decizia de consum a unor substanțe potențial periculoase la latitudinea și autoresponsabilitatea consumatorului și care limitează reglementările legale la măsuri de prevenție, educație, sănătate și protecție a consumatorului.

¹⁰ *Ibidem.*

¹¹ Lorenz Böllinger, *Drug Law and Policy in Germany and the European Community. Recent Developments*, în „The Journal of Drug Issues”, Summer 2004, vol. 34, Issue 3.

Pot exista, de asemenea, patru modele, care se aplică liberalizării problemei controlului asupra drogurilor¹²:

- *legalizarea totală* – prin care toate tipurile de droguri și actele legate de acestea (cumpărarea, vânzarea, posesia, consumul sau traficul) sunt total decriminalizate;
- *decriminalizarea parțială* prin intermediul clasificării drogurilor în funcție de gradul lor de risc (risc înalt și risc scăzut) și implementarea unei politici care să elimine prohibiția, în ceea ce privește consumul drogurilor cu riscul cel mai scăzut;
- *decriminalizarea (parțială)* a posesiei și consumului unor mici cantități de droguri;
- *criminalizarea parțială* – care consideră drogurile ilegale, dar permite consumatorilor care sunt dependenți în mod grav să utilizeze o cantitate controlată de droguri prin intermediul unei prescripții legale.

Niciunul dintre aceste modele nu a fost implementat până acum în Europa.

În unele țări europene, care s-au ferit să aplice modelul prohibiționist în mod exclusivist și intolerant, principala idee în jurul căreia s-au structurat politicile de control asupra drogurilor a fost aceea a *reducerii nocivității* drogurilor sau a consecințelor negative provocate de consumul lor. Deși această idee a provocat critici acerbe din partea adeptilor interzicerii totale a drogurilor, ea a fost concretizată în mai multe măsuri, printre care¹³:

- crearea unor camere speciale de injectare a drogurilor;
- decriminalizarea posesiei sau consumului de marihuana și, în general, decriminalizarea oricărui consum de droguri;
- tratamente experimentale de substituție a drogurilor cu alte substanțe (methadonă), în cazul consumatorilor cronici de heroină, care au eșuat în tratamente anterioare;
- asigurarea unor facilități pentru consumatorii de droguri, precum seringi sau prezervative gratuite și informații date, de asemenea, gratuit, celor interesați;
- asigurarea posibilității de testare a pilulelor la reuniunile dansante sau la concertele pentru tineri, pentru a evita ingerarea substanțelor psiho-active nesigure și impure;
- eforturi de prevenție care pun accentul fie pe abținere, fie pe consumul „mai sigur” al drogurilor;
- participarea poliției la programele de sănătate și la cele ale serviciilor sociale, prin trimiterea consumatorilor de droguri către organizatorii acestor programe.

Astfel, spre deosebire de abordarea *prohibiționistă* a Statelor Unite față de droguri, unii dintre promotorii strategiei de *reducere a nocivității* drogurilor din Europa pleacă de la presupunerea că utilizarea drogurilor *nu poate fi niciodată eliminată din societate*. De aceea, o societate fără droguri nu este un scop realist,

¹² H. Albrecht, A. Van Kalmout, *European Perspectives on Drug Policies*, în H. Albrecht, A. Van Kalmout – eds., *Drug Policies in Western Europe*, Criminological Research Reports by the Max Planck Institute for Foreign and International Penal Law, Freiburg, 1989, vol. 41.

¹³ Bruce Bullington, Lorenz Böllinger, Tara Shelley, *Trends in European Drug Policies: A New Beginning or More of the Same?*, în „The Journal of Drug Issues”, Summer 2004, vol. 34, Issue 3, p. 2–3.

care să genereze o politică adecvată, iar pedepsele mai severe pentru infracțiunile legate de droguri nu produc rezultatele dorite și produc efecte nocive.

În consecință, strategiile de reducere a nocivității drogurilor folosesc numeroase mijloace, menite să *amelioreze* problemele asociate consumului de droguri ilegale. Dincolo de distribuția, pe scară largă, a materialelor cu scop preventiv și educațional, sancțiunile sunt mai puțin severe decât în Statele Unite, deoarece, în mai multe țări europene, este frecventă *decriminalizarea* actelor legate de consumul și posesia de droguri pentru consum personal.

În perioada 1995–1999, a fost elaborat Planul de Acțiune al Uniunii Europene pentru Lupta împotriva Drogurilor, care și-a propus ca scop reducerea cererii, posesiei și traficului de droguri, prin cooperare la nivel internațional și european. În perioada 2000–2004, a fost elaborat un Plan de Acțiune mai complex, care a avut ca obiectiv principal reconcilierea politicilor liberaliste cu cele represive în materie de droguri. Acest plan a pus un accent deosebit pe importanța colectării, analizei și diseminării informațiilor legate de fenomenul răspândirii drogurilor în cadrul Uniunii Europene. Dintre alte obiective propuse în planul menționat, trebuie menționate: reducerea sensibilă a prevalenței consumului de droguri ilicite în rândul tinerilor sub 18 ani, diminuarea consistentă a deceselor legate de droguri, descreșterea numărului de tineri implicați în grupuri delincvente care se ocupă (și) de vânzarea drogurilor, scăderea numărului de deținuți care consumă substanțe psiho-active, identificarea unor alternative față de pedeapsa cu închisoarea pentru consumatorii de droguri etc.

În pofida acestor măsuri legate de cooperarea în domeniul controlului asupra drogurilor, pozițiile diferitelor țări europene sunt destul de nuanțate, chiar divizate. Unele țări au adoptat abordări liberaliste, cu caracter antiprohibiționist, altele au preferat să adopte o abordare represivă, apropiată de modelul prohibiționist. Prima abordare este susținută, cu precădere, de Olanda, iar cea de a doua, în special, de Suedia.

4. POLITICA LIBERALISTĂ CU PRIVIRE LA DROGURI, PROMOVATĂ DE OLANDA

Politica Olandei cu privire la droguri este liberală și tolerantă, având ca premisă principală ideea că acestea constituie o problemă *normală*, care afectează întreaga societate, și nu o condiție anormală, cu caracter patologic, care vizează doar individul izolat de societate¹⁴. De aceea, consumatorii sau dependenții de droguri sunt priviți, mai degrabă, ca ființe bolnave, care au nevoie de ajutor, și nu ca infractori, care trebuie pedepsiți.

Rădăcinile unei asemenea politici¹⁵ pot fi identificate în istoria comerțului legal cu droguri (coca și opium) din Olanda, aceasta fiind, inițial, dependentă

¹⁴ H. J. Van Vliet, *Separation of Drug Markets and the Normalisation of Drug Problems in the Netherlands: An Example for Other Nations?*, în „Journal of Drug Issues”, 1990, no. 20, p. 463–471.

¹⁵ Caroline Chatwin, *op. cit.*, p. 568.

financiar de acest comerț. Prima reglementare (*The Opium Act*) în acest domeniu, adoptată în anul 1919, ca urmare a presiunilor din străinătate, a criminalizat transportarea și comercializarea drogurilor, dar de abia în anul 1960 dependența față de droguri a început să fie privită ca *problemă socială*. În anul 1976, *The Opium Act* a fost revizuit, pentru a introduce reglementări cu privire la această dependență și la necesitatea protejării sănătății indivizilor și a societății, în ansamblul ei.

De atunci, Olanda a practicat o politică de reducere constantă a nocivității drogurilor și a suferinței cu care se confruntă indivizii dependenți de droguri, ca urmare a efectelor acestora. Politicile de represiune sunt privite, în acest context, ca fiind neproductive, deoarece amplifică suferințele dependenților de droguri, fără a rezolva problema drogurilor ca atare. De aceea, autoritățile au elaborat o serie de inițiative, printre care: punerea la dispoziția consumatorilor a unor ace de seringă, testarea gratuită a pilulelor Ecstasy, pentru a stabili gradul lor de puritate, camere de primire, unde consumatorii pot lua droguri fără a mai avea problemele pe care le au atunci când le consumă în stradă, programe axate pe methadonă – prin intermediul cărora aceia care sunt dependenți de heroină primesc, în mod gratuit, această substanță, cu scopul de a-și putea ține sub control starea de dependență etc. Pe de altă parte, alături de Anglia, Olanda se numără printre primele țări unde s-au făcut încercări de a aplica tratamente cu marijuana, în cazul pacienților cu scleroză multiplă¹⁶. Toate aceste măsuri au condus la existența unei rate scăzute de deces legat de consumul drogurilor și la numărul relativ constant al numărului de consumatori.

O diferență importantă a politicii olandeze față de droguri, în comparație cu politica promovată în alte țări, o reprezintă permisiunea dată de autorități unor cafenele care vând hașiș și marijuana într-un mediu „semilegal”, tolerat de autorități. Aceste cafenele pot vinde droguri numai în anumite condiții: nu pot vinde alte droguri decât cannabisul, nu vând această substanță minorilor, nu există reclame care să stimuleze vânzarea, niciun client nu poate cumpăra decât 5 grame pe zi, iar cafenelele nu pot deține mai mult de 500 de grame de cannabis. De menționat că nu toate consiliile municipale permit funcționarea unor asemenea cafenele.

Regulile menționate, privitoare la funcționarea cafenelelor care vând cannabis, au fost elaborate într-o lungă perioadă de timp și nu fără dificultăți. De exemplu¹⁷, cafenelele din Amsterdam vindeau, inițial, și alte droguri decât cannabisul, iar mediul lor avea un caracter crimnogen. În consecință, consiliul municipal al orașului a adoptat mai multe măsuri menite să elimine criminalitatea din aceste cafenele, printre care închiderea lor, fie în mod temporar, fie în mod

¹⁶ T. Sheldon, *Netherlands to Run Trials of Marijuana in Patients with Multiple Sclerosis*, în „The British Medical Journal”, 2002, no. 324, p. 504.

¹⁷ Justus Uitermark, *The Origins and Future of the Dutch Approach towards Drugs*, în „Journal of Drug Issues”, 2004, vol. 34, Issue 3, p. 511–533.

permanent. Tolerarea oficială a cafenelelor a început în anul 1980, iar aplicarea regulilor a devenit mai strictă. În pofida acestei politici tolerante, numărul acestora a scăzut de la 109, în anul 1996, la 86, în 1999, în condițiile în care cafenelele închise (datorită încălcării regulilor) nu mai sunt înlocuite cu altele.

Prin această politică tolerantă, Olanda a efectuat o separare între droguri *tari*, printre care heroina, cocaina, crack-ul cocaină, amfetaminele, și droguri *ușoare*, așa cum este cannabisul, precum și între piețele de desfacere respective. Pe de altă parte, în această țară, consumatorul poate obține cannabis, fără a avea acces imediat la droguri mai periculoase.

Ceea ce pare paradoxal, este faptul că, în Olanda, cannabisul rămâne un drog *illegal*, înseși cafenelele aprovizionându-se cu el de pe piața neagră, însă autoritățile le permit vânzarea unor mici cantități consumatorilor, tocmai plecând de la principiul menționat deja, conform căruia acțiunile represive sunt contraproductive.

În schimb, în Olanda, traficul de drog este criminalizat în mod sever, iar această țară cooperează în mod activ cu celelalte state din Uniunea Europeană pentru diminuarea acestui trafic.

Deși politica Olandei față de droguri a fost criticată inițial, ulterior, și alte țări au urmat „modelul olandez”. De exemplu, Germania, Belgia și Portugalia au decriminalizat posesia cannabisului, iar Elveția a adoptat, și ea, programe axate pe metadonă¹⁸. La rândul lor, Austria, Danemarca și Italia au adoptat, și ele, politici mai liberale în materie de droguri.

În ansamblul său, modelul olandez pare să reprezinte o veritabilă „anomalie” în cadrul mișcării dominant prohibiționiste din cadrul Uniunii Europene, dar el are meritul de a oferi un exemplu sugestiv cu privire la faptul că politicile de control asupra drogurilor din țările europene trebuie adaptate, în mod specific, la particularitățile naționale.

Politica permisivă a Olandei față de consumul de marijuana a avut însă ca efect creșterea prevalenței acestui consum în rândul tinerilor, mai ales în perioada 1984–1992, la un nivel comparabil cu cel din Statele Unite, dar mai ridicat decât cel înregistrat în țările vecine, printre care Danemarca, Norvegia și Germania¹⁹.

5. POLITICA PROHIBIȚIONISTĂ ÎN MATERIE DE DROGURI, A SUEDEI

Spre deosebire de politica față de droguri din Olanda, politica Suediei în acest domeniu pleacă de la ideea că în societate nu trebuie să existe niciun drog ilegal și nici problemele produse de consumul de droguri. Deși în deceniile 6 și 7 ale secolului trecut, Suedia a promovat o politică relativ liberală cu privire la droguri, începând de la sfârșitul deceniului 7 a început să fie aplicată o politică tot mai

¹⁸ P. Lemmens, H. Garretsen, *Unstable Pragmatism: Dutch Drug Policy under National and International Pressure*, în „Addiction”, 1998, nr. 93, p. 157–162.

¹⁹ Robert MacCoun, Peter Reuter, *Interpreting Dutch Cannabis Policy: Reasoning by Analogy in the Legalization Debate*, în „Science”, 1997, vol. 278, no. 10/03, p. 47–53.

represivă, atât în legătură cu consumul, cât și cu posesia sau traficul de droguri²⁰. În anul 1988, a fost adoptată reglementarea cu privire la sancționarea consumului de droguri, iar din anul 1993 poliției i s-a acordat permisiunea să efectueze teste de urină și sânge, pentru a stabili dacă o anumită persoană a consumat droguri.

Controlul asupra drogurilor din Suedia a fost reglementat de trei legi principale²¹: *Reglementarea cu privire la contrabanda unor bunuri (The Smuggling of Goods Act)* din 1960, *Ordonanța cu privire la drogurile narcotice (The Narcotic Drugs Ordinance)* din anul 1962 și *Reglementarea cu privire la drogurile narcotice (The Narcotic Drugs Act)* din 1968. Aceste legi au fost revizuite pentru a face să crească, în mod sever, sancțiunile legate de droguri, de la doi ani închisoare la zece ani. Chiar și posesia oricărei cantități de droguri este pedepsită cu sancțiuni mergând până la șase luni închisoare. Ca o particularitate distinctă a legii penale din Suedia, doar condamnările pentru crimă, tâlhărie în condiții agravante și piromanie sunt mai severe decât cele legate de droguri²².

Spre deosebire de Olanda, Suedia nu diferențiază măsurile care limitează livrarea de droguri și cele care reduc cererea. Comparativ cu alte țări, care și-au axat politica de control asupra drogurilor, asupra traficantilor de mare anvergură, Suedia își focalizează această politică asupra oricărui traficant și oricărui consumator, în încercarea de a face să „dispară” drogurile din societate. Pe de altă parte, Suedia nu face nicio deosebire între drogurile „tari” și cele „slabe”, iar cannabisul este considerat a fi o substanță care provoacă dependență, o „poartă de intrare” către consumul altor droguri mai periculoase.

Politica represivă a Suediei față de droguri se poate explica prin particularitățile ei culturale, această țară având o cultură bazată pe *temperanță*. În Suedia, de exemplu, consumul de alcool a fost strict controlat și apreciat ca fiind extrem de periculos²³. Pe de altă parte, în această țară, conformitatea este extrem de importantă, iar liberalismul este valorizat în mod negativ²⁴, fapt care explică, în mare măsură caracterul represiv al politicii în domeniul drogurilor. În Suedia, în care identitatea națională și cetățenia sunt valori foarte importante, *drogurile sunt privite ca parte componentă a unei culturi hippie decadente, pe care oamenii normali vor dori să o elimine din societate*²⁵. De aceea, politica privind drogurile a autorităților se bucură de sprijinul întregii populații suedeze, în cadrul căreia există numeroase grupuri de presiune, care solicită imperativ o asemenea politică. Între aceste grupuri de presiune pot fi menționate *Părinții contra Drogurilor (FMN)*,

²⁰ Vezi site-ul de pe Internet: <http://www.rns.se/hist/mccaffrey.html>.

²¹ Caroline Chatwin, *op. cit.*, p. 572.

²² A. Solarz, *Drug Policy in Sweden*, în H. Albrecht, A. Van Kalthout (eds.), *Drug Policies in Western Europe*, Criminological Research Report by the Max Planck Institute for Foreign and International Penal Law, Freiburg, vol. 41, 1989.

²³ A. Gould, *Conflict and Control in Welfare Policy: The Swedish Experience*, London and New York, Longman, 1988.

²⁴ A. Daun, *Swedish Mentality*, University Park, PA, Pennsylvania State University Press, 1989.

²⁵ Caroline Chatwin, *op. cit.*, p. 571.

*Asociația pentru Temperanță a Muncitorilor (Verdandi), Asociația Națională de Ajutor al Dependenților față de Droguri (RFHL) etc.*²⁶.

Chiar și din punct de vedere politic, există opinia că drogurile constituie o „amenințare externă” la adresa stilului de viață al Suediei.

Aceste linii directe ale politicii suedeze în domeniul drogurilor au determinat critici acerbe din afară, din partea reprezentanților poziției liberale, care au subliniat faptul că politicile represive nu fac altceva decât să alimenteze rețelele de trafic ale crimei organizate și să-i izoleze de societate pe consumatorii de droguri, fiind contraproductive în ceea ce privește recuperarea acestor consumatori și reducerea deceselor legate de droguri.

Criticii politicii represive a Suediei în materie de droguri citează o serie de statistici, conform cărora, numărul dependenților (gravi) față de droguri a crescut, în această țară, de la 12 000, în anul 1980, la 22 000, în anul 1998, iar decesele legate de droguri s-au ridicat la un nivel de la 50 pe an, în 1970, la 250 pe an, în 2000, fiind cele mai mari din Europa²⁷. În plus, nivelul abuzului față de droguri este același ca în anul 1970, iar disponibilitatea drogurilor ilegale se menține, în mod constant, la un nivel ridicat.

Aceste tendințe pot fi interpretate, în mare măsură, drept consecințe ale politicii prea restrictive ale Suediei în domeniul drogurilor.

O asemenea politică este atât de diferită față de cea a Olandei, încât pare dificil de conceput o situație în care ambele țări pot coopera în cadrul Uniunii Europene în problema drogurilor. În mod paradoxal, ambele țări au declarat o reducere a numărului de tineri consumatori de cannabis, în ultimii ani, atât Olanda, cât și Suedia clamând faptul că această tendință se datorează politicii lor de control asupra drogurilor²⁸. Se poate însă sublinia faptul că, spre deosebire de Suedia, în care consumatorii de droguri reprezintă, în cea mai mare parte, o populație ascunsă și izolată, în Olanda numărul de consumatori poate fi ridicat, deoarece poate fi relativ ușor de identificat. Aceste deosebiri se explică prin caracteristicile politicii fiecărei țări în domeniul drogurilor. De aceea, comparațiile prevalenței consumului de droguri în ambele țări trebuie făcute cu precauție, cu atât mai mult cu cât există diferențe și între metodele de colectare a datelor și dimensiunea eșantioanelor investigate, care pot influența precizia și validitatea estimărilor.

6. CONTROLUL ASUPRA DROGURILOR ÎN GERMANIA

Reglementările cuprinse în Legea penală din Germania cu privire la narcotice (așa-numita *Betäubungsmittelgesetz*) sancționează cu până la 5 ani închisoare orice conduită legată de consumul de droguri, așa cum sunt cumpărarea, posesia și

²⁶ A. Gould, *op. cit.*, p. 88.

²⁷ J. Yates, *Swedish Drug Deaths Highest in Europe*, 2001 (vezi site-ul de pe Internet: <http://www.expressen.se/article.asp?id=86453>).

²⁸ Caroline Chatwin, *op. cit.*, p. 572.

vânzarea acestor droguri²⁹. Consumul de droguri, ca atare, nu este sancționabil, deoarece constituția germană „garantează” dreptul la prejudiciu personal, nicio persoană neputând fi pedepsită dacă și-a făcut sieși un rău. Conduitele legate de livrarea sau traficul drogurilor pot fi sancționate cu o pedeapsă de 10 până la 15 ani închisoare.

Liniile directoare ale politicii de control asupra drogurilor din Germania se concretizează în ideea, conform căreia eforturile de reducere a livrărilor de droguri trebuie să se axeze asupra aplicării stricte a legii și pedepsirii severe a infractorilor, în timp ce strategiile de reducere a cererii de droguri trebuie să *încurajeze terapia, în loc de pedeapsă*³⁰.

Conform Legii penale germane, o acțiune sau o conduită umană poate fi sancționată dacă violează așa-numitele „interese legale”, adică valorile fundamentale, bazate pe drepturile umane. Dacă consumul de droguri nu poate fi pedepsit, deoarece este o formă de autoprejudiciu, obținerea și posesia de droguri sunt acte care dăunează altor persoane, motiv pentru care trebuie sancționate.

În cursul timpului, în Germania s-au dezvoltat patru modele de tratament pentru persoanele etichetate ca fiind dependente față de droguri³¹:

1. trimiterea acestora pentru tratament în spitale psihiatrice „închise”;
2. prescrieri de tratament, în relație cu probațiunea sau eliberarea pe cuvânt;
3. tratament în cadrul instituțiilor penale cu caracter tradițional (închisori);
4. amânarea condamnării sau sancționării, pentru a face tratamentul posibil.

Aplicarea fiecăruia din aceste patru modele depinde de caracterul incriminării, sistemul aplicat de tribunal și disponibilitatea sistemului de tratament.

Aceste modele contrazic, într-o anumită măsură, dreptul pacientului la propriul tratament pentru boala pe care o are, iar dreptul constituțional al individului, de a nu fi pedepsit pentru autoprejudiciu, pare încălcat. Modelele menționate îl consideră, de fapt, pe consumatorul de droguri atât ca pe o persoană bolnavă, cât și ca pe una *vinovată*, astfel că aceste modele au un caracter *coercitiv*. Deși potențialul pozitiv al tratamentului depinde de relația non-represivă dintre terapeut și beneficiarul acestui tratament, în practică, funcțiile de tratament și control asumate de terapeut pot duce la eșecul tratamentului.

Totuși, mai multe cercetări au arătat că permisiunea acordată de tribunale infractorilor dependenți de heroină, de a urma un tratament axat pe methadonă, se corelează pozitiv cu reducerea numărului de decese legate de droguri, după eliberarea din închisoare. Reluarea consumului de droguri imediat după eliberarea din închisoare, fără existența prealabilă a unui tratament, determină, dimpotrivă, un risc sporit al deceselor.

²⁹ Lorenz Böllinger, *op. cit.*

³⁰ Lorenz Böllinger, *Therapy instead of Punishment for Drug Users – Germany as A Model?*, în *European Addiction Research. Compulsory Treatment* (B. Fischer, J. Rehm, A. Uchtenhagen, M. Kirst – eds.), Basel, Karger AG, 2002, p. 54.

³¹ *Ibidem*, p. 55.

Din punct de vedere istoric, după înfrângerea suferită în Primul Război Mondial, Germania a fost obligată să semneze Convenția de la Haga din 1912, iar în 1920 a elaborat prima lege cu privire la opium (*The Opium Law*). În timpul regimului nazist, în cadrul acestei legi au fost făcute numeroase modificări și au fost stabilite multiple mecanisme pentru monitorizarea consumului de droguri, precum înregistrări oficiale ale dependențelor de droguri, concedieri pentru consumul de droguri, pierderea unor drepturi și tratament forțat în cadrul unui spital psihiatric închis. Unele dintre aceste reglementări s-au menținut și în prezent.

În anul 1971, *Legea cu privire la narcotice (Narcotics Law)* a înlocuit vechea *Lege cu privire la opium*, prin includerea a două amendamente (reglementări) importante: **a.** principiul „terapii în loc de pedeapsă”, introdus în anul 1981, care permite amânarea condamnării inculpatului dacă urmează un tratament specializat contra dependenței față de droguri; **b.** o mai mare severitate a pedepselor, cuprinse între 5 și 15 ani închisoare (reglementare introdusă în anul 1992) pentru trafic de droguri efectuat în contextul crimei organizate, pentru vânzarea de droguri minorilor și pentru traficarea unor cantități *semnificative* de droguri. De exemplu, 7,5 grame de THC, 5 grame de cocaină sau 1,5 grame de cocaină pură sunt definite ca fiind asemenea cantități semnificative.

În ultimii ani, autoritățile germane (reprezentanții justiției sau ai poliției), medicii, psihoterapeuții și opinia publică au conștientizat, tot mai mult, faptul că modelul represiv de control asupra drogurilor nu are nicio eficacitate, determinând chiar mai multe prejudicii decât drogurile înseși, și că nu poate exista – așa cum s-a crezut multă vreme –, o societate fără droguri. De aceea, posesia drogurilor pentru consumul personal a fost depenalizată, la fel ca și o serie de practici considerate inacceptabile anterior, cum ar fi, de exemplu, oferirea unor seringi consumatorilor de droguri, instalarea unor încăperi speciale pentru consumul drogurilor, elaborarea unor programe de testare a drogurilor etc.

În felul acesta, în Germania, politica de control asupra drogurilor a evoluat, de la un model represiv, la unul medicalist, bazat pe reducerea nocivității drogurilor, prin diferite metode de tratament.

7. POLITICA LEGATĂ DE DROGURI ÎN ANGLIA

În Anglia, strategia guvernamentală în ceea ce privește controlul asupra drogurilor vizează, cu precădere, minimalizarea nocivității acestora, prin focalizarea acțiunilor autorităților asupra *traficului* cu drogurile cele mai periculoase și acordarea unei atenții mai mici persoanelor care consumă cannabis sau alte droguri mai puțin periculoase³². Printre obiectivele importante ale acestei strategii se numără prevenirea supradozării și a infecțiilor provocate de seringile

³² Nicholas Dorn, *UK Policing of Drug Traffickers and Users: Policy Implementation in the Contexts of National Law, European Traditions, International Drug Conventions and Security After 2001*, în „Journal of Drug Issues”, 2004, vol. 34, Issue 3, p. 533–551.

nesterilizate. În politica privitoare la droguri din Anglia, *minimalizarea/reducerea nocivității* (drogurilor – nota. ns., S.M.R.) este, *mai degrabă, un concept larg acceptat, pragmatic și dependent de context, decât marca unui conflict, așa cum există acesta în alte țări*³³.

Dacă posesia unor droguri se justifică prin consumul personal, iar cantitățile deținute sunt minime, poliția poate emite avertismente formale sau avertismente informale. Aceasta depinde de circumstanțele cazului și de caracteristicile celor care dețin droguri. Spre deosebire de avertismentele formale, care sunt înregistrate de poliție, cele informale nu sunt înregistrate, servind doar pentru atragerea atenției posesorilor de droguri ca, în viitor, să evite să mai fie surprinși cu droguri asupra lor.

De asemenea, procurorii pot decide sistarea procedurilor de instrumentare a cazurilor, atunci când consideră că acestea nu sunt de interes public. La rândul lor, instanțele britanice pot decide să aplice pedepse mai blânde, care, în anumite circumstanțe, pot viza includerea acelor care violează legea într-un program de tratament.

Cu cât este mai puțin periculos drogul respectiv, cu atât este mai mare probabilitatea ca acela care încalcă legea să fie doar avertizat³⁴.

În anul 2002, guvernul britanic³⁵ a acceptat recomandarea *Comitetului de Consiliere cu privire la Abuzul de Droguri* (*Advisory Committee on the Misuse of Drugs*) de a reduce severitatea sancțiunilor pentru posesia de cannabis, de la cinci la doi ani, în condițiile în care această substanță este folosită pentru consum personal. Cu aceeași ocazie, cannabisul a fost reclasificat, pentru a trece din clasa B în clasa C.

Pentru a nu apărea confuzii, autoritățile au ținut să sublinieze faptul că, în acest fel, cannabisul nu a fost nici decriminalizat, nici legalizat, fiind vorba doar de o operație de clasificare, care diferențiază între diferite categorii de droguri.

Reducerea gradului de severitate a sancțiunilor pentru posesia de cannabis este menită să concentreze eforturile poliției britanice asupra drogurilor cele mai periculoase, printre care crack-ul cocaină și heroina. Estimările arată că, dintr-un număr de 104 400 de arestări pentru infracțiuni legate de droguri în anul 2000, 67% (70 306) erau legate de cannabis. În consecință, măsura de reducere a severității sancțiunilor pentru posesia de cannabis destinat consumului propriu facilitează focalizarea acțiunilor autorităților spre infracțiuni legate de droguri mai periculoase. Aceasta înseamnă, între altele, și faptul că poliția va face mai puține arestări pentru posesia de cannabis.

Sancțiunile cele mai severe sunt aplicate, în Anglia, împotriva *traficului* de droguri, considerat a fi una dintre sursele cele mai importante de finanțare a crimei

³³ *Ibidem*, p. 551.

³⁴ P. Bean, *England and Wales. Prosecution of Drug Users in Europe: Varying Paths to Similar Objectives*, în *European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2002, p. 367.

³⁵ United Kingdom Government 2002 Press Release: *Home Secretary to Focus Resources on Hard Drugs*. Retrieved May 11, 2004 (vezi site-ul: <http://www.crimereduction.gov.uk/drugsalcohol38.htm>.)

organizate. Ca urmare a distincției făcute, în anul 1971, între traficarea și posesia drogurilor, existentă în *Reglementarea cu privire la abuzul de droguri (Misuse of Drugs Act)*, sancțiunile pentru traficul cu droguri au crescut. În concordanță cu *Reglementarea cu privire la drogurile controlate (Controlled Drugs Act)* din anul 1995, pedepsele pentru traficul de droguri cu o valoare de un milion de lire sterline sunt cuprinse între 12 și 14 ani închisoare. Aceste sancțiuni pot ajunge chiar la 30 de ani închisoare, în cazul celor mai grave infracțiuni de trafic. În mod complementar cu aceste sancțiuni, instanțele pot decide confiscarea bunurilor (a proprietății) dacă se dovedește că acestea au fost acumulate prin mijloace ilegite.

O infracțiune aparte, care intră în categoria traficului de droguri, o constituie cultivarea acestora, în special a cannabisului. Există anumite indicații că o mare parte din cannabis este cultivată chiar în Anglia, iar o cantitate mai mică este cultivată chiar de către consumatori³⁶. Deși în teorie sunt prevăzute sancțiuni aspre împotriva cultivării, în practică, cel mai adesea, cultivatorul (dacă nu deține suprafețe prea mari) este pedepsit cu amendă și cu distrugerea recoltei.

De asemenea, importul de cannabis este considerat în Anglia ca o parte componentă a traficului de droguri. Dacă autoritățile vamale aplică mici amenzi acelor care importă cantități mici, pedepse severe sunt prevăzute pentru traficul de mare anvergură.

În ansamblul ei, strategia actualizată a Angliei, în legătură cu controlul asupra drogurilor, vizează următoarele obiective generale și specifice³⁷:

1. Reducerea nocivității pe care drogurile o provoacă societății – comunităților, indivizilor și familiilor lor, prin:

- aplicarea unor măsuri care să împiedice populația tânără de a consuma droguri, prin menținerea prohibiției și furnizarea de educație și sprijin;
- reducerea prevalenței drogurilor pe stradă: concentrarea eforturilor la toate nivelurile asupra livrării drogurilor, de la traficanții internaționali, la dealerii de stradă;
- reducerea infracțiunilor legate de droguri: oferirea de sprijin celor care abuzează de droguri; cooperarea cu comunitățile, pentru a crea un climat sigur, lipsit de infracțiuni;
- reducerea cererii de droguri, prin scăderea numărului de consumatori *problematici*, care au nevoie de tratament și reabilitare.

2. Elaborarea unor acțiuni menite să ferească tinerii de a deveni, mai târziu, consumatori de droguri *problematici*:

- introducerea unor teste pentru drog și trimiterea tinerilor care se droghează spre centre de tratament;
- acordarea de competențe instanțelor de judecată pentru a include tratamentul pentru droguri ca parte componentă a sentințelor comunitare;

³⁶ M. Hough, H. Warburton, B. Few, T. May, L. Man, P. J. Turnbull. *A Growing Market: the Cultivation of Cannabis for Personal Use*, London, Joseph Rowntree Foundation, 2003.

³⁷ Vezi site-ul de pe Internet: http://www.drugs.gov.uk?drug_strategy.html.

– organizarea unor programe de prevenție, tratament și sprijin în toate stabilimentele de custodie a tinerilor (numite în alte țări centre corecționale).

3. Reducerea livrării de droguri ilegale, prin:

– concentrarea eforturilor asupra distribuției secundare de heroină și cocaină din Uniunea Europeană și confiscarea componentelor chimice utilizate pentru fabricarea de droguri ilicite, precum Ecstasy;

– intervenții pentru a rupe verigile care merg de la producerea internațională de droguri la distribuirea lor în Anglia.

4. Reducerea infracțiunilor legate de droguri și a impactului acestora asupra comunităților:

– extinderea testării anti-drog în secțiile locale de poliție situate în zonele cu rate înalte ale infracționalității;

– sporirea numărului de ordonanțe privind tratamentul și testarea anti-drog;

– extinderea programelor de tratament în închisori;

– furnizarea unor programe de sănătate pentru abuzatorii de droguri care sunt eliberați din închisori și pentru cei care nu au fost în închisoare, dar au abandonat programele de tratament.

8. CARACTERISTICI PRINCIPALE ALE POLITICILOR CU PRIVIRE LA DROGURI ÎN ȚĂRILE DIN EUROPA CENTRALĂ ȘI DE EST

În Raportul anual din 2003, EMCDA (*The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction*) a oferit o serie de informații³⁸ cu privire la strategiile naționale în domeniul controlului drogurilor din 10 țări existente în centrul și estul Europei, așa cum sunt: Bulgaria, Republica Cehă, Estonia, Ungaria, Letonia, Lituania, Polonia, **România**, Slovacia și Slovenia (vezi tabelul nr. 1).

În toate aceste țări, politicile naționale cu privire la droguri sunt parte componentă a abordării globale a problemei drogurilor la nivel european. Astfel, majoritatea strategiilor naționale cu privire la droguri au legătură directă cu strategia și planul de acțiune al Uniunii Europene în acest domeniu. Această tendință constituie, de fapt, un răspuns la cererea făcută în cadrul Sesiunii Speciale a Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite cu privire la droguri, din iunie 1998, cerere constând într-o „abordare multidisciplinară, multilaterală și echilibrată” a acestei probleme.

Toate strategiile naționale în domeniul combaterii și prevenirii răspândirii drogurilor sunt structurate în așa fel încât să cuprindă acțiuni concertate atât în domeniul reducerii cererii, cât și ofertei de droguri. În fiecare țară în parte, strategiile schițează mai multe măsuri menite să întărească sau să actualizeze acțiunile de aplicare a legii (de către poliție, vame, patrulele de la graniță), precum și să întărească structurile și programele care se ocupă de prevenire, tratament și reabilitare, alături de reducerea consecințelor negative ale consumului de droguri.

³⁸ Vezi, în acest sens, site-ul: <http://www.candidates.emcdda.eu.int/en/page47-en.html>.

Faptul că strategiile naționale iau în considerare atât cererea cât și oferta de droguri constituie o premisă importantă pentru obținerea unor performanțe ale agențiilor specializate.

Ca o altă caracteristică importantă, deși strategiile celor zece țări par să acopere numai o durată de 4–5 ani, fiecare dintre aceste țări apreciază că, dacă strategia lor națională trebuie să aibă un impact asupra problemei drogurilor, este necesară o planificare pe termen lung. De exemplu, în Ungaria, strategia națională în domeniul drogurilor se extinde până în anul 2009, Estonia are o strategie națională care va dura până în anul 2012 etc.

Tabelul nr. 1

Strategiile Naționale cu privire la Droguri în țările candidate din Europa Centrală și de Est

Data adoptării	Țara	Strategia Națională
1999	Lituania	Controlul Național al Drogurilor și Programul de Prevenire 1999–2003
	Slovacia	Programul Național de Luptă împotriva Drogurilor (adoptat în 1995 și actualizat în 1999) până în 2003, cu posibilitatea de a fi extins până în 2008
2000	Ungaria	Strategia Națională de Combateră a Problemei Drogurilor
2001	Republica Cehă	Strategia Politică Națională în domeniul Drogurilor 2001–2004
2002	Bulgaria	Strategia Națională Anti-Drog 2002–2007
	Polonia	Programul Național pentru Contracararea Dependinței de Droguri 2002–2005
	România	Strategia Națională cu privire la Droguri 2002–2004
2003	Slovenia	Programul Național cu privire la Droguri 2003–2008
	Estonia	Strategia Națională cu privire la droguri 2012
	Letonia	Controlul Drogurilor și Programul de Prevenire a Abuzului față de Droguri 2004–2008
	Lituania	Controlul Național al Drogurilor și Programul de Prevenire a Drogurilor 2004–2007

(Sursa: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2003)

În fiecare țară, punerea în aplicare a strategiei naționale este încredințată mai multor ministere, care trebuie să colaboreze între ele pentru eficacitatea acțiunilor propuse. De exemplu, în Slovacia, fiecare minister raportează, în mod anual, în cadrul unor așa-numite „reuniuni de actualizare”, acțiunile întreprinse și, dacă este cazul, propun revizuirea scopurilor, măsurilor, termenelor de realizare și a finanțării. În Republica Cehă, strategia națională obligă fiecare minister să adopte propriul său plan și să evalueze impactul bugetar rezultat. Asemenea metode asigură o mai mare responsabilitate în executarea măsurilor planificate.

Unele dintre strategiile naționale ale țărilor din Europa Centrală și de Est constituie revizuirii ale strategiilor proiectate anterior pe baza tendințelor în domeniul drogurilor apărute ulterior. În anumite cazuri, eșecul de implementare a strategiilor anterioare (din motive politice sau financiare) reprezintă o rațiune suficientă pentru conceperea și elaborarea unui nou document focalizat pe problemele finanțării, performanței și implementării măsurilor propuse. În Republica Cehă, de exemplu, strategia națională în domeniul drogurilor prezintă rezultatele unei analize detaliate asupra capacității, punctelor vulnerabile, oportunităților și amenințărilor la adresa politicii curente. Această analiză contribuie la o definire mai adecvată a priorităților, obiectivelor și sarcinilor unei noi strategii. Ca un alt exemplu, în Polonia, programul național împotriva drogurilor (2002–2005) a fost rezultatul unei revizuirii complexe a strategiei anterioare din perioada 1999–2001. De asemenea, analiza situației curente și a tendințelor de viitor a format și formează baza elaborării unor noi strategii în Slovenia și Estonia.

Acțiunile întreprinse în cadrul programelor de asistență *PHARE* și cele aplicate sub egida „proiectelor perechi” *PHARE* (vezi tabelul nr. 2) au contribuit în mare măsură la optimizarea măsurilor existente în cadrul strategiilor naționale. Aceste proiecte au avut un rezultat benefic asupra împărtășirii reciproce a celor mai bune experiențe între vechile și noile țări membre (sau candidate) ale Uniunii Europene.

Tabelul nr. 2

Proiecte perechi *PHARE*

Țara Partenerul pereche	
Bulgaria	Lituania
Anglia	Spania (partener de bază) și Suedia
Republica Cehă	Polonia
Austria	Franța
Estonia	România
Germania	Spania
Ungaria	Slovacia
Spania	Franța
Letonia	Slovenia
Spania	Spania (partener de bază) și Austria

(Sursa: The European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, 2003)

De exemplu, în Letonia, Lituania și România, un „proiect pereche” cu Spania a avut un rol extrem de important în adoptarea unui nou plan cu privire la politicile din domeniul drogurilor și în crearea unei agenții cu rol de coordonare centrală, în concordanță cu liniile directoare ale Planului Național relativ la Droguri din

Spania. De asemenea, în Bulgaria, „proiectul pereche” cu Anglia a avut un efect extrem de pozitiv asupra aplicării strategiei naționale în domeniul drogurilor la nivel local, prin crearea unui sistem al Consiliilor Municipale în domeniul Drogurilor, similare cu Echipele de Acțiune contra Drogurilor din Anglia.

8.1. POLITICA DE CONTROL ASUPRA DROGURILOR ÎN ROMÂNIA

La fel ca și în alte țări din Europa Centrală sau de Est, în perioada regimului comunist nu exista o *problemă socială* a drogurilor, iar informațiile în acest domeniu erau cenzurate. Nu existau statistici oficiale despre traficul, vânzarea sau consumul de droguri și nici mass-media nu avea voie să difuzeze informații în acest sens.

Imediat după anul 1989, mai precis la mijlocul anilor '90, țara noastră a început să se confrunte cu problema drogurilor, autoritățile efectuând mai multe acțiuni de combatere a traficului de droguri. În această perioadă, caracterizată, mai degrabă, prin acțiuni izolate, decât printr-o acțiune concertată a mai multor instituții, nu se punea încă problema unei politici de reducere a *nocivității* drogurilor, care să includă, de exemplu, programe speciale de prevenție, tratament și servicii de reabilitare socială a celor dependenți de droguri.

Deși se poate spune că anul 2000 reprezintă debutul unor acțiuni coordonate în domeniul monitorizării drogurilor, favorizate și de un cadru legislativ nou, totuși, până în anul 2002, România nu a avut o strategie clară și coerentă cu privire la droguri și nici instrumente adecvate pentru recoltarea de informații precise cu privire la traficul, vânzarea și consumul de droguri.

8.2. LEGISLAȚIA ROMÂNEASCĂ PRIVITOARE LA DROGURI

Până în anul 2000, singura reglementare existentă în acest domeniu era articolul 312 Cod Penal cu privire la *traficul de stupefiante*. Conform acestui articol, *producerea, deținerea sau orice operație privind circulația produselor ori substanțelor stupefiante sau toxice, cultivarea în scop de prelucrare a plantelor care conțin astfel de substanțe ori experimentarea produselor sau substanțelor toxice, toate acestea fără drept, se pedepsesc cu închisoare de la 3 la 15 ani și interzicerea unor drepturi*³⁹. Același articol prevedea că, dacă faptele menționate au fost comise în mod *organizat*, pedeapsa care se poate aplica este detenția pe viață sau închisoarea de la 15 la 25 de ani și interzicerea unor drepturi. De asemenea, prescrierea de către medic, *fără a fi necesar*, a unor produse sau substanțe stupefiante putea fi sancționată cu închisoarea de la 1 la 5 ani, iar organizarea sau îngăduirea consumului de asemenea produse sau substanțe se pedepsește cu închisoare de la 3 la 15 ani și interzicerea unor drepturi.

³⁹ *Codul Penal*, București, Editura Lumina Lex, 2000, p. 159–160.

Pe data de 26 iulie 2000, a fost adoptată Legea nr. 143 privind *Combaterea traficului și consumului ilicit de droguri*, ocazie cu care dispozițiile articolului 312 din Codul Penal au fost abrogate. Noua lege a definit, într-un mod precis, ce înseamnă drogurile, clasificându-le în droguri de mare risc și droguri de risc, ce sunt precursorii chimici, care este înțelesul termenilor: consum ilicit de droguri, toxicoman, cură de dezintoxicare etc.

Un capitol important din noua lege se referă la *sanționarea* traficului și a altor operații ilicite cu substanțe aflate sub control național. Următoarele sancțiuni sunt mai reprezentative în acest sens:

- închisoarea de la 3–15 ani și interzicerea unor drepturi, pentru cultivarea, producerea, oferirea, vânzarea, distribuirea, cumpărarea și deținerea drogurilor de risc. Dacă aceste fapte au ca obiect droguri de mare risc, pedeapsa este închisoarea de la 10–20 ani și interzicerea unor drepturi;

- închisoarea de la 10 la 20 ani și interzicerea unor drepturi, pentru operațiuni de *trafic* (introducerea sau scoaterea din țară, importul sau exportul) al unor droguri de risc. Dacă aceste fapte au ca obiect droguri de mare risc, pedeapsa este închisoarea de la 15 la 25 ani;

- închisoarea de la 2 la 5 ani, pentru cultivarea, producerea, cumpărarea sau deținerea de droguri pentru consum propriu;

- închisoarea de la 3 la 5 ani, pentru punerea la dispoziție, cu știință, a unui local, locuință sau alt loc amenajat, pentru consumul ilicit de droguri;

- închisoarea de la 1 la 5 ani, pentru prescrierea drogurilor de mare risc, cu intenție, de către medic.

Alte sancțiuni cu închisoarea vizează furnizarea, în vederea consumului, de inhalanți chimici toxici, unui minor, îndemnului la consumul ilicit de droguri, dacă este urmat de executare, apartenența persoanei (care cultivă, produce, vinde, cumpără și deține droguri sau este implicată în operațiuni de trafic) la un grup organizat.

Legea prevede că persoana care a comis infracțiunile menționate și denunță sau facilitează tragerea la răspundere a altor persoane care au comis infracțiuni legate de droguri beneficiază de reducerea la jumătate a limitelor pedepsei. De asemenea, în concordanță cu prevederile legii, persoana care consumă ilicit droguri este supusă curei de dezintoxicare sau supravegherii medicale, într-una din unitățile medicale stabilite de Ministerul Sănătății. În mod curios, legea nu precizează dacă această supraveghere medicală se poate exercita și în cazul în care persoana este închisă într-un loc de detenție.

Se poate menționa că legea nu sancționează *consumul de droguri* ca atare, ci numai cultivarea, producerea, cumpărarea sau deținerea de droguri pentru consum propriu.

Data fiind severitatea sancțiunilor, se poate spune că, în pofida existenței unor reglementări care îl tratează pe consumatorul de droguri ca *pacient*, politica țării noastre în materie de droguri are, preponderent, un caracter *prohibiționist*.

Efectele acestei legi nu au fost studiate, așa că nu se pot cunoaște, cu certitudine, tendințele, în domeniul consumului sau traficului de droguri.

Dintre informațiile mai vechi existente în acest sens, trebuie menționate, de pildă, datele colectate de medicul Cristian Bellu-Bengescu⁴⁰. Conform acestor date, în perioada iunie–decembrie 1996, au fost internate, în Centrul Pilot Național de Toxicomani, 185 de persoane toxicodependente, dintre care 79 erau consumatori de heroină, restul fiind consumatori de fortal, cocaină, cannabis, barbiturice și inhalanți volatili. Media de vârstă a consumatorilor a fost cuprinsă în intervalul 20–22 de ani. În anul 1997, numărul de internări a ajuns la 430 de persoane, dintre care 279 erau dependente de heroină. Majoritatea acestor persoane aveau vârsta medie de 19 ani.

În perioada 2001–2002, Organizația „Salvați Copiii”, în colaborare cu Direcția de Sănătate Publică din cadrul Ministerului și Familiei, a realizat un studiu asupra elevilor de liceu din Capitală cu privire la atitudinile și tendințele acestora în legătură cu consumul de droguri⁴¹, ajungând la concluzia că aproximativ 11% dintre ei au consumat droguri, în majoritate (6,9%) băieți. Studiul a identificat trei categorii de consumatori: **1.** cei care doar au experimentat drogurile, încercându-le o singură dată; **2.** aceia care au consumat sau consumă droguri ocazional; **3.** cei dependenți de droguri, care le consumă zilnic.

8.3. STRATEGIA NAȚIONALĂ ANTIDROG DIN PERIOADA 2003–2004 ȘI TENDINȚELE CONSUMULUI DE DROGURI, EVIDENȚIATE DE STUDIILE EFECTUATE

În decembrie 2002, ca urmare a unui „proiect pereche” *PHARE*, în care țara noastră a avut de învățat din experiența Spaniei, a fost creată Agenția Națională Antidrog și a fost adoptată prima strategie națională antidrog.

Apărută ca urmare a Hotărârii Guvernului nr. 1489 din 18 decembrie 2002, Agenția Națională Antidrog asigură elaborarea și coordonarea unitară a aplicării strategiei naționale în domeniul combaterii traficului și consumului ilicit de droguri, centralizând și monitorizând rezultatele cooperării dintre instituțiile statului și organizațiile nonguvernamentale⁴². Alte atribuții ale Agenției menționate vizează actualizarea strategiei naționale anti-drog, punerea în concordanță a legislației din țara noastră cu convențiile internaționale în acest domeniu, cooperarea internațională în domeniul drogurilor, reducerea traficului și livrării de droguri, precum și reducerea cererii.

⁴⁰ Cristian Bellu-Bengescu, *Drogurile – alarmă națională*, în vol. *Adolescenții și toxicomania*, Iași, Editura Polirom, 2000, p. 30–37.

⁴¹ *Cunoștințele, atitudinile și tendințele elevilor de liceu din București în privința consumului de droguri*, Organizația „Salvați Copiii” și Direcția de Sănătate Publică din cadrul Ministerului Sănătății și Familiei, 2001–2002.

⁴² Pavel Abraham (președinte al Agenției Naționale Antidrog), *Agenția Națională Antidrog – o nouă instituție românească pe frontul luptei împotriva criminalității transnaționale*, vezi site-ul: <http://www.alegeviataana.ro/seps/info.htm>.

În anul 2003, a fost aprobată, de către Guvernul României, Strategia Națională AntiDrog, valabilă pentru perioada 2003–2004, prin care s-a urmărit, pe termen scurt, crearea cadrului instituțional pentru abordarea multisectorială a problematicii drogurilor, iar pe termen lung a fost avută în vedere reducerea numărului de persoane angajate în consumul și traficul de droguri, în mod paralel cu crearea și dezvoltarea unor servicii de educație, informare, prevenire și tratament. Strategia menționată, elaborată în concordanță cu obiectivele Uniunii Europene, și-a propus reducerea cererii de droguri, dar și reducerea ofertei cu 30%, prin ținerea sub control a producției și traficului ilicit.

Un obiectiv strategic important, propus de Agenția Națională Antidrog, a constat în crearea unei rețele naționale de informații, cu scopul de a monitoriza circuitul ilicit și traficul de droguri. De asemenea, un alt obiectiv strategic a constat în stabilirea unei rețele de laboratoare de analiză a drogurilor la nivel național, având ca unitate centrală Laboratorul Național de Analiză a Drogurilor, laboratoare prin intermediul cărora drogurile confiscate pe teritoriul României vor fi analizate în cel mai scurt timp⁴³.

Ca urmare a noului cadru legislativ și a schițării liniilor strategiei naționale antidrog, au fost realizate câteva studii mai consistente în legătură cu consumul de droguri, anterior neexistând decât prea puține încercări în acest sens. De asemenea, monitorizarea consumului și traficului de droguri a devenit mai precisă și mai coerentă.

Totuși, singurele date la nivel național proveneau din studiile realizate de ESPAD (*The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*) din 1999 și 2003. Astfel, în concordanță cu studiul ESPAD din 2003⁴⁴, efectuat pe un eșantion în vârstă de 16 ani, prevalența consumului de tutun era de 64%. De asemenea, 80% dintre subiecții investigați au consumat cel puțin o dată alcool. În comparație cu datele rezultate din studiul realizat în 1999, consumul de amfetamine s-a dublat, iar cel de Ecstasy s-a triplat. În ceea ce privește numărul consumatorilor de heroină din București, acesta a fost estimat la 24 000 de persoane, reprezentând 1% din totalul populației Capitalei.

Luând ca premisă *Studiul Național privind situația copiilor fără adăpost*, realizat în 1998–1999, Organizația „Salvați Copiii” a efectuat, în perioada martie–iunie 2002, o cercetare cu privire la consumul de droguri de către copiii străzii⁴⁵. Lotul a inclus 148 de copii ai străzii de pe raza municipiului București. Rezultatele au arătat că, dincolo de consumul ridicat de tutun și alcool, subiecții consumă, cu precădere, solvenți organici (adezivi sau vopsea). Astfel, 35,1% dintre cei investigați consumau regulat, de peste 4 ani acești solvenți, 29,7% îi consumau regulat, de un an până la 3 ani, iar 18,2% îi consumau regulat, de mai puțin de un an. Numai 13,5%

⁴³ Monica Agapie (Sub-Commissioner, National Anti-Drug Agency, Romania, Bucharest), *Drug Policy in Romania*, material disponibil pe site-ul: http://www.senliscouncil.net/documents/Agapie_speech.

⁴⁴ Vezi site-ul: <http://www.politiaromana.ro/drogurile.htm>.

⁴⁵ *Copiii străzii și drogurile*, București (Raport), „Salvați Copiii”, 2003.

dintre copiii străzii au declarat că n-au consumat niciodată acești solvenți. În ceea ce privește consumul de droguri „tari”, 18,9% dintre subiecți au declarat că sunt consumatori de asemenea droguri, printre care două cazuri de consumatori de marijuana, un caz de hașiș și restul – consumatori de heroină prin injectare.

În cursul anului 2003, sub egida Consiliului Suedez pentru Informații privind Alcoolul și alte Droguri și a Consiliului Europei (prin Grupul Pompidou), Ministerul Sănătății și Institutul Național de Cercetare–Dezvoltare în Sănătate au efectuat un studiu privind consumul de alcool, tutun și droguri ilegale în școli. Datele au evidențiat faptul că, față de perioadele precedente, în special anul 1999, consumul substanțelor menționate a crescut.

Un studiu mai consistent, la nivel național, a fost efectuat, în perioada 2004–2005, de către Agenția Națională Antidrog⁴⁶, asupra unui eșantion de 3 500 subiecți cu vârsta cuprinsă între 15–64 de ani. Exceptând consumul de tutun, alcool, barbiturice și antidepresive, evidențiat în studiu, prevalența consumului de droguri ilegale *pe parcursul vieții* a înregistrat următoarea situație: 1,7% – pentru cannabis, 0,4% – pentru cocaină, 0,3 – pentru Ecstasy și 0,2% pentru heroină. Aceste droguri sunt consumate, cu precădere, de grupurile de vârstă cele mai tinere (15–24 ani și 25–34 ani).

În legătură cu producția sau traficul de droguri, cel mai recent Raport al Departamentului de Stat American precizează că, nefiind un producător de droguri sau de „precursori” chimici, România este o țară de tranzit pentru traficul de substanțe psiho-active, din Asia de Sud-Vest către Europa Centrală și de Est⁴⁷. Pe de altă parte, România este pe cale de a deveni o rută de tranzit pentru droguri sintetice din Europa occidentală și de Nord către Orient. În același timp, țara noastră este folosită ca punct de tranzit pentru cocaina care vine din America de Sud și se îndreaptă spre Europa de Vest. Majoritatea drogurilor sunt aduse în România *via* Portul Constanța. Exceptând rolul de tranzit, România este și un teritoriu de depozitare a drogurilor, în care drogurile, introduse, în special, prin frontiera de sud, sunt stocate pentru diferite perioade de timp, iar apoi sunt transportate spre Europa occidentală.

Fiind semnatară a *Convenției ONU cu privire la droguri* din anul 1988, țara noastră joacă un rol activ în cadrul unității anti-drog a Inițiativei de Cooperare Sud-Est-Europeana (SECI), făcând, în ultimii ani, mai multe capturi.

8.4. STRATEGIA NAȚIONALĂ ANTIDROG ÎN PERIOADA 2005–2012

Printre cele mai importante obiective ale strategiei naționale antidrog din perioada 2005–2012, se numără reducerea cererii și ofertei de droguri, întărirea

⁴⁶ Prof. univ. dr. Pavel Abraham (coordonator), *Prevalența consumului de droguri în România. Studiu în populația generală*, București, Agenția Națională Antidrog, 2004.

⁴⁷ *Report on International Narcotics Control Strategy*, March 2006, Bureau for International Narcotics and Law Enforcement Affairs, United States Department of State, 2006.

cooperării internaționale și dezvoltarea unui sistem global de informare, evaluare și coordonare privind problematica drogurilor⁴⁸. Pentru punerea în aplicare a acestor obiective cu caracter general, strategia națională anti-drog prevede un Plan de Acțiune desfășurat până în 2008⁴⁹, care include obiective specifice și diverse activități pentru realizarea acestora, termenele de evaluare, termenele de realizare și factorii responsabili.

1. Pe baza experienței deja acumulate cu ocazia aplicării strategiei din perioada precedentă (2003–2004) și ținând seama de recomandările Uniunii Europene, *reducerea cererii* de droguri se va realiza ca urmare a înființării unui sistem integrat de instituții și servicii specializate, care vor putea asigura reducerea prevalenței consumului de droguri în rândul grupurilor cu risc ridicat de consum, reducerea problemelor asociate cu consumul de droguri, asigurarea accesului consumatorilor de droguri la asistența medicală, psihologică și socială, precum și a reinsertiei lor sociale.

Un obiectiv important în reducerea cererii de droguri îl constituie *prevenirea* consumului de droguri prin aplicarea unor programe la nivelul școlii, familiei și comunității, prin intermediul cărora să se poată reduce influența factorilor de risc. De exemplu, la nivelul școlii este prevăzută implementarea națională a Programului *Educație pentru sănătate în școala românească*, la nivelul familiei se prevede includerea, în *Regulamentul de organizare și funcționare a instituțiilor de asistență socială*, a obligației furnizorilor de servicii sociale de a crește influența factorilor familiali de protecție și de a diminua factorii familiali de risc pentru consumul de droguri, iar la nivel comunitar sunt prevăzute numeroase inițiative, printre care și dezvoltarea unui sistem de monitorizare a copiilor aflați în situații de risc, precum și crearea unui sistem național integrat de servicii specializate de prevenire a consumului de droguri și a unui sistem național de formare profesională în domeniu.

Programele menționate vizează, cu precădere, sensibilizarea și educarea copiilor, a părinților și a membrilor comunității, în scopul evitării consumului de droguri și a creșterii factorilor de protecție contra factorilor de risc. Exceptând copiii și grupurile tinere de populație, printre grupurile „țintă” care vor beneficia de programe de informare și educare antidrog se numără persoanele aflate în serviciul militar, cele aflate în penitenciare, sportivii etc.

Un alt obiectiv general, deosebit de important în ceea ce privește reducerea cererii de droguri, se referă la asistența medicală, psihologică și socială, reducerea riscurilor și reinsertia socială. Se prevede, în acest sens, accesul liber al consumatorilor și a celor dependenți de droguri (inclusiv a celor din sistemul penitenciar) la programele de asistență menționate, precum și la serviciile de

⁴⁸ *Strategia Națională Antidrog în perioada 2005–2012*, Ministerul Administrației și Internelor, Agenția Națională Antidrog, 2005.

⁴⁹ *Planul de acțiune în vederea implementării Strategiei Națională Antidrog în perioada 2005–2008*, Ministerul Administrației și Internelor, Agenția Națională Antidrog, 2005.

reducere a riscurilor. Ca obiective și activități specifice, sunt prevăzute creșterea disponibilității de servicii din punct de vedere al diversității, multidisciplinarității și răspândirii teritoriale, integrarea serviciilor Agenției Naționale Antidrog în oferta de servicii a rețelei de sănătate publică, dezvoltarea unor centre publice și private de asistență, formarea de personal specializat etc.

În ceea ce privește reducerea riscurilor, strategia națională antidrog vizează, în primul rând, asigurarea unor măsuri care să cuprindă schimb de echipamente medicale sterile, inclusiv ace și seringi, consiliere psihologică, programe de tratament substitutiv pentru consumatorii de droguri etc. Ca activități specifice, sunt prevăzute crearea și funcționarea efectivă a unui sistem instituțional de prescriere a tratamentului de substituție (methadonă, buprenorfină etc.), crearea cadrului legislativ pentru implementarea unui sistem de prescriere a tratamentului de substituție în penitenciare, reducerea riscurilor asociate consumului de droguri în penitenciare etc. În mod concret, Planul de Acțiune prevede reducerea cu 25% a numărului de consumatori care recurg la injectarea de droguri și reducerea cu 20% a nivelului de reutilizare și utilizare în comun a seringilor.

Creșterea sprijinului comunitar și profesional acordat tuturor categoriilor de consumatori de droguri, inclusiv evitarea marginalizării acestora, reprezintă un alt obiectiv implicat de reducerea riscurilor asociate consumului de droguri;

2. În condițiile amplificării și diversificării fenomenului infracțional transfrontalier, a modificării rutelor utilizate pentru traficul de droguri și a creșterii criminalității asociate consumului de droguri, *reducerea ofertei* de droguri reprezintă un obiectiv prioritar al Strategiei Naționale Antidrog. Aceasta consemnează următorii factori de risc, care amplifică oferta de droguri în România:

- poziția României la intersecția principalelor rute tradiționale utilizate de traficanții internaționali și faptul că, din anul 2007, țara noastră va reprezenta granița de est a Uniunii Europene;

- creșterea fluxului de imigranți spre România și alte state membre ale U.E.;

- dezvoltarea traficului comercial prin punctele de frontieră;

- creșterea consumului de droguri și, în special, a celui de droguri sintetice;

- proliferarea rețelelor teroriste interesate de obținerea de fonduri din traficul ilicit de droguri;

- cooperarea insuficientă între instituțiile abilitate în reducerea ofertei de droguri.

Ținând seama de acești factori de risc, Strategia Națională Antidrog își propune, ca obiectiv general, reducerea infracționalității în domeniul drogurilor, printr-o activitate mai eficientă a instituțiilor abilitate, prin cooperarea interinstituțională internă și internațională, specializarea personalului din domeniu și asigurarea resurselor necesare. Dintre obiectivele specifice, trebuie menționate: îmbunătățirea capacității de reacție a instituțiilor specializate față de traficul și consumul ilicit de droguri, contracararea riscurilor de către instituțiile abilitate în combaterea traficului ilicit de droguri, optimizarea activității structurilor implicate în reducerea ofertei de droguri,

intensificarea măsurilor de identificare, sechestrare și confiscare a bunurilor folosite la comiterea infracțiunilor legate de droguri, prevenirea și combaterea practicilor de spălare a banilor proveniți din droguri și precursori chimici, crearea unei rețele integrate de informații la nivel național privind criminalitatea în domeniul drogurilor, perfecționarea legislației și a cadrului instituțional, prin adaptarea acestora la prevederile *acquis*-ului comunitar, lupta cu grupurile organizate interne și transfrontaliere, organizarea de acțiuni specifice de către formațiunile de poliție în zonele de risc frecventate de traficanții de droguri, crearea, împreună cu experții internaționali în domeniu, a unor programe de pregătire a specialiștilor din cadrul instituțiilor cu atribuții în domeniul combaterii traficului și consumului ilicit de droguri sunt numai câteva dintre acțiunile propuse pentru realizarea obiectivelor specifice menționate.;

3. *Cooperarea internațională*, atât în cadrul relației cu statele membre ale Uniunii Europene și cu structurile europene specializate, cât și în cadrul mai larg al forurilor internaționale, al relațiilor cu statele producătoare de droguri, cu cele aflate pe rutele transnaționale ale drogurilor și cu cele care au experiență în domeniu, este, de asemenea, un obiectiv prioritar al Strategiei Naționale Antidrog în perioada 2005–2012. Dintre obiectivele specifice, pot fi menționate următoarele, ca fiind mai importante: participarea activă a României la activitățile desfășurate de instituțiile Uniunii Europene (EMCDDA/REITOX, Grupul Pompidou al Consiliului Europei, EUROPOL, EUROCUSTOMS, EUROJUST etc.) în domeniul prevenirii și combaterii traficului și consumului de droguri; participarea României la activitatea instituțiilor și organizațiilor internaționale care au ca obiectiv lupta împotriva traficului și consumului de droguri (United Nation Office on Drugs and Crime, CND, INCB, Interpol etc.) și reducerea consecințelor negative ale acestui consum (UNAIDS, WHO etc.); participarea la programele internaționale privind reducerea cererii și ofertei de droguri ș.a. Monitorizarea evoluției legislației comunitare referitoare la problematica drogurilor, armonizarea legislației naționale cu prevederile *acquis*-ului comunitar în domeniu, realizarea unor schimburi de date cu instituțiile Uniunii Europene, monitorizarea/evaluarea proiectelor privind drogurile, dezvoltate cu sprijinul partenerilor internaționali sunt numai câteva dintre activitățile concrete pentru realizarea obiectivelor specifice ale cooperării internaționale în domeniul drogurilor;

4. Un rol important, în cadrul Strategiei Naționale Antidrog din perioada 2005–2012, revine acțiunilor *de informare și evaluare*. În cadrul Agenției Naționale Antidrog, a fost constituit Observatorul Român pentru Droguri și Toxicomanie, care asigură legătura țării noastre cu Centrul European de Monitorizare a Drogurilor și a Dependenței de Droguri (EMCDDA) de la Lisabona, care, conform cerințelor UE, stabilește indicatorii și criteriile de evaluare a fenomenului drogurilor la nivel național. Acești indicatori, clasificați în indicatori epidemiologici cheie, indicatori de ofertă și indicatori sociali, constituie instrumente de monitorizare recomandate a fi utilizate de către toate țările membre și candidate. Din acest punct de vedere, un obiectiv general

al Strategiei Naționale Antidrog îl reprezintă îmbunătățirea capacității Observatorului Român pentru Droguri și Toxicomanie de a colecta și procesa datele necesare întocmirii Raportului Național anual privind situația drogurilor în România, în concordanță cu indicatorii recomandați de EMCDDA. Dintre obiectivele specifice circumscrise acțiunilor de informare/evaluare pot fi enumerate: monitorizarea situației drogurilor în rândul populației generale și a celei tinere, prin crearea unui sistem informațional care utilizează instrumente specifice (indicatori, tabele standard, chestionare), aplicarea unor sondaje la nivel național, la un interval de minimum doi ani, privind populația aflată în situații de risc, nivelul consumului de droguri și consecințele acestuia; realizarea unei evaluări independente referitoare la politicile de răspuns privind combaterea traficului și consumului ilicit de droguri, adoptate de instituțiile publice și private, diseminarea informațiilor către instituțiile/organizațiile cu atribuții în reducerea cererii și ofertei de droguri. Activitățile pentru realizarea acestor obiective vizează, de exemplu, evaluarea periodică a situației consumului problematic de droguri, prin realizarea de estimări a numărului de consumatori, colectarea și interpretarea datelor referitoare la cererea de tratament ca urmare a consumului de droguri, a datelor referitoare la bolile infecțioase asociate consumului de droguri, monitorizarea deceselor legate de consumul de droguri, colectarea unor date cu privire la criminalitatea asociată consumului de droguri etc.;

5. Ca un alt obiectiv general circumscris Strategiei Naționale Antidrog, *coordonarea instituțională* este menită să asigure o concepție strategică unitară, coordonarea implementării acesteia, monitorizarea și evaluarea activităților de reducere a cererii și ofertei de droguri și a celor de cooperare internațională. Ca obiective specifice, sunt de menționat următoarele, ca fiind mai importante: consolidarea rolului Agenției Naționale Antidrog, de coordonator național al combaterii traficului și consumului ilicit de droguri, dezvoltarea cooperării între instituțiile de aplicare a legii, între acestea și serviciile sociale, serviciile de sănătate publică și structurile societății civile, standardizarea indicatorilor cu privire la droguri, în raport cu indicatorii statistici europeni, dezvoltarea activității de cercetare științifică a fenomenului drogurilor, informarea organismelor internaționale în legătură cu evoluția acestui fenomen, asigurarea reprezentării României pe plan internațional în legătură cu fenomenul menționat, consolidarea și implementarea programului Marea Alianță Română Antidrog, prin cooperarea tuturor instituțiilor implicate, extinderea colaborării cu mass-media etc. Pentru realizarea acestor obiective, sunt prevăzute numeroase activități, printre care: punerea în funcțiune a Centrelor de Prevenire, Evaluare și Consiliere Antidrog, la nivel de județe și al sectoarelor Municipiului București, și integrarea lor în structura Agenției Naționale Antidrog; elaborarea strategiei acestor centre, formarea unor rețele locale de prevenire a consumului ilicit de droguri, realizarea unor prognoze privind fenomenul drogurilor, pe baza evaluărilor efectuate, elaborarea unei strategii de comunicare în domeniul drogodependenței, promovarea, prin intermediul mass-mediei, a unor materiale cu tematică antidrog etc.

Ultimul capitol al strategiei menționate se referă la *resursele financiare* necesare combaterii eficiente a traficului și consumului de droguri.

În ansamblul ei, Strategia Națională Antidrog, dincolo de faptul că este mult mai complexă și mai bine fundamentată decât strategia precedentă, are meritul de a elabora, în mod unitar, o serie de obiective generale, obiective specifice și măsuri (acțiuni) de aplicare, care acoperă întreaga problematică ridicată de combaterea flagelului drogurilor în România, făcând mai funcționale și mai eficiente actualele sau viitoare structuri și resurse angajate în acest proces.

RAPORTAREA ÎNTREPRINDERILOR LA COMPLEXITATEA SCHIMBĂRILOR SOCIALE

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, MONICA RAȘEEV

ENTERPRISES IN RELATION TO SOCIAL CHANGES

Starting from the current state, the article presents various possible strategies for putting enterprises in our country in line with the complexity of contemporary changes and with the requests of competitions in the context of Romania's EU integration.

In the context of the new perspectives for analyzing the relations between enterprise and environment, the study focuses on the particular features of different types of managerial thinking and practice. In this respect, we present the comparison between various alternatives, with their advantages and disadvantages, namely the substantialist options, which are based on the adaptation to environment changes, the constructivist ones, which focus on the active role of the enterprise to the construction of the environment and the deconstructivist (critical) ones, which emphasize the relations of power in the processes of building both the enterprises and the environment.

The study makes a typological sketch of enterprises (based on decision scenarios) from the perspective of their innovative options and capacities.

Cea mai durabilă contribuție pe care o teorie o poate aduce la dezvoltarea cunoașterii științifice o constituie problemele noi pe care le suscită, progresul cunoașterii pleacă de la probleme și ajunge la probleme, probleme tot mai profunde și tot mai rodnice în a sugera probleme noi.

Karl Popper

1. CÂTEVA ASPECTE METODOLOGICE

Studiul de față își propune să contureze un nou mod de interogație asupra întreprinderii. Vom formula noi tipuri de întrebări capabile a ne orienta în elaborarea unui management eficient în ceea ce privește procesele de adaptare și luptă pentru competitivitate, chiar dacă la aceste întrebări nu vom putea formula toate răspunsurile necesare. Dar, așa cum arăta Popper, a reuși să pui o problemă

„*Revista Română de Sociologie*”, serie nouă, anul XVII, nr. 3–4, p. 277–301, București, 2006

nouă sau a reformula vechile probleme reprezintă un pas esențial în procesul cunoașterii, căci orientează preocupările noastre spre un efort creator benefic.

1.1. CE ESTE O PROBLEMĂ?

Problema este formularea unei cunoașteri cu privire la ceva necunoscut, dar important a fi cunoscut. Problema nouă rezultă din rezolvarea altor probleme, *căci cunoașterea începe cu probleme și sfârșește, în măsura în care ea se sfârșește vreodată, cu probleme*¹.

Să reținem o cerință metodologică importantă: formularea unei probleme științifice se realizează într-un „mediu” teoretic. **Problematizarea** este procesul de a **valoriza**, a evalua, a selecta și a ierarhiza ceea ce cunoaștem pentru a crea noi probleme de cunoaștere. Popper a expus această idee astfel: *pornim de la o problemă, fie teoretică, fie practică, pe care încercăm s-o rezolvăm prin producerea unei teorii ipotetice, care constituie, totodată, soluția noastră ipotetică, aceasta este faza creării. Apoi supunem teoria noastră testării, încercând s-o infirmăm: aceasta este metoda critică a eliminării erorilor. Ca rezultat (...), apare o nouă problemă*².

Așadar, în loc să începem expunerea noastră cu prezentarea unor răspunsuri categorice, cu pretenția de adevăr, privind modul în care întreprinderile trebuie să se adapteze schimbărilor, vom căuta să formulăm problemele noi care se pun, să conturăm noi întrebări, care să ne ducă dincolo de ceea ce știm acum.

Să mai adăugăm ceva deosebit de important și anume, există **probleme bine sau prost formulate**.

1.2. SĂ VEDEM CE AR FI O PROBLEMĂ PROST FORMULATĂ?

a. Formularea unei întrebări care implică (tacit) un răspuns greșit: de exemplu, problema „Cum se realizează adaptarea optimă?” implică ipoteza greșită că ar exista o adaptare optimă, iar noi trebuie să o formulăm. În fapt, nu există o adaptare optimă în general, ci doar alternative, cu grade diferite de dezirabilitate.

b. Formularea unei probleme care implică o limitare, prin definiție, a realității discutate. De exemplu: „Cum se realizează adaptarea la schimbare?” presupune că termenul de „adaptare” este necesar acceptabil, când, de fapt, se poate folosi și o altă terminologie (conceptul de „adaptare” fiind o creație umană acceptată doar prin convenție).

c. Formularea problemei induce căutarea răspunsului într-o zonă inadecvată. De exemplu: „Ce factori determină în mod necesar trecerea spre societatea cunoașterii?” Orientează cercetarea spre căutarea unor factori „obiectivi”, care ar genera cu necesitate această trecere, când, de fapt, realitatea socială nu se supune principiilor determinismului, ci alegerilor libere în condiții de constrângere și oportunități.

¹ Popper Karl, *Cunoașterea și problema raportului corp-minte*, București, Editura Trei, 1997, p. 25.

² *Ibidem*, p. 21.

d. Formularea problemei induce presupuziția că există un singur mod de a conceptualiza termenii întrebărilor noastre. De exemplu: „Cum definim complexitatea schimbărilor?” induce în eroare, căci nu există un singur mod de a defini un concept.

1.3. CE ESTE PRINCIPIUL AXIAL?

„Principiul axial” (D. Bell) implică folosirea unei scheme conceptuale, care nu exprimă o relație cauzală, ci doar o posibilitate, între altele, de a studia un fenomen. *Schemele conceptuale și structurale axiale sunt valabile doar pentru că ele ne permit să adoptăm un punct de vedere de tipul multiperspectivelor, în încercarea de a înțelege schimbarea socială. Schemele conceptuale sunt cadre logice impuse de analist cadrelor factuale*³. **Să reținem** că, datorită tocmai complexității realității sociale și imposibilității de a surprinde simultan această complexitate pe toate „fațetele sale”, suntem nevoiți a construi „perspective” diferite de cercetare, a studia complexul „pe fațetele sale”, folosind scheme conceptuale diferite și utile. Aceste scheme sunt „construite”, *imaginate cu ajutorul explicit al anumitor instrumente conceptuale*⁴.

Vom putea folosi „principii axiale” diverse în studiul nostru? Perspectiva sociologică asupra adoptării și complexității trebuie să fie completată cu cercetarea lor „pe axul” antropologic, care va studia adaptarea sub aspectul omului, capacitatea sa de adaptare și de susținere a adaptării întreprinderilor, etc. Dar nu vom putea studia adaptarea sub același aspect sociologic pe „axe” diferite, cum ar fi: „axul” adaptării la schimbare, „axul” tipului de management și promovarea schimbării, „axul” tipului de management și folosirea complexității, „axul” cercetării-inovării și plasarea pe dimensiunea de risc a complexității etc.

Teoriile nonsubstanțialiste, care depășesc, fără să contrazică, viziunea „modernă” a unei cunoașteri înțelese doar ca „reflectare” a unei lumi obiective,⁵ privesc cunoașterea ca pe o construcție umană menită a da sens „lumii”, a opera „decupări” în „realitate” și a denumi, pe principii de complementaritate, în mod divers, fenomenele reale intrate în câmpul cunoașterii. *Schemele sociale nu sunt reflectări ale realității sociale, ci scheme conceptuale (...) Nomen est numen, a denumi este a cunoaște (to name is to know), spune o maximă veche. În filosofia contemporană a științei, nomen nu este pur și simplu denumire, ci se referă la concepte sau prisme. O schemă conceptuală selectează attribute particulare din realitatea complexă și le grupează sub un generic comun, în scopul de a discerne similitudini și diferențe. Din punctul de vedere al intenției de a da o ordonare logică, o schemă conceptuală nu este adevărată sau falsă, ci folositoare sau nu*⁶.

³ Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*, New York, Basic Books Inc., 1973, p. 11.

⁴ Mario Bunge, *Scientific Research*, I, Berlin, Springer, 1967, p. 245.

⁵ Oscar Hoffman, *Sociologia organizațiilor*, București, Editura Economică, 2004, paragraful 1.3. și cap. 6 (a se vedea paragraful 4.1. al prezentului material).

⁶ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 9. Același punct de vedere l-a susținut și Max Weber, în ceea ce privește „tipurile ideale”.

1.4. CE ESTE O PROBLEMĂ BINE FORMULATĂ?

O problemă **este bine formulată** dacă:

– este corelată unei cunoașteri prealabile, eventual chiar unei teorii, care oferă premisele cercetării sale – precizarea principiilor nondeterministe ale evoluției sociale;

– este bazată pe presupozii adevărate;

– este stabilit modul de acceptare a soluției și verificare a acestuia (posibilitatea tratării raportului întreprinderii cu schimbarea, pe baza altor strategii deosebite de cele de adaptare).

Așadar, în formularea problemei nu există reguli unice și fixe, depinde și de sistemul conceptual de lucru, scopul cercetării, disciplina din perspectiva căreia cercetăm etc. Cu aceste elemente preliminare, putem construi cadrul problematic și modul de căutare a răspunsurilor posibile.

Într-o cercetare „clasică”, am spune: din moment ce știm ce este complexitatea schimbărilor, să vedem cum trebuie să se desfășoare adaptarea optimă a întreprinderilor, ca problemă.

În studiul nostru vom porni de la formularea unor întrebări, probleme, de cu totul altă natură.

1. Pentru a găsi scheme alternative de cercetare a complexității schimbărilor, ne vom întreba:

*Cunoaștem ce se întâmplă în lume ? și Din ce puncte de vedere vom preciza schimbările? Avem cunoașterea necesară pentru a putea răspunde la prima întrebare (anume, o problemă metateoretică, de **cunoaștere a cunoașterii**)? Din moment ce **Adevărul este întregul** (Hegel), ce înseamnă a avea o viziune de ansamblu asupra omului pentru a putea înțelege ce reprezintă schimbările contemporane?*

Ce înseamnă adaptarea întreprinderii la complexitatea schimbărilor?

Este conceptul de adaptare bine selectat sau putem studia raportul dintre întreprindere și schimbare și prin alte scheme conceptuale, în raport cu o serie de teorii elaborate? Ce vom înțelege prin constrângeri și oportunități generate de complexitatea schimbării, pentru a putea studia raportul întreprinderii cu schimbarea?

2. *Pe ce scheme conceptuale vom trata adaptarea (sau alt concept) la schimbare?*

*Cum construim managementul schimbării? Pe ce viziuni vom construi acest management? Pe ce criterii valorice vom cerceta ce este **dezirabil** și **accesibil** în elaborarea managementului schimbării?*

3. *Cum vom elabora diagnoza întreprinderii pentru a vedea ce management vom putea selecta? Cum vom selecta obiectivele pentru a elabora strategiile raportului întreprinderii cu schimbarea?*

Nu vom putea da răspunsuri la toate aceste tipuri de întrebări, dar importantă este și formularea lor. În acest sens, se poate folosi următoarea schemă de lucru (tabelul nr. 1):

Tabelul nr. 1

Raportul dintre întrebări și răspunsuri

		Întrebări	
		Noi	Vechi
Răspunsuri	Noi	Reconstrucția cunoașterii	Creșterea cunoașterii în „știința normală” (Th. Kuhn)
	Vechi	Criza de model în știință (Th. Kuhn)	Cunoașterea stagnantă

Cercetarea noastră s-ar plasa în **cadru** celui de-al treilea tip. **Criza de model** este etapa deosebit de creatoare în cunoaștere, când vechiul model și-a epuizat valențele și se caută un model nou, care să permită trecerea la **tipul** întâi.

2. CONSTRUCȚIA SOCIO-CULTURALĂ A CONCEPTULUI DE COMPLEXITATE A SCHIMBĂRII

Cu privire la complexitatea schimbărilor, vom formula două grupe de probleme:

- 2.1. Ce fel de schimbări au loc în lumea de azi?
- 2.2. Cum construim o viziune complexă despre aceste schimbări?

2.1. CE FEL DE SCHIMBĂRI AU LOC ÎN LUMEA DE AZI?

Vom începe cu primul grup de probleme, căci de modul în care le vom pune și le vom rezolva (parțial) depinde, în mare parte, formarea și rezolvarea celorlalte probleme.

Pentru a studia schimbările ele trebuie identificate, cu alte cuvinte, se cer diferențiate și denumite. Ce înseamnă a denumi? Să luăm câteva exemple. Termenul de *societate a cunoașterii* este o metaforă⁷.

Există o „istorie a termenilor” de „societate postindustrială” și „societate a cunoașterii”. Termenul „postindustrial” apare, se pare, prima oară, în 1912, imprimat pe ultima pagină a unei cărți publicate de H. Belloc la Londra⁸.

În 1917, termenul este lansat de o lucrare scrisă de Penty (și Coomaraswamy)⁹.

⁷ *Metafora permite a înțelege un tip de experiență prin mijlocirea altuia, sugerând o identitate între două lucruri pe care, în mod obișnuit, nu le considerăm drept echivalente* (Mary Jo Hatch, *Organization Theory*, N.Y., Oxford University Press, 1997, p. 51). *O metaforă este falsitate construită (constructive falsehood)(...) toată cunoașterea este metaforică (...) deoarece toate metaforele sunt parțiale, nici o metaforă nu poate explica în mod total un fenomen particular* (Helga Drummond, *Organizational Behavior*, N.Y., Oxford University, Press, 2000, p. 14).

⁸ Hilaire Belloc, *The Servile State*, 1912, London, T. N. Foulis și Roy Philipps, Boston, 1913.

D. Bell a folosit pentru prima oară termenul de „postindustrial” în 1950, în cadrul unei expuneri¹⁰, apoi în 1960¹¹ și 1973¹². În lucrarea din 1973, Bell dă pentru societatea postindustrială și alte denumiri: „societatea cunoașterii”, „societatea informației”, „societatea științifică”. Între timp, au fost propuse și alte terminologii, fiecare marcând alte tipuri de schimbări: „societatea supraindustrială” (H. Kann), „societatea industrială avansată” (H. Marcuse, G. Lenski), „societatea programată” (A. Touraine), „societatea postmodernă” (A. Etzioni), „societatea tehnocratică” (Z. Brzezinski), „societatea științifică” (M. Poniatowski), „societatea celui de al treilea val” (A. Toffler) etc.

Termenul „postindustrial” a fost abordat chiar într-o viziune pesimistă, cerându-se revenirea la stările preindustriale¹³.

Literatura marxistă a căutat să înlocuiască termenii „postindustrial” și „societatea cunoașterii” cu cel de „revoluție tehnico-științifică”¹⁴, pe care l-ar fi considerat ca fiind propriu socialismului¹⁵.

Astăzi termenul „societate a cunoașterii” a ieșit victorios, el fiind folosit în aproape toate abordările.

Ce rezultă din această expunere?¹⁶ Procesele la care se referea termenul de „societatea cunoașterii”, „dezvoltarea durabilă”¹⁷ existau și înaintea identificării și denumirii lor, dar ele au devenit „realități pentru noi”, au căpătat „certificat de existență”, prin aceea că au primit un nume și o semnificație.

Despre ceea ce nu cunoaștem nu putem vorbi și nu putem lua măsuri în cunoștință de cauză. Conceptul „decupează” din lume aspecte particulare pe care le aduce „în fața noastră” prin cunoaștere. **Este posibil ca aceste decupări cognitive să fie greșite.** Se discută dacă termenul de „globalizare” este bine selectat, el putând induce viziunea greșită a unei „extinderi” pe principii egalitare a corelațiilor și puterii economiilor naționale. Globalizarea este o „fațetă” a unui proces multidimensional ce implică și „localizarea”, „fragmentizarea”, „polarizarea”, „restructurarea” etc.

Este posibil ca multe procese „reale” să nu fi fost încă decupate și denumite.

Multe procese conștientizate nu ocupă, încă, un loc convenit în analizele ce caută a defini complexitatea; procesele de „downsizing”¹⁸, de „personalizare”, de intervenție a statului în economie etc.

⁹ Arthur J. Penty, *Old Worlds for New: A Study of Post-Industrial State*, London, Allen and sons, 1917.

¹⁰ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 36.

¹¹ Daniel Bell, *The End of Ideology*, Glencoe, 1960, p. 174–175.

¹² Daniel Bell, *The Coming of Post-Industrial Society*.

¹³ Igmar Granstedt, *L'impasse industrielle*, Paris, Editions du Seuil, 1980.

¹⁴ J.A. Bernall, *The Social Function of Science*, London, 1939.

¹⁵ J.A. Bernall, *Știința în istoria societății*, București, Editura Politică, 1964. A se vedea și Shibata, Shing, *Filosofia marxistă și revoluția științifico-tehnică*, București, Editura Politică, 1982.

¹⁶ Aceeași prezentare este analogă și în cazul altor termeni care statuează existența altor procese. Termenul de „dezvoltare durabilă” a fost inventat de „The Brandland Commission” în lucrarea *Our Common Future*, 1987.

¹⁷ Termenul de „management antropocentric” a fost creat de Peter Brödner (*Fabrik 2000*, Berlin, Bohn Verlag, 1985).

¹⁸ Prin „downsizing” se înțelege (în analizele UE) multiplicarea întreprinderilor mici și mijlocii și prevalarea lor ca pondere (99,7% din firmele UE sunt IMM). Prin „personalizare” se are în vedere trecerea de la managementul economiilor care promovează reglementarea pe criteriile stilului de viață (P. Drucker). Despre rolul statului în economie se menține, adesea, viziunea liberalismului clasic al „laissez-faire” etc.).

Atunci când vorbim de complexitatea schimbărilor, ne referim, în primul rând, la procesele de schimbare identificate până în prezent și caracterizate într-un mod anume. Pe măsură ce cunoașterea despre aceste schimbări se va îmbogăți, conceptul de complexitate se va modifica.

O primă concluzie: Modul de raportare la schimbare a întreprinderilor se referă la un model elaborat (cognitiv, politic, valoric) care are limitele sale și impune rezerve practice față de eventualele schimbări încă neconceptualizate și neluate în considerare sau asupra unor imagini parțial eronate asupra schimbărilor.

2.2. CUM CONSTRUIM O VIZIUNE COMPLEXĂ DESPRE ACESTE SCHIMBĂRI?

Referitor la complexitate, se cere a lămuri pe ce criteriu o analizăm.

Și conceptul de complexitate este o metaforă, ce trebuie descifrată cât mai corect. Fiind un „construct”, o corelație a cunoașterii, conceptul de complexitate depinde de criteriile pe care le luăm în considerare.

Mai întâi, complexitatea schimbărilor presupune **eterogenitatea elementelor componente**. Aceste „elemente componente” depind de tipurile de procese sau schimbări la care ne referim, ceea ce dă conceptului de „complexitate” un caracter relativ-limitat, dependent de nivelul la care s-a ajuns cu departajarea și analiza schimbărilor.

Fără să putem face o analiză mai amănunțită, vom remarca această eterogenitate a elementelor componente, astfel:

- eterogenitatea factorilor schimbărilor – intervenția, alături de factorii „clasici” (pământ, capital, muncă), a unor noi factori, cum sunt, cunoașterea-inovarea, capitalul emoțional¹⁹, capitalul intelectual²⁰, capitalul social²¹, capitalul antreprenorial²², capitalul natural etc.;

- eterogenitatea tipurilor de actori sociali: noua elită intelectuală, a cercetării-inovării și învățământului, elitele manageriale ale industriilor high-tech, noii consumatori, noile elite sindicale, activiștii organizațiilor nonguvernamentale etc.; eterogenitatea generată de relațiile dintre procesele determinate (determinate) ale naturii cu cele nedeterminate din societate și fenomenele de dezordine, incertitudinile și riscurile etc.;

- caracterul alert al schimbărilor prin care trec aceste elemente componente;

- relațiile de sinergie, nonsistemice²³ și nondeterminate din societate.

Construcția viziunii asupra „complexului schimbării” este îngreunată, uneori viciată, de limitele cunoașterii noastre; fragmentarizarea cercetării pe discipline

¹⁹ David Ryfback, *Putting Emotional Intelligence to Work*, MA, Butterworths, Heinemann, 1998.

²⁰ David Klein, *The Strategic Management of Intellectual Capital*, Boston, Butterworths, Heinemann, 1998.

²¹ James Coleman, *Social Capital in the Creation of Human Capital*, în „American Journal of Sociology”, 1988, nr. 24.

²² *Observatory of European SME's*, European Commission, 2003, p. 11.

²³ *Ideea unei societăți postindustriale nu se bazează (...) pe conceptul de sistem social* (Daniel Bell, *op. cit.*, p. 487).

necorelate, fragmentarizarea acțiunii actorilor sociali, gândirea pe principiul „aici și acum”, care omite efectele pe termen lung și cu caracter mediat, frecvența prevalare a mijloacelor față de scopuri²⁴.

În aceste contexte, ce putem spune despre complexitate? **Complexitatea** denotă, pe de o parte, elemente componente eterogene și, pe de altă parte, relații eterogene între aceste componente, relații directe și mediate, necesare și întâmplătoare, permanente și temporare, principale și secundare etc.

În studiul adaptării întreprinderilor, vom face o „reducție” a mediului pe care-l vom cerceta sub aspectul complexității, reducându-l la zona proceselor și relațiilor, care influențează, într-o anumită măsură, o întreprindere. Uneori, zona se extinde la întregul glob, alteori la spații geografice mai limitate, în care nu există actori sociali legați de o întreprindere, sau la resurse limitate.

Conturarea contextului asupra căruia se practică analiza de complexitate este o **acțiune esențială a managementului**. *Contextul include orice element important pentru viitorul întreprinderii, atât în mediul exterior în care ea acționează, cât și în ceea ce privește caracteristicile interne ale întreprinderii însăși. Înțelegerea contextului reprezintă punctul de plecare al managementului strategic*²⁵.

Acum vom putea prezenta **o a doua concluzie**. Raportarea la schimbare a întreprinderii se referă la un context selectat managerial, asupra căruia se realizează un proces de construire a viziunii despre complexitate, în raport cu natura managementului, a întreprinderii și a capacității de elaborare a unor modele cât mai profunde, veridice și stimulative.

Complexitatea contextului exprimă o viziune managerială asupra eterogenității elementelor componente și a relațiilor dintre ele, aflate în permanentă schimbare.

Complexitatea nu este o stare, ci o procesualitate.

Elementele componente se exprimă prin complementaritatea următoarelor procese:

1. globalizare/localizare;
2. dezvoltare durabilă/dezvoltare în risipă (D. Gabor);
3. trecerea spre societatea cunoașterii/menținerea societății industriale;
4. managementul tehnocentric/managementul antropocentric ;
5. dominarea marilor întreprinderi/procesul de *downsizing*;
6. trecerea spre modele noi socio-culturale/menținerea modelului „modern”;
7. politicile de neintervenție a statului în economie (*laissez-faire*)/politicile de intervenție, puterea publică, în calitate de garant al intereselor cetățenilor (parteneriatele public-privat)²⁶;

²⁴ Barry Commoner, *Cercul se închide*, București, Editura Politică.

²⁵ Hugh MacMillan, Tampae Mahen, *Strategic Management*, N.Z., Oxford University Press, 2000, p. 32.

²⁶ Cercetarea și inovarea prosperă cel mai bine în piețele deschise și competitive. Totuși, așa cum se explică în *State Aid Action Plan*, imperfecțiunea pieței (**market failure**) poate stânjeni desfășurarea, la nivel optim, a cercetării și inovării. Ajutorul din partea statului, alături de alte instrumente politice, poate înlătura imperfecțiunile pieței și modifica stimulentele participanților din sfera pieței facilitând, astfel, cercetarea și inovarea (*State Aid Action Plan. Less and Better Targeted State Aid; A Map for State Aid Reform 2005–2009*, European Council, 20.7.2005, rev. „European Innovation”, 2005, decembrie, p. 7.

8. conflictul (în formare) dintre drepturile cetățenești la libera deplasare și migrația specialiștilor, care duc cu ei – prin cunoașterea tacită, experiența, cunoștințele secrete etc. –, fonduri mari cheltuite în pregătirea lor; așadar, conflictul dintre *brain-drain* și drepturile statale la proprietatea intelectuală ;

9. procese încă neidentificate sau mai puțin luate în considerare, cum sunt conflictele socio-culturale.

Relațiile dintre componente dau nota caracteristică a complexului. În domeniul adaptării întreprinderilor, analiza se conturează asupra cuplurilor:

1. relații directe/imediate;
2. relații pe termen scurt/pe termen lung sau mediu;
3. abordări bazate pe certitudini/bazate pe incertitudini (*managementul bazat pe incertitudini și risc*)²⁷;

4. abordarea managementului bazat pe planificare/managementul „în timp real”²⁸.

Rămân de formulat numeroase alte probleme și de răspuns la unele deja formulate privind elaborarea viziunilor despre complex în raport cu strategiile de tip nou, *agresive*, care văd, în constrângeri și în limitele contextului, elementele cele mai favorabile a fi exploatate din cadrul complexului.

Tabelul nr. 2

Viziunea despre context

		Complexitatea percepută	
		Simplă	Complexă
Rata schimbării	Static	Incertitudine redusă 1	Incertitudine relativ moderată 2
	Dinamic	3 Incertitudine moderat-intensă	4 Incertitudine intensă

Odată cu prezentarea acestui tabel, am trecut la alt grup de probleme, legat de studiul adaptării la complexul schimbărilor.

3. TIPURI DE ÎNTREPRINDERI DIN PERSPECTIVA COMPLEXITĂȚII SCHIMBĂRILOR

3.1. VARIETATEA TIPURILOR DE ÎNTREPRINDERI

Termenul de „adaptare” ridică un număr de răspunsuri la întrebările: *Cum se realizează adaptarea? Cum se realizează adaptarea optimă?* dar, în primul rând, la

²⁷ Orio Giarini, Walter Strahel, *Limitele certitudinii*, București, Edim Press – Camro, 1996, p. 318.

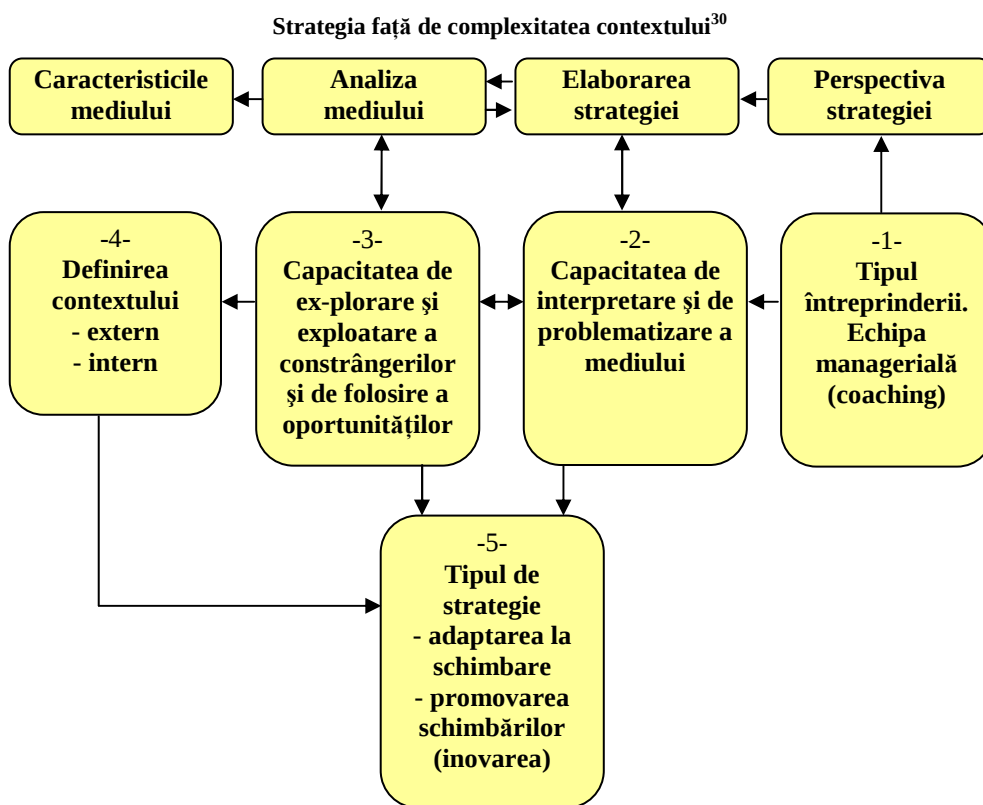
²⁸ Tom Perry Lee, Randall Scott, Norman Smallwood, *Real Time Strategy*, 1993, N.Y., John Willey and Sons Inc. (tabelul nr. 2).

un alt tip de probleme: *Este adaptarea singura soluție de raportare la complexitatea schimbărilor? Ce se înțelege prin adaptare? Ce alte tipuri de strategii pot și trebuie să construiască managementul în raport cu complexitatea schimbărilor? La ce se raportează **adaptarea** față de un context complex?* etc.

Trebuie precizat că abordarea practică a „complexității contextului” este o problemă cu caracter managerial. Cu alte cuvinte, **nu există o singură rezolvare** a problemei, ci serii întregi de abordări, în raport cu modul în care întreprinderile, managementul abordează o complexitate în raport cu un context specific. „Contextul” nu se confundă cu „mediul”, ci este o prelucrare proprie fiecărei organizații. „Unicitatea” înseamnă că, deși modelele generale de management strategic sunt importante, este necesar, totdeauna, a aprecia relevanța unui model particular pentru un context particular și a alege cele mai relevante modele”²⁹.

Oferim o posibilă prezentare a elaborării strategiei întreprinderii față de complexitatea schimbărilor (schema nr. 1).

Schema nr. 1

²⁹ Hugh MacMillan (și alții), *op. cit.*, p. 10 (este vorba de „unicitatea contextului”).

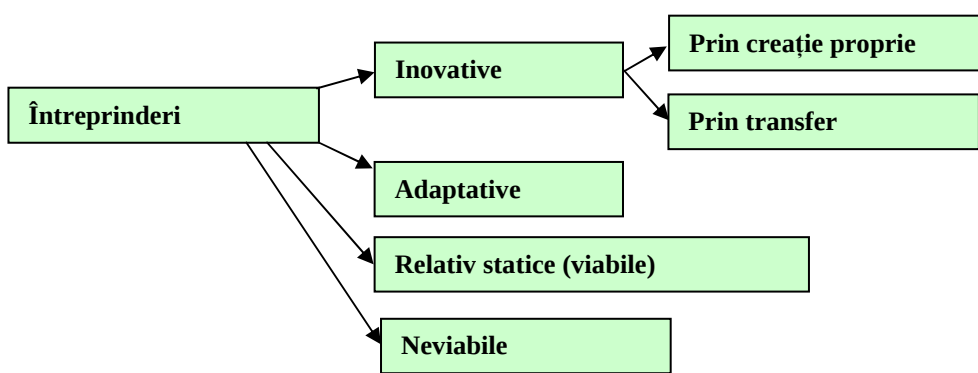
³⁰ *Ibidem* (ne referim la termenul „complexitatea contextului”).

Se poate observa că tipul de raportare managerială a întreprinderilor la complexitatea schimbărilor se află într-un raport de reciprocitate cu înțelegerea contextului însuși. Pentru același mediu, întreprinderi diferite, practicând tipuri de management diferite, vor elabora strategii diferite.

Pornind de la tipurile de strategii pe care le aplică întreprinderile și de la rezultatele acestora, se poate obține o tipologie a întreprinderilor (schema nr. 2).

Schema nr. 2

Tipologia întreprinderilor

3.2. CE SUNT ÎNTEPRINDERILE INOVATIVE?

Întreprinderile inovative³¹ sunt cele care pot fi denumite (după P. Drucker) „întreprinderi antreprenoriale”, adică acele întreprinderi care practică inovarea în mod sistematic, permanent, voit, provocat, reușit, benefic, ca „o nouă aplicare a managementului”³².

O inovație poate fi practică și de întreprinderile bazate pe un management adaptativ, dar antreprenoriatul nu așteaptă să se producă schimbări în „complexul contextual” pentru a căuta răspunsuri, ci provoacă schimbările, inovează sistematic, permanent, voit și nu forțat de împrejurări, provocat, iar nu ca o retro-acțiune la cerințele contextului, reușit și benefic.

³¹ Inovația se referă la difuzarea invențiilor (creația nouă) în realitatea socială. Ea poate fi clasificată astfel, pe criteriul domeniului: inovația de produs, servicii, tehnologică, organizațională, managerială; pe criteriul nivelului: schimbarea metaparadigmei, schimbarea paradigmei, inovația de bază, cea mai bună practică, buna practică, practica „îngrozitoare” (*Innovative and Sustainable Cities*, European Commission, Dublin, 1998, p. 2 (a se vedea Oscar Hoffman, *Sociologia organizațiilor*, p. 353).

³² Peter Drucker, *Inovația și spiritul antreprenorial*, București, Editura Enciclopedică, 1993, p. 24.

Întreprinderea inovativă acceptă și chiar socotește drept dezirabilă incertitudinea, tratează schimbarea ca benefică.

*Teoriile moderniste presupun că incertitudinea este indezirabilă și de evitat, și astfel conduc acțiunea organizațiilor spre motivarea decidenților de a reduce incertitudinea lor (...), putem argumenta că, în loc de a fi indezirabilă, incertitudinea este o formă a provocării, o stare necesar a fi considerată ca stimulatorie*³³. Întreprinderile inovative dau managementului o funcție constructivă, astfel că această viziune plasează atât incertitudinea, cât și mediul în capul decidenților³⁴.

Întreprinderile inovative sunt capabile a explora și exploata constrângerile și a folosi oportunitățile pentru a forța contextul (competitorii, consumatorii) să se adapteze la schimbările induse de ei. Ele inventează și produc bunuri care vor genera oferta și vor forța piața să se modifice conform inovațiilor produse de ele.

Conform „noii teorii instituționale a organizațiilor” (Paul DiMaggio, W. Powell.), întreprinderile inovative, puternice, care domină piața și generează schimbările, obligă celelalte întreprinderi la o strategie de adaptare prin practicarea „izomorfismului instituțional” realizat pe trei căi:³⁵ izomorfismul coercitiv, mimetic și normativ³⁶.

Întreprinderile inovative practică strategii diferențiate (tabelul nr. 3).

Strategiile de explorare practică o inovare „de străpungere”, generând cele mai bune practici sau chiar schimbarea paradigmatelor și metaparadigmatelor.

Strategiile de expansiune vizează întreprinderile care-și mențin profilul, dar luptă pentru lideritate prin inovarea de produs, cucerind piețe noi, consolidându-și pozițiile pe piețele tradiționale.

Strategiile de adecvare practică politicile specifice inovării de dezvoltare, preluând prin transfer inovațiile generate de marile unități deținătoare de cercetare proprie și aplicându-le la domeniile noi. Pe acest teren se desfășoară, de regulă, competiția dintre întreprinderile de lideritate și cele care atacă lideritatea. O parte a IMM reușesc, prin strategii de clustere, rețele, alianțe strategice, să beneficieze de transferul *high-tech*, fiind și ele întreprinderi inovative de mare competitivitate.

Strategiile de pârghe preiau prin transfer inovațiile (uneori create de unitățile de cercetare și universități), generând și în acest caz o inovație de lideritate. Dacă transferul se realizează între întreprinderi și unitățile de cercetare și învățământ, el se încadrează în strategiile de lideritate, declanșând procesele de inovare, de aplicare a invențiilor.

³³ Jo Mary Hatch, *op.cit.*, p. 94.

³⁴ *Ibidem*, p. 93.

³⁵ Paul J. DiMaggio, Woody W. Powell, *The Iron-Cage Revisited: Institutional Isomorphism and Collective Rationality*, în *The New Institutionalism in Organizational Analysis*, Chicago, University of Chicago Press, 1991, p. 26–27.

³⁶ A se vedea Oscar Hoffman, *op. cit.*, p. 189–190.

Tabelul nr. 3

Tipologia strategiilor de inovare³⁷

Folosirea inovării de către întreprindere	în domenii existente	Obținerea inovării	
		Prin transfer	Prin creație proprie
	în domenii noi	Strategii de pârghe	Strategii de expansiune
		1 2	3 4
		Strategii de adecvare	Strategii de explorare

Se poate observa că adecvarea întreprinderilor la un tip de inovare nu este un fapt la dispoziția oricărei firme. În raport cu specificul ramurii (standardizat sau personalizat), dar, cu deosebire, de tipul managementului, practicarea inovației conduce la construcția unei întreprinderi de un tip sau altul.

Nu putem da un răspuns abstract, în general, la întrebarea: *Care tip de inovare plasează întreprinderea într-o poziție mai bună față de complexitatea schimbărilor?* Așa cum este prezentată, problema este prost formulată. Va trebui să reformulăm problema, întrebându-ne: *În raport cu specificul unei întreprinderi, cu forța sa competitivă, cum poate fi reorganizată o întreprindere pentru ca o anumită strategie managerială să aibă succes?* sau *Pe ce aspecte de constrângere și oportunități ale contextului se poate sprijini o întreprindere pentru a practica cu succes un anumit tip de inovare?*

3.3. ÎNTRINDERILE ADAPTATIVE

Întreprinderile adaptative sunt tot o construcție managerială, iar nu o rezultantă în sine a stării lor economice. **Adaptarea** (corespondența, congruența) se corelează tezei „adaptării strategice” (*strategic fit*³⁸). Termenul **fit** (uneori denumit **match** – potrivire, asemănare etc.) definește o strategie de succes ca fiind una care determină ceea ce organizația poate face (competențele sale) în conformitate cu nevoile și cerințele mediului său. Când competențele organizațiilor vin în întâmpinarea cerințelor mediului, atunci organizația este selectată și menținută (perspectiva ecologiei populației), aprovizionată cu resurse (perspectiva dependenței de resurse) și legitimată (perspectiva instituțională). Strategia se preocupă de corespondența managerială activă, în vederea câștigării avantajului competitiv, care va asigura supraviețuirea organizației, profitabilitatea și reputația sa³⁹.

³⁷ George van Kroch (și alții), *Making the Most of Your Company's Knowledge*, în *Managing Strategic Innovation and Change*, Michael L. Tushman, Philip Anderson (ed.), N.Y., Oxford University Press, 1997, p. 367.

³⁸ Termenul *to fit* se traduce prin: a potrivi, a adapta, a corespunde, a ajusta, a acomoda.

³⁹ Mary Jo Hatch, *op. cit.*, p. 103.

Întreprinderea adaptativă este o opțiune managerială bazată pe o altă viziune asupra raportului dintre întreprindere și complexitatea schimbărilor. Contextul este considerat ca fiind elementul activ, creator de cerințe și nevoi rezultate din schimbările care au loc independent de întreprindere, iar aceasta din urmă trebuie (pentru a fi viabilă și competitivă) să ia măsuri menite și capabile să creeze o cât mai bună corespondență și adaptare cu și față de noile caracteristici ale contextului. Contextul schimbărilor este cel care selectează întreprinderile, le menține în viață sau le determină desființarea. Managementul are rolul de a construi serviciile de marketing (și, în general, de recoltare a informației), care să asigure o receptare din vreme și cât mai corectă a schimbărilor din cadrul contextului, pentru a lua, la rândul său, decizii legate de refacerea echilibrului cu mediul.

O asemenea strategie poate fi de succes, în condițiile în care schimbările sunt relativ lente și nu duc la transformări radicale ale contextului. În aceste condiții, întreprinderile creează produse cu un „ciclu de viață îndelungat”, inovațiile sunt de importanță minoră și au menirea a menține pe piață produse care se realizează de multă vreme și au încă cerere.

O întreagă perioadă istorică (când se practică producția standardizată), întreprinderile adaptative au fost dominante de succes. Trecerea spre economia cunoașterii schimbă natura contextului. Cunoașterea implică o permanentă schimbare, ceea ce conduce la cerința trecerii întreprinderilor spre strategiile inovative. Dar managementul adaptării continuă să aibă un „spațiu social” larg de aplicabilitate, atunci când resursele inovării sunt greu accesibile.

3.4. ÎNTREPRINDERILE (RELATIV) STATICE

Întreprinderile (relativ) statice sunt o altă alternativă managerială. Managementul care stă la baza acestor întreprinderi are caracteristici ce îl apropie de managementul adaptativ. *Am găsit necesar să concep două tipuri ideale de organizații de muncă, una mecanică, adaptată condițiilor relativ stabile, alta organică, adaptată condițiilor schimbătoare*⁴⁰

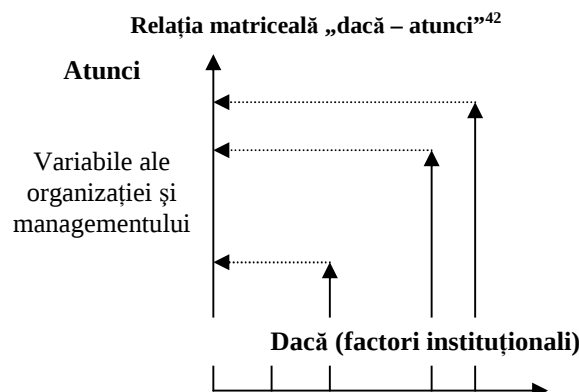
Specificul întreprinderilor de tip taylorist, bazate pe producția și consumul de masă, standardizat, constă în practicarea unui management al relativei stabilități organizaționale și de producție, unele inovații fiind promovate în domeniul tehnologiilor, pentru a crește productivitatea muncii și a scădea prețul de cost.

Întreprinderile adaptative și statice (de succes) sunt construite managerial pe principiul „dacă – atunci”. În acest caz, ***dacă anumiți factori situaționali există, atunci anumite variabile din structura organizației și sistemelor de management sunt mai potrivite***⁴¹ (schema nr. 3).

⁴⁰ Tom Burns, George Stalker, *Mechanistic and Organic Systems of Management*, în *The Dynamics of Organization Theory*, New York, West Publishing Company, 1984, p. 61.

⁴¹ L. Mullins, *Management and Organizational Behavior*, N.Z., Prentice Hall, 1997, p. 370.

Schema nr. 3

4. DIAGNOZA ȘI DECIZIA MANAGERIALĂ PRIVIND TIPUL ÎNTREPRINDERILOR

4.1. CE ESTE PROSPECTAREA?

Diagnoza este un tip de cunoaștere care evaluează o realitate concretă în raport cu un model teoretic, privind modul accesibil și dezirabil asupra acestei realități.

Principiile metodologico-teoretice de elaborare a diagnozei sunt:

- a. principiul complementarității în abordarea „realității”;
- b. principiul nondeterminismului;
- c. principiul prospectării și nu al previziunii;
- d. principiul deciziei pe criterii de dezirabilitate și accesibilitate.

a. Principiul complementarității are ca suport teoretic cerința cunoașterii pe niveluri de profunzime a realității. Asemănător principiului complementarității din fizică, realitatea socială nu poate fi cercetată și explicată simultan sub toate aspectele sale. *Multidimensionalitatea, cred, reprezintă unica poziție care poate explica lumea socială într-un mod complet, consistent și satisfăcător*⁴³. Fiecare tip de abordare are justificare în sfera sa de aplicabilitate, dar generează mari erori dacă este absolutizată și extinsă dincolo de limitele sale⁴⁴.

În acest fel, problemele pe care le vom formula trebuie să țină seama de perspectiva din care le concepem și în care căutăm răspunsurile parțiale. De aceea, un răspuns va genera și o nouă întrebare, privind problema din altă perspectivă complementară (și ea unilaterală).

⁴² *Ibidem*, p. 170.

⁴³ Jeffrey C. Alexander, *Twenty Lectures. Sociological Theory since World War II*, New York, Columbia University Press, 1987, p. 380.

⁴⁴ Oscar Hoffman, *op. cit.*, p. 37–54.

Perspectiva modernistă (substanțialistă) tratează realitatea ca existență, formulând întrebări de genul: *Ce este globalizarea? Care este contextul complex al schimbării? Cum se adaptează întreprinderea la schimbări?* etc.

Perspectiva constructivistă pornește de la considerarea realității ca existență, dar merge mai departe: realitatea socială este o construcție a oamenilor și ei o creează așa cum pot ei. Problemele vor fi de altă natură: *Cum concepem contextul din ansamblul mediului? Cum se decide tipul întreprinderilor de către management? Cum denumim faptele pentru a le socoti tipuri de schimbare? Cum apreciem schimbarea sau incertitudinea?*

Perspectiva critică (deconstructivistă) duce mai departe demersul constructivismului. Dacă „lumea socială” este creată de oameni și pe baza cunoașterii lor, atunci trebuie să vedem pe ce baze sociale se realizează această creație. Știința – spunea M. Foucault – conține și *euri* și este expresia relațiilor de putere. Problemele noi vor avea o altă formulare: *Cum se exprimă relațiile inegale de putere în promovarea globalizării și a localizării? Cum se exprimă aceste relații de putere inegală în elaborarea viziunilor noastre despre globalizare, societatea cunoașterii etc.?, Ce valoare de adevăr are concepția despre adaptare la schimbare?*

b. Principiul nondeterminismului în analiza „realității sociale”. Dacă în natură domină legile și necesitățile obiective, în societate faptele sociale sunt create de oameni ca ființe conștiente, acționând pe bază de scopuri, valori, mentalități etc. *Nu cred că structura socială determină alte aspecte ale societății, ci, mai curând, că schimbările în structurile sociale (care sunt predictibile) pun probleme manageriale sau politice pentru sistemul politic, ale căror răspunsuri sunt mult mai puțin predictibile*⁴⁵.

c. Principiul prospectivei. Lipsa determinismului social duce la imposibilitatea previziunilor de tipul celor, să spunem, din astronomie. „Viitorul” nu există ca o realitate dată, necesar posibilă și actualizabilă. Există constrângeri și oportunități, în cadrul cărora acțiunea umană poate genera „viitoruri posibile”, „viitoruri accesibile”, „viitoruri dezirabile”. Previziunile sunt fără obiect în societate, dar putem realiza prospectări.

Viitorurile „creează”, prin îmbinarea cercetării prezentului (constrângeri, oportunități, schimbări, tendințe, forțe, actori, cunoaștere) cu imaginea (construită de noi) a ceea ce dorim a face să devină posibil, accesibil și dezirabil. În acest fel, oamenii pot introduce erori și limite în evoluția spre „viitor”, generează incertitudini, ca urmare a libertății de acțiune și a capacității lor de discernământ moral.

Prospectarea viitorurilor reprezintă un proces de construire, pe baza unor fapte și tendințe probabile, a unor „viitoruri” posibile, pe principiul „dacă – atunci”, luându-se în considerare acțiunile și deciziile umane posibile.

⁴⁵ Daniel Bell, *op. cit.*, p. 38–39.

Principiul „dacă – atunci” reprezintă o *ficțiune, o construcție logică a ceea ce poate fi*⁴⁶, **dacă** oamenii iau anumite decizii sau altele. Folosind o „schemă conceptuală” sau alta, cercetarea poate elabora „scenarii”, modele imaginate despre diverse „viitoruri alternative”, cu diverse grade de accesibilitate și dezirabilitate, cu avantaje și dezavantaje specifice, urmând ca procesele reale ale schimbării să facă selecția și să urmeze o anumită cale. Prospectarea nu se supune diferenței dintre adevăr și fals, ci proceselor decizionale.

Principiul „**dacă – atunci**” ne atrage atenția că, **dacă** vom urma un anumit drum, **atunci** va trebui să ne așteptăm la anumite probleme, iar **dacă** vom alege alt drum, **atunci** ne vom confrunta cu alte probleme.

Prospectarea ne apare ca o cunoaștere a posibilelor efecte, probleme, riscuri, avantaje etc., **dacă** vom urma un drum sau altul.

Pe baza scenariilor elaborate și a evaluării lor, **diagnoza** operează un alt tip de cunoaștere: măsura în care starea de fapt este aptă a ne purta spre un scenariu sau altul.

4.2. DIAGNOZA ȘI DECIZIA MANAGERIALĂ ASUPRA TIPULUI

DE ÎNTREPRINDERE EXISTENT ȘI DEZIRABIL

Diagnoza nu este o simplă descriere „faptică”, „obiectivă” a întreprinderii, ci un tip de evaluare a stării de fapt.

Evaluarea reprezintă un proces axiologic, prin care: **a.** se acordă valori pozitive sau negative unei situații date; **b.** se operează selecții – ceea ce este socotit ca fiind purtătorul unei valori pozitive este menținut și luat în considerare în viitoarea acțiune, iar ceea ce este un purtător al valorilor negative este omis din calculul acțiunii; **c.** se fac ierarhizări ale elementelor reținute pe baza unor criterii diferite (principiul axial).

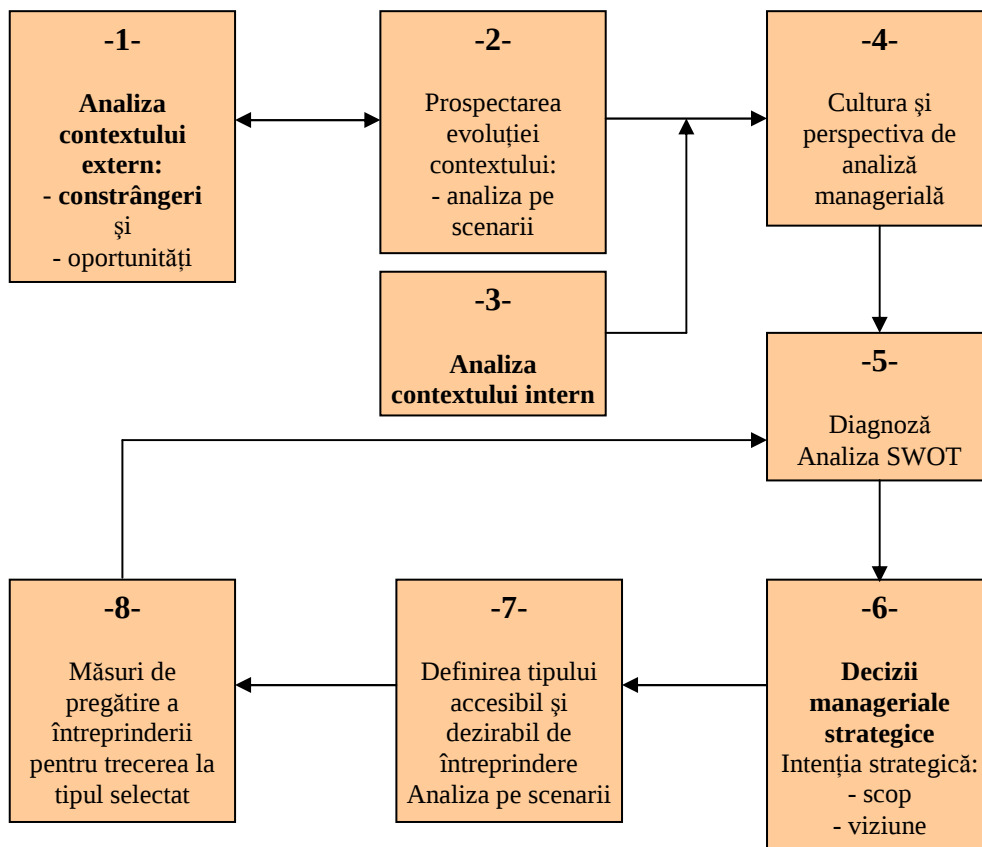
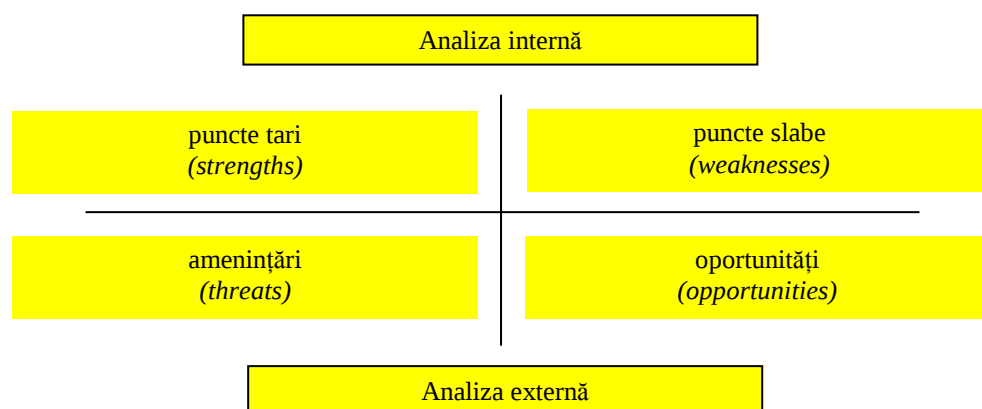
Există un proces complex în analiza și decizia managerială, privind tipul de întreprindere opțional (schema nr. 4).

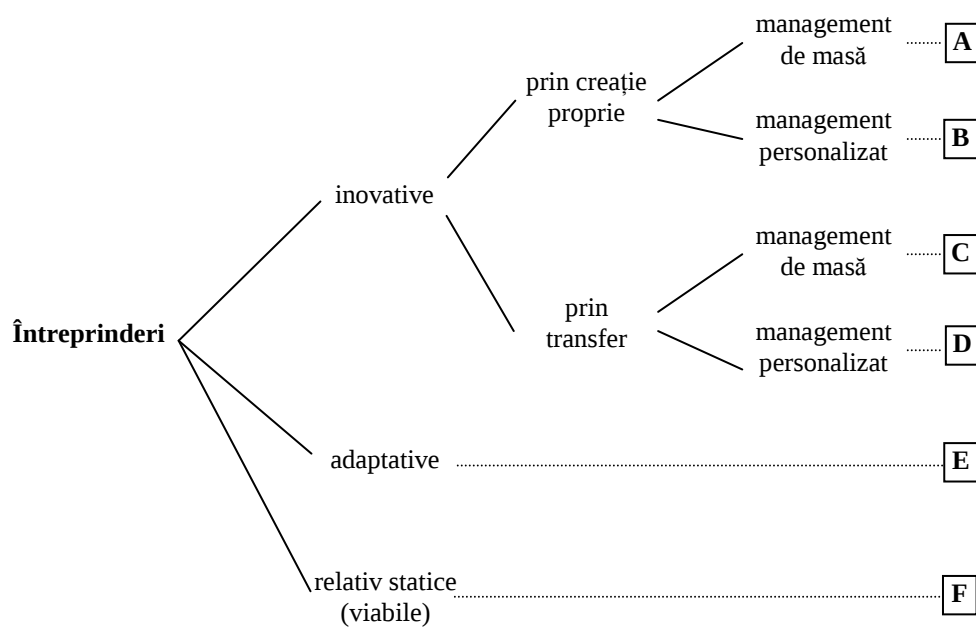
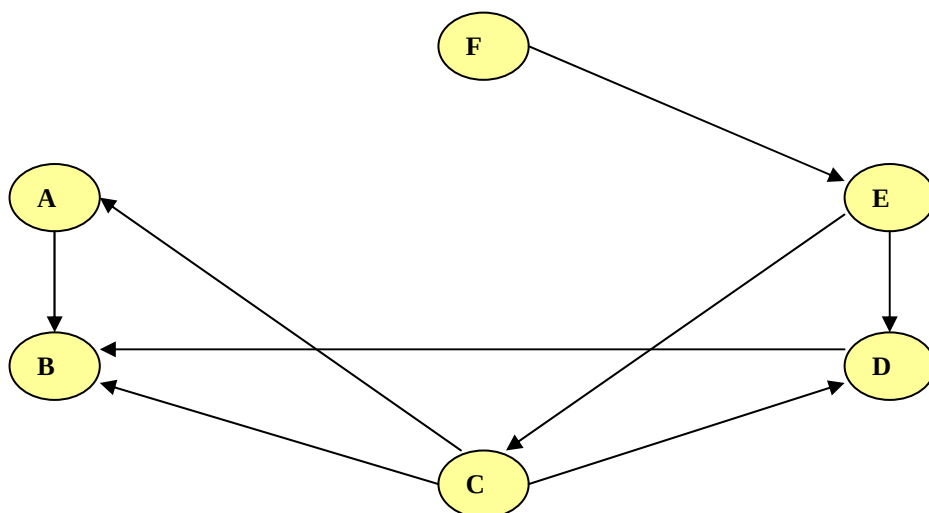
Diagnoza presupune o analiză de tip SWOT (schema nr. 5), prin care managementul poate lua decizii strategice, definind **intenția strategică**.

Momentul principal (7) se referă la definirea tipului accesibil și dezirabil de întreprindere. Combinând tipologizarea anterioară (schema nr. 2) cu tipul de management posibil (6), vom formula o nouă tipologie (schema nr. 6).

Ca opțiune ideală, strategia managerială ar putea urmări mai multe variante (schema nr. 7).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 14.

Schema nr. 4**Procesul de definire a tipului de întreprindere****Schema nr. 5****Analiza SWOT¹**

Schema nr. 6**Tipologia întreprinderii****Schema nr. 7****Strategii de perspectivă ale managementului**

Iată o schemă de analiză pe scenarii (tabelul nr. 4).

Tabelul nr. 4

Analiza pe scenarii

După tipul întreprinderii					
Inovative prin creație proprie		Inovative prin transfer		adaptative	statice
După tipul managementului					
A	B	C	D	E	F
1	2	3	4	5	6

Pentru fiecare din cele șase scenarii posibile se poate realiza o analiză de tip SWOT, sau una de accesibilitate și dezirabilitate.

În acest ultim caz, vom lua în considerare:

a. accesibilitățile: resurse necesare disponibile sau apte a fi obținute; actorii necesari în stare a realiza cerințele scenariului; probabilitatea de realizare a cerințelor scenariului; greutatea implicată în asigurarea accesibilității; costurile impuse; factori de blocare sau de opoziție față de scenariu;

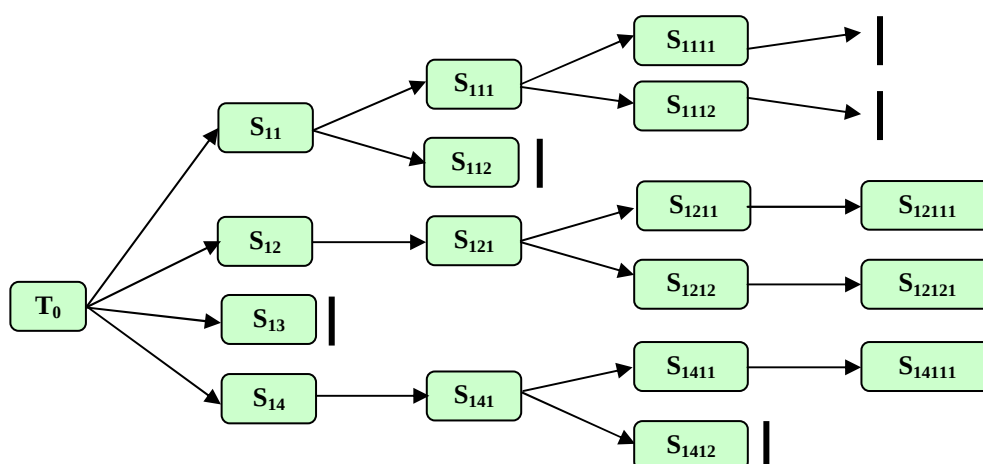
b. dezirabilitatea: rezultatele scontate la fiecare scenariu; valorile de bază luate în considerare în evaluarea dezirabilității; avantajele posibile raportate la eforturile necesare; avantajele posibile față de probabilitatea realizării; riscuri și constrângeri de trecere la un scenariu (presiunea competiției ca factor de dezirabilitate);

c. necesitățile de acțiune pentru a face accesibile unele scenarii cu grad ridicat de dezirabilitate, dar mai puțin accesibile: cerințe de cercetare-inovare; noi relații cu unități de cercetare-inovare, stabilirea de clustere, rețele, alianțe; căutarea unor finanțatori de „capital de risc” („îngeri de afaceri”), pregătire de personal etc.

d. elaborarea „drumului critic” de tip prospectiv („arborele de decizie și acțiune”)⁴⁷.

Schema nr. 8

Arborele de acțiune și decizie

⁴⁷ Oscar Hoffman (coord.), *Profesiile în fața viitorului*, București, Editura Academiei, 1990.

Vedem că din fiecare alternativă se pot genera altele noi (privind cerințele de acțiune), care se pot bloca, dacă cerințele sunt de nerealizat sau impun eforturi care depășesc dezirabilitatea, sau dezvoltă, până se ajunge la câteva scenarii accesibile și cu diferite grade de dezirabilitate, în raport cu evaluarea avantaje – dezavantaje, cost – beneficii, certitudine – risc etc.

După ce decizia s-a luat, se trece la acțiunea practică de realizare a strategiei de schimbare.

Vom prezenta, în continuare, câțiva indicatori principali, necesari în identificarea tipului de întreprindere.

TIPUL DE ÎNTRINDERE ÎN RAPORT CU DIMENSIUNILE PRINCIPALE

Întreprinderi statice (viabile):

- resurse umane slab dezvoltate în sectorul de execuție;
- structuri organizaționale rigide;
- tehnologii neflexibile;
- varietate mică a gamei de produse;
- ciclul lung de viață al produselor;
- lipsa legăturilor cu cercetarea;
- departament de marketing inexistent sau slab dezvoltat.

Întreprinderi adaptative:

- resurse umane de execuție de pregătire medie;
- resurse umane bazate pe ierarhie și rolul deosebit al specialiștilor;
- departament de marketing bine pus la punct, sisteme informaționale operative;
- tehnologii flexibile;
- structuri organizaționale flexibile;
- gamă mare de produse;
- ciclul lung de viață al produselor;
- inovație de „supraviețuire” (prelungirea ciclului de viață);
- slabă legătură cu cercetarea;
- slabă legătură cu întreprinderile inovative.

Întreprinderi inovative:

- legătură puternică cu cercetarea și/sau cu centre proprii de cercetare puternice;
- legătură cu universități și sisteme operaționale de transfer;
- departament special de inovare;
- activitate în clustere, rețele, alianțe strategice;
- structuri organizaționale flexibile, uneori ad-hoc, insulare;
- management bazat pe competențe negociate;
- forță de muncă superior calificată;
- bunuri intangibile în proporție mare;
- specialiști de diverse specializări;
- departament de resurse umane cu funcție de decizie asupra activității;
- capacitate de inovare în diferitele domenii: produs, producție, organizare, resurse umane, management.

SITUAȚIA ÎNTREPRINDERILOR INOVATIVE DIN ROMÂNIA

CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU

THE SITUATION OF INNOVATIVE ENTERPRISES IN ROMANIA CRISTINA LEOVARIDIS AND ANDREEA NICOLAESCU

The present article approaches several issues regarding innovation in the Romanian enterprises in the context of the country's accession to the European Union. Together with the EU accession and in the context of the globalization processes, Romanian companies will have to prove their capacity to participate in a more and more fierce competition both in the country and abroad. In this context, together with other factors and conditions that favor competition, innovation can become a solution for Romanian companies to be able to remain on the market and develop. The issue of innovation for the Romanian companies is more acute as Romania is among the last as far as all indicators regarding innovation (human resources, the production of knowledge, the transfer and application of knowledge, markets, financing and the results of innovation) are concerned.

The statistical analysis of data referring to innovative enterprises in Romania, together with a qualitative analysis based on case studies made in companies, presents a picture of the current state of enterprises from the point of view of innovation and offers a series of answers to the problems specific to the domain.

În epoca actuală, caracterizată prin globalizare economică – ceea ce presupune liberalizarea comerțului și scăderea costurilor în domeniul comunicațiilor, făcând ca țările dezvoltate să concureze țările care au o forță de muncă slab plătită, deși bine instruită –, este evident locul important pe care ar trebui să îl ocupe inovarea. În acest context, trebuie adăugat și progresul științei și al tehnologiei, care determină ca întreprinderile cu caracter inovativ să beneficieze de mai multe oportunități și avantaje competitive. În ciuda conștientizării necesității de a inova continuu în societatea actuală, întreprinderile inovative se confruntă cu o serie de dificultăți, dintre care amintim lipsa resurselor financiare necesare achiziționării tehnologiilor avansate, neasumarea de către antreprenori a riscurilor pe care le implică inovarea, cooperarea insuficientă între cercetare și producție, care are drept consecință și lipsa transferului tehnologic între aceste sectoare (trecerea dificilă de la cunoaștere spre inovare și piață), incapacitatea clienților de a plăti noi servicii și, de aici, reticența acestora față de unele inovații etc.; de aceea, managementului îi revine un rol decisiv în stimularea proceselor inovative.

Prin articolul de față ne propunem să semnalăm existența unei probleme privind inovarea, în întreprinderile românești, în contextul aderării României la

UE, mai ales prin prisma faptului că, drept consecință a postaderării, competiția la nivel global se va regăsi inclusiv pe piața românească; firmele românești vor trebui să fie competitive pentru a supraviețui, în caz contrar situația va conduce la închiderea unui mare număr de firme. În acest context, inovarea poate fi o soluție pentru firmele existente, problema semnalată în prezentul articol fiind cu atât mai acută cu cât, la toți indicatorii privind inovarea, România este mult în urma UE.

Uniunea Europeană a subliniat, în cadrul obiectivelor „Strategiei Lisabona”, necesitatea consolidării coeziunii sociale, ceea ce implică, din punct de vedere al stimulării inovării, existența, în cadrul competiției inevitabile, a unor practici de cooperare („competiție cu sumă pozitivă”). La aceasta, se adaugă necesitatea dezvoltării în UE a unei culturi inovative, aspect care ar conduce la micșorarea decalajelor existente în prezent între SUA și UE, puse de mulți specialiști pe seama culturii americane, mai deschisă spre risc. Un alt dezavantaj al UE față de SUA îl constituie decalajul în ceea ce privește performanțele inovative, chiar în cadrul Uniunii, între țările UE15 și țările nou aderate, membre UE25, dar mai ales între UE și țările în curs de aderare. De aceea, prezentăm în continuare indicatori ai performanțelor inovative, care arată situația României, ca țară candidată la aderare, comparativ atât cu UE15 cât și cu UE25.

1. INDICATORI AI PERFORMANTELOR INOVATIVE ÎN ROMÂNIA, COMPARATIV CU ȚĂRILE UE

Indicatorii principali care prezintă performanțele inovative între anii 2000–2003, mențiți să rezume rezultatele inovării, sunt grupați în patru categorii: resurse umane, creare de cunoaștere, transfer și aplicare de cunoaștere și finanțarea inovării, rezultate și piețe. La toți indicatorii, România se află mult în urma UE15.

În ceea ce privește valorile indicatorilor din categoria **resurse umane**, datele din tabelul 1 arată că România se află în imediata vecinătate a mediei UE doar la indicatorul „angajarea în industria high-tech (% din total forță de muncă)”, la toți ceilalți indicatori din categorie ea aflându-se la o distanță relativ mare în spatele acesteia (în ciuda ratelor de creștere, superioare în țara noastră comparativ cele din UE între anii 1998–2001 – rată de creștere de 39,3 la indicatorul „participarea la instruirea continuă” și de 35,9 la indicatorul „absolvenți S&E”).

Referindu-ne la indicatorii din categoria **crearea cunoașterii**, situația din România se caracterizează prin valori subunitare (chiar foarte apropiate de zero) ale tuturor indicatorilor, la o distanță enormă în spatele mediei UE, în special la indicatorii „numărul de cereri de brevetare la EPO (la 1 milion locuitori)”, „numărul de brevete aprobate la UPSTO (la 1 milion locuitori)”, „numărul de cereri de brevetare la EPO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori)” și „numărul de brevete aprobate la UPSTO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori)”. Această situație face ca ratele de creștere ale acestor indicatori în intervalul 1998–2000, deși foarte ridicate (73,7 la „numărul de cereri de brevetare la EPO în sectorul high-tech – la 1 milion locuitori”, 40,6 la „cheltuieli publice pentru C&D – % din PIB” și 63,6 la „numărul de brevete aprobate la UPSTO la 1 milion locuitori”), să nu reprezinte un progres remarcabil în domeniu.

Tabelul nr. 1

Indicatori ai performanței inovării în România și UE¹

Indicatori*		Performanță și anul de referință		
		UE25	UE15	RO
1. Resurse umane				
1.1	Absolvenți S&E (% din grupa de vârstă 20–29 ani)	11,5 (2002)	12,5 (2002)	5,8 (2002)
1.2	Populație cu educație terțiară (% din grupa de vârstă 25–64 ani)	21,2 (2003)	21,8 (2003)	9,6 (2003)
1.3	Participarea la instruirea continuă (% din grupa de vârstă 25–64 ani)	9,0 (2003)	9,7 (2003)	1,3 (2003)
1.4	Angajarea în industria high-tech (% din total forță de muncă)	6,6 (2003)	7,1 (2003)	5,3 (2003)
1.5	Angajarea în servicii high-tech (% din total forță de muncă)	3,19 (2003)	3,49 (2003)	1,45 (2003)
2. Crearea cunoașterii				
2.1	Cheltuieli publice pentru C&D (% din PIB)	0,67 (2002)	0,69 (2002)	0,15 (2002)
2.2	Cheltuieli private pentru C&D (% din PIB)	1,27 (2002)	1,30 (2002)	0,25 (2002)
2.3.1	Numărul de cereri de brevetare la EPO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori)	26,2 (2002)	30,9 (2002)	0,2 (2002)
2.3.2	Numărul de brevete aprobate la UPSTO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori)	9,4 (2002)	11,2 (2002)	0,0 (2002)
2.3.3	Numărul de cereri de brevetare la EPO (la 1 milion locuitori)	133,6 (2002)	158,5 (2002)	0,9 (2002)
2.3.4	Numărul de brevete aprobate la UPSTO (la 1 milion locuitori)	59,9 (2002)	71,3 (2002)	0,2 (2002)
3. Transferul și aplicarea cunoașterii				
3.1	IMM cu activități inovative interne (% din total IMM)	31,7 (2000)	32,1 (2000)	–
3.2	IMM cu activități de cooperare inovative (% din total IMM)	7,1 (2000)	6,9 (2000)	2,9 (2000)
3.3	Cheltuieli cu inovarea ale întreprinderilor (% din total cifră de afaceri)	2,15 (2000)	2,17 (2000)	1,32 (2000)
3.4	IMM care au apelat la schimbări non-tehnologice (% din total IMM)	49 (2000)	–	77 (2000)
4. Piețe, rezultate și finanțarea inovării				
4.1	Partea de capital de risc investită în high-tech	–	50,8 (2002/2003)	–
4.2	Partea de capital de risc în stadiile inițiale în PIB	0,025 (2002/2003)	0,025 (2002/2003)	0,003 (2002/2003)
4.3.1	Vânzări de produse noi pentru piață (% din total cifră de afaceri)	5,9 (2000)	5,9 (2000)	7,8
4.3.2	Vânzări de produse noi pentru firmă, dar care mai există pe piață (% din total cifră de afaceri)	16,8 (2000)	17,1 (2000)	1,6 (2000)
4.4	Acces la Internet	–	0,57	–
4.5	Cheltuieli TIC (% din PIB)	6,3 (2003)	6,2 (2003)	6,4 (2003)
4.6	Partea de valoare adăugată în high-tech, din totalul valorii adăugate în industrie	12,7 (2001)	14,1 (2001)	5,2 (2001)

¹ Commission of the European Communities, *European Innovation Scoreboard 2004. Comparative Analysis of Innovation Performance*, Brussels, November 2004, p. 29–32. www.insme.org/documenti/Innovation_Scoreboard_2004_EN.pdf.

În categoria **transferul și aplicarea cunoașterii**, se constată că apare un indicator cu valoare superioară celui din UE (IMM care au apelat la schimbări non-tehnologice – % din total IMM), valoarea indicatorului „cheltuieli cu inovarea ale întreprinderilor (% din total cifră de afaceri)” este apropiată de media UE, iar a indicatorului „IMM cu activități de cooperare inovative (% din total IMM)” este de circa trei ori mai mică față de media UE.

În ceea ce privește categoria **piețe, rezultate și finanțarea inovării**, se remarcă faptul că România are doi indicatori cu valori superioare mediei UE („cheltuieli TIC – % din PIB”, „vânzări de produse noi pentru piață – % din total cifră de afaceri”), valorile cele mai mici înregistrându-se la indicatorii „vânzări de produse noi pentru firmă, dar care mai există pe piață – % din total cifră de afaceri” și „partea de capital de risc în stadiile inițiale în PIB” – aproximativ de 10 ori mai mici decât media UE.

Tabelul nr. 2

Indicatori ai performanțelor inovării în industrie și servicii ²

Indicatori*		Performanță		
		UE25	UE15	RO
Industrie				
3.1	IMM cu activități inovative interne (% din total IMM)	–	35,0	–
3.2	IMM cu activități inovative în cooperare (% din total IMM)	7,0	6,7	2,5
3.3	Cheltuieli cu inovarea ale întreprinderilor (% din total cifră de afaceri)	3,48	3,52	1,62
3.4	IMM care au apelat la schimbări non-tehnologice (% din total IMM)	50	–	79
4.3.1	Vânzări de produse noi pentru piață (% din total cifră de afaceri)	7,8	7,8	10,9
4.3.2	Vânzări de produse noi pentru firmă, dar care mai există pe piață (% din total cifră de afaceri)	20,9	21,2	2,4
Servicii				
3.1	IMM cu activități inovative interne (% din total IMM)	–	28,4	–
3.2	IMM cu activități inovative în cooperare (% din total IMM)	7,2	7,2	3,7
3.3	Cheltuieli cu inovarea ale întreprinderilor (% din total cifră de afaceri)	1,08	1,09	1,11
3.4	IMM care au apelat la schimbări non-tehnologice (% din total IMM)	49	–	75
4.3.1	Vânzări de produse noi pentru piață (% din total cifră de afaceri)	4,4	4,3	5,4
4.3.2	Vânzări de produse noi pentru firmă, dar care mai există pe piață (% din total cifră de afaceri)	14,5	14,8	1,3

În legătură cu indicatorii performanțelor inovării în industrie și servicii, se constată că România are valori peste media UE la doi dintre aceștia – „vânzări de produse noi pentru piață (% din total cifră de afaceri)” și „IMM care au apelat la schimbări non-tehnologice (% din total IMM)”, așa cum arată și datele din tabelul

² Ibidem, p. 36.

nr. 1. În plus, la acești indicatori diferența față de media UE este mai mare în industrie, decât în domeniul serviciilor.

La restul indicatorilor, România se află în urma UE, valoarea cea mai scăzută înregistrându-se la indicatorul „vânzări de produse noi pentru firmă, dar care mai există pe piață (% din total cifră de afaceri)”, aproximativ de 10 ori mai mică decât media UE, atât în industrie cât și în servicii. Excepție face indicatorul „cheltuieli cu inovarea ale întreprinderilor (% din total cifră de afaceri)”, singurul indicator care în domeniul serviciilor are în România valoare superioară mediei din UE, în timp ce în industrie valoarea indicatorului este de 2 ori mai mică decât cea din UE.

***Definirea indicatorilor**

1. Resurse umane

Absolvenți S&E (% din grupa de vârstă 20–29 ani) = numărul tuturor absolvenților cu educație post-secundară în știință și inginerie, cuprinși în grupa de vârstă.

Populație cu educație terțiară (% din grupa de vârstă 25–64 ani) = numărul de persoane din clasa de vârstă cu unele studii după educația secundară.

Participarea la instruirea continuă (% din grupa de vârstă 25–64 ani) = participarea la orice curs de educație sau pregătire în timpul ultimelor patru săptămâni dinaintea cercetării. Participarea la instruirea continuă include atât cursuri care sunt relevante pentru profesia intervievatului, precum și cursuri de interes general, precum cele de limbi străine sau de artă.

Angajarea în industria high-tech (% din total forță de muncă) = numărul de persoane angajate în sectoare ale industriei de înaltă tehnologie (chimice, de mașini, echipament de birou, echipament electric, telecomunicații, instrumente de precizie, automobile, aeronave și alte mijloace de transport.

Angajarea în servicii high-tech (% din total forță de muncă) = numărul persoanelor angajate în sectoarele de servicii de înaltă tehnologie (poșta, telecomunicații, tehnologia informației inclusiv dezvoltarea de software și servicii de C&D).

2. Crearea cunoașterii

Cheltuieli publice pentru C&D (GERD-BERD) (% din PIB) = diferența dintre GERD (cheltuielile interne totale pentru C&D) și BERD (cheltuielile întreprinderilor private pentru C&D).

Numărul de cereri de brevetare la EPO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori) = numărul de cereri de obținere de patente depuse la Biroul European de Patente. Clasa de patente de înaltă tehnologie include: computere și echipament automatizat; microorganisme și inginerie genetică; aviație; comunicații; semiconductoare; lasere.

Numărul de brevete aprobate la UPSTO în sectorul high-tech (la 1 milion locuitori) = numărul de patente aprobate de către Biroul American de Mărci și Patente.

Numărul de cereri de brevetare la EPO (la 1 milion locuitori) = numărul de cereri de obținere de patente depuse la Biroul European pentru Patente.

Numărul de patente obținute la USPTO (la 1 milion locuitori) = numărul de patente obținute prin Biroul American al Mărcilor și Patentelor.

3. Transferul și aplicarea cunoașterii

IMM inovative (% din totalul IMM) = suma tuturor IMM cu activități proprii de inovare. Firmele inovative sunt considerate a fi acele firme care au introdus produse sau procese noi fie pentru ele, fie în combinație cu alte firme.

IMM implicate în inovare prin cooperare (% din totalul IMM) = suma IMM cu activități de cooperare inovative. Asemenea firme sunt cele care au încheiat înțelegeri de cooperare privind activități inovative cu alte firme sau instituții în ultimii trei ani de la perioada cercetării.

Cheltuieli pentru inovare = suma cheltuielilor totale pentru inovare în întreprinderi.

Ponderea IMM care folosesc schimbare non-tehnică (% din totalul IMM) = firmele care au răspuns „da” la întrebarea dacă între 1998 și 2000 au implementat „tehnici de management avansat”, „structuri organizaționale schimbate de curând sau în mod semnificativ” sau „schimbări semnificative privind estetica sau design-ul cel puțin pentru un produs”.

4. Finanțarea inovării, rezultate și piețe

Ponderea investițiilor în capital de risc privind domenii de înaltă tehnologie = capital de risc pentru înaltă tehnologie include următoarele sectoare: domeniile privind computerele, electronica, biotehnologiile, sănătatea, automatizări industriale și servicii financiare.

Ponderea capitalului de risc de în stadiile inițiale ale dezvoltării afacerii, în PIB = capital pentru cercetare și dezvoltarea unui concept inițial privind produsul sau capital pentru dezvoltarea produsului până la comercializarea acestuia.

Vânzări de produse noi pe piață = suma tuturor produselor noi sau îmbunătățite semnificativ pentru toate întreprinderile.

Vânzări de produse noi pentru firmă, dar nu și pentru piață = suma tuturor produselor noi sau îmbunătățite semnificativ din punct de vedere al firmei, dar nu și pentru piață, pentru toate întreprinderile.

Acces / utilizarea Internetului = un indicator compozit care folosește media valorilor rescalate pentru următorii doi indicatori: acces la Internet la nivelul gospodăriilor (% din totalul gospodăriilor) și acces la Internet la nivelul firmelor cu peste 9 angajați (% din totalul firmelor).

Cheltuieli pentru TIC (% din PIB) = cheltuieli totale privind tehnologia informației și a comunicării (TIC). TIC include aparatură pentru birou, echipamente de prelucrare de date, de comunicare de date, de telecomunicații, precum și soft-urile aferente și servicii de telecomunicații.

Ponderea valorii adăugate în sectoarele de înaltă tehnologie (raportat la valoarea adăugată în întregul sector industrial) = totalul valorii adăugate în cinici domenii de înaltă tehnologie: farmacie, echipament de birou, telecomunicații și echipament aferent, instrumente și aeronave.

Principalii indicatori ai performanțelor inovative care arată rezultatele inovării (resurse umane, crearea cunoașterii, transferul și aplicarea cunoașterii,

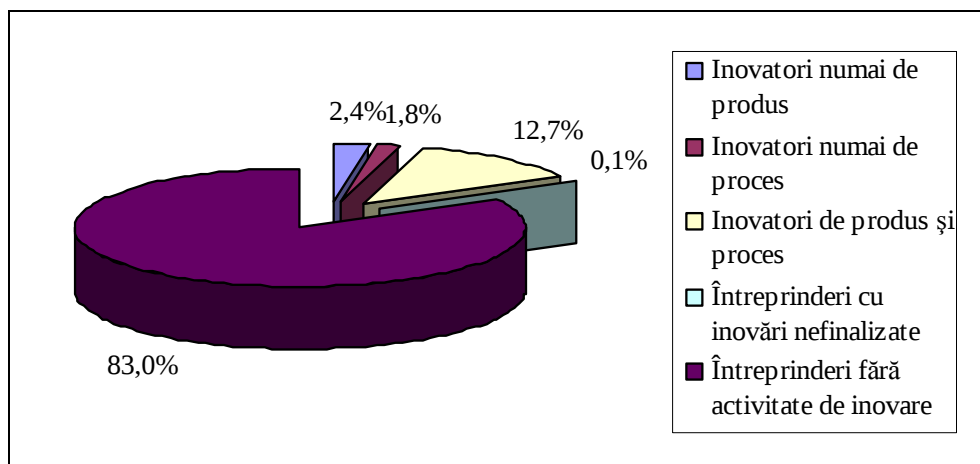
piețele, rezultatele și finanțarea inovării) reflectă poziția României, aflată în urma UE la toate aceste categorii. Se constată că în România există unele performanțe în ceea ce privește crearea inovării, datorită unui sistem C&D cu o veche tradiție și relativ bine organizat, în timp ce mecanismele și infrastructurile de difuzare a inovării sunt încă în stare incipientă de dezvoltare.

2. DATE GENERALE REFERITOARE LA ÎNTEPRINDERILE INOVATIVE ÎN ȚARA NOASTRĂ³

În țara noastră, dintr-un total de 23 404 întreprinderi din industrie și servicii în perioada 2000–2002, 17% sunt întreprinderi active cu activitate de inovare. Dintre acestea, 16,9% sunt „inovatori de succes”, iar restul sunt întreprinderi cu inovări nefinalizate și/sau abandonate; în ceea ce privește inovatorii de succes, 2,4% au realizat inovare numai de produs, 1,8% numai de proces, și 12,7% sunt inovatori de produs și proces⁴.

Graficul nr. 1

Ponderea întreprinderilor active din industrie și servicii cu activitate de inovare și a celor fără activitate de inovare, față de total întreprinderi, între 2000–2002

³ Prelucrări pe baza datelor de la INS, *Anuarul Statistic al României 2004*, București, 2005. Datele provin dintr-o anchetă statistică privind activitatea de inovare (INOV) din industrie și servicii și din *Registrul statistic al întreprinderilor*, gestionat de INS.

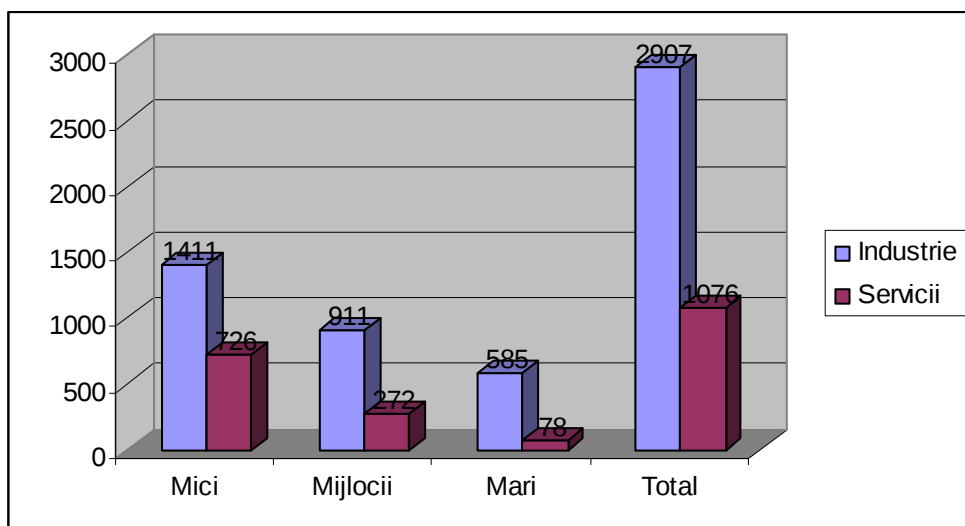
⁴ *Ibidem*, p. 477. *Inovarea de produs* include un bun sau serviciu care este complet nou sau semnificativ îmbunătățit, în ceea ce privește caracteristicile proprii fundamentale, specificațiile tehnice, software sau alte componente imateriale încorporate, modul de utilizare preconizat sau ușurința de utilizare. *Inovarea trebuie să fie ceva nou pentru întreprindere, nu este necesar să fie ceva nou și pentru piață. Inovarea de proces* include tehnologii de producție noi sau semnificativ îmbunătățite, metode noi de furnizare a serviciilor și livrare a produselor; rezultatul trebuie să fie semnificativ în ceea ce privește nivelurile producției, calitatea produselor, costurile de producție etc.

Conform acestor date, România se clasează în urma UE 15, unde, în anii 1998–2000, 44% din firme erau considerate ca fiind inovatoare. În schimb, este de remarcat faptul că întreprinderile mari din România se apropie de acest procent (41%); în schimb, întreprinderile mici au dezvoltat activități inovatoare doar în proporție de 13%⁵.

Pe clase de mărime, ponderea întreprinderilor active cu activitate de inovare din industrie și servicii (3 973 întreprinderi), în perioada analizată, se distribuie astfel: 53,7% întreprinderi mici, 29,7% întreprinderi mijlocii și restul de 16,6% întreprinderi mari. Aceleași proporții se păstrează atât în cazul întreprinderilor din industrie, cât și în cazul celor din servicii. Deși se presupune că întreprinderile mari dispun de resurse mai mari financiare și de personal pentru inovare, datele arată că tocmai întreprinderile mici au ponderea cea mai mare în cadrul întreprinderilor inovative, o posibilă explicație fiind flexibilitatea lor mult mai mare.

Graficul nr. 2

Întreprinderile active cu activitate de inovare, pe clase de mărime, comparativ între industrie și servicii, 2000–2002

În ceea ce privește structura cheltuielilor de inovare pe 2002, se constată că, din totalul cheltuielilor, 25% sunt pentru activitate de cercetare-dezvoltare, 53% pentru achiziții de echipamente și aparatură, 7% pentru achiziții de cunoștințe din afara unității (drepturi de utilizare de brevete, licențe, know-how, mărci, software etc.), iar restul de 15% reprezintă alte cheltuieli (pentru perfecționarea personalului, introducerea pe piață a produselor rezultate în urma inovării etc.)⁶.

⁵ ANIMMC, *Raport anual al sectorului IMM din România*, București, ediția 2005, p. 3–41.

⁶ INS, *Anuarul Statistic al României 2004*, p. 478.

Această distribuție se regăsește și în cadrul diferitelor clase de mărime a întreprinderilor inovative.

Dintre antreprenorii care au indicat cea mai importantă sursă de informare pentru activitatea de inovare a firmei lor, ponderea cea mai mare o reprezintă cei care declară că se informează de la furnizori (de echipamente, materiale etc.) – 30%, urmată la mică distanță de ponderea celor care se informează de la clienți – 29%, pe ultimele trei locuri referitor la sursa de informare fiind firmele concurente 13%, institutele de cercetare-dezvoltare 4% și universitățile 5%; datele confirmă ipoteza conform căreia există o slabă cooperare între institutele de cercetare-dezvoltare și instituțiile de învățământ superior pe de o parte, și firmele productive pe de altă parte, în schimb, în cadrul pieței, relațiile de colaborare între firmă, furnizori și clienți sunt mult mai bune.

În funcție de tipul de inovare, marea majoritate a inovațiilor tehnologice se referă la achiziționarea de mașini și echipamente noi (58% pentru toate firmele și circa 73% pentru firmele mici)⁷. Achiziționarea de tehnologie, prin procurarea de mașini și echipamente noi, poate fi considerată un fel de inovare „ușoară”, în comparație cu activitățile de cercetare-dezvoltare, care implică un angajament mai mare din partea unei firme și care, de obicei, necesită cheltuieli importante și abilități tehnice ale forței de muncă ce întreprinde această activitate. Într-adevăr, o mare parte a firmelor inovatoare au implementat schimbări ce nu au legătură cu tehnologia, adică au modificat aspectul exterior al produselor, politica de marketing, organizarea firmei, strategiile și modul de conducere. Ponderea schimbărilor non-tehnologice (schimbări strategice și organizaționale) pe care le-au realizat întreprinderile inovative în perioada 2000–2002 evidențiază că cele mai multe întreprinderi au făcut modificări estetice (62%), cu valori apropiate fiind și modificările de marketing (60%) și de organizare (60%), urmate de schimbările de strategie (49%) și pe ultimul loc de cele privind managementul (47%), cu mențiunea că unele dintre firme au realizat schimbări pe două sau mai multe dintre direcțiile amintite⁸.

3. SPIRITUL INOVATOR ÎN IMM ROMÂNEȘTI

În contextul integrării în UE, date fiind provocările cu care se confruntă economia românească în ansamblu și în special întreprinderile românești, o soluție o pot constitui IMM, care trebuie să valorifice avantajele deținute prin marea lor flexibilitate și putere de pătrundere pe segmente diversificate de piețe. Pentru ca IMM să facă față competiției pe noile piețe globalizate – competiție care după aderare se va face puternic simțită pe piața românească – este necesar ca ele să fie competitive, o soluție fiind inovarea continuă.

⁷ ANIMMC, *Raport anual al sectorului IMM din România*, p. 3–43.

⁸ INS, *Anuarul Statistic al României 2004*, p. 480.

Doar 13% din întreprinderile mici și 21% din cele mijlocii sunt inovatoare, iar proporția IMM care cooperează cu firme străine în CD este sub 3% pentru firmele mici și de 4,6% pentru cele mijlocii, în timp ce, pentru firmele mari, acest procent se ridică la 16%. Acest fapt poate fi un semnal pentru necesitatea elaborării unor politici de sprijin, care să ajute IMM să participe la proiecte internaționale în domeniul inovării, cum ar fi cele din Programele Cadru ale UE și să faciliteze contactele firmelor românești cu cele din străinătate⁹.

Conform INS, în 2002, din suma totală a cheltuielilor pentru activități de inovare (24 475 941 milioane ROL), doar 1/3 au fost efectuate de IMM, deși acestea reprezintă cea mai mare parte a sectorului de afaceri din România, iar restul (2/3) reprezintă cheltuieli făcute de firmele mari.

Succesul activităților inovatoare poate fi evaluat prin lărgirea pieței, ca urmare a introducerii unor produse noi sau îmbunătățite, sau prin creșterea profitului datorită creșterii productivității, ca o consecință a îmbunătățirii proceselor de producție; la aceasta se adaugă și reducerea impactului negativ al activităților economice asupra mediului înconjurător și introducerea standardelor de calitate. Potrivit INS, cel mai mare impact al activităților inovatoare pentru IMM a fost îmbunătățirea calității produselor și serviciilor, urmată de lărgirea gamei de produse și servicii furnizate pe piață, mărirea cotei de piață, sporirea capacității de producție, reducerea impactului asupra mediului înconjurător, reducerea costurilor de producție (cu forța de muncă și cu energia)¹⁰.

Introducerea cu succes pe piață a unor produse noi sau îmbunătățite este strâns legată de dimensiunea firmelor ce au făcut acest lucru, situație confirmată și de rezultatele studiului realizat de ANIMMC, *Situația și necesitățile întreprinderilor mici și mijlocii*, ediția 2005, cu date pe 2004. Conform acestui studiu, doar 1/3 dintre IMM au reușit introducerea de noi produse pe piață în anul 2004, în timp ce celelalte 2/3, respectiv 68,2%, dintre IMM nu au introdus pe piață produse noi. IMM active în sectorul industriei înregistrează cel mai ridicat procent la capitolul produse noi introduse pe piață în anul 2004, respectiv 37,3 %. IMM din industrie sunt urmate la acest capitol de către cele din comerț, cu o pondere de 35,1%. Toate celelalte sectoare de activitate înregistrează în măsură diferită ponderi sub media pe total (30,3%). Referitor la originea produselor noi introduse pe piață, proveniența produselor noi este din import (45,5%), din creația altor firme din România (46,0%) și din creația propriei firme (40,8%). Capacitatea IMM de a introduce pe piață produse noi, ca rezultat al creației proprii, crește o dată cu categoria de mărime¹¹.

Există o strânsă legătură între preocuparea pentru inovare, categoria de mărime a întreprinderii și preocuparea pentru protejarea drepturilor de proprietate industrială (prin patente, modele industriale, mărci comerciale, drepturi de autor

⁹ ANIMMC, *Raport anual al sectorului IMM din România*, p. 3–48.

¹⁰ *Ibidem*, p. 3–49.

¹¹ ANIMMC, *Situația și necesitățile întreprinderilor mici și mijlocii*, ediția 2005, www.mimmc.ro.

etc). În comparație cu firmele mari, IMM sunt mai puțin dispuse să adopte măsuri de protecție, atât în sectorul industrial, cât și în cel al serviciilor. Mai puțin de 10% din IMM inovatoare din industrie au aplicat diferite modalități de protecție¹².

Atât în ceea ce privește întreprinderile în ansamblul lor, cât și IMM în particular, principalele obstacole în calea desfășurării de activități inovatoare, așa cum sunt percepute de către firmele românești, sunt: lipsa resurselor financiare (30% din firme), fapt ce nu le permite să se angajeze la acele cheltuieli pe care le implică activitatea de inovare; în acest context, 21% din firme au menționat costurile ridicate drept un obstacol în calea inovațiilor; riscul economic, adică eșuarea în obținerea unui produs sau serviciu nou, a fost de asemenea considerat o barieră. Factori cum ar fi rigiditatea organizației, lipsa personalului calificat, lipsa informațiilor despre noile tehnologii sau despre piață în sine nu sunt considerați a fi obstacole prea mari în inovare¹³. Asemenea probleme, precum cele referitoare la dificultățile întâmpinate de firme în procesul de inovare se regăsesc și în sinteza studiilor, prezentată mai jos.

Pentru a avea o imagine de ansamblu asupra întreprinderilor inovative din țara noastră, analiza cantitativă pe baza datelor prezentate mai sus trebuie completată cu o analiză de tip calitativ, pe baza unor studii realizate în câteva întreprinderi inovative; vom obține astfel, pe lângă o diagnoză a situației acestor întreprinderi, și diferite răspunsuri privitoare la elemente specifice domeniului inovării: de unde apare ideea inovării, nevoile din cadrul firmei care generează inovarea, actorii din cadrul firmei care promovează inovarea, surse de finanțare destinate susținerii inovării, dificultățile concrete cu care se confruntă antreprenorii, relațiile de cooperare în vederea inovării etc.

4. SITUAȚIA UNOR ÎNTEPRINDERI INOVATIVE ROMÂNEȘTI

Analiza calitativă a studiilor realizate în întreprinderile de tip inovativ, incluse în cercetare în anul 2005, indică o serie de similarități și de diferențieri privind inovarea, între întreprinderile avute în vedere.

Ne vom referi inițial la principalele **aspecte care diferențiază** firmele analizate:

- activează în sectoare diferite ale economiei (reparații vagoane, producere de semiconductoare, producere de echipamente de încălzire);
- sunt foarte diferite ca dimensiuni (între 1000 de salariați – cea mai mare dintre ele și 40 de salariați, cea mai mică);
- relativ la formarea personalului, se constată că uneori se pune accent atât pe instruirea specialiștilor, cât și a muncitorilor, în timp ce conducerea altor firme apreciază că învățământul este prea teoretic, din acest motiv neconsiderând necesar ca angajații din firmele respective să urmeze cursuri de pregătire.

¹² ANIMMC, *Raport anual al sectorului IMM din România*, p. 3–52.

¹³ *Ibidem*, p. 3–53.

În ciuda acestor diferențe, care țin preponderent de domeniul de activitate și de dimensiunile firmelor, se remarcă numeroase **aspecte comune** firmelor studiate, aspecte care privesc problematica inovării în cadrul acestora:

- toți repondenții firmelor analizate consideră că inovarea este importantă și necesară pentru domeniul în care activează, majoritatea afirmând că presiunile pieței, concurența, îi determină să inoveze, pentru a face față competiției (cu excepția directorului uneia dintre firme, care consideră că „piața din domeniul său cere lucruri de rutină, obiectul său de activitate fiind cel care presupune o stare inovativă, de cercetare permanentă”);

- în toate firmele se realizează inovare de produs și de proces, deși unele dintre firme se concentrează mai mult pe cea de produs;

- toate firmele au un nivel foarte ridicat al calității produselor pe care le realizează, produsele lor fiind certificate după cele mai recente standarde ISO de certificare a calității;

- toate firmele sunt firme cu activitate îndelungată în domeniul lor de activitate (de aproape un secol, în cazul unora dintre ele), ceea ce presupune experiență în inovare pentru a supraviețui concurenței de pe piață, dar se constată că toate reclamă dificultăți în procesele de inovare sau de transfer tehnologic pe care își propun să le inițieze;

- în acest context, reprezentanții tuturor firmelor consideră că nu se pot baza, în efortul inovativ, decât pe personalul lor, în nici un caz pe susținere din partea unor instituții cum sunt băncile, camerele de comerț, autoritățile locale etc.;

- cei care realizează inovarea sunt echipe de specialiști foarte bine pregătiți, fie din cadrul unor structuri specializate (departament „Tehnic, proiectare, modernizări”, „Ateliere de Proiectare”, compartiment de cercetare la firma-mamă), fie în cazul în care firma nu are un compartiment specializat pentru cercetare, aceasta se realizează prin contribuția tuturor specialiștilor din firmă; în cazul unora dintre firme, este vorba chiar de cercetare multidisciplinară, datorită produselor foarte complexe realizate și lipsei unor producători autohtoni de subansamble;

- toate firmele analizate sunt firme de producție și reprezentanții lor afirmă că întâmpină dificultăți în obținerea de credite de la bănci în vederea inovării, în România „băncile acordând preponderent credite comerciale cu rambursare pe timp scurt și nu credite de producție, care necesită rambursare pe o perioadă mult mai îndelungată, iar rezultatele inovării apar în timp”;

- privitor la colaborările cu institute de cercetare sau instituții de învățământ superior, intervievații afirmă că există bune relații de cooperare cu institutele de cercetare și cu universitățile de profil din zona geografică respectivă (în cazul unora dintre firme, se subliniază faptul că aceste colaborări sunt dese și fructuoase pentru ambele părți); totuși, colaborarea nu presupune deocamdată existența unor clustere sau rețele care să faciliteze transferul tehnologic sau al cercetării științifice în producție, ci se referă mai mult la schimburi de informații între părți, privitoare la anumite produse noi;

– pentru toate firmele studiate, fondurile de finanțare pentru susținerea inovării provin în principal din profitul lor, și mult mai rar participă diferite ministere, în calitate de cofinanțatori, la unele proiecte (de exemplu, Ministerul Educației și Cercetării, prin programe naționale de cercetare).

Pentru a încheia, trebuie remarcat faptul că multe din provocările cu care se confruntă țările candidate, în ce privește inovarea și transferul acesteia, sunt similare celor din statele membre: neasumarea riscului de către antreprenori, investițiile scăzute în CD, care ar putea susține inovarea, cooperarea limitată între cercetare și industrie, care conduce la capacitatea limitată a firmelor de a absorbi, de a aplica rezultatele inovării și de a forma rețele etc.; altele sunt specifice în special țărilor candidate, cea mai acută fiind lipsa resurselor financiare pentru domeniul CD.

La prima vedere, stimularea activităților inovative pare a fi o soluție pentru țările candidate, printre care și România, pentru a micșora decalajul economic existent între ele și țările UE; dar, pentru a fi o soluție reală, rezultatele inovării trebuie transferate și aplicate în domeniul productiv. Pentru România, miza inovării este importantă și pentru că aceasta poate conduce la creșterea competitivității firmelor românești, constituind o pârgie de lansare a acestora pe piața europeană.

CONSTRUCȚIA MEDIATICĂ A PROBLEMELOR PUBLICE: SCHIMBAREA SOCIALĂ ȘI ADAPTAREA LA NOILE CONTEXTE EUROPENE

CAMELIA BECIU

MEDIA COVERAGE OF SOCIAL ISSUES: SOCIAL CHANGE AND ADAPTATION TO THE EUROPEAN “NEW CONTEXTS”

The study analyzes the discursive ways through the written press is building the impact of European integration on social actors. The research takes into consideration the following general question: to what extent does the press begin to approach the issue of European integration starting from the various legal representations related to social change and “the adaptation to the new European contexts”. The stake of the analysis is to emphasize the discursive mechanisms that permit the transformation of the media discourse from a predominantly “technical one,” which relies on expertise and diplomacy to a discourse that appeals to a larger interest, which is capable of including the perception, the interests and social representations of the public. The present study discusses one of these mechanisms, more exactly the way in which the mass media presents the issues of the European accession impact, taking into consideration the perspective of social actors and everyday life. Inspired by the sociology of public issues and of the public space, the research identifies a series of discursive strategies on the basis of which the social imaginary regarding European accession and its consequences is built. The results of the research indicate a certain diversification of media coverage of the European integration, which leads to a media discourse that has a more

1. MODELE DE ANALIZĂ A IMPACTULUI INTEGRĂRII EUROPENE*

Dincolo de varietatea cadrelor analitice, cercetările consacrate dezvoltării europene prezintă unele similarități: de exemplu, tendința de a semnală existența unui așa-numit „deficit” al construcției europene [Mouchon, 2005]. Se subliniază, în acest sens, faptul că actualele mecanisme europene nu ar genera forme participative diverse, astfel încât, în imaginarul social, Europa unită este în continuare percepută ca o realitate abstractă; sau că mecanismele europene nu au instituit practici sociale – practici europene „distincte” – la nivelul diferitelor sfere de acțiune publică și/sau

* În studiul de față prezentăm concluziile unei cercetări desfășurate în perioada iunie–decembrie 2005. Proiectul de cercetare (*The emergence of a European argument in the Romanian public sphere. Actors, issues and discursive interactions*) a fost realist în cadrul bursei post-doctorale „CNR-NATO Advanced fellowships for Social and Human Sciences – Announcement no. 215 36 S of 12/05/2004”, cu sprijinul *Istituto per l’Europa e Balcanica* al Facultății de Științe Politice, Universitatea Bologna.

colectivă. De aici, discrepanța între dezvoltarea instituțională a Europei și sentimentul apartenenței la o identitate europeană [Mercier, 2003; Abélès, 2000; Bellier, 2000; Hedetoft, 1998]. Pornind de la această constatare, studiile în cauză introduc o serie de întrebări conceptuale: în ce condiții este posibil spațiul public european? [Dacheux, 2003]; pe ce baze ar putea emerge o identitate europeană și o cultură publică transnațională? [Marchetti, 2003]; „stat-națiune” european sau o nouă structură de tip „mozaic”, incluzând deopotrivă culturi regionale și naționale? [Robins, 2003]; cum se poate exercita cetățenia europeană (*European citizenship*)?

În alți termeni, regăsim discuția de mai sus în sfera publică din țările candidate sau în țările noi, membre ale Uniunii. Astfel, câteva stereotipuri prefațează majoritatea intervențiilor – fie jurnalistice, fie de tip expert – referitoare la aderarea României la UE: mai întâi, se atrage atenția asupra faptului că românii nu au informația necesară în ceea ce privește implicațiile integrării europene (*deficit informațional*); în continuare, lipsa de informare a opiniei publice ar explica euro-entuziasmul românilor în legătură cu aderarea României la UE (*deficit de opinie*).

Indiferent că este vorba de țările membre ale UE sau de țările candidate la UE, discuția despre deficite în materie de construcție europeană indică – dincolo de o realitate – și un model analitic. Analizele de acest tip [Knill and Lehmkuhl, 1999; Caporaso et al., 2001] studiază un „rezultat” al dezvoltării europene (de pildă, identitatea europeană) și mai puțin varietatea logicilor sociale, prin care sunt asimilate și puse în practică reglementările europene. E vorba de abordări funcționalist-normative, potrivit cărora dezvoltarea europeană ar trebui să genereze structuri și practici „distincte”, conforme cu logica transnațională a proiectului european (de aici, și termenul de „europenizare”, care, ulterior, a dobândit mai multe accepțiuni). În schimb, analizele axate asupra formelor sociale de asimilare a reglementărilor europene sugerează un model de analiză mai puțin normativ, articulat în spiritul unei „sociologii” a interacțiunilor sociale și acțiunilor colective.

Aceste două modele analitice se regăsesc, în literatura dedicată fenomenului european, sub forma distincției între impactul politicilor integrării europene asupra sistemelor naționale (așa-numita *europenizare top-down*, prin mecanisme verticale) și utilizarea acestor politici de către actorii sociali (*europenizarea cognitivă*, prin interacțiuni sociale difuze și inegale ca amploare, ritm, motivație și performanță). Așadar, logica instituțională a difuzării reglementărilor europene diferă într-o anumită măsură de logica socială a adaptării și utilizării acestor reglementări [Radaelli; Salgado et Woll, 2004]¹.

Într-o primă etapă, s-au impus analizele care vizează impactul politicilor integrării europene asupra sistemelor naționale [Borzel and Risse, 2000; Hass 2004]. Cercetările de acest tip abordează transformarea structurală a unor actori publici, urmare a aplicării politicilor comunitare. „Adaptarea instituțională” este explicată așadar, prin modificările care apar la nivel de „sistem”. Într-o tentativă de sinteză,

¹ Studiile consacrate logicilor sociale fac, de asemenea, obiectul unor abordări diferite, în funcție de modul în care este operaționalizat conceptul de acțiune socială și, implicit, de „utilizare a unei norme și/sau reglementări”.

Featherstone (2003) clasifică aceste analize în funcție de tipologia actorilor publici luați în considerare: partidele politice [Mair, 2000; Cole, 2001], actori non-guvernamentali precum sindicatele [Turner, 1996] sau universitățile [Dineen, 1992], instituțiile din sfera sectorului public [Jorgensen, 1999] sau structurile guvernamentale de tipul *multilevel governance*.

Aceeași linie de cercetare este continuată prin studiile care abordează, pe de-o parte, impactul politicilor comunitare asupra *mecanismelor de negociere* și, pe de altă parte, dezvoltarea unor *noi structuri de oportunități* pentru actorii naționali și locali. Nișa de cercetare poate cea mai prolifică include lucrări consacrate aplicării politicilor comunitare în domenii specifice (economic, media, drepturi cetățenești etc.). Ca reacție la acest model de cercetare, impactul dezvoltării europene începe să fie analizat nu doar în termeni de „sistem”, ci și ca „acțiune socială”. Noua paradigmă preia elemente analitice, mai ales din sociologia constructivistă, psihologia cognitivă și sociologia acțiunii publice. Este avansată premisa generală potrivit căreia așa-numita „europenizare” nu poate fi redusă doar la schimbarea instituțională și la impactul instituțiilor asupra actorilor sociali [Christiansen, Jorgensen, and Wiener, 2001]. În fapt, aceștia din urmă reconstruiesc normele instituționale și convențiile locale, iar noile concepții și idei care rezultă sunt cele care, în timp, vor duce la apariția unor instituții. De aici, delimitarea față de modelul *europenizării normative* sau *top-down* și folosirea, în schimb, a conceptului de *europenizare cognitivă* sau interactivă. Se recuperează, astfel, dimensiunea socială și/sau intersubiectivă a dezvoltării europene, fără a se exclude însă latura sistemică a acestui proces.

Studiul de față preia paradigma socio-cognitivă, pentru a analiza modul în care presa scrisă construiește impactul integrării europene asupra actorilor sociali (actori publici și actori non-instituționali). Miza analizei este de a explica evoluția discursului mediatic în materie de integrare europeană, de la un discurs predominant „tehnic”, ancorat în sfera expertizei și a diplomației, la un discurs „practic”, incorporând percepția, interesele și reprezentările sociale ale publicului.

În primul rând, cercetarea evidențiază o anumită transformare a discursului presei, în funcție de modul în care presa construiește imaginarul cotidian cu privire la integrarea europeană și consecințele acesteia.

În al doilea rând, analizăm în ce mod presa construiește integrarea europeană și impactul acesteia ca *probleme publice*, pornind de la sfera vieții cotidiene și, în particular, de la un întreg imaginar social al „adaptării la un nou context”.

Nu în ultimul rând, avansăm o întrebare specifică deopotrivă sociologiei problemelor publice și abordării constructiviste a socialului: în ce măsură, transformările survenite la nivelul discursului mediatic au generat, treptat, noi practici jurnalistice și, implicit, schimbări la nivel de format mediatic (de exemplu, apariția unor noi rubrici jurnalistice).

2. ELEMENTE ANALITICE ȘI DE METODOLOGIE

Potrivit uneia dintre premisele teoretice de bază din sociologia acțiunii publice, „definițiile” care concură la formularea problemelor publice nu sunt doar

„reprezentări mentale” sau „motivații” ale actorilor sociali, ci și practici sociale – de exemplu, practici de justificare și angajament public, configurate în timp și cultivate în interacțiunile sociale [Gusfield, 1981; Boltanski, Thevenot, 1991; Cefai, Trom, 2001; Lemieux, 2003]. Referirile la *sfera vieții cotidiene* nu sunt doar elemente retorice, ci se instituie în „tehnici” de justificare a schimbării sociale în spațiul public. De exemplu, *adaptarea la un nou context* este una dintre reprezentările simbolice, la care actorii sociali se raportează atât în viața cotidiană, cât și pe scena publică. Dar este și o practică de justificare, la care actorii sociali recurg atunci când vor să concilieze două realități aparent contrare („noul” și „vechiul”), prezervând unele aspecte ale unei „lumi” și definind altele noi.

În studiul de față, analizăm modul în care presa scrisă construiește impactul integrării europene, folosind ca practică de justificare **1.** sfera vieții cotidiene și **2.** diversele reprezentări sociale în legătură cu schimbarea socială și „adaptarea la un nou context”².

În plan metodologic, utilizăm analiza tematică a conținutului, precum și elemente de pragmatică a discursului. *Corpus*-ul a fost format din trei cotidiane generaliste, cu acoperire națională, unele deja consacrate în spațiul public („Evenimentul zilei”, „Jurnalul național”) iar altele, la vremea respectivă, fiind în curs de afirmare („Cotidianul”)³.

² Aria empirică a inclus un *corpus* de articole publicate în presa națională în perioada februarie-septembrie 2005 – materiale publicate „înainte” și „după” semnarea Tratatului de Aderare a României la UE în aprilie 2005. Au fost reținute 106 articole. *Corpus*-ul a fost organizat după criteriul materiale publicate „înainte” și „după” semnarea Tratatului de Aderare a României la UE în aprilie 2005.

³ „Evenimentul zilei”, cotidian de informare generală; anul apariției pe piața presei din România: 1992. Inițial, „Evenimentul zilei” a pătruns pe piața presei ca ziar popular, fiind considerat primul cotidian care a consacrat acest gen mediatic în România, după modelul cotidianului german „Bild”. În 1996, „Evenimentul zilei” a devenit un cotidian generalist, cu o tonalitate politică de centru-dreapta. De pe această poziție, cotidianul a optat pentru un format hibrid, situat între jurnalismul popular și jurnalismul public. La conducerea cotidianului s-au perindat, ca redactori-șefi, jurnaliști de marcă din peisajul mediatic românesc (Ion Cristoiu, Cornel Nistorescu, Emil Hurezeanu), ceea ce a făcut ca „Evenimentul zilei” să dobândească o identitate solidă în termeni de notorietate și tiraj. Schimbarea redactorului-șef în 2004, de către trustul finanțator german, a declanșat în spațiul public românesc una dintre primele dezbateri referitoare la relația patronat/consiliu de administrație/politică redacțională.

„Jurnalul național”, cotidian de informare generală; anul apariției pe piața presei din România: 2003. Ca format, „Jurnalul național” cultivă în mod deosebit „dosarele” media, încorporând multe dintre caracteristicile unui „magazin”. Piese de rezistență ale „Jurnalul național” sunt secțiunile de tip „dosar”, consacrate istoriei naționale (cu accent asupra perioadei interbelice și a regimului comunist) și suplimentul tematic (decor, culinare, medicină, imobiliare etc.). În general, „Jurnalul național” practică un soi de jurnalism de investigație cu miză istorică, în tentativa de a recupera o informație considerată relevantă pentru viața cotidiană de dinainte și de după instaurarea comunismului. Ocupând practic nișa săptămânalelor generaliste, pentru moment, destul de slab reprezentată în România, „Jurnalul național” și-a consolidat poziția în topul tirajelor. Cotidianul beneficiază de popularitatea redactorului-șef Marius Tucă, moderator-vedetă la postul privat de televiziune Antena 1. „Jurnalul național”, posturile Antena 1, Antena 3 și „Ziarul financiar” alcătuiesc un pachet mediatic gestionat de familia lui Dan Voiculescu, om politic, liderul Partidului Conservator.

La nivel de *corpus*, am identificat mai multe categorii de articole, în funcție de *strategiile discursive* folosite de presă, pentru a pune în evidență impactul integrării europene asupra actorilor sociali (exemple: *strategia de descifrare a retoricii diplomatice, strategii de revalorizare a unor contexte date, anticiparea unor avantaje sau, după caz, dezavantaje, comparația cu alte țări europene sau în curs de aderare la UE, interpelarea decidenților europeni și locali*)⁴. Aceste categorii de articole au fost codificate pe „genuri” și/sau practici de justificare a schimbării. În acest sens, s-a avut în vedere faptul că fiecare dintre categoriile identificate actualizează o anumită reprezentare socială legată de adaptarea la noile contexte europene (au rezultat următoarele „genuri” de justificare: **1. definirea noilor contexte decizionale, 2. enunțarea unui „bilanț”; 3. asimilarea unor contexte noi și 4. acțiunea publică.**

3. IMPACTUL INTEGRĂRII EUROPENE ȘI SCHIMBAREA SOCIALĂ. TIPOLOGIA DISCURSULUI MEDIATIC

3.1. SCHIMBAREA SOCIALĂ CA DISCURS STATUTAR: DESCIFRAREA NOILOR CONTEXTE DECIZIONALE

În perioada monitorizată, cele mai numeroase articole axate asupra problematicei europene au luat în discuție agenda oficială a relațiilor dintre guvernul român și instituțiile europene.

Din punct de vedere tematic, aceste articole reflectă mediatizarea de „tip expert”, dominantă după 2000, în spațiul public românesc. Pe fondul în care liderii europeni atrăgeau atenția că România nu ar îndeplini toate condițiile pentru aderarea la UE, discursul mediatic acordă tot mai multă atenție „decodării” acestor declarații. Din punct de vedere discursiv, articolele „descifrează” tonalitatea și mizele mesajelor politico-diplomatice, „atrăgând atenția” sau „alertând” asupra diferitelor evaluări și calificative aplicate României de către experții și liderii europeni.

„Cotidianul”, cotidian generalist „de opinie”, cultivând în mod deosebit „sintezele” și „comentariul” cu tonalitate de centru-dreapta; anul apariției pe piața presei: 2004. Inițial, „Cotidianul” a apărut ca o alternativă la jurnalismul non-senzaționalist, de analiză (în imaginarul social, acest tip de jurnalism era cel mai des asociat cu ziarul „Adevărul”). Din perspectiva formatului, „Cotidianul” se distinge prin secțiunea „comentarii”, incluzând, de regulă, trei-patru analize, fiecare de câte o pagină și purtând semnătura unor personalități publice (scriitori, reprezentanți ai societății civile, analiști etc.). „Cotidianul” beneficiază de popularitatea redactorului-șef Robert Turcescu, jurnalist-vedetă la postul privat de televiziune Realitatea. „Cotidianul”, postul de televiziune Realitatea și săptămânalul de satiră politică „Academia Cațavencu” alcătuiesc un pachet mediatic.

⁴ Au fost reținute unele dintre strategiile de discurs, care intervin în construcția unei probleme publice: **1. cunoașterea publică** rezultată din orientarea tematică a articolelor; **2. accesul la spațiul public** (tipologia actorilor sociali care sunt mediatizați) și **3. enunțarea unei generalizări** (prin care mass-media conferă integrării europene o dimensiune publică).

Cea mai mică oscilație de opinie în rândul decidenților europeni este imediat semnalată și interpretată în cadrul unei *strategii de descifrare a retoricii politico-diplomatice*⁵.

*România își face temele în vederea aderării la UE în 2007. Guvernul a trimis la Bruxelles Programul Economic de Preaderare actualizat pe 2004, în care sunt stipulate unele măsuri economice și posibilele efecte ale acestora. După ce și-a făcut temele cu FMI, premierul Tăriceanu le-a trimis și la Bruxelles. Guvernul va accelera ritmul de armonizare a nivelului accizelor, urmând ca o etapă în acest sens să fie aplicată de la 1 octombrie 2005, și nu de la 1 iulie 2006, se arată în Programul Economic de Preaderare (PEP) (**Promisiuni mari pentru aderare**, „Jurnalul național”, 21 februarie).*

*Ferber crede că suntem pe calea cea bună. Europarlamentarul Markus Ferber, cunoscut pentru criticile la adresa României, cu a cărei aderare nu era de acord, cel puțin pentru moment, și-a nuanțat puțin discursul, diminuându-și criticile la adresa țării noastre. Raportul Comisiei Europene privind România trebuie să fie favorabil pentru ca țara să mai poată adera la UE în 2007, afirmă, într-un interviu acordat Deutsche Welle, europarlamentarul Markus Ferber, care recunoaște că în prezent UE nu îndeplinește condițiile de extindere la 27 de membri (**Ne-am făcut temele**, „Jurnalul național”, 8 iunie).*

Tonul oficialului european la finalul ședinței extraordinare de sâmbătă a Cabinetului Tăriceanu a fost favorabil proiectelor guvernului. Scheele a spus că ambele strategii vor fi planuri de implementare foarte realiste și cu resursele financiare și umane suficiente pentru a asigura o implementare corectă (Jonathan Scheele dă OK, „Cotidianul”, 28 martie).

S-a instituit, astfel, un spațiu public al comunicării politico-diplomatice, întreținut prin mediatizarea intensă a declarațiilor liderilor europeni și guvernanților români.

⁵ Europa ne-a vizat actul de aderare („Jurnalul național”, 8 febr.); Ungureanu, sub tirul europarlamentarilor („Jurnalul național”, 3 febr.); O.Rehn: Luați măsurile necesare !; România poate pierde banii de la UE. Avertisment de la Scheele („Jurnalul național”, 14 febr.); România își face temele în vederea aderării la UE în 2007 („Jurnalul național” 21 febr.); Raportul pentru România – Moscoviți ne recomandă calm și determinare („Jurnalul național”, 2 martie); Investiții mai mari în capitalul uman – Comisia Europeană pentru educație a apreciat eforturile României de reorganizare a sistemului învățământului superior („Jurnalul național”, 21 martie); Cale liberă pentru tratatul de aderare („Jurnalul național”, 13 april.); După semnare începe greul: România și Bulgaria au primit un „da” de principiu, dar există o mulțime de critici privind îndeplinirea criteriilor politice și economice („Jurnalul național”, 27 april.); Ne-am făcut temele; Încurajare; Ferber crede că suntem pe calea cea bună („Jurnalul național”, 8 iunie); Monitorizare. Kovács ne îmbărbătează: integrarea României și a Bulgariei nu va fi afectată de problemele interne existente în comunitatea europeană („Jurnalul național”, 27 iunie); Avertisment de la UE („Jurnalul național”, 9 iulie); Europa ne reformează învățământul superior („Cotidianul”, 17 dec.); Magii integrării au descins la București („Cotidianul”, 28 febr.); Parlamentul Europei ne va spune un „da” condiționat („Cotidianul”, 16 martie); Scheele critică legile integrării („Cotidianul”, 24 martie); Scheele dă OK („Cotidianul”, 28 martie); România își face buletin de Europa („Cotidianul”, 12 april.); UE a inventat noi proceduri pentru România și Bulgaria („Cotidianul”, 14 april.); Mulțumim Europa („Cotidianul”, 26 april.); Mihai Razvan Ungureanu a dat examen la Parlamentul European („Evenimentul zilei”, 3 febr.); UE crede în ministrul Macovei („Evenimentul zilei”, 26 febr.); Unda verde de la Bruxelles. Comisia Europeană a avizat favorabil aderarea la UE a României și Bulgariei („Evenimentul zilei”, 23 febr.); Europa dă semne că nu prea ne mai vrea. După întâlnirea cu Poettering, lui Tăriceanu i-a cam pierit zâmbetul („Evenimentul zilei”, 23 martie); Val de amendamente contra României. Europarlamentarul Ferber a trecut de la vorbe la fapte („Evenimentul zilei”, 26 martie); Se vede Europa! Europa votează mâine tratatul de aderare („Evenimentul zilei”, 12 april.).

Strategiile de generalizare folosite de jurnaliști au pus în evidență, în primul rând, distanța statutară dintre „noi” și Uniunea Europeană. Jurnaliștii au conferit o miză întregii conjuncturi diplomatice de dinaintea și de după semnarea Tratatului de aderare. Astfel, odată semnat Tratatul de Aderare, în aprilie 2005, România dobânda în mod formal statutul de țară europeană (de altfel, distincția între *țară europeană membră a UE* și *țară europeană care nu face parte din UE* a revenit frecvent în comentariile jurnalistice care au precedat evenimentul). Se conturează, astfel, tendința, în presa scrisă, de a echivala aderarea la UE cu recunoașterea României ca țară europeană.

Așadar, din perspectiva discursului presei scrise, problema publică a aderării implică, pentru România, două aspecte, aparent contradictorii: pe de-o parte, dobândirea unei legitimități reale prin *noul statut* de „țară europeană” și, pe de altă parte, menținerea *distanței statutare* dintre România (o țară care a semnat Tratatul de aderare la UE, dar care totuși rămâne o țară candidată la UE) și Europa (comunitară).

Integrarea are un singur avantaj real. Acela că ne face bine cu forța. Va trebui să ne vindecăm de multe bube care acum ni se par profitabile. Ieri, am acceptat să urmăm un tratament plin de injecții dureroase și pilule amare. Nu mai e loc de întors. Europa s-a angajat să ne accepte. Formal, și noi ne-am angajat să ne integrăm. O vrem de mult și poate că, în curând, o să și înțelegem de ce. Tratatul de aderare poate fi rezumat ușor. Europa are încredere că, în doi-trei ani, vom fi în stare să oferim cel puțin la fel de mult cât vom primi (Tratatul de aderare, „Cotidianul”, 26 aprilie).

25 aprilie 2005. O zi istorică, egală în importanță cu data de 11 februarie 1945, când, la Yalta, marile puteri au condamnat România la comunism. Pe 25 aprilie 2005, Traian Băsescu, Călin Popescu-Tăriceanu, Mihai Răzvan Ungureanu și Leonard Orban au refăcut, cu sprijinul consistent al cancelariilor europene, destinul democratic al României. De astăzi, aparținem Europei ! (Mulțumim, Europa !, „Cotidianul”, 26 aprilie).

La acest prim nivel al analizei, constatăm următorul paradox: pe măsură ce se conturează un calendar al integrării europene a României, jurnaliștii se referă mai mult la „Europa” decât la „Uniunea Europeană” (iar această tendință este pregnantă, atunci când e vorba de declarațiile liderilor occidentali, în legătură cu aderarea României la UE). Altfel spus, cu cât integrarea europeană capătă în imaginarea socială o dimensiune concretă (pe fondul *relației de monitorizare* a României de către UE), cu atât jurnaliștii semnaleză *distanța statutară* dintre „noi” și „Europa”. Ulterior, această distanță este redefinită în termeni identitari, indicând culturi politice și mentalități diferite.

3.2. SCHIMBAREA SOCIALĂ CA DISCURS IDENTITAR. STRATEGII DE ENUNȚARE A „BILANȚULUI”

Abordarea temelor europene în cadrul unor rubrici speciale, diferite de cele de politică externă, constituie o transformare notabilă la nivel de format mediatic. Noile rubrici cuprind informații și comentarii privind actualitatea europeană, rutina instituțională de la Bruxelles, dar și diverse aspecte de viață cotidiană din țările europene.

Articolele care discută în mod explicit impactul integrării europene asupra actorilor sociali sunt însă cele care abordează starea socio-economică a unora

dintre regiunile țării – regiuni care vor trebui să adopte o serie de reglementări europene. Am inclus aceste articole în categoria denumită *strategii de revalorizare* a unor contexte date. Este cazul cotidianului „Jurnalul național”, care, la puțin timp după semnarea tratatului de aderare a României la UE, inaugurează o rubrică intitulată *Euromania integrării*. Titlul însuși al noului format indică tentativa redacției de a depăși discursul „tehnic” în materie de integrare europeană. Sunt introduse nu doar alte stiluri discursive, ci și noi practici jurnalistice.

Astfel, o echipă de jurnaliști avea să participe la așa-numita „caravană” a „Jurnalului național” pentru a redescoperi „la fața locului” zonele mai puțin vizibile ale României „profunde”. Contractul de comunicare pornea de la premisa potrivit căreia publicul ar trebuie să cunoască „o altfel de Românie” – dincolo de statistici – tocmai pentru a putea evalua în cunoștință de cauză contextul în care se desfășoară aderarea la UE. Timp de câteva luni, cotidianul a publicat un ciclu de reportaje, fiecare dintre ele evidențiind problemele generate de introducerea reglementărilor europene în regiunile și comunitățile din România. Deși aceste reportaje purtau semnături diferite, toate exploatau o strategie de discurs tipică pentru ceea ce înseamnă „gramatica” adaptării la un nou context. Este vorba de strategia *bilanșului* dinaintea *schimbării* sau a evaluării retrospective a unei stări de fapt.

Din perspectiva cunoașterii publice, seria de reportaje propunea cititorului o imagine „autentică” a zonelor care, în perioada comunistă, fuseseră recunoscute – uneori prin propagandă, alteori în mod legitim – drept zone economice „înfloritoare”. Materialele exploatează aceeași schemă narativă: **1.** odată ajuns la fața locului, jurnalistul evocă istoria unui loc aflat în agonie și deconectat de la cercurile modernizării; **2.** în continuare, sunt prezentate câteva portrete ale localnicilor favorabili aderării la UE, deși informațiile lor despre acest subiect sunt la nivel de zvon; **3.** de regulă, locurile descrise fac parte din două categorii: cea a zonelor istorice, de patrimoniu, dintre care unele cu o istorie europeană (valorificată în anii dinaintea instaurării comunismului în România) și care așteaptă acum să fie puse în valoare prin „europenizare”⁶; a doua categorie o reprezintă

⁶ În perioada interbelică, la Călărași se stabilea prețul grâului, iar în anii '70, comuniștii au ridicat aici un combinat siderurgic care se întindea pe 650 de hectare. Acum orașul se zbate în tranziție, așteptând investitori și vremuri mai bune (*De la orașul lui Știrbei, la municipiul Călărași*, „Jurnalul național”, 27 iulie); România este infinită. Este necuprinsă, așa cum mintea nu poate cuprinde totul într-o singură zi (...) *Mănăstirea Corbii de Piatră* este un strop de religie săpată în stâncă. Aici a fost prima mănăstire de maici din România, și tot aici a fost descoperită prima pictură rupestră de la noi (Argeș, *finut de legendă*, „Jurnalul național”, 23 iunie); Venerabile locuri, acestea ale Oraviței. Totul în așezarea de sorginte austriacă ține de pionierat. Cel mai vechi teatru din România, cea mai veche fabrică de bere și întâia asociațiune sportivă. Prima cale ferată din spațiul românesc își întinde șinele pe acest capăt de țară, în aval și amonte de (evident) cea mai veche gară și este funcțională din îndepărtatul an 1854. Oravița a devenit, pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, epicentrul unei regiuni, Banatul Montan, din care Viena exploata lemn, aur și cărbune, toate de o calitate rar întâlnită în întregul imperiu (Aur și lemn pentru Viena, „Jurnalul național”, 13 iulie); Cetatea Severinului a fost râvnită de-a lungul secolelor de toți cei care au ajuns la porțile ei. De două ori, ea a fost distrusă până la temelii. În urma unei prime confruntări de amploare, războiul din anii 101–102 după Hristos, pentru a se asigura că pe viitor vor putea deplasa trupe fără probleme peste fluviu, romanii vor construi podul cel mai cunoscut al Antichității. Tot acum este construită și o cetate pentru apărarea podului, așa născându-se Drobeta (Egalii Romei, „Jurnalul național”, 14 iulie).

zonele aflate în prezent în agonie, paralizate economic, după ce, înainte de 1989, cunoscuseră progresul forțat, de tip comunist⁷.

Spațiul public instituit prin aceste reportaje aduce în prim plan aceleași identități sociale: **1.** oameni simpli, din rândul cărora se disting profesioniști sau artizani autentici, în prezent marginalizați, neavând nici o nișă de acțiune; **2.** grupuri sociale (mineri, țărani, pescari etc.) aparent fără nici o perspectivă profesională. La nivelul discursului mediatic, aceste profiluri dobândesc reprezentativitate, indicând o lume pe cale de dispariție. De altfel, strategiile de generalizare folosite de *jurnaliștii-martori* semnalează că nu avem de-a face cu o realitate conjuncturală, ci este vorba de o *lume*, ea însăși martor și obiect al unui sistem falimentar. Pe de altă parte, această lume include unele tradiții și practici care își au raționalitatea lor și care, cel mai probabil, vor dispărea într-un mod brutal. Jurnaliștii redescoperă o lume uitată, cu unele practici și tradiții „viabile”, despre care se sugerează că ar putea fi recuperate. Sunt folosite strategii tipice, pentru generarea „efectelor de autenticitate” (de pildă, poziționarea jurnalistului ca *martor/observator* al unei lumi care a asimilat prea puțin din modernitatea comercială). De aici, distincția dintre tradițional (arhaic) și modern, informare vs naivitate socială (oamenii locului au mai degrabă o cunoaștere intuitivă despre actualitate), noi tehnologii vs creație artizanală, birocrație (sistem) vs comunitate etc.⁸

⁷ *Veneția de Sus este un sat din Țara Făgărașului, unde obiceiurile se pierd încet, încet. Tinerii au plecat din sat, iar bătrânii nu mai sunt interesați de păstrarea lor. Veneția de Sus este un sat din România care nici măcar nu apare pe hartă. Localitatea geamănă, Veneția de Jos, este trecută pe hărțile rutiere, și asta doar datorită faptului că a fost cândva o comună importantă (Veneția fără gondole din Făgăraș, „Jurnalul național”, 1 iulie); Când a fost înființat, în anii '60, spitalul din Ciudanovița avea cele mai moderne dotări ale vremii, parc cu copaci în față și alee cu trandafiri. Clădirile, odinioară frumoase, sunt ciuntite în fel și chip, iar varul de pe ele e vechi de zeci de ani (...). Aici era stomatologia, acolo chirurgia, aici internările, aici contabilitatea, aici spălătoria, dincolo bucătăria, acolo maternitatea. Acum totul e o ruină (Cobaii minei de aur, „Jurnalul național”, 13 iulie); Bicașul și-a trăit cele mai frumoase clipe în tinerețea sa, imediat după 1960, când a fost declarat oraș. Muncitorii veniți să facă fabrica de ciment și barajul au împrumutat locului din tinerețea și vitalitatea lor. După ce fabrica de ciment s-a închis, oamenii și-au pierdut locurile de muncă și speranțele. Duminică dimineața, la 10:00, pe șoseaua principală, nici un motor nu bruiază cântecele cocoșilor (Bicașul, în zodia cimentului curat, „Jurnalul național”, 1 iulie).*

⁸ *Țăranii din Seuca renunță cu greu la tradițiile pe care le-au moștenit din tată-n fiu, mai ales când este vorba de tăierea mielului înainte de Paști sau a porcului, de Crăciun. O localitate izolată pe colină. Ruptă de cotidianul de jos, din vale (...) Bătrânilor nu le prea pasă de norme, integrare și alte reguli. Țăranii din Seuca mai ară și astăzi cu vacile. Nu au bani să-și cumpere cai, iar vaca din ogradă are avantajul că mai dă și lapte. Chiar dacă asta ar zburli părul Uniunii Europene, ale cărei norme vor interzice imediat după aderare aratul cu vaca. Și ar mai fi multe norme ale Uniunii Europene, privind agricultura, care-i neliniștesc pe țărani, dar nu îi împiedică să-și continue mersul firesc al obiceiurilor și tradițiilor pe care le-au moștenit din tată în fiu. De muls vaca o vor mulge tot cu mâna, că așa s-au obișnuit. Bătrânilor nu le pasă de norme, integrare și alte reguli. Poate tinerii să se mai alinieze cerințelor UE (Și tradițiile se negociază, nu-i așa? Țăranii din Seuca au o dilemă: dacă spaniolilor li s-a permis să-și ucidă taurii în coride, de ce le va interzice UE să taie porcul de Crăciun sau mielul de Paști?, „Jurnalul național”, 27 aprilie).*

În fine, locurile descrise sunt, de asemenea, evocatoare pentru discrepanța dintre realitatea socio-economică a integrării și așteptările oamenilor. De aici, instituirea unei probleme publice: discursul consacrat (prin mass-media, discurs politic și civic etc.), în materie de integrare europeană, coincide prea puțin cu reprezentările actorilor sociali. Din acest punct de vedere, românii ar avea reprezentări nerealiste despre integrarea europeană, judecând după reacțiile întâlnite de jurnaliști „la fața locului”. Fiecare reportaj din ciclul amintit sugerează că românii sunt favorabili integrării europene, dar, în același timp, descumpăniți de faptul că trebuie să renunțe la unele tradiții considerate a fi dincolo de vremurile politice. Propunând așadar, un bilanț pe tema „cine suntem” și care este „situația reală” la momentul aderării, jurnaliștii redefinesc un referențial – *România*, „românii” – articulat până atunci într-o formă abstractă, adică prin sondaje de opinie și discursuri politice. A rezultat un *discurs mediatic identitar* despre schimbare socială și adaptare la noile contexte. Este evidențiată tensiunea dintre tradiția (autentică) și reglementările europene aparent prea „moderne”; dintre starea de agonie economică și așteptările nerealiste ale populației.

3.3. SCHIMBAREA SOCIALĂ CA ASIMILARE A UNOR NOI CONTEXTE

3.3.1 COSTURI ȘI OPORTUNITĂȚI: SCENARIILE ALE DEZVOLTĂRII EUROPENE A ROMÂNIEI

Asimilarea unor contexte noi este o altă strategie de discurs, pe baza căreia mass-media problematizează impactul integrării europene. Este o strategie constitutivă practicilor de justificare a schimbării (cum este practica „adaptării”) ⁹. În secțiunea de față, analizăm strategia jurnaliștilor de a *anticipa* consecințele aderării, îndeosebi cele de natură instrumentală. Un exemplu în acest sens sunt articolele care vizează tema *costurilor și oportunităților*.

Pornind de la estimări și prognoze, jurnaliștii avansează o serie de scenarii și ipoteze, cu privire la costurile integrării în unele domenii economice, precum protecția mediului, IMM, agricultura, etc. Ca tendință, costurile sunt raportate la indicatori economici și, în general, la evoluția economică probabilă a unor *actori instituționali* (întreprinderi, sectorul siderurgic etc.). În schimb, este mai puțin abordată actuala situație economică a unor actori socio-profesionali.

În primii trei ani după aderare, se estimează că un sfert din IMM din România vor dispărea. Vor cădea pradă concurenței de pe piața unică europeană agenții economice care activează în special în industria prelucrătoare și în servicii. Președintele Consiliului Național al Întreprinderilor Private Mici și Mijlocii din România (CNIPMMR), Ovidiu Nicolescu, spune că intrarea în UE prezintă mari oportunități, dar și mari pericole. Dacă ne uităm la experiența Greciei, Spaniei sau a Portugaliei, țări cu un nivel de dezvoltare mai scăzut în UE, observăm că în primii trei ani au dispărut între 15 și 30% dintre IMM (Integrarea va sacrifica un sfert din IMM, „Cotidianul”, 23 aprilie).

⁹ Dintre zierele monitorizate, „Cotidianul” cultivă în mod semnificativ această categorie de articole.

*Intrarea în UE reclamă cheltuieli precum contribuția la bugetul comunitar (circa 1,3% din PIB), cofinanțarea fondurilor de aderare (peste 1% din PIB) etc. – un **factor UE** cu impact bugetar. Dacă adăugăm cheltuieli legate de reforma sistemului de asigurări sociale și nevoia de a suplimenta alocațiile pentru învățământ și sănătate, infrastructura (inclusiv securizarea frontierelor), ajungem la un spor al cheltuielilor bugetare de cel puțin 3%–4% din PIB anual (**Factorul UE și deficitul bugetar**, „Jurnalul național”, 20 aprilie).*

De altfel, aceeași tendință poate fi constatată și atunci când presa identifică unele dintre oportunitățile pe care le-ar putea genera aderarea la UE. Discursul mediatic se referă la schimbări structurale și beneficii la nivelul unor sfere economice (domeniul bancar, piața berii etc.), abordând mai puțin modul în care actorii sociali folosesc reglementările europene „în situație”.

Cu toate acestea, referirile presei la evoluția probabilă a unor actori instituționali, în contextul aderării, indică o transformare a discursului mediatic. În primul rând, ar trebui precizat că articolele despre riscuri și costuri sunt mai numeroase decât în anii precedenți. De exemplu, într-o cercetare anterioară, având ca temă problematizarea integrării europene ca situație de risc, atrăgeam atenția că, în 2003, deci în plină perioadă a negocierilor cu UE, **1.** presa acorda o atenție redusă costurilor aderării, iar **2.** dacă totuși se întâmpla, tema era descrisă ca o „situație fără ieșire”: lucrurile merg prost, constată jurnalistul, descriind o stare de fapt „naturală”. Din acest motiv, jurnaliștii evită să se refere la un risc anume, riscul fiind asociat cu o „stare” perenă și, ca atare, „dată”. Articolele care discutau în mod explicit relația dintre integrarea europeană și riscurile implicate nu luau în considerare evenimente legate de „agenda europeană”, ci mentalități având deja o istorie.

Cu o lună în urmă, am început renovarea unei case bătrânești. Trebuia să mă mut împreună cu socrul meu. Yala era veche și n-am mai putut face o dublură. Deh, România, mi-am zis. Nici o cheie de yală nu poți să faci în oraș. Le-am dat singura cheie muncitorilor. Peste o săptămână m-am dus să văd cum evoluează lucrurile. Am intrat în curte. Ușa era închisă cu yala. Am lăsat geanta mea neagră rezemată de gard, în fața ușii. Muncitorii erau pe acoperiș. Dregeau ceva. Am ocolit casa și m-am urcat pe scară. În timp ce eram pe casă, toți trei oamenii, geanta mea a dispărut. Foame mare. Asta-i România, mi-am zis ... (România, „Evenimentul zilei”, 7 octombrie 2003).

*Proiectul de înființare a muzeului european în comuna Comana a fost prezentat recent de către Vasile Gherasim, primarul sectorului 1 al Capitalei. (...) Am plecat să vedem cum arată locul în care, în mai puțin de un an de zile, vor veni turiștii din toată lumea. După cei 15 kilometri de drum în lucru de pe tronsonul București-Giurgiu, pe care se circulă bară la bară, am urmat **indicațiile** unui semn de circulație ruginit și căzut pe-o parte, care ne anunța că mai avem puțin până la destinație (Cu basculanta spre muzeul european, „Adevărul”, 26 noiembrie 2003).*

Prin contrast, atât înainte cât și după semnarea tratatului de aderare la UE, presa din România alocă spații semnificative costurilor și riscurilor potențiale pe care le implică (pre)aderarea la UE. Unele teme devin stereotipuri, precum sublinierea faptului că „românii” nu dispun de informația și de practicile necesare

pentru a obține beneficii de pe urma aderării¹⁰; sau faptul că aderarea la UE nu va aduce beneficiile scontate imediat, așa cum s-ar crede etc.

Pe de altă parte, sunt mai puțin frecvente articolele despre oportunități socio-economice în contextul integrării europene. Materialele care pot fi incluse în această categorie fie abordează situația unor actori instituționali, fie oferă evaluări în termeni identitari (de pildă, în urma aderării la UE, „românii” ar dobândi aceleași drepturi ca „europenii”).

În general, întreaga informație mediatică despre costuri și oportunități este prezentată sub forma unor *ipoteze*. Materialele sfârșesc prin a trata de fapt „viitorul” României în contextul aderării la UE (cele mai uzuale generalizări scot în evidență faptul că întreaga colectivitate va suporta costurile aderării și, deci, „viitorul” este problema publică reală). Propunând aceste interpretări, jurnaliștii invocă diverse surse autorizate, poziționându-se ca purtători de cuvânt ai experților și membri ai colectivității.

Cu un Tratat de aderare în buzunar, România a pășit ieri pe drumul către porțile Europei. Vom deveni membri cu drepturi depline ai Uniunii Europene la 1 ianuarie 2007 sau 2008, în funcție de fermitatea cu care vom parcurge acest drum. Totuși, cum va arăta România europeană? Unde va fi România peste zece ani? Sunt întrebări pe care fiecare dintre noi trebuie să și le pună și cărora fiecare trebuie să le găsim răspuns (...) Matei Păun, analist economic: Cei educați vor câștiga, cei needucați vor fi vulnerabili (...) Cred că peste zece ani România va fi o țară mai bogată, dar nu neapărat și poporul va fi mai bogat. Problema polarizării sociale se va menține, ca și diferențierea dintre mediul urban și cel rural. Țăranul va fi din ce în ce mai condamnat către extincție și este clar că nu vom putea continua cu 40% populație rurală. E greu de făcut predicții, dar cred că populația rurală s-ar putea reduce, în zece ani, la un nivel de 25–30% din total. În mediul urban salariile vor crește, pentru că integrarea va aduce mai multe investiții. (Cum va arăta România integrată în UE ?; „Evenimentul zilei”, 26 aprilie 2005).

Până atunci, urmează o perioadă de transformări profunde, în care va trebui să respectăm toate angajamentele asumate în fața Comisiei Europene. Va trebui să scădem producția de otel sau de textile. Va trebui să asigurăm securitatea frontierelor naționale, parte a acestora devenind granițe ale Uniunii Europene. Va trebui să respectăm natura, să aplicăm convenții și protocoale europene, să ne schimbăm noi înșine mentalitățile. În caz de ezitări, aderarea efectivă va fi amânată cu un an. Anii care urmează vor aduce schimbări importante în viața de zi cu zi a românilor, ca urmare a obligațiilor care decurg din Tratatul de aderare. De acum înainte, integrarea europeană intră brutal în viața fiecăruia (Se vede Europa!, „Evenimentul zilei”, 12 aprilie 2005).

Tendința presei, de a pune în discuție *ce va fi după* aderarea României la UE, indică, la prima vedere, o diversificare a practicilor de mediatizare, mai ales dacă

¹⁰ Noua alfabetizare națională, „Evenimentul zilei”, 12 aprilie; *De ce să umblăm cu umbrela, când afară plouă cu bani? Vin fondurile speculative în România ...iar românii nu prea știu ce este rău și ce este bine în asta*, „Cotidianul”, 4 martie; *Alarmă la Cotroceni: românii nu știu ce presupune integrarea în UE*, „Cotidianul”, 26 februarie; *Firmele nu știu să ia banii Europei*, „Cotidianul”, 16 martie; *Managerii din România au interes în avantajele negocierii, dar nu știu încă să le folosească. Bunăvoința, diplomația sau cooperarea sunt concepte îndepărtate încă de mentalitatea de la noi. Românii preferă competiția agresivă, în care pozițiile sunt ferm stabilite și atitudinile se schimbă greu, Românii negociază la roșu*, „Cotidianul”, 30 mai.

ținem seama de lunga cantonare a presei în registrul politico-diplomatic. Pe de altă parte, și acest mod de mediatizare este tribut ar analizelor „de tip expert”, suplimentate, eventual, cu o argumentație identitară¹¹. Conceptul *ce va fi după* nu este discutat, din perspectiva situației prezente a unor actori socio-profesionali, a practicilor instituționale sau a culturii publice. De aceea, nici nu se poate afirma că tema „costuri și oportunități” ar fi o prioritate a discursului mediatic. Este mai mult o temă-pretext, necesară pentru a semnală că aderarea la UE va implica o schimbare societală, fapt care ar justifica o reflecție despre „viitor”.

3.3.2. EUROPENIZAREA „CELORLALȚI”: IMPACTUL INTEGRĂRII EUROPENE ÎN ȚĂRILE UE

Explorarea unor precedente în privința adopării reglementărilor europene este un context de mediatizare pe care presa l-a dezvoltat mai ales după semnarea Tratatului de Aderare în 2005. S-a conturat, astfel, o categorie de articole care prezintă aspecte instituționale și de viață cotidiană din țările recent integrate în UE, din țările membre UE și, în special, din Bulgaria – țară care urmează aceleași etape ale pre-aderării ca România¹². Schimbarea nu este neglijabilă, dacă ținem seama că, până atunci, *Europa* – mecanism politic sau spațiu socio-cultural – nu constituise un cadru de interpretare mediatică, pentru diversele evenimente sau implicații legate de aderare. În general, *Occidentul* nu era un criteriu de evaluare a integrării europene, deși, în imaginarul social, *Europa occidentală* este mult mai evocatoare decât *Uniunea Europeană*. În acest context, apariția în „Evenimentul zilei” a unei secțiuni speciale, intitulată *Viața în Europa* și cuprinzând rubrici (*Joburi în Europa*, *Ce mai dezbat europenii?*, *Turism în Europa*) despre tendințe economice sau aspecte consumiste din țările membre ale UE, poate fi considerată o schimbare la nivelul discursului mediatic – un indicator că presa începe să abordeze aderarea la UE din perspectiva vieții cotidiene¹³.

¹¹ *Europa ne ocupă zonele libere*, „Cotidianul”, 28 aprilie; *Economia politica a integrării: România și Bulgaria au semnat tratatul de aderare la UE la 25 aprilie. Întrebarea majoră pentru noi a devenit ce vom fi în Uniune?*, „Jurnalul național”, 27 april.; *Vindem abia în 2013 – Europeanii amatori de terenuri în țara noastră vor avea aceleași drepturi ca și cei români*, „Jurnalul național”, 14 martie; *UE ne bagă în ceața financiară după 2009*, „Cotidianul”, 19 aprilie; *Abia peste 20 de ani vom trăi de două ori mai prost ca europenii*, „Cotidianul”, 12 aprilie; *Europeanii nu finanțează autostrada Bechtel*, „Cotidianul”, 24 martie; *Europa ne raționalizează vitaminele*, „Evenimentul zilei”, 13 iulie.

¹² *Mai multe derogări decât Polonia – aranjamentele României la agricultură arată bine în cifre* (19 ian.); *Interese – prieteni pentru Europa. Aderarea aduce României printre multe avantaje și întărirea relației cu vecinul său din sud: Bulgaria* („Jurnalul național”, 13 april.); *Economia politică a integrării: România și Bulgaria au semnat tratatul de aderare la UE la 25 aprilie. Întrebarea majoră pentru noi a devenit ce vom fi în Uniune?* („Jurnalul național”, 27 april.); *Case ieftine la bulgari* („Jurnalul național”, 22 sept.).

¹³ *Instalatorul polonez*, „Evenimentul zilei”, 19 iulie; *Arestul european respins în Germania*, „Evenimentul zilei”, 19 iulie; *Big Brother bate la ușa UE*, „Evenimentul zilei”, 11 iulie; *Europa nefumătoare*, „Evenimentul zilei”, 11 iulie; *UE ia la bani mărunți fotbalul englez*, „Evenimentul zilei”, 18 august; *Pescar în Finlanda*, „Evenimentul zilei”, 23 august; *Profesor în Slovacia*, „Evenimentul zilei”, 5 iulie; *Reforma justiției în varianta italiană*, „Evenimentul zilei”, 22 iulie.

Pe de altă parte, *comparația* între România și Bulgaria a devenit o strategie constantă a discursului mediatic despre integrare. După semnarea tratatului de la Copenhaga din 2003, mass-media din România (în special, presa scrisă) folosește raportarea la Bulgaria drept un criteriu de evaluare a politicii europene duse de guvernul de la București precum și de structurile de la Bruxelles. Presa începe să monitorizeze fiecare succes sau nereușită europeană a clasei politice și a mediului economic de la Sofia, în funcție de care stabilește apoi „cota” europeană a României la momentul respectiv și, implicit, felul în care este percepută România la Bruxelles. Ceea ce se întâmplă „în curtea vecinului” este și în prezent un argument pentru *interpelarea* clasei politice de la București și pentru autoevaluarea colectivă înainte de aderarea la UE (*iată cum stăm ...*).

Consiliul Europei privește cu ochi buni faptul că numărul copiilor instituționalizați în România a scăzut însă critică modul în care statul se ocupă de ei după ce împlinesc 18 ani. (...) În ceea ce privește situația copiilor instituționalizați din Bulgaria, același raportor constată că vecinii noștri au prea multe instituții de stat care se ocupă de această problemă. Numărul copiilor din instituții este apreciat drept enorm, raportat la populația țării: peste 20 000 trăiesc în centre de plasament în Bulgaria (România ia fața Bulgariei la copii abandonati „Cotidianul”, 27 aprilie).

În doar câteva săptămâni, speranțele bulgarilor de a se integra în Uniunea Europeană la 1 ianuarie 2007 par a se fi spulberat aproape în întregime, după o perioadă în care bâlbâielile politicienilor au adus țara în situația de a încetini până la oprirea totală reformele structurale (Sofia a pierdut trenul spre Europa, „Jurnalul național”, 3 august).

Articolele care vizează comparația cu Bulgaria sunt, așadar, puternic evaluative, oferind jurnaliștilor prilejul de a critica acțiunea clasei politice autohtone. În schimb, materialele, care evocă problemele generate de aderare în țările comunitare și/sau în cele recent devenite membre ale UE, oferă publicului o cunoaștere de expertiză bazată pe statistici, estimări și evaluări¹⁴. Comentariile

¹⁴ *Euro, prea greu pentru cei 10 mici* („Jurnalul național”, 27 april.); *Cei 10 noi membri se tem de euro* („Jurnalul național”, 21 martie); *Scumpiri mari la Budapesta* („Jurnalul național”, 9 martie); *Noilor membri ai UE le merge bine – bilanț – extinderea a fost de bun augur pentru statele care au aderat în 2004* („Jurnalul național”, 16 martie); *Polonia atrage 1,45 miliarde euro* („Jurnalul național”, 4 mai); *Campioanele prețurilor – capitalele celor 10 noi membre ale UE au devenit foarte costisitoare pentru turiștii străini* („Jurnalul național”, 27 iul.); *Integrare europeană în stil ceh* („Cotidianul”, 23 febr.); *Ungurii, integrații de lângă noi* („Cotidianul”, 8 martie); *Scumpiri mari la Budapesta* („Jurnalul național”, 9 martie); *Definiție comună pentru carnea de vișel – europenii sunt chemați din nou la dezbateri* („Jurnalul național”, 7 martie); *Pentru bani, familiile irlandezilor și-au distrus mediul* („Jurnalul național”, 21 april.); *Da timid pentru spațiul Schengen* („Jurnalul național”, 8 iunie); *Moneda euro i-a dezarmat pe italieni* („Jurnalul Național”, 2 febr.); *Salariile divizează UE* („Jurnalul național”, 8 martie); *Casele s-ar putea scumpi iar în Uniune – cetățenii UE n-ar vrea să scoată euro în plus din buzunar* („Jurnalul național”, 9 martie); *Și europenii au probleme cu subvențiile* („Cotidianul”, 20 april.); *Europa unită rămâne divizată – Vechii europeni, sceptici față de extindere, nu-i așteaptă cu brațele deschise pe noii membri* („Evenimentul zilei”, 28 april.); *Sunt bogat în UE, trebuie să plătesc – europenii bogați au motive de nemulțumire din ce în ce mai mari* („Jurnalul național”, 8 iul.); *Marile Manevre: un mare pericol pentru noi: europenii se vor opune tot mai mult bonapartismului deciziilor politice ale Consiliului și Comisiei* („Jurnalul național”, 20 martie); *TEN-T: dinamita ecologică a Europei* („Cotidianul”, 12 aprilie); *Polonia nu vrea în clubul greilor Europei* („Evenimentul zilei”, 9 iulie).

jurnaliștilor sunt destul de rare, ei limitându-se să preia punctul de vedere al experților.

*La 10 ani de la aderarea țării lor la Uniunea Europeană, austriecii nu se arată prea încântați de beneficiile integrării, care le-a lăsat un gust mai degrabă amar (...) Peste 65% dintre austrieci ar prefera ca țara lor să nu se fi alăturat, în 1995, Uniunii Europene. Criza locurilor de muncă, drogurile, nivelul mult mai ridicat al poluării sau **cotizația** deloc mică pe care Austria o are de plătit anual la Bruxelles sunt tot atâtea motive de nemulțumire pentru austrieci, aflați la ceasul bilanțului primilor 10 ani petrecuți în Uniunea Europeană (UE). Asta relevă cel mai recent sondaj Gallup, realizat la scurt timp după împlinirea **decadei** (Nota de plată a aderării – Austria, bilanțul primilor zece ani în Uniune, „Jurnalul Național”, 2 martie).*

50% din maghiari afirmă că sunt satisfăcuți de viața lor de după aderarea la UE, relevă eurobarometrul 2004. Ungurii au cea mai mare încredere în ONU și în Uniunea Europeană, deși consideră că nu dețin suficiente informații despre aceasta. Ei susțin participarea Ungariei în UE în proporție de 49%. Doar o treime din ei consideră guvernul și parlamentul instituții credibile. Jumătate dintre maghiari cred că aderarea Ungariei nu i-a adus țării echilibru economic. 40% din ei afirmă că includerea în UE nu a îmbunătățit nici situația politică. Principalele probleme care îi îngrijorează sunt șomajul, economia, inflația și serviciile de sănătate (Ungurii, integrații de lângă noi, „Cotidianul”, 8 martie).

Există o generalizare constitutivă acestor articole: aderarea la UE ar genera probleme, nu doar pentru țările candidate, ci și pentru țările membre sau cele recent integrate în UE. Este vorba însă de o generalizare formulată de jurnalist de pe poziția „martorului” (jurnalistul împreună cu comunitatea) și care nu prezintă o legătură directă cu situația locală din România. Acest *li se întâmplă și altora* are mai mult valoarea unei informări, care, la un moment dat, poate deveni relevantă pentru contextul intern (un mod de a spune *probabil că o să ni se întâmple și nouă*).

3.4. SCHIMBAREA SOCIALĂ CA INIȚIATIVĂ PUBLICĂ. STRATEGII DE INTERPELARE A DECIDENTILOR

Încheiem cu o categorie de articole relevante pentru modul în care presa invocă teme și argumente din repertoriul european, luând, astfel, o poziție față de aplicarea reglementărilor europene chiar de către instituțiile și actorii europeni în cauză. Sunt articole în care presa *interpelează* acțiunile liderilor europeni, criticând unele declarații sau decizii ale acestora. Jurnaliștii se poziționează ca inițiatori ai unei acțiuni publice, semnalând, astfel, că ei nu se rezumă doar la relatări despre integrarea europeană. Repertoriul european (teme, reglementări, argumente etc.) este utilizat *în situație*, dobândind astfel noi dimensiuni. Prin folosirea interpelărilor, adaptarea (la reglementările europene) este înțeleasă ca *acțiune publică* și repositionare față de noile contexte care urmează a fi asimilate. Aderarea la UE este abordată ca o *interacțiune* între structurile locale și cele europene, iar nu doar ca un transfer de legislație și instituții.

Ar trebui însă precizat că această categorie de articole nu înregistrează o frecvență notabilă. Am reținut-o însă, ca pe un indiciu al strategiei de reinterpretare și utilizare a temelor europene, dincolo de presiunea calendarului integrării. Dintre temele care au generat din partea jurnaliștilor interpelări, pot fi menționate **1.** situația românilor care călătoresc în străinătate, **2.** poziția instituțiilor europene în cazul diferendului dintre România și Ucraina, legat de construcția canalului Bîstroe sau **3.** o serie de declarații ale liderilor occidentali care – potrivit jurnaliștilor – nu ar reflecta o înțelegere pertinentă a situației politice din România. Nu lipsesc, de asemenea, unele interpelări adresate clasei politice locale.

*În plus, sigur că nu ne place, că ne doare, că nu sună bine, dar chiar nu e România o țară cangrenată de corupție? S-a schimbat ea peste noapte, așa cum s-ar putea înțelege din reacția nervoasă de luni a lui Traian Basescu? A dispărut brusc obiceiul național de dat și primit șpaga? S-a făcut cu succes dezînsecție anti-peșcheș la ministere, prefecturi, primării, spitale? Nu. Nimic nu s-a schimbat din toate acestea. Doar numele puterii. În rest, cam totul e la fel în România. Dacă vrea cu adevărat să scoată expresia **corupție de tip românesc** din limbajul universal, Băsescu trebuie să renunțe la răstit și negări ieftine. El are la îndemână două instrumente mult mai eficace și mai credibile pentru Europa: legea și voința politică (Nu răstitul la Europa stârpește corupția, „Evenimentul zilei”, 2 martie).*

Modelul discursiv, care se regăsește în majoritatea articolelor de acest tip, include preponderent interpelarea, respectiv, evaluarea critică a unui caz particular (de exemplu, modul defectuos în care autoritățile de graniță spaniole au tratat circulația românilor în Spania). Pe această bază, este construită problema publică, respectiv, statutul românilor, așa cum reiese el din relația acestora cu autoritățile europene – o relație de inferioritate și injustiție, căreia „românii” i-ar cădea victime.

Dintr-un autocar cu 34 de români, doar 5 au fost lăsați să treacă granița dintre Franța și Spania. Românilor nu li s-au explicat motivele respingerii lor. Reporterii „Jurnalului național” au fost martorii acestei noi umilințe (...) Nimeni nu știe care sunt criteriile după care au făcut selecția polițiștii spanioli. Totul a părut o bătaie de joc menită să-i descurajeze, cel puțin temporar, pe românii care vor să ajungă în Spania. Fără să vrem, am ajuns în orașul francez de graniță Perpignan, de unde am trimis această corespondență. Parte dintre cei respinși au ales, ca în vremea comunismului, să treacă frontiera spaniolă cu călăuze, pe drumuri lăturalnice (Frontiera cu Spania – umilirea continuă, „Jurnalul național”, 21 martie).

*În februarie 2005, la București, dl Barnier, acum șef al diplomației franceze, s-a arătat nemulțumit de **reflexele europene** ale României (...) Când vine vorba despre Europa, prefer să vorbesc despre identitate. Dacă dl Michel Barnier crede că identitatea europeană este o identitate reflex antiamericană, atunci greșește profund. Experiența istorică a estului Europei, cea care face ca toate țările de aici să aibă ferme opțiuni transatlantice, este o experiență a Europei întregi. Altfel, e bine de știut că această experiență a produs țărilor ca România anumite reflexe, care nu pot fi, sub nici o formă, antiamericane. Și nici măcar neamericane. Dar sunt totuși 100% europene (Reflexele domnului Barnier, „Cotidianul”, 21 aprilie).*

Aceste discursuri de interpelare reafirmă, așadar, *distanța statutară* dintre România și Europa, dintre cetățenii români și autoritățile europene. În acest caz însă, nu mai este vorba de un discurs identitar, pe care jurnaliștii îl cultivă de pe poziția

unor martori sau observatori. Interpelările generează un discurs identitar, enunțat ca o formă de protest – un mod de a practica *jurnalismul civic*¹⁵. În cazurile pe care le-am discutat anterior, jurnaliștii explicau distanța statutară dintre români și europeni, ca rezultat al unor stări de lucruri „date”. Jurnaliștii constatau aceste stări cu scepticismul unora care se pronunță „din interiorul” comunității. În schimb, în registrul interpelării, jurnaliștii construiesc *distanța statutară ca o problemă politică*, ale cărei cauze țin de mentalitățile și stilurile autohtone de a practica politica.

4. INTERPRETĂRI ȘI CONCLUZII

Premisa studiului o constituie distincția, care se face în mod curent în literatură, între impactul politicilor integrării europene asupra sistemelor naționale și utilizarea acestor politici de către actorii sociali. Recunoaștem în această distincție două modele de analiză a relației dintre *structura* și *acțiunea* socială. Primul, normativ-sistemic, abordează transformarea structurală a sistemelor instituționale, ca urmare a adoptării reglementărilor europene. Din această perspectivă, instituțiile sunt „europenizate”, în măsura în care adoptarea reglementărilor și mecanismelor europene generează noi *structuri și practici, distincte* de vechile sisteme. Al doilea model, în esență constructivist, ia în considerare impactul integrării europene asupra actorilor sociali (fie ei cetățeni, grupuri sociale sau reprezentanți ai unor instituții), fără să eludeze acțiunea „structurilor”. Din această perspectivă, actorii sociali sunt „europenizați”, în măsura în care ei ajung să *utilizeze* reglementările europene, reinventând unele practici și creând noi situații și oportunități. În timp ce primul model se interesează de *impactul funcțional* al reglementărilor europene, cel de-al doilea ia în considerare *procesul cognitiv și simbolic*, prin care actorii sociali interpretează noile cadre de acțiune – *logicile sociale* care generează *acceptabilitatea* noilor contexte, știut fiind că ritmul instituțional al schimbării nu coincide neapărat cu *habitus-ul* social al schimbării.

Potrivit unei alte premise avute în vedere, în cazul țărilor candidate la UE, se poate institui o corelație între agenda oficială a instituțiilor europene (în primul rând, conturarea unui calendar al aderării României la UE) și disponibilitatea actorilor sociali și/sau colectivi de a se redefini prin varii forme de utilizare a structurilor

¹⁵ *Bogații Europei sacrifică Dunărea – miliarde de euro pentru un dezastru ecologic* („Jurnalul național”, 4 martie); *Frontiera cu Spania – umilirea continuă* („Jurnalul național”, 21 martie); *România – prostituata care se oferă Americii pe gratis* („Jurnalul național”, 14 martie); *Europenii confundă romii cu românii* („Jurnalul național”, 5 mai); *UE nu vede pădurea din cauza copacilor* („Cotidianul”, 28 febr.); *Băsescu le bate obrazul europenilor* (Cotidianul, 1 martie); *Reflexele dlui Barnier* („Cotidianul”, 21 april.); *Hăituiți prin Europa* („Evenimentul zilei”, 14 martie); *Ping-pong european cu turiști români* („Cotidianul”, 14 martie); *Sindicaliștii români cu protestul la Bruxelles* („Evenimentul zilei”, 19 martie); *PSD reclamă guvernul la UE* („Jurnalul Național”, 5 mai); *Integrare împotriva naturii – programul economic de preaderare – ce titulatură nostimă și perfect birocratică, numai bună pentru o abureală trasă europenilor, în a căror uniune vrem și noi*; („Cotidianul”, 22 febr.); *Nu răstitul la Europa stârpește corupția* („Evenimentul zilei”, 2 martie); *România agresivă, un produs de export pentru SUA* („Jurnalul național”, 2 martie).

europene. De exemplu, în cazul mass-mediei – pe care îl discutăm aici –, analiza a relevat că marile ceremonii politico-mediatică, care statuau un grafic și un calendar al aderării la UE, au generat noi practici de mediatizare a problematicei europene.

Din acest punct de vedere, studiul analizează discursul presei în funcție de modul în care acesta construiește imaginarul cotidian cu privire la integrarea europeană și la consecințele acesteia. Una din întrebările de cercetare specifice, la care analiza încearcă să răspundă, este următoarea: în ce măsură presa abordează impactul integrării europene, pornind de la diversele reprezentări sociale legate de schimbare și „adaptarea la noile contexte europene”?

Formulând acest obiectiv, am pornit de la rezultatele unor cercetări anterioare, care demonstau existența unui deficit de problematizare a integrării europene în spațiul public românesc – consecința unui discurs mediatic extrem de tehnic, inspirat de retorica negocierilor de aderare¹⁶. Rezultatele cercetării de față indică o diversificare a modalităților de mediatizare, mai ales după ce, în urma negocierilor de aderare, a fost avansată o dată probabilă – anul 2007 – a finalizării procesului.

Un element pregnant al acestei transformări a discursului mediatic se referă la faptul că jurnaliștii încep să recurgă la un anumit regim de justificare publică: este vorba de sfera vieții cotidiene și, în mod specific, de o serie de reprezentări sociale, legate de schimbarea socială și adaptarea la noi contexte. Astfel, aderarea României la UE este construită mediatic atât ca *fenomen decizional* implicând raționamente „tehnice” (negociere diplomatică, indicatori și prognoze de dezvoltare economică), cât și ca *autoevaluare colectivă* a „ceea ce suntem de fapt”; atât ca *anticipare* a unor contexte (costuri și oportunități ale aderării), prin *comparația* cu alte țări, cât și ca *interpelare* a decidenților.

Judecând după aceste evoluții, discursul mediatic pare să fi dobândit o miză deliberativă. Totuși, transformările nu ar trebui supralicitate. Atenția presei este în continuare orientată asupra *contextului decizional* al integrării (este menținută, ca prioritate, „descifrarea” mesajelor implicite ale liderilor europeni și locali, responsabili cu negocierile de aderare). Urmează, în ordinea frecvenței articolelor, problematizarea integrării ca *anticipare a costurilor* și *evaluare a bilanșului național* (socio-economic). În schimb, interpretarea aderării la UE în termenii unei *reinventări a contextelor date* (oportunități, inițiative publice) este un registru mai puțin cultivat de presă.

Pe de altă parte, tipologia discursivă, pe care am identificat-o, nu se regăsește integral în discursul tuturor cotidienele (excepție fac doar articolele care vizează contextul decizional al integrării). De exemplu, „Jurnalul național” a consacrat un

¹⁶ Camelia Beciu, *L'émergence d'une problématique européenne dans l'espace public roumain*, în *Europe in its Making*, Iași, Institutul European, 2005; Camelia Beciu, *Construcția mediatică a integrării europene ca situație de risc*, în Florin Filip, Bogdan Simionescu, *Fenomene și procese cu risc major la scară națională*, București, Editura Academiei Române, p. 279–305, 2004; Camelia Beciu, *L'Europe comme enjeu discursif dans l'espace public roumain*, în *Europe, la quête d'un espace médiatique?*, „MediaMorphoses”, 2004, no. 12, vol. 3, Paris, p. 61–71; Camelia Beciu, *Spațiul public european – emergența unei problematice*, în „Revista Română de Sociologie”, 2004, anul VII, nr. 3–4.

discurs identitar, prezentând „România profundă” înainte de aderarea la UE; „Evenimentul zilei” discută ce s-a întâmplat în alte țări în materie de aderare, în timp ce „Cotidianul” atrage atenția asupra costurilor etc.

Indiferent însă de profilul cotidianului, cercetarea a relevat că toate cotidienele au formulat *aceeași problemă publică*, și anume: distanța statutară și identitară dintre „noi” (România) și „Europa”. Fenomenul este notabil, cu atât mai mult, dacă ținem seama că analiza s-a desfășurat într-o perioadă în care aderarea României la UE a devenit un eveniment concret, adică, legitimat prin acorduri politice și asociat cu un calendar de acțiuni (or, pînă în aprilie 2004, aderarea la UE era un eveniment mai degrabă abstract, judecând după incertitudinea degajată din declarațiile oficialilor europeni).

Cu alte cuvinte, pe măsură ce se diminuează *distanța temporală*, în raport cu momentul aderării, se accentuează *distanța simbolică* (*statut și identitate colectivă*) dintre România și țările comunitare. Ca exemplu, odată accelerate negocierile de aderare, jurnaliștii tind să se refere la „Europa” (ca partener de negociere), mai mult decât la Uniunea Europeană. Nu e vorba de o chestiune stilistică. Semnarea Tratatului de Aderare a fost un eveniment mediatic fondator, întrucât România se apropia sensibil de finalizarea procesului de aderare. Desigur, presa a relevat, la vremea respectivă, importanța națională a evenimentului și a preluat climatul de euforie generală. Întregul discurs de celebrare națională a pus însă în evidență **1. distanța statutară** „dintre noi” și „Europa”, întemeiată, pe de-o parte, **2. pe relația didactică** sau de *monitorizare* a României de către UE și, pe de altă parte, **3. pe distanța identitară** dintre cele două culturi.

Este relevant, în acest sens, că și alte evenimente, comparabile ca rezonanță cu semnarea Tratatului (precum invitația de aderare a României la NATO în 2002 sau poziția internațională a României în contextul crizei din Irak), au generat problematizarea integrării europene în termeni identitari. În 2002 însă, discursul identitar cultivat de media ridică mai mult chestiunea mentalităților locale și a istoriei sociale recente, ambele înțelese dincolo de logica „monitorizării” candidaturii României la UE. În schimb, apropierea momentului aderării a consacrat un discurs identitar evidențiind diferența de statut dintre România și Europa (un mod de a spune că legitimarea României ca membru iminent al UE nu înseamnă neapărat și anularea diferențelor de statut). Fenomenul pare cu atât mai simptomatic cu cât, în perioada care a urmat alegerilor din 2004, clasa mediatică a dezvoltat exact tema noului statut al României, celebrând intrarea în „clubul democrațiilor avansate”.

În multe privințe, mediatizarea integrării europene și a consecințelor sale poate fi citită ca o transformare a discursului identitar practicat de media. De aceea impactul integrării europene este construit mediatic ca o problemă de adaptare a marilor „sisteme” (economice) și a „națiunii”. Rolul actorilor sociali în acest proces (diversele profiluri socio-profesionale și culturale) nu constituie încă o temă centrală a discursului mediatic.

BIBLIOGRAFIE

1. ABÉLÈS, MARC, *Virtual Europe*, în Bellier, Irene; Wilson, Thomas M. (ed.), *An Anthropology of the European Union – Building, Imagining and Experiencing New Europe*, Berg, Oxford, 2000;
2. BELLIER, IRENE; WILSON, THOMAS M. (ed.), *An Anthropology of the European Union – Building, Imagining and Experiencing New Europe*, Berg, Oxford, 2000;
3. BOLTANSKI LUC et THEVENOT LAURENT, *De la justification – les économies de la grandeur*, Paris, collection NRF Essais, éditions Gallimard, 1991;
4. CEFAL, D.; TROM, D. (sous la dir. de): *Les formes de l'action collective. Mobilisations dans des arènes publiques*, Edition de l'EHESS, Paris, 2001;
5. CHRISTIANSEN, THOMAS (ed.), JORGENSEN KNUD ERIK, WIENER ANTJE, *The Social Construction of Europe*, Sage, 2001;
6. COLE, A., *National and Partisan Contexts of Europeanization*, „Journal of Common Market Studies”, 2001, 39(1);
7. DACHEUX, E. (sous la dir. de), *L'Europe qui se construit. Réflexions sur l'espace public européen*, L'Université de Saint-Etienne, 2003.
8. DINEEN, D. A., *Europeanization of Irish Universities*, *Higher Education*, 1992, 24(3);
9. FEATHERSTONE, CLAUDIO, RADAELLI M., *The Politics of Europeanization*, Oxford University Press, 2003;
10. GUSFIELD, J., *The Culture of Public Problems*, Chicago, The University of Chicago Press, 1981;
11. HAAS, ERNST B. (ed.), *Does Constructivism Subsume Neofunctionalism?*, în CHRISTIANSEN, THOMAS, JORGENSEN KNUD ERIK, WIENER ANTJE, *The Social Construction of Europe*, Sage, 2001;
12. HEDETOFT, ULF (ed.), *Political Symbols, Symbolic Politics – European Identities in Transformation*, Ashgate, 1998;
13. HOWARTH, DAVID; TORFING, JACOB, (ed.), *Discourse Theory in European Politics*, Palgrave, 2004;
14. KNILL and LEHMKUHL, *How Europe Matters. Different Mechanisms of Europeanization*; în *European Integration online Papers (EIoP)* 1999, vol. 3 N° 7;
15. LEMIEUX, CYRIL, *Mauvaise presse – une sociologie compréhensive du travail journalistique et de ses critiques*, Éditions Métailié, 2000;
16. MAIR, P., *The Limited Impact of Europe on National Party Systems*, „West European Politics”, 2000, 23(4);
17. MARCH, J. and OLSEN, J. P. *The New Institutionalism: Organizational Factors in Political Life*, „American Political Science Review”, 1984, 78(3);
18. MARCHETTI, DOMINIQUE (ed.), *En quête d'Europe – médias européens et médiatisation de l'Europe*, Presses Universitaires de Rennes, 2003;
19. MERCIER, ARMAND (ed.), *Vers un espace public européen? Recherches sur l'Europe en construction*, L'Harmattan, Paris, 2003;
20. MOUCHON, JEAN, *La France et la construction médiatique de l'Europe: entre déficit démocratique et déficit informationnel*, în Carlo Marletti et Jean Mouchon (sous dir.), *La costruzione mediatica dell' Europa*, Milan, Angeli, 2005.
21. NEVEU, ERIK, *Espaces publics mosaïques. Acteurs, arènes et rhétoriques des débats publics contemporains* (en coll. avec B. François), Rennes, PUR, 1999;
22. RADAELLI, C., *How Does Europeanization Produce Domestic Policy Change? Corporate Tax Policy in Italy and the United Kingdom*, „Comparative Political Studies”, 1997, 30(5);
23. RISSE, T., CAPORASO, J., and GREEN COWLES, M., *Introduction*, în GREEN COWLES M., CAPORASO J. and RISSE T. (eds), *Transforming Europe: Europeanization and Domestic Change*, Ithaca, NY, Cornell U.P., 2001;
24. ROBINS, KEVIN, *Les dangers du concept communauté imaginée pour l'espace européen*, în DACHEUX, ERIC (ed.), *L'Europe qui se construit. Réflexions sur l'espace public européen*, L'Université de Saint-Etienne, 2003;
25. SALGADO et WOLL, *Européanisation des politiques publiques et intégration européenne*, „Contribution à la journée d'études de l'Institut d'Etudes Politiques de Paris”, 2004, Vendredi 13 février Papier, n°2.

„NAȚIONAL” VERSUS „EUROPEAN” ÎN DISCURSUL MEDIATIC ȘI ÎN MENTALUL COLECTIV

SIMONA ȘTEFĂNESCU, ANCA VELICU

NATIONAL VS. EUROPEAN IN THE MEDIA DISCOURSE AND IN THE COLLECTIVE MIND

One of the theoretical models through which have tried to understand and explain the construction of “Europe” was the one that identified in this process two realities having the same reference: the political reality (the “bureaucracy” in Brussels and the policy of each member state or of each state undergoing pre-accession processes) and the collective mind. As Dominique Wolton, the main theoretician of the model, has put it, the two realities in the construction process tend to separate, because of the latter’s inertia to change. Mass media have an important role in shortening this distance, as it puts the two realities in contact, especially through the deliberative formats which not only that they “reflect” reality but they participate in the construction of the mental reality. Our study presents the results of research in the Romanian space, on the one hand of the social representations on the national and European (“Europe”) and on the other hand of the way in which a certain type of political reality (the electoral campaign) has generated or not a “mobilization” of the press around the same subject.

The general aim was thus the study of the *measure in which identity – European and national – is a main theme (the way in which it is used, built, perceived and assumed)* in the current Romanian society.

1. INTRODUCERE

Obiectivul general al cercetării, ale cărei rezultate vor fi prezentate în acest articol, a fost studierea *măsurii în care identitatea – europeană și națională – este o temă prioritară (cum este ea utilizată, construită, receptată și/sau asumată)* în societatea românească actuală. Pentru aceasta, analiza noastră s-a focalizat pe două direcții de cercetare: pe de o parte, analiza discursului mediatic al presei scrise centrale, în context electoral și non/electoral, iar pe de altă parte, analiza discursului cotidian, prin care am urmărit prezența temei identitare la nivel social (care sunt reprezentările sociale despre tema în discuție).

2. CADRUL CONCEPTUAL

Deși atât de uzitată în varii contexte, **identitatea națională** întâmpină totuși numeroase dificultăți de conceptualizare. P. Schlesinger recunoștea, de exemplu,

„**Revista Română de Sociologie**”, serie nouă, anul XVII, nr. 3–4, p. 337–359, București, 2006

că, în demersul său teoretic, referitor la identitatea națională, nu a putut să găsească o conceptualizare explicită a acesteia, „desemnată fără ambiguitate”. Deși problema identității naționale este una foarte frecventă în teoriile sociologice, în teoriile comunicării și în teoriile despre cultură, totuși, *cea mai mare parte dintre ele nu au reușit să conceptualizeze identitatea națională ca distinctă de cea a colectivităților emergente în sânul statelor-națiune stabilite* [1990, p. 233–34].

Există însă, constată Schlesinger, câteva caracteristici necesare a fi luate în considerație atunci când se vorbește despre identitatea națională, chiar dacă ele nu reușesc să o acopere în totalitate: **a.** formal, a vorbi despre identitatea națională revine la a vorbi despre **incluziune** și **excluziune**; **b.** a vorbi despre identitatea națională înseamnă să te plasezi într-o **perspectivă activistă**; nu avem mai întâi un cadru identitar, în interiorul căruia colectivitatea se mișcă și acționează, ci, **prin** acțiunea colectivă, acest cadru se construiește (construcția este simultană acțiunii); **c. factorul spațiu**: nu rezolvă problema construcției identității naționale, ci oferă doar o limită pentru o eventuală construcție; **d. reducerea identității naționale strict la identitate culturală este o eroare**, deoarece trebuie făcută distincția între faza istorică în care s-a instaurat cultura națională, fază în care se putea vorbi despre împărtășirea de către comunitate a unor simboluri, norme, reprezentări etc., în scopul conservării lor, și faza actuală, cea a menținerii unei anumite culturi, fază care cuprinde tensiunea contestatară, deoarece, ulterior construcției unei națiuni, cultura nu mai este omogenă, ea este vie, se mișcă în mod continuu, nu mai există o cultură națională la singular, ci culturi diverse, care fie merg împreună, fie se contestă; **e.** în final, ultimul element care vine să explice, într-un fel, caracteristicile de mai sus, este **factorul timp**; nu trebuie uitat, arată Schlesinger, că procesul de construcție a identității naționale este unul diacronic, având loc în permanență o **reconstrucție selectivă a tradițiilor și memoriei sociale**.

O abordare pertinentă a identității naționale, în special prin punerea ei în legătură și explicitarea relațiilor sale cu alte două concepte la fel de importante, **naționalismul** și **democrația**, îi aparține lui J. Keane, care definea identitatea națională, în termeni de ideal-tip [1995, p. 186], drept *acea formă particulară de identitate colectivă în care, în ciuda lipsei de contacte fizice rutiniere, oamenii se consideră pe ei înșiși strâns conectați unii cu alții*, deoarece vorbesc o limbă sau un dialect al unei limbi comune, deoarece locuiesc sau sunt intim familiari cu un teritoriu definit și percep ecosistemul acestuia cu o anumită afecțiune și deoarece împărtășesc o varietate de obiceiuri, inclusiv o serie de amintiri și reprezentări ale trecutului istoric, care este resimțit, mai departe, în timpul prezent, ca o mândrie față de realizările națiunii și, acolo unde este cazul, ca o obligație de a fi rușinat de eșecurile acesteia. Se poate observa că ceea ce aduce în plus definiția dată de J. Keane la caracteristicile deja delimitate de P. Schlesinger este, pe de o parte, elementul limbii comune, iar pe de altă parte, un univers emoțional comun, împărtășit de membrii colectivității, univers legat de anumite realități fizice, „ecosistemul”, dar și de valori comune.

În ceea ce privește conceptul de **identitate europeană**, nici asupra acestuia nu există un consens în definirea lui, nici măcar în modurile cum ar trebui să aibă

loc aceasta. Astfel, Dominique Wolton arăta că există cel puțin o dificultate evidentă, pe care proiectul politic al Europei democratice o scoate în prim plan. Este vorba despre acest *faimos cetățean european*, despre care toată lumea vorbește (...). *El seamănă mult cu un actor economic, căruia i s-a adăugat conștiință politică. Și totuși, un cetățean nu este un consumator cu un buletin de vot în plus* [Wolton, 1993, p. 12]. Rezultă, așadar, că, pentru ca acest cetățean „să prindă carne” pe scheletul politico-economic inițial, este nevoie să aibă ceva care să-l poată determina, anume **identitatea europeană**. Și aceasta, în ciuda a ceea ce credea Dominique Schnapper, în cartea sa *Comunitatea cetățenilor. Despre ideea modernă de națiune* (1994), în care considera că ambiția modernității era ca, în perspectiva deschisă de statul-națiune, să *transceadă prin cetățenie apartenențele particulare, biologice, istorice, economice, sociale, religioase sau culturale și să definească cetățeanul ca un individ abstract, fără o identificare sau o calificare particulară, dincoace și dincolo de toate determinațiile concrete* (p. 49).

Revenind la D. Wolton, el consideră că trei ar fi observațiile care ne dau măsura exactă a complexității proiectului politic pe cale de a se înfăptui (Europa unită politic → cetățean european → identitate europeană):

1. observarea importanței rupturii cognitive, care are loc o dată cu trecerea de la Europa unită tehnico-administrativ la cea unită politic;

2. problema de a ști până unde este posibilă construirea, în mod voluntar, rapid, și relativ transparent, a unei noi entități politice;

3. modificarea tuturor acelor categorii de gândire, de reprezentare, de simbolizare, pe care a fost construită Europa de către minoritatea tehnocraților, astfel încât aceste categorii să devină viabile și funcționale, atunci când *este vorba de a mobiliza milioane de cetățeni* [1993, p. 12].

Aceste trei observații nu trebuie considerate însă într-o manieră defetistă. Ele pot fi văzute, dimpotrivă, ca niște provocări. Avem, astfel:

– **provocarea istorică**, ce presupune să păstrăm principiul istoric al democrației egalitare, dar în același timp, să-i transformăm în scop funcțional uneltele, care, culturale fiind, *nu mai permit în mod real să definim această nouă realitate* [ibidem]. Cu alte cuvinte, nu putem concepe Europa ca o națiune mai largă, ea este altceva și necesită alte instrumente politice;

– **provocarea care constă în absența experienței**, lucru care se traduce prin faptul că populația acestei noi entități politice **este lipsită de reprezentări, simboluri și grile de percepție necesare gândirii realității europene**. Lipsesc *cadrele simbolice și codurile culturale pentru a interpreta, zi după zi, politica făcută publică prin media* [ibid., p. 13]. Mai exact spus, informația prin media – despre politică – apare zilnic; nevoia de deliberativ apare însă în momentul în care trebuie să se creeze aceste noi cadre simbolice și coduri culturale. Ceea ce ne lipsește se referă, așadar, la capitolul „receptare”, se află la nivelul receptorilor, de aici nevoia de deliberare – aprofundarea informației, prelucrarea ei, comentarea. Un exemplu elocvent ar putea fi chiar problema terorismului – în cazurile 11 septembrie 2001 sau 11 martie 2004 –, în legătură cu care nu informația a lipsit, ci comentarea ei, prelucrarea, explicarea etc.;

– a treia provocare, cea a **trecerii, de facto, de la un model elitist, la unul înrădăcinat în conștiințele și voințele populației**. Există o construcție care s-a realizat în ultimii 50 de ani, pe un model de decizie și participare minoritar, tehnocratic și elitist; această construcție s-a dezvoltat și trebuie, în momentul de față, să treacă testul opiniei publice la nivel european. Așa cum spune D. Wolton, *se pune cu brutalitate problema condițiilor sociale, culturale, antropologice, de satisfacut, pentru ca milioane de europeni să-și aproprieze cea mai gigantescă provocare politică* [1993, p. 14]. Cu alte cuvinte, tehnocrații de la Bruxelles trebuie să facă acum față opiniei publice. Și, așa cum realitatea o demonstrează, nu de puține ori opinia publică nu are aceleași percepții ca și tehnocrații, lucru relevant, în multe țări europene, de referendumurile, care ori s-au repetat, ori nu au trecut bariera opiniei publice.

Fie că este vorba despre nivelul cognitiv sau cultural (percepții, reprezentări), fie de cel politic sau antropologic, în spatele tuturor acestor trei provocări, „se întrezărește umbra” identității europene. Referitor la această identitate europeană și la relația ei cu identitatea națională, în spațiul est-european, în care se include, desigur, și cel românesc, discursul este de tipul următor: vrem să ne integrăm în Europa, suntem europeni, **dar să ne păstrăm identitatea noastră națională, să nu ne pierdem specificul național** etc.

Acest mod de a pune problema este unul eronat. Relația dintre identitatea națională și identitatea europeană nu este una de excludere reciprocă, ci, după părerea noastră, de compatibilitate. Întorcându-ne la viziunea lui D. Wolton, el atrăgea atenția că nu se poate construi o *altă identitate* decât dacă identitățile anterioare sunt păstrate, dacă ele *nu sunt nici distruse, nici descalificate, ci, din contră, legitimate și reintegrate într-o identitate europeană, care pare, de altfel, din ce în ce mai insesizabilă, pe măsură ce se construiește Europa democratică* [1993, p. 16].

Cu aceasta, problema identității europene capătă o nouă dimensiune. Dacă până acum discuțiile pe marginea acestui subiect se purtau în două paradigme antagonice, de această dată soluția poate fi considerată a fi una sintetică (pe modelul dialectic hegelian). Astfel, teza era reprezentată de așa numitul **mod pozitiv de definire**: fie ca unitate în spiritualitate (creștinismul), fie ca unitate axiologică (valoarea umană ca valoare supremă) sau ca unitate în istorie și cultură (trecutul greco-roman, cultura iudeo-creștină și spiritul științific) etc., iar antiteza era reprezentată de **definiția în oglindă** (prin raportarea la celălalt) sau **definiția negativă (celălalt gândit pe modelul propus de Tzvetan Todorov)**. Problema apare atunci când se încearcă identificarea **celuilalt** la care se raportează europeanul. Cine este **celălalt**? Este Orientul, ca opus Occidentului, a fost comunismul, ca opus democrației, este creștinismul, ca opus lumii musulmane, sau sunt catolicismul și protestantismul, ca opuse ortodoxismului? etc. Se induce, prin acest tip de abordare, un anume relativism în definirea identitară a europenilor. Aceasta face ca noțiunea de „Europa” să fie una „variabilă”, o noțiune care suportă gradații (ești mai mult sau mai puțin european). În fine, sinteza ar fi, în acest caz, soluția propusă de D. Wolton: anume, definirea identității europene dintr-o perspectivă **proiectivă**, în care se încearcă schimbarea paradigmei în care să fie gândită problema

identitară. Este un proiect ambițios, acela de a lega universalul cu diferite particularități, altfel spus, de a concilia identitatea națională (bogăția diferențelor) cu identitatea europeană (care aduce valorile universale).

3. ANALIZA DISCURSULUI MEDIATIC

Pe această direcție de cercetare, problematica de interes a fost aceea de a afla în ce măsură este cultivat un *mit european* și, eventual, de a afla modul de construcție a acestuia, în corelație sau în opoziție cu *identitatea națională*. Au fost vizate, din această perspectivă, următoarele aspecte:

a. modalitățile prin care mass-media și actorii politici vor cuprinde în determinatii concrete imaginea societății românești contemporane;

b. prezentarea (sau nu) a stării de fapt actuale (derularea procesului de integrare a României în Uniunea Europeană) drept o conjunctură inevitabilă, deci legitimă (în care integrarea europeană își impune termenii);

c. utilizarea (sau nu) în *scopuri electorale*, a ideii europene, de către diferiții actori politici (în termeni de avantaje sau dezavantaje, în beneficiu propriu sau pentru a contracara alți candidați politici);

d. persistența sau dispariția discursurilor naționalist-extremiste și, în cazul existenței acestora, măsura în care este exacerbată identitatea națională, prin opoziție cu o identitate europeană conotată negativ, ca *uniformizatoare* etc.

Astfel, am urmărit relevarea frecvenței cu care apare tema identitară, cu variantele *identitate națională* și *identitate europeană*, în presa scrisă din România, în mod diferențiat în perioada electorală (alegeri locale și alegeri generale), față de perioada non-electorală.

3.1. CADRUL TEORETIC

Am avut în vedere două tipuri de considerente, atunci când am ales o astfel de abordare a temei de cercetare:

1. Pe de o parte, am luat în considerare teoriile referitoare la discursul mediatic în perioada integrării europene. Mai exact, ne-am raportat la teoria lui D. Wolton, referitoare la necesitatea unei comunicări mediatice de tip deliberativ, care să contribuie, alături de comunicarea de tip informativ, la construcția europeană. Fără un astfel de discurs deliberativ, consideră Wolton, nu se va putea ajunge la o construcție a Europei decât la un nivel formal (chiar formalist) și nu la un nivel de profunzime, adică la nivelul mentalului colectiv. Cu alte cuvinte, în ceea ce privește subiectul „Europa”, trebuie trecut, în termenii lui Wolton, de la „comunicarea funcțională” la „comunicarea normativă”. Or, în perioadele de campanie electorală din 2004, în care primul subiect de agendă de politică externă era integrarea europeană, iar subiectele de agendă internă se raportau frecvent la aceasta, exista așteptarea ca tema să fie de actualitate și în media (să fie preluată

din discursul politic de discursul mediatic) – nu însă într-o manieră discursivă de tip informativ, ci într-una de tip deliberativ, editorialistic, reflexiv.

2. Pe de altă parte, am avut în vedere noile teorii cu privire la comportamentul de vot, teorii conform cărora există o *individualizare crescândă a comportamentului electoral, rezultată din declinul paralel al votului de clasă și al votului religios, ca și al declinului afilierii partizane* [Gerstlé, 1996, p. 731]. Este vorba despre acele teorii care interpretează comportamentul electoral ca fiind unul sensibil la conjunctură și insensibil la tematica identitară. Din această perspectivă, este normal ca atât comunicarea electorală, cât și discursul media din campania electorală să pună accentul mai puțin pe tematica identitară și mai mult pe problemele punctuale și pe proiectele concrete, ceea ce face, prin urmare, ca discursul electoral să fie puțin sau chiar deloc diferit de discursul non-electoral.

Așa cum se observă, deși antagonice, cele două teorii au totuși ca element comun o anumită relație între asumarea și/sau construcția unei identități colective și o anumită modalitate de acțiune politică, trecându-se printr-un anume discurs mediatic. Astfel, aplicând teoria lui D. Wolton la situația politică a României în campaniile electorale din 2004, putem prezuma că, dat fiind interesul pentru integrarea României în Uniunea Europeană și deci dată fiind actualitatea temei, vom întâlni tratarea acestei teme și în media de tip deliberativ (talk-show-uri, editoriale). Cu alte cuvinte, se va pune în discuție ce înseamnă această integrare la nivel mai profund, dincolo de nivelul strict instituțional, despre care se vorbește atât de frecvent în mass-media informativă. Pe de altă parte, pornind de la teoriile care interpretează comportamentul de vot ca fiind unul sensibil la conjunctură, putem prezuma că, din contră, discursul mediatic, chiar și cel deliberativ, va fi unul despre realitatea imediată, despre problemele concrete ale acesteia și, prin urmare, fără o deschidere prea mare la probleme de identitate colectivă, fie că aceasta ar lua forma identității naționale, fie că discuțiile ar avea ca temă identitatea europeană.

3.2. EȘANTIONUL ȘI METODOLOGIA

Corpusul de analiză – „eșantionul” – a cuprins editorialele din două ziare centrale din România: „Adevărul” și „Evenimentul zilei”. Am analizat editorialele din trei perioade diferite de timp: o perioadă din campania electorală pentru alegerile locale; o perioadă din campania electorală pentru alegerile generale; o perioadă non-electorală. Perioadele au cuprins câte o săptămână fiecare, și au fost următoarele: 24–30 mai 2004 (pentru campania electorală locală); 9–15 august 2004 (pentru perioada non-electorală); 15–21 noiembrie 2004 (pentru campania electorală anterioară alegerilor generale). Săptămânile au fost selectate pentru analiză în mod aleatoriu, singurul criteriu fiind, în cele trei cazuri, acoperirea unor săptămâni variate dintr-o lună.

În alegerea celor două ziare, am plecat de la două tipuri de considerente: **a.** în primul rând, o serie de elemente general-teoretice, fiind vorba, din acest punct de vedere, de încadrarea titlurilor de presă respective în tipul „presă de informare

generală”, cu un ciclu editorial de tip cotidian și cu distribuție la nivel național; **b.** în al doilea rând, am ținut cont de datele oficiale disponibile legate de difuzarea ziarelor din România¹, conform cărora „tirajul brut” (numărul de copii), plus cifrele de vânzare și de difuzare ale ziarelor incluse în analiză, le plasează printre cele mai importante din țară în perioada de timp considerată (2004). La aceste două considerente, pentru a justifica alegerea acestor două cotidiane și nu a altora în cercetare, am adăugat și percepția lor în rândul publicului – „Adevărul” este perceput mai degrabă ca ziar „serios”, care analizează și comentează, în timp ce „Evenimentul zilei”, probabil și din cauza formatului său (berlinez), este perceput mai degrabă ca ziar de factură tabloidă, care se citește/răsfoiește mai ușor și este axat mai mult pe informație.

Am analizat, din cadrul ziarelor, *editorialele*, deoarece acestea sunt genurile jurnalistice considerate a fi cele mai semnificative pentru poziția și atitudinea de ansamblu a unui ziar. Am pornit de la premisa conform căreia, editorialul, ca gen jurnalistic, încearcă să impună, într-un fel sau altul, o anumită realitate *în acel mod descrisă*. Aceasta pentru că editorialiștii se află undeva „la jumătatea drumului dintre jurnalism și reflexia politică, filosofică sau istorică” [Sauvage, *apud* Riutort, 1996, p. 64]. Editorialistul contribuie decisiv la construcția evenimentului mediatizat și este, de obicei, un nume „greu” din cadrul ziarului – directorul sau redactorul-șef. Uneori editorialul este scris de același ziarist (cum era, de exemplu, cazul „Evenimentului zilei”, în două din perioadele în care a avut loc cercetarea noastră – în campania electorală locală și în perioada non-electorală), sau de mai mulți ziariști, prin rotație, în funcție de evenimente, de subiect etc. (cazul „Adevărului”).

Metoda utilizată a fost **analiza de conținut**, aplicată asupra editorialelor. Grila de analiză a cuprins, în primul rând, setul de itemi prin care era operaționalizată tematica identitară:

1. Identitatea, cu sub-itemii (1.1.) *identitatea națională*, respectiv (1.2.) *identitatea europeană*, ambii subitemi având ca unități de înregistrare: **a.** definiție nominală; **b.** definiție prin apartenența la istoria (inclusiv tradiții/cultură) veche; **c.** definiție prin apartenența la istoria recentă; **d.** definiție factuală; **e.** definiție prin atribute/calități; **f.** altele. Un alt item,

2. Agenții, a avut ca unități de înregistrare: **a.** România; **b.** Europa; **c.** Uniunea Europeană; **d.** Consiliul Europei; **e.** Parlamentul European; **f.** Parlamentul României; **g.** Guvernul României etc. – unitățile de înregistrare constituindu-se, în acest caz, în funcție de conținutul editorialelor analizate.

Un alt set de itemi a fost conceput în încercarea de a releva:

3. atributele/calitățile, în sens generic: 3.1. *cele ale românilor*; 3.2. *cele ale europenilor* și 3.3. *cele ale românilor, prin care aceștia sunt/ar fi europeni*. Ne interesa, altfel spus, care sunt imaginile stereotipe despre români și despre europeni și dacă există astfel de imagini vehiculate de presa scrisă din România. Am conceput, de asemenea, și un set de itemi prin care încercam să aflăm care sunt

¹ „CertIFICATELE DE AUDIT”, BRAT, septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro

4. *determinațiile/vectorii*, care leagă România de Europa, în cazul articolelor în care tematica identitară era prezentă. Cu alte cuvinte, acolo unde apărea tema identitară, se punea problema care ar fi determinația, care ar fi vectorul ce le unește: capitala, clasa politică, o anumită politică punctuală, cultura/istoria, satul etc. – toate acestea constituindu-se în unități de înregistrare pentru analiză.

În fine, un ultim set de itemi a fost gândit cu scopul de a descoperi, în același tip de articole în care tematica identitară era prezentă, care este natura

5. *relației* pe care România/românii o are/au cu Europa/cu Uniunea Europeană. Acest item a fost operaționalizat prin variantele: **a.** relație de apartenență (de drept, prin istorie/cultură/tradiție; geografică; actuală, *de facto*; viitoare, prin viitoarea integrare); **b.** relație economică (cu dublu sens: dinspre România spre UE – fonduri, locuri de muncă, libera circulație a forței de muncă, a bunurilor etc., dar și dinspre UE spre România – forță de muncă ieftină, piață de desfacere etc., cu alte cuvinte, dublul sens îmbrăca forma: avantaj România vs avantaj UE) și **c.** relație de afinitate (de asemenea cu dublu sens: pe de o parte, România/românii doresc/nu doresc să intre în UE, iar pe de altă parte, UE dorește/nu dorește România).

În afară de itemul agenților, în cazul căruia unitatea de înregistrare a fost cuvântul, unitățile de înregistrare pentru toți ceilalți itemi și sub-itemi au fost *temele*, justificarea acestei situații fiind dată de scopul cercetării noastre, anume surprinderea „calitativă” a conținutului materialelor și a mesajelor mai mult sau mai puțin explicite pe care acestea le cuprind.

3.3. REZULTATELE CERCETĂRII

Concluzia generală care rezultă din studiul nostru este aceea că tema identitară, nominalizată ca atare, este slab reprezentată, iar atunci când apare, ea este doar în varianta identității naționale. Prin aceasta ni s-a confirmat, parțial, una dintre ipotezele de lucru, ipoteză care fusese generată de teoriile lui J. Gerstlé privind comportamentul electoral.

O altă concluzie la nivel de generalitate este constatarea faptului că, deși se respectă un anumit specific al editorialului – în sensul în care informația nu este livrată la modul brut, ci, printr-o punere a ei în context, se realizează o semnificare specifică (uneori chiar prea specifică) – de multe ori editorialele incluse în analiza noastră se caracterizează prin personalizarea excesivă a mesajului, ceea ce le apropie mai mult de un alt gen jurnalistic, *comentariul*. Cu alte cuvinte, *în loc să delimităm în editorial poziția ziarului într-o anumită problemă, regăsim doar punctul de vedere personal al editorialistului. Prin aceasta, multe editoriale analizate nu sunt editoriale în sensul clasic și specific, ci mai degrabă comentarii, care implică opiniile și răspunderea autorilor lor, în sensul definiției conform căreia comentariul este „subiectiv, polemic și chiar partizan: el nu rezolvă o problemă, ci reprezintă unul din multiplele puncte de vedere care definesc o anumită problematică* [Coman, 1999, p. 73].

La nivel de amănunt, cercetarea noastră a relevat următoarele aspecte:

1. În editorialele analizate, sunt tratate subiecte de actualitate, care denotă o situație problematică, eventual chiar conflictuală. Un singur editorial, din cele 39 incluse în analiză, a tratat un subiect care nu făcea obiectul actualității imediate și care viza o analiză economică la nivel internațional, analiză în care se făcea, tangențial, în ciuda titlului, referire și la influența acelei situații asupra României – *Dolarul și petrolul pot lovi năpraznic România*, Gheorghe Cercescu, „Adevărul”, luni 15 noiembrie 2004.

Cele două ziare au modalități diferite de abordare a subiectelor:

a. Pe de o parte, „Evenimentul zilei”, manifestă tendința, obsesivă chiar, de a politiza subiectele și de a acuza guvernul Năstase și PSD-ul de toate neajunsurile;

b. Pe de altă parte, „Adevărul” procedează la încadrarea subiectului punctual, în rețeaua/structura instituțională de care aparține, și face generalizări la nivelul acesteia. Astfel, apar referiri la sistemul sanitar, la poliție și alte instituții de protecție și pază, la pompieri, la instituții din domeniul culturii sau din domeniul sportului.

2. Un al doilea rezultat al cercetării ar fi acela că, în mod simptomatic, în special în ziarul „Evenimentul zilei”, apare ca subiect preferat „mass-media”. Se creează astfel un dialog al presei, nu întotdeauna constructiv, de obicei tonul fiind unul acuzator. În astfel de cazuri, referirile la subiectul de actualitate, la evenimentul concret, se fac într-un mod mediat, prin raportarea la discursul presei despre acel subiect. Este cazul a șapte articole din „Evenimentul zilei” (ceea ce constituie o treime din cele 21 de articole analizate din acest ziar) și a unuia din „Adevărul”. Spunem că tonul este unul acuzator, deoarece, în general, se reclamă o reacție disproporționată (supralicitare sau lipsă de reacție) a presei față de anumite subiecte. Uneori apare și ideea unor interpretări greșite date de o parte a presei unor anumite evenimente. Acest discurs secund al „Evenimentului zilei” nu este specific campaniei electorale, el fiind distribuit în mod aproape uniform în cele trei perioade analizate, așa cum se poate observa și în exemplele de mai jos:

– critică la adresa lipsei de reacție a presei față de dosarele Securității și la adresa atitudinii neprofesioniste a unor posturi TV – Cornel Nistorescu, *Măcar să știm*, „Evenimentul zilei”, luni 24 mai 2004 (campanie electorală locală): *Începem azi un serial care reprezintă doar un demers solitar al ziarului <<Evenimentul zilei>> (...) Este vorba despre deconspirarea mecanismelor statului totalitar (...) Câștigăm cu toții aflând adevărul despre trecut. Vedem cum Televiziunea națională era nu doar o <<citadelă a profesionalismului>>, ci și o șerpărie (...) Mineriadele, transmisiile dirijate, știrile controlate și-au jucat rolul. Începem publicarea acestui serial despre mecanismele Securității cu TVR și pentru că instituția dă semne că se poate distanța de propriul trecut. La urma urmei, în 2004, în plină campanie electorală, TVR este mult mai echilibrată decât PRO TV;*

– critică la adresa comentariilor unor ziariști referitoare la mediatizarea accidentului de la Mihăilești: Cornel Nistorescu, *Voci și vociferări*, „Evenimentul zilei”, miercuri 26 mai 2004 (campanie electorală locală): *Florin Călinescu,*

crezând că tot ce se întâmplă este, mai nou, un fel de meci de fotbal, scrie (dacă o fi scriind el!): (...) Extras din actorul și ziarul de pe lângă PSD (...) Un domn, Romulus Căplescu, scrie și el ceva, ca să se afle în treabă. Romulus Căplescu a încercat să compare tragedia de la Aeroportul Charles de Gaulle din Paris cu tragedia de la Mihăilești (...) În ciuda faptului că un ziarist dă semne că nu mai pricepe mare lucru din ce se petrece în preajma sa, scriind parcă după indicații de partid, oamenii lansează semnale...;

– critică la adresa lipsei de reacție a mass-mediei față de presiunile la care este supusă presa și, de asemenea, critică la adresa asociațiilor profesionale ale jurnaliștilor: Cornel Nistorescu, *O comedie ușoară, ca de vară*, „Evenimentul zilei”, miercuri 11 august 2004 (perioadă non-electorală): *Nu asociațiile profesionale ale jurnaliștilor au început acest demers necesar. Oricât ar fi de multe și oricât sunt de gălăgioase când este vorba de libertatea de exprimare, ele au tăcut chitic când a fost vorba de presiunile economice asupra presei.*

– critică la adresa unui articol din „România liberă” despre pensionarii de lux – *Zdrobiți orânduiala cea crudă*, Cornel Nistorescu, „Evenimentul zilei”, vineri 13 august 2004 (perioadă non-electorală): *Chiar nu vreau să caut cu lumânarea un scandal cu colegii de la „România liberă” (...) Cu un asemenea mod de a gândi, pe care îl întâlnești nu doar la un redactor al cunoscutului ziar, ci și la alții, în mai toate redacțiile de ziare și televiziuni, cantonăm România în trecut.*

– sarcasm la adresa posturilor de televiziune și la ceea ce difuzează acestea la jurnalele de știri – Grigore Cartianu, *La o frecție cu Ion Iliescu*, „Evenimentul zilei”, luni 15 noiembrie 2004 (campanie electorală pentru alegerile generale): *Sâmbătă seara, jurnalele de știri ale televiziunilor bucureștene au fost invadate de un reportaj crucial pentru soarta națiunii: cum s-a tuns Ion Iliescu. Reporterii frenetici au oferit poporului alegător informații dintre cele mai diverse. Pe baza lor se poate face reconstituirea unui eveniment epocal. Așadar... (...) Câteva momente de la care televiziunile n-ar trebui să lipsească: ori de câte ori președintele e balonat (...); când deapănă amintiri despre tinerețea lui revoluționară (...); când degustă fructe de mare, bântuit de nostalgia creștelor vietnamezi (...); când doamna Nina îl scarpină pe spate sau îi freacă tălpile și călcâiele cu piatră ponce; (...) când dă acatiste întru afurisenia lui Traian Băsescu; când, la ceas de seară, citește o pagină din viața și opera marelui Vladimir Ilici Lenin, ediția originală, în limba rusă.*

3. În privința tematicii identitare, cel mai frecvent apare itemul „identitatea națională”, iar aceasta este definită cel mai frecvent în mod factual: *noi românii suntem cei care trăim aici, în România de astăzi, unde ne caracterizează un anumit PIB și alți indicatori socio-economici*. Al doilea mod în care apare definită identitatea națională este sub forma definițiilor prin atribute. De asemenea, mai remarcăm definirea românilor și prin apel la istoria recentă și, o singură dată, prin referire la istoria veche și la tradițiile/cultura pe care o implică această istorie. Niciodată nu apare cu referire la români tematica identității europene a acestora.

În câteva articole este prezent și itemul „identitatea europeană”. Aceasta este văzută, în toate cazurile, ca fiind atributul *celorlalți*. De asemenea, am remarcat din analiză faptul că ziariștii preferă să facă referiri la *națiunile occidentale*, sau chiar la *occidentali* în genere, și nu la *europeni* ca atare. Această titulatură – „europenii” – este folosită mai ales pentru reprezentanții instituțiilor de la Bruxelles și mai puțin pentru a desemna *populația* Uniunii Europene.

4. În ceea ce privește anumite determinații, anumiți vectori care ar putea defini situația României și a românilor, eventual prin raportare la Europa (UE), am remarcat că aceștia au fost: clasa politică, mass-media și instituțiile statului, toate fiind apreciate negativ. În privința instituțiilor statului (temă folosită preponderent de „Adevărul”), există aprecieri cu privire la totala lor lipsă de profesionalism, la stilul „pompiestic” în care acționează. Exemplar, din acest punct de vedere, este editorialul Leliei Munteanu, din „Adevărul”, *Profesioniștii prostiei*, din ziua de joi, 27 mai 2004: *Mihăilești e numele unui ghem de greșeli strigătoare la cer, al unui șir de gafe dătătoare de seamă despre capacitatea redusă a autorităților din România de a reacționa în situații deosebite. Este vorba despre lipsa unei elementare culturi profesionale – polițiști, pompieri, ambulanțieri, procurori (...) La noi însă, profesioniștii nu știu niciodată ce au de făcut. Ce știu bine de tot și au ridicat-o la nivel de artă e tehnica justificării.*

Tot la acest capitol, putem aminti referirile la mediul de afaceri și la clasa oamenilor de afaceri, apreciate negativ, atât de către „Adevărul”, cât și de către „Evenimentul zilei”. Din nou, trebuie să remarcăm că nu au existat diferențe între perioadele alese (electorale vs non-electorale) cu privire la modul de abordare a temei și/sau cu privire la subiectele propriu-zise abordate.

5. În legătură cu diferențierea de abordare și tematică între perioadele electorale și perioada non-electorală, cercetarea ne-a relevat faptul că singurele editoriale în care apar referiri la campaniile electorale sunt generate de:

– prestația unor candidați, în cazul „Adevărului”: fie în campanie în general – *Bătaie cu afișe*, Rodica Ciobanu, „Adevărul”, miercuri 26 mai 2004: *Băsescu și Geoană sunt mai curând doi candidați-afiș, decât eroi autentici ai luptei electorale... Bucureștenii vor fi nevoiți să decidă în funcție de impresia artistică...*, fie în cadrul dezbaterii dintre „prezidențiabili” cel mai bine plasați, dezbateri care are loc, în mod tradițional, la sediul redacției „Adevărul”: *Cinci pentru Cotroceni*, via „Adevărul”, Alin Bogdan, marți 16 noiembrie;

– modul (eronat, în concepția ziarului) în care anumite partide și presa înțeleg să abordeze campania electorală, în cazul „Evenimentului zilei” – *La ce ne trebuie campanie negativă?*, Cornel Nistorescu, sâmbătă 14 august 2004, editorial scris, așa cum se observă, în perioadă non-electorală.

6. În privința relațiilor care leagă sau ar putea lega România de UE, rezultatele analizei asupra editorialelor incluse în studiu ne arată faptul că este mediatizată doar varianta viitoare (posibile) relații sub forma integrării. În nici unul dintre articolele analizate nu apare apartenența prin istorie/tradiție, prin poziția

geografică sau prin relațiile economice. La fel, niciodată nu apare tema suprapunerii dintre identitatea națională și cea europeană.

7. Așa cum am precizat, unul dintre seturile de itemi a fost conceput pentru a releva atributele sau calitățile în sens generic, atât ale românilor, cât și ale europenilor. În ceea ce privește „înzeestrarea” cu anumite atribute a **românilor** în editorialele analizate, remarcăm faptul că acestea sunt în general negative. Singura excepție o face o referire din „Evenimentul zilei”, în care românii sunt definiți, sub forma unei prezumții, ca nefiind „căzuți în cap” (sensul este acela al lipsei de credulitate politică, cu referire exactă la sesizarea faptului că fenomenul de corupție s-a amplificat în perioada guvernării Năstase) – *Unde trimitem corupția?*, Cornel Nistorescu, „Evenimentul zilei”, joi 27 mai 2004. Făcând referiri la rezultatele ultimului barometru de opinie publică în legătură cu percepția asupra corupției, editorialistul punctează: *Ei bine, populația României răspunde destul de clar. Aproape jumătate din eșantionul reprezentativ crede că de când actualul guvern este la putere, corupția a crescut – 45%. A rămas la fel – 29%. Doar 14% (adică mai puțin decât procentul susținătorilor PSD) cred că această racilă ar fi scăzut. Jumătate din populația țării a sesizat o creștere alarmantă a corupției în cei aproape patru ani de guvernare. Putem presupune că românii nu fac parte dintr-o nație căzută în cap. Această apreciere, pe care putem să o considerăm pozitivă, apare, așa cum se observă, în campania de la alegerile locale, în timp ce, în rest, în afara campaniei și în campania de la alegerile generale, românii sunt caracterizați eminamente negativ. Astfel:*

- ei sunt corupți și promovează corupția;

- au mare apetit pentru kitsch – de altfel, trebuie remarcat faptul că această apetență pare să fie văzută ca o caracteristică a tuturor românilor – Dan Cristian Turturică, *Interpolul, senatorul, doi cai și un câine*, „Evenimentul zilei”, duminică 15 august 2004: *În linii mari însă, în țară domnește concordia. Oamenii se înțeleg foarte bine pentru că seamănă foarte mult. Esența lor este aceeași și doar anumite lucruri mărunte îi diferențiază. Românii ascultă manele, preferă „Răpirea din serai” pe pereți sau falsuri ale unor tablouri valoroase și celebre, au o slăbiciune pentru unghii lungi și ghiul pe deget: Dan Cristian Turturică – Ibidem: *Unii văd în continuare un semn de noblețe în cei patru centimetri de unghie la degetul mic; ceilalți au hotărât să renunțe la ea dar nu și la ghiul, de preferat cu piatră roșie...* Cornel Nistorescu, *Aceleași gusturi sunt relevate și în editorialul lui Cornel Nistorescu, Oare ce țară-i asta?*, „Evenimentul zilei”, sâmbătă 29 mai 2004: *Fecioara Maria închipuită într-un manechin în vitrină, cu ipsosul pudrat, cu degetele ciobite și cu buzele rujate, veverița deasupra Horei Unirii, momii, imitații de case, figuri istorice, simboluri comuniste (...) România îmbogățită mai ceva ca în miracole, România nostalgiei după Ceaușescu, România lui Becali și Dumitru Dragomir se pregătește să-și deschidă muzeul, Panteonul.**

- In extremis, românii sunt caracterizați chiar ca fiind **tribali**: Cornel Nistorescu, *Trec cisterne, trec!*, „Evenimentul zilei”, marți 25 mai 2004: *România, după 14 ani de tranziție și sute de milioane de dolari furați de la repararea*

șoselelor, încă nu are centură de legătură pentru marile orașe. Încă suntem în situația populațiilor tribale, în cazul cărora, ca și la români, principalele drumuri trec chiar prin centru, pe lângă spațiul cultic și pe lângă bătrânul înțelept al tribului, aflat și pe post de primar.

– Ar mai fi de remarcat și aprecierea românilor ca „oameni de bine”, acesta nefiind însă neapărat un atribut pozitiv, expresia fiind folosită în stilul peiorativ, în sensul de „oameni de treabă”, la care merg „micile mișmașuri”, „micile învârteli”: Dan Cristian Turturică, *op. cit.*: *În general, suntem o țară de oameni de bine... Nuțu Cămătaru, interpolul numărul 1 al României, (...) spune că este un om de treabă, perfect integrat în societate. Și senatorul Sergiu Nicolaescu spune că a făcut numai bine sau, măcar, nu a făcut nici un rău... Confirmă că Nuțu Cămătaru este un român cu suflet bun...*

– În fine, tot ca o caracteristică a românilor, așa cum reiese din editorialele analizate, este lipsa lor de activism civic, lipsa de „coloană vertebrală”, ca și spiritul mercantil care îi animă, în defavoarea aprecierii și păstrării valorilor culturale ale României – Cristina Modreanu, *Business cu patrimoniul național*, „Adevărul”, vineri 28 mai 2004: *...Câtă vreme regulile lumii civilizate ne sunt încă străine, vor fi mereu alții care să se bată pentru noi, alții care să ne apere adevăratele interese.*

8. În ceea ce privește atributele/calitățile prin care sunt definiți **europenii**, studiul nostru relevă faptul că, deși aceștia sunt priviți ca fiind *străinul*, în paradigma dihotomică noi-ceilalți, totuși există tendința unei unificări la nivelul atributelor. Astfel, și ei sunt corupți, corupători și oricum coruptibili:

– fie că este vorba despre funcționarii europeni: Dan Cristian Turturică, *Micul Olaf*, „Evenimentul zilei”, duminică 30 mai 2004: *(...) Mai grav este că, odată cu reputația sa, se duce de răpă și credibilitatea Oficiului European de Luptă Anti-Fraudă. Cu un asemenea partener, cine să mai creadă în bunele intenții ale funcționarilor europeni de a rezolva cazurile de ilegalități în gestionarea fondurilor comunitare? (...) Deocamdată, în afacerea Bacău, reprezentanții Comisiei în România preferă să tacă (...) Jonathan Scheele ar trebui să facă mai mult pentru a întări credibilitatea instituției pe care o conduce;*

– ori despre politica la nivel înalt a statelor europene: Traian Ungureanu, *În 28 noiembrie, referendum*, „Evenimentul zilei”, marți 16 noiembrie 2004: *Nu ne putem bizui pe gândirea lui Verheugen căci dl comisar judecă strâmb. După el, alegerile trebuie câștigate de oamenii cu care a tot negociat, fiindcă ei au fost politicoși, iar afacerile mari ale statelor mari din UE au avut un succes nebun sub guvernarea lui Năstase;*

– fie că este vorba despre cetățenii europeni obișnuiți: Val Vâlcu, *Omul nou și incoruptibil*, „Adevărul”, luni 9 august 2004: *De altfel, și în UE, cei care au de unde plătesc pentru un tratament mai bun decât ceilalți. E drept, în clinici particulare. Dacă ar putea obține același lucru cu un preț mult mai mic, respectiv cel al spăgii, câți occidentali ar mai rămâne necorupători și incoruptibili?*

În același timp însă, ne bazăm pe europeni sau măcar pe o parte reprezentativă a lor (Prințul Charles, de exemplu) pentru a ne salva valorile

culturale: Cristina Modreanu, *op. cit.: E nevoie să se implice un membru al familiei regale britanice, Prințul Charles, în salvarea satelor transilvănene... Speranța, și în acest caz, ne rămâne în implicarea unor persoane și foruri din afara țării...*

Am realizat demersul nostru în încercarea de a releva frecvența tematicii identitare, „românii” și/sau „europenii”, în două cotidiane centrale din România, pe parcursul a trei perioade de timp. Se poate spune, sintetizând, că i-am regăsit sporadic pe „români”, tot timpul portretizați negativ, și cu totul izolat pe „europeni”, pe „occidentali” (uneori evaluați negativ, alteori pozitiv). Despre aceasta am vorbit mai sus, ca și despre teoria pe care o confirmă acest fapt. Ceea ce nu am descoperit prin cercetarea noastră este însă încercarea de a stabili o legătură între români și europeni, o legătură mai profundă decât simplul conjunctural, decât simpla anecdotică, prin care să se depășească dihotomia români-europeni și să se vorbească nu despre europenii-occidentali, ci despre europenii-cetățeni-ai-Europei. În acest caz, nu putem spune despre teoria lui D. Wolton decât că rămâne o teorie, în timp ce distanța dintre a-i numi pe români europeni și a fi și a se simți ca atare rămâne neschimbată. Cel puțin în discursul mediatic.

4. ANALIZA DISCURSULUI COTIDIAN

Pe această a doua direcție de cercetare, obiectivul general a fost acela de a identifica reprezentările sociale referitoare la identitatea națională, identitatea europeană și la conceptul „Uniunea Europeană”. Obiectivele specifice au fost:

- analiza acestor reprezentări prin:
 - delimitarea unor categorii și construirea unor tipologii;
 - relevarea modului în care sunt valorizate reprezentările descoperite în urma cercetării;
- compararea și corelarea reprezentărilor referitoare la identitatea națională cu cele referitoare la identitatea europeană;
- identificarea și analiza modului în care este văzută și concepută, în mentalul colectiv, ideea de UE (suprapuneri/prelungiri/antagonisme față de reprezentările referitoare la identitatea europeană).

4.1. REPERE TEORETICE

Termenul de **reprezentări sociale** a fost introdus în psihologia socială în 1961, de către Serge Moscovici, în lucrarea *La psychanalyse, son image et son public*. Conceptul nu îi aparține totuși întru totul, ci a fost preluat de la E. Durkheim, care definise deja *reprezentările colective*.

Definiția de la care am pornit în demersul nostru este aceea conform căreia reprezentările sociale desemnează un aparat evaluator, o grilă de lectură a realității, o situație în lumea valorilor și o interpretare dată acestei lumi [Neculau (coord.), 1997, p. 91]. Reprezentările sociale sunt niște modelări ale unor intermediari socio-psihologici, pe care subiectul social îi interpune între realitate și el însuși; ele sunt

mai degrabă un fel de entități ideale, obiecte cognitive care se regăsesc însă la nivel social și care întrețin o relație duală cu realitatea – atât cea socială, cât și cea psihologică – și cu cunoașterea, plasându-se undeva la mijlocul intervalului dintre cunoașterea primară (primitivă) și știință. În această perspectivă, cercetarea noastră s-a plasat mai degrabă în spațiul deschis de psihologia socială, deoarece am urmărit să identificăm acele imagini mentale pe care oamenii le au cu privire la „români”, „europeni” și „Uniunea Europeană”, imagini care, deși nu sunt aceleași la toți oamenii, totuși nu sunt nici individuale.

Definiția prezentată anterior îi datorează foarte mult lui S. Moscovici, în special plasarea reprezentărilor sociale într-o lume a valorilor. Denise Jodelet, de exemplu, în *Représentations sociales: phénomènes, concepts et théories*, accentuează asupra dimensiunii cognitive a reprezentărilor sociale. Acestea *desemnează o formă de cunoaștere specifică, o știință a sensului comun, o formă de gândire socială* [apud Neculau (coord.), 1997, p. 8].

Totuși, această dimensiune cognitivă trebuie să fie considerată întotdeauna împreună cu dimensiunea socială a reprezentărilor sociale. *Nu înseamnă că reprezentările nu sunt și cognitive. Funcționarea lor, alimentându-se din exterior și din interior, în același timp, integrând socialul, le-a atras calificarea de construcții socio-cognitive* [ibid., p. 13].

Este foarte interesantă această natură duală a reprezentărilor, această perpetuă pendulare a lor între psihologic și social. Din acest punct de vedere, Serge Moscovici [1997, p. 24] spune, despre procesul de constituire a reprezentărilor sociale: *Indivizii și grupurile creează reprezentări în cursul comunicării și al cooperării. (...) Odată create, ele își au propria lor viață, circulă, fuzionează, se atrag și se resping, dau naștere la noi reprezentări, în vreme ce reprezentările vechi sunt scoase din circulație, mor.* Aflate la confluența psihologicului cu socialul și datorându-se, într-un fel, acestei interferențe, reprezentările sociale reușesc însă să capete o autonomie față de ambele domenii. W. Doise și A. Palmonari [1996, p. 24] arată: *Ele reprezintă o consistență proprie, ca produse ale acțiunii și comunicării umane (...). Reprezentările sociale sunt cumva autonome față de conștiința individuală... ele sunt un fel de realități împărtășite.*

Ideea conform căreia reprezentările sociale constituie o lume autonomă și că, deși sunt produse ale comunicării dintre indivizi, odată create, au o viață proprie, interacționând cu alte reprezentări și trăind sau murind în funcție de aceste interacțiuni, reprezintă una din noutățile pe care le găsim la Moscovici față de Durkheim. Acesta din urmă înțelegea *reprezentările colective* ca pe niște entități statice, prin care era posibilă orice formă de cunoaștere (un fel de *invariante ale spiritului*, văzute după modelul categoriilor). Viziunea diacronică asupra reprezentărilor constituie deci un important pas înainte, care permite, printre altele, o mai bună operaționalizare a acestora. Pe lângă faptul că introduce această viziune dinamică, S. Moscovici restrânge reprezentărilor sociale sfera de aplicabilitate. Nu mai concepe această sferă într-un mod atât de general, ca mijlocind orice formă de cunoaștere, ci *mai degrabă ca pe un mod specific de a cunoaște și de a comunica*

ceea ce se cunoaște: ele [reprezentările] ocupă o poziție specială între **concept**, având drept scop abstragerea unui sens din real, și **imagine**, reproducând realul în mod concret [ibid., p. 25].

Reprezentările sociale pot lua diferite forme – opinii, atitudini, stereotipuri, idei, concepte, categorii, imagini, dar au specific faptul că sunt expresii socialmente fixate prin *emoții*, în calitate de produse ale *raporturilor sociale*. S. Moscovici vorbește despre două procese active în crearea reprezentărilor sociale:

– **obiectivarea**, ceea ce înseamnă atribuirea progresivă a unui statut de realitate la ceea ce nu este, pentru început, decât o noțiune abstractă. Fazele acestui proces sunt: retenția selectivă a elementelor de informare; decontextualizarea acestora; formarea unui nucleu figurativ și naturalizarea acestuia, adică atribuirea unui statut de realitate obiectului mental rezultat al procesului;

– **ancorajul**, acesta fiind procesul prin care are loc o „întărire” a reprezentărilor existente, ca urmare a funcționării lor în diferite contexte de acțiune; cu alte cuvinte, înrădăcinarea socială a reprezentărilor, în urma descoperirii operaționalității lor [Moscovici, 1997, p. 39–52].

*

Am utilizat în analiză conceptele de *identitate națională* și *identitate europeană* în sensurile definite mai devreme, în termenii lui Ph. Schlesinger, J. Keane și D. Wolton. Reamintim aici doar că, în privința identității europene, în viziunea lui D. Wolton, *Europa avea o identitate mai puternică în imaginar, când rămânea o referință fără o realitate concretă, decât atunci când a trecut la statutul de realitate economică, apoi politică, apoi juridică și socială și, în fine, culturală* [1993, p. 16]. Modelul teoretic în care ne-am plasat cercetarea a fost unul în care am considerat că:

1. identitatea națională este una puternic conturată;
2. Europa și europenii sunt reprezentați la nivel imaginar mai degrabă în afara perspectivei deschise de UE;
3. aceasta din urmă este definită tehnic și birocratic, iar nu la nivel de mental colectiv.

4.2. IPOTEZELE ȘI METODOLOGIA CERCETĂRII

Plasându-ne studiul în modelul teoretic expus succint mai sus, ipotezele de la care am pornit au fost următoarele:

- există reprezentări bine conturate, mergând chiar spre viziuni stereotipe, cu privire la români; va exista astfel, majoritar, o definire de tip pozitiv, adică prin atribute, chiar dacă acele atribute vor fi valorizate negativ;
- pentru europeni nu există o reprezentare relativ unitară, ci fie aceștia ca atare nu sunt percepuți ca un tot unitar (deci nu pot fi definiți per ansamblu); fie,

atunci când acest lucru se întâmplă, se face la modul negativ, prin opoziție, ori la noi, românii, ori la americani (cu toate consecințele, la nivel de conținut, care derivă de aici);

– Uniunea Europeană este, la nivelul mentalului colectiv, o realitate mai degrabă formală, ceea ce poate duce la descrierea acesteia la nivel instituțional-formal și nu la nivelul conținutului, atributelor concrete, sau la descrierea acesteia prin elementele componente, fără să fie însă resimțită o simbioză a acestor elemente, ci mai degrabă o punere a lor arbitrară sub aceeași umbrelă (UE este Franța, Anglia, Germania etc.).

Tehnica de investigare utilizată a fost *metoda asocierilor libere*, care constă în invitarea subiecților nu să aleagă dintr-o listă de atribute prestabilite, ci să asocieze liber atribute, în funcție de propriile lor opțiuni și atitudini, unor anumite grupuri. Asociațiile – completarea grilei de analiză – pot fi făcute fără limită de timp și, ceea ce este cel mai important, fără oferirea vreunei soluții.

Am utilizat o astfel de metodă, cea a asocierilor libere de atribute, nu după o listă de atribute, deoarece ne-a interesat să identificăm nu (doar) stereotipurile existente cu privire la identitatea națională, cea europeană și Uniunea Europeană ca atare, ci reprezentările sociale în ansamblu, referitoare la acestea. Două sunt motivele alegerii temei (reprezentările sociale, nu stereotipurile) și metodei (asocierile libere de atribute, nu lista de atribute prestabilite): pe de o parte, am considerat că imaginea despre „națiune” (prin urmare, despre „identitatea națională”) ca „grup” eterogen și diversificat, cu o compoziție mozaică, va fi descoperită și analizată în mod mai relevant, prin intermediul reprezentărilor sociale, iar nu al stereotipurilor referitoare la ea, dat fiind că stereotipurile sunt mai degrabă „apanajul” imaginilor despre grupuri etnice sau, cel puțin, al grupurilor mai compacte și mai omogene din diferite puncte de vedere.

Pe de altă parte, am plecat de la presupuziția că „Europa”/„europenii” nu constituie încă subiectul unor stereotipuri, ci cel mult al unor reprezentări sociale mai mult sau mai puțin încheiate. Tocmai pentru a descoperi dacă există astfel de reprezentări față de „europeni” și „Europa” ca grup („identitatea europeană”), am utilizat metoda asocierilor libere, pentru a nu influența în nici un fel atitudinea subiecților și a nu le sugera nici un fel de posibilă asociere.

De asemenea, dat fiind că, din punct de vedere teoretic, am luat în considerare definirea identității și în funcție de universul emoțional comun, pentru a verifica empiric o astfel de concepție teoretică, subiecților li s-a cerut, în plus, să „definească”, în propria lor viziune și alegere, „românii” și „europenii” printr-un „produs cultural”, fie el de orice natură (produs literar sau artistic, de cultură populară, dar și materială sau științifică etc.).

Grila de analiză a fost aplicată asupra unui eșantion de 65 de persoane diferite în funcție de gen, vârstă, mediu de rezidență, grad de instrucție și ocupație, selectate, fără a se ține însă cont de aceste criterii. Eșantionul a fost selectat după un procedeu aflat la granița dintre „bulgărele de zăpadă” și „voluntariat prin

conivență” [Marinescu, 2005, p. 330]. Am făcut această opțiune dată fiind, pe de o parte, natura exploratorie a cercetării, atât în ceea ce privește tematica, cât și în ceea ce privește metoda. Totuși, ca cercetare exploratorie, considerăm că studiul nostru are o relevanță deosebită prin însăși *înțelegerea* realității sociale pe care o oferă. Ne înscriem, în acest mod, cercetarea în paradigma deschisă de Școala de la Chicago, care a dezvoltat tehnica non-directivității în analizele sociologice, tocmai pentru a studia **diversitatea reală** a legăturilor efective, în contextul lor social.

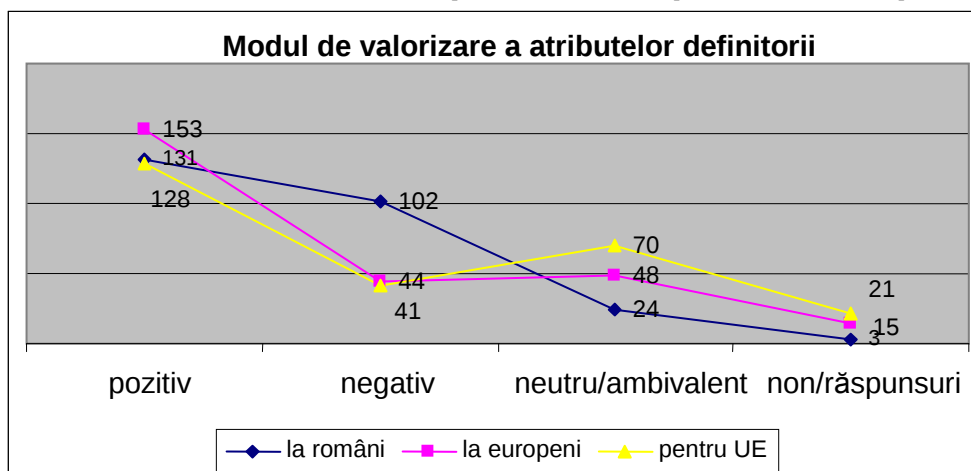
4.3. REZULTATELE CERCETĂRII. REPERE COMPARATIVE

O primă observație care reiese din cercetarea noastră este faptul că rata de non-răspunsuri pentru itemul „români” este cea mai mică dintre toate, la fel și frecvența de atribute valorizate neutru sau ambivalent. Se dovedește astfel că există reprezentări puternice ale identității naționale, lucru care nu este valabil și pentru ceilalți doi itemi. Viziunea despre români este mai degrabă pozitivă, totuși nu puternic pozitivă.

Pentru europeni și pentru UE, răspunsurile se înscriu majoritar în sfera pozitivă, urmată de sfera neutralității, și abia apoi de cea negativă, așa cum se poate observa și în figura de mai jos:

Figura nr. 1

Modul de valorizare a atributelor definitorii pentru „români”, „europeni” și „Uniunea Europeană”

4.4. CATEGORIILE PRIN CARE SUNT DEFINIȚI ROMÂNII

Categoriile cele mai frecvente, în cadrul cărora sunt definiți românii, sunt cele ale trăsăturilor socio-culturale, psihologice, morale și socio-psihologice. Cele mai utilizate atribute pentru caracterizarea românilor fac parte, de altfel, din

categoria trăsăturilor socio-culturale: românii sunt „ospitalieri” și „harnici”. Urmează un atribut psihologic, „inventivi/creativi” și opusul hărniciei, „leneși”. Detașarea clară, în ierarhie, a atributului „ospitalieri”, faptul că nimeni n-a atribuit vreodată românilor antagonicul lui („reci/neprimitori”), ca și corelările făcute de subiecți pentru acest atribut, ne determină să îl considerăm un „clișeu” în mintea românilor despre ei înșiși, cu alte cuvinte, un stereotip.

De asemenea, atributele morale ocupă un loc important în reprezentările sociale despre români. Dintre acestea, pe primele locuri se află două astfel de atribute valorizate negativ: corupți (7 apariții) și hoți (6), urmate de unul pozitiv: buni (5 apariții).

Relativ frecvent apare și definirea românilor printr-un anume context socio-politic (comunism, tranziție, statut geopolitic special etc. – 17 răspunsuri), ca și prin anumite categorii socio-etno-profesionale (țigani, cerșetori, copii ai străzii, orășeni, țărani, dar și latini etc. – 15 răspunsuri).

Alte observații, care reies din cercetarea noastră, se referă la faptul că, uneori, aceleași atribute au o valorizare antagonică: „mândria” este și pozitivă („vitejie”), dar și preponderent negativă („aroganță/prostie, incultură, xenofobie” etc.); la fel, atributul „petrecăreți” este și pozitiv („veseli/voioși”), dar și, mai ales, negativ („bețivi/maneliști/afemeiați/inventează sărbători”). De asemenea, un atribut „fizic”, prin care sunt de două ori definiți românii, „fete/femei frumoase”, este asociat, în ambele cazuri, cu atribute din alte planuri: moral („prostituția”) sau psihologic („superficialitatea”).

Spre deosebire de rezultatele în legătură cu europenii, românii sunt rareori (doar două răspunsuri) definiți ca având o preocupare pentru igienă și sănătate.

4.5. CATEGORIILE PRIN CARE SUNT DEFINIȚI EUROPENII

Categoriile cele mai frecvente, în cadrul cărora sunt definiți europenii, sunt cele socio-culturale, socio-psihologice și economico-financiare. Se remarcă, de asemenea, numărul relativ mare de non-răspunsuri – aproape 6 % –, ca și numărul mare de răspunsuri în care nu se dă o caracterizare a europenilor, ci se exemplifică printr-un popor/țară mai mult sau mai puțin europeană (în sensul în care, pe lângă Franța, Anglia, Germania, este dată ca exemplu și Rusia). Deși nu foarte frecvent, apare totuși definirea europenilor ca având un cult al igienei și sănătății, definirea printr-un anume context socio-politic, ca și prin anumite categorii socio-etno-profesionale (fiecare cu câte 10 răspunsuri): la nivelul atributelor concrete prin care sunt definiți europenii, cele mai frecvente astfel de atribute sunt: „banii/bogăția” (11 răspunsuri), „civilizați”, „cultura” și „răceala” (ca opus al „căldurii sufletești” și „deschiderii”, specifice românilor), toate acestea cu câte 7 apariții. Deși exprimată în forme diferite, apare deseori (de 15 ori) ideea diversității ca element definitoriu pentru europeni (de limbă, etnii, popoare etc.).

Figura nr. 2

Categoriile prin care sunt definiți românii

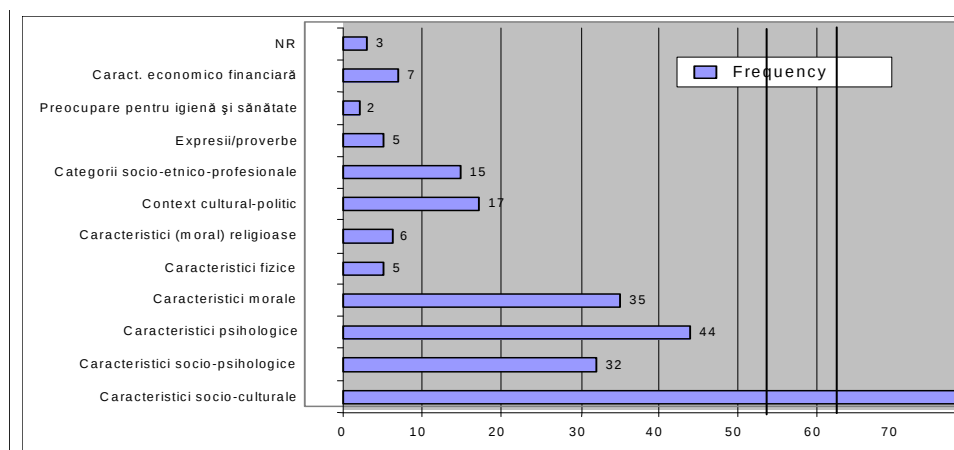
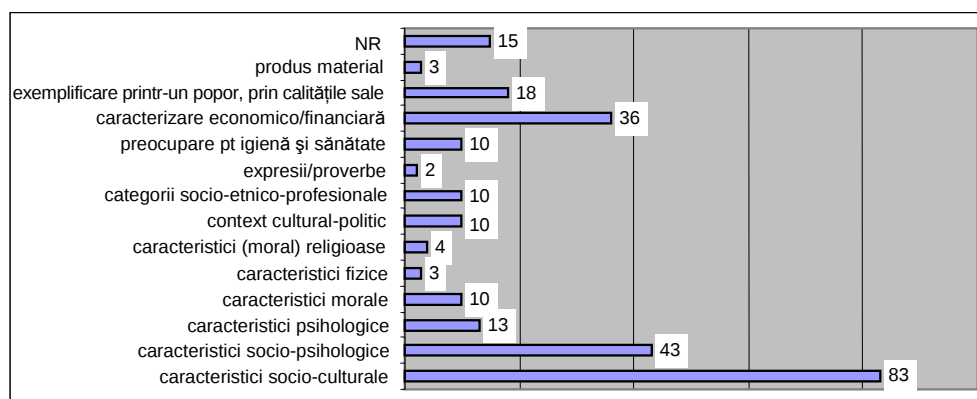

Figura nr. 3

Categoriile prin care sunt definiți europenii

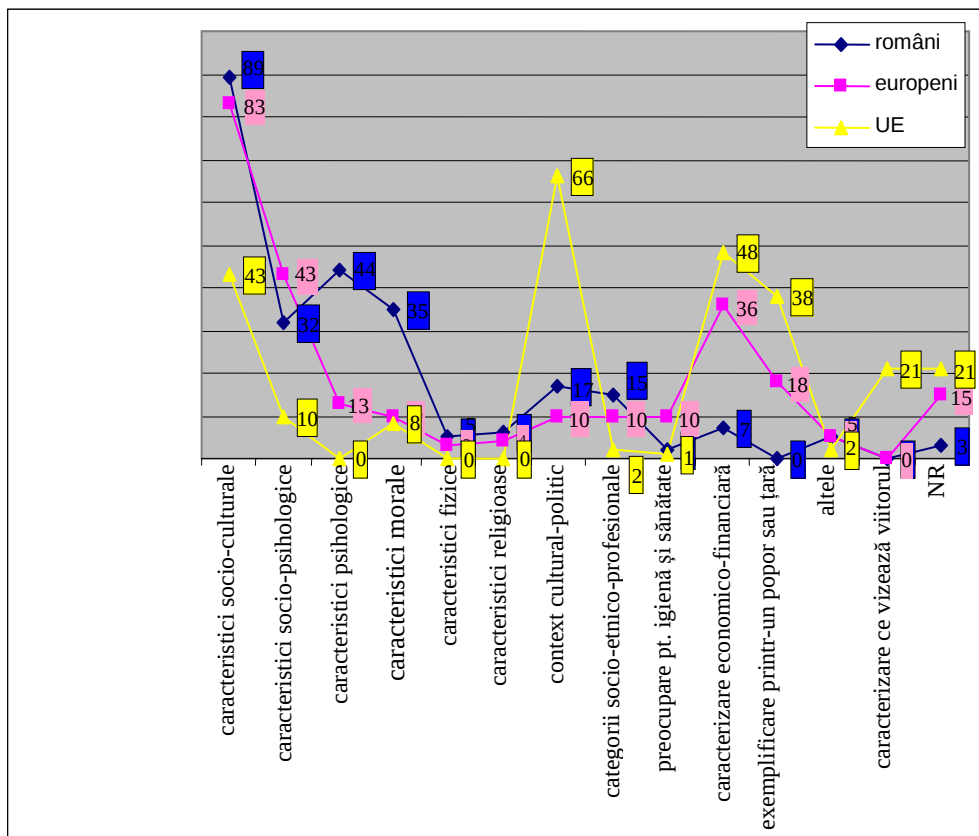

4.6. CATEGORIILE PRIN CARE ESTE DEFINITĂ UNIUNEA EUROPEANĂ. REZULTATE COMPARATIVE

În ceea ce privește categoriile definitorii cele mai frecvente, remarcăm faptul că 25% dintre subiecți au plasat UE în context cultural-politic și 19% au definit-o dintr-o perspectivă economică. Uniunea Europeană este frecvent definită în modalitate negativă, ca structură ce se opune SUA; și mai frecvent este definită ca alianță, ca structură, ca organizație artificial creată. De asemenea, UE apare deseori sub semnul viitorului, dar și al necesității.

Figura nr. 4

Categoriile prin care sunt definiți românii, europenii și Uniunea Europeană

O analiză comparativă a categoriilor folosite pentru definirea românilor, a europenilor și a UE relevă, așa cum se poate vedea și în graficul de mai sus, următoarele aspecte:

- pentru români și europeni, categoriile socio-culturale sunt cele mai folosite;
- diferența apare în ceea ce privește atributele care stau sub semnul psihologicului. Pentru europeni apare mai frecvent categoria socio-psiho-logică, în timp ce pentru români categoria psihologicului pur apare mai frecvent;
- această diferență poate denota o cunoaștere la nivel imediat, o cunoaștere nemediată, personală chiar, a atributelor românilor ca indivizi concreți, versus un alt tip de cunoaștere pentru europeni;
- se mai remarcă numărul mare de răspunsuri prin care UE este definită printr-o exemplificare și absența totală a definirii acesteia sub aspect strict psihologic. UE pare astfel o structură abstractă, lipsită de indivizi concreți.

4.7. ANALIZA „PRODUSELOR CULTURALE” UTILIZATE ÎN DEFINIREA CELOR DOUĂ ENTITĂȚI (ROMÂNII ȘI EUROPENII)

Deoarece, din punct de vedere teoretic, am definit identitatea și în funcție de universul emoțional comun, a existat un item de investigare a **percepției universului cultural** (atât pentru români, cât și pentru europeni).

Astfel, am cerut subiecților să „definească”, în propria lor viziune, „românii” și „europenii”, printr-un „produs cultural”, de orice natură (literar/artistic/de cultură populară/materială etc.).

Rezultatele analizei relevă faptul că, în cazul românilor, „produsele culturale” prin care sunt definiți sunt, pe primele două locuri, produse de tip literar și personalități culturale, în timp ce la europeni regăsim aceleași produse culturale, însă în ordine inversată (personalitățile culturale pe primul loc, urmate de produsele literare). În al treilea rând, românii sunt definiți printr-un cântec, iar în al patrulea rând printr-un proverb/cugetare. În schimb, pentru europeni, locul al treilea este ocupat de definirea printr-un monument arhitectonic, iar locul al patrulea printr-un cântec/operă muzicală.

Paleta de produse culturale prin care sunt definiți românii este mai largă și întrunește un mai larg „consens” (36 de subiecți definesc românii prin aceleași 11 tipuri de produse culturale), în timp ce această paletă este mai săracă pentru europeni (doar 18 subiecți definesc europenii prin aceleași 5 tipuri de produse/personalități culturale).

În cazul **românilor**, primele două produse culturale menționate sunt o poezie, *Luceafărul* (6 răspunsuri), și o sculptură, *Coloana infinitului* (5). Personalitățile culturale prin care sunt cel mai des definiți românii sunt, de altfel, autorii acestor produse culturale: M. Eminescu (5 răspunsuri) și C. Brâncuși (3). Cântecele prin care sunt definiți cel mai des românii este chiar imnul actual al României, *Deșteaptă-te române* (4 apariții). În ierarhia noastră, urmează un produs de cultură populară, *Miorița*, cu 3 răspunsuri. Cel mai des menționat proverb care definește românii este *Capul plecat sabia nu-l taie*, iar cel mai des menționat „monument arhitectonic” este *Casa poporului* (actualul sediu al Parlamentului României), cu precizarea că sensul menționării sale, de fiecare dată, a fost unul peiorativ (în sensul că denotă grandoarea și aroganța neîntemeiată a poporului român). Se mai poate remarca și faptul că, printre primele zece menționări de produse culturale definitorii pentru români, își găsește locul și un personaj „mitologic”, anume Conte Dracula.

În cazul **europenilor**, observăm o mai săracă varietate de produse culturale prin care sunt definiți, comparativ cu o mai evidentă ușurință a definirii de această natură a românilor. Primele două produse culturale menționate sunt un monument arhitectonic, Turnul Eiffel (6 răspunsuri), și o personalitate culturală, W. Shakespeare (5). Urmează un produs literar, anume piesa de teatru *Romeo și Julieta* (3 menționări), un alt monument arhitectonic, Louvre (2) și pictorul Pablo Picasso (2). În rest, toate menționările de produse culturale definitorii pentru europeni sunt singulare, adică au doar câte o singură menționare.

5. CÂTEVA CONCLUZII

Rezultatele cercetării confirmă ipotezele noastre referitoare la existența unor reprezentări bine conturate în legătură cu românii, versus cvasi-absența percepției europenilor ca un tot unitar. Unul dintre subiecți a menționat chiar că *europenii nu pot fi definiți printr-un produs cultural*, cu explicația că *valorile culturale au fost create în timp, înaintea existenței UE. Aceasta este diferită de o țară, de un popor* (așadar, „Europa” începe totuși să existe, chiar dacă rar, în mentalul colectiv, sub forma de „UE”).

De asemenea, modalitățile de valorizare – a atributelor care descriu românii preponderent în schema dihotomică pozitiv/negativ și a atributelor care descriu UE frecvent în sfera neutralității – confirmă, la rândul lor, ipoteza conform căreia UE nu beneficiază încă de o reprezentare clară la nivelul imaginarului colectiv.

Sintetizând, la nivelul celor două niveluri, pe care s-a situat analiza noastră, concluzia este mai degrabă aceea că, în ciuda numeroaselor teorii care vorbesc despre construcția identității europene prin discursul mediatic de tip deliberativ, se înregistrează o cvasi-absență a tematicii identității europene atât din discursul mediatic, cât și din cel cotidian în spațiul românesc. Nici în ceea ce privește percepțiile referitoare la subiect nu există o mai mare deschidere, identitatea națională ocupând practic întregul palier al „problematicii” identitare. Iar acolo unde totuși apare ideea de „european”, aceasta este gândită în opoziție cu „românul” și niciodată într-o posibilă congruență.

BIBLIOGRAFIE

1. BERGER, P. și LUCKMANN, T., *Construcția socială a realității*, București, Editura Univers, 1999.
2. COMAN, MIHAI, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Editura Polirom, 1999.
3. DOISE, W. și PALMONARI, A., *Caracteristici ale reprezentărilor sociale*, în Neculau, A. (coord.), *op. cit.* 1996.
4. GERSTLÉ, JACQUES, *L'information et la sensibilité des électeurs à la conjoncture*. În „Revue française de science politique”, 1996, vol. 46, nr. 5, oct.
5. GUNTER, BARRIE., *Media Research Methods*, Sage Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi, 2000.
6. KEANE, JOHN, *Nations, Nationalism and European Citizens*, în Periwal, S. (ed.), *op. cit.*, p. 182–207, 1995.
7. MARINESCU, VALENTINA., *Metode de studiu în comunicare*, București, Editura Niculescu, 2005.
8. MOSCOVICI, SERGE, *Fenomenul reprezentărilor sociale*, în A. Neculau, (coord.), *op. cit.*, p. 39–52.
9. NECULAU, ADRIAN (coord.), *Psihologie socială*. Iași, Editura Polirom, 1996.
10. NECULAU, ADRIAN (coord.), *Psihologia câmpului social. Reprezentările sociale*, ediția a II-a, Iași, Editura Polirom, 1997.
11. PERIWAL, SUKUMAR (ed.), *Notions of Nationalism*, Budapest, London, New York, Central European University Press, 1995.
12. RIUTORT, PHILIPPE, *Grandir l'événement. L'art et la manière de l'éditorialiste*. În „Réseaux”, 1996, nr. 75.
13. SCHLESINGER, PHILIP, *L'identité nationale. De l'incantation à l'analyse*, în „Hermès”, 1990, nr. 8–9.
14. SCHNAPPER, DOMINIQUE, *La communauté des citoyens: sur l'idée moderne de nation*, Gallimard, Paris, 1994.
15. TODOROV, TZVETAN, *Cucerirea Americii. Problema celuiilalt*, Iași, Institutul European, 1994.
16. WOLTON, DOMINIQUE, *La dernière utopie. Naissance de l'Europe démocratique*, Paris, Flammarion, 1993.
17. *** „CertIFICATELE DE AUDIT”, BRAT, septembrie 2004, BRAT, www.brat.ro

ROLUL ȘCOLII ȘI AL FAMILIEI ÎN EDUCAȚIA TINEREI GENERAȚII, ÎN ORIZONTUL INTEGRĂRII EUROPENE

PETRUȘ ALEXANDRESCU

THE ROLE OF SCHOOL AND FAMILY IN THE EDUCATION OF THE YOUNG GENERATION IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

The study aims at analyzing the triode school-parents-students in the conditions of a growth in the school and family role in the process of instructive education of children. Introducing in the system the factor on which the educational influences are exerted, the students, and making them aware of the benefic role of educational effects is a new dimension that is being introduced in the field of research.

The importance of study and research also results in meeting the other partners of the factor on which research is focused, in relation to elements that generate education. These have brought new sides to our options.

1. INTRODUCERE

1.1. RELEVANȚA ȘI IMPLICAȚIILE TEMEI

Tema de cercetare, pe care ne-am propus-o în anul 2005, **Rolul parteneriatului profesori-diriginți, părinți, elevi în creșterea calității procesului educativ**, este parte integrantă din tema *Rolul școlii și al familiei în educația tinerei generații în orizontul integrării europene*, finalizată în primul an de cercetare cu publicarea volumului: *Școala Românească, încotro?*, Editura Paralela 45, Pitești, București, 2004.

Tema pe care ne-am propus s-o cercetăm în anul 2005 privește un aspect mai profund al relației dintre școală și familie, anume, luarea în considerație și a celui de al treilea factor al educației, asupra căruia se exercită influențele sistematice ale familiei și școlii, elevii. Focalizând cercetarea pe toți cei trei factori ai procesului educațional, am încercat să dezvăluim continuitățile și discontinuitățile în comunicarea, sistemul de valori, norme și modele culturale dintre profesori – părinți, profesori – elevi; părinți – elevi; locul unde între doi parteneri, apar diferențe mari în opinii, în atitudini și așteptări, iar dacă au loc aceste diferențe sau rupturi, să le identificăm, pentru a orienta acțiunea socială și educațională în acea direcție.

„*Revista Română de Sociologie*”, serie nouă, anul XVII, nr. 3–4, p. 361–381, București, 2006

Actualitatea și noutatea temei constau în analiza conjugată a triadei elev – părinte – profesor, a căror interacțiune constantă și conștientă poate conduce la creșterea calității procesului de învățământ. În studiul nostru, am avut drept temei concluziile cercetărilor anterioare, realizate în anii 2000–2004, potrivit cărora cei doi parteneri clasici ai procesului educativ, părinții și profesorii, abordau elevii ca pe un factor pasiv, un segment uman menit să primească influențele exercitate asupra lui de către mediul familial și școlar. Noi depășim această abordare statică a elevilor și îi considerăm un factor la fel de activ în propria lor formare și evaluare ca și pe profesori și părinți. În plus, am evaluat opiniile, atitudinile lor, în comparație cu ale educatorilor lor, pentru a vedea similaritățile și diferențele dintre ei ca generații.

Originalitatea cercetării se reflectă atât prin modul cum a fost concepută și aplicată metodologia de cercetare, cât și prin rezultatele interesante, din perspectiva cunoașterii științifice a acestei triade educaționale.

Cerințele actualei perioade de dezvoltare a țării noastre reclamă cu necesitate schimbarea filosofiei educației, luarea în considerare a celui mai dinamic element al procesului educativ – elevii – capacitatea lor crescută de informare, comunicare și relaționare, facilitată de tehnica informației și comunicațiilor. Racordarea învățământului românesc la amplele procese europene și globale nu se mai poate realiza pe deplin fără cunoașterea și antrenarea celui mai efervescent element al triadei educaționale, elevii, la propria lor autoconstrucție și automodelare. Nici creșterea calității procesului educativ nu mai este posibilă numai prin eforturile școlii și familiei, eforturi care pot fi ușor anulate, din cauza dezinteresului și lipsei de responsabilizare a elevilor.

În studiul de față, actorii procesului educativ sunt tratați ca având o egală competență în a-și exprima opiniile, atitudinile și așteptările reciproce. De aceea, am propus în titlu termenul de „parteneriat” și nu simpla relație dintre părinți – profesori – elevi. Investigațiile de teren realizate au demonstrat cu prisosință „câștigurile” obținute prin investigarea comparativă a informațiilor provenite de la elevi, profesori și părinți, elevii „întrecându-se” cu adulții în analiza în profunzime a problemelor puse în dezbateri.

1.2. IPOTEZE ALE CERCETĂRII

Orice studiu care are ca obiectiv educația arată că familia și școala constituie mediile socio-culturale, care modelează ființa umană de-a lungul întregii vieți. Școala și familia rămân laboratoarele de formare a personalității sociale și culturale, prima, prin pregătire temeinic organizată, după programe, cu cadre specializate și în perioade de timp bine definite, a doua, prin procesul real al vieții de zi cu zi, în care copilul, învață regulile primare de viață, deprinderea de a vorbi, de a se comporta față de cei din jur și de a-i aprecia.

Potențialul educativ de care dispun familiile, mai ales în prima parte a vieții copilului, este decisiv și consolidează eforturile educative ale școlii, numai atunci

când conlucrează continuu și consistent, în acțiuni conjugate, mobilizând în aceeași măsură elevii, ca subiecți activi ai procesului educativ. Studiile de specialitate pledează tot mai mult pentru conjuncția dintre școală și familie, și invers, părinții fiind recunoscuți ca adevărații „strategi” ai acțiunii educative ale cărei mize sunt complexe [Stănciulescu, 1997, p. 172].

Telurile părinților sunt multiple și cu destinații bine definite: în primul rând, cele de ordin instrumental, ei fiind preocupați de standardul viitor de viață al copiilor lor, de obținerea unui venit cât mai înalt; de ordin profesional, pentru realizarea unui statut social superior, care să le asigure putere, venituri, acces la resurse, capacitate de decizie; de ordin afectiv, în sensul deprinderii copiilor de a trăi pozitiv experiența de școlari; de ordin cultural, prin idealuri, modele culturale, de personalități, care le pot ghida viața.

Ideea de parteneriat reclamă o mai puternică interacțiune și implicare a familiei în activitățile școlare și ale școlii, în viața de familie a elevului. Se știe că, odată cu intrarea copilului în clasa întâi de școală, viața de familie dobândește caracteristici noi, se reorganizează după programul de școală al elevului. Părinții își organizează activitățile profesionale astfel încât să răspundă nevoilor copilului de a-l ajuta, supraveghea sau controla. Școala devine o componentă organică a vieții de zi cu zi a familiei, acolo unde părinții sunt conștienți că ea le oferă cunoștințe, cultură, pregătire profesională și un statut profesional, absolut necesar pentru ocuparea unui loc de muncă.

Din perspectiva instituirii unor relații biunivoce între școală și familie, se vorbește despre exercitarea unor influențe, inclusiv presiuni, din partea familiei, asupra școlii, care trebuie să răspundă adecvat așteptărilor ei, dat fiind că școala este plătită din banii contribuabililor, pentru a oferi servicii adecvate. La rândul ei, familia este percepută de școală ca un beneficiar al activității pedagogice prestate de ea și garant al consolidării procesului educativ, prin participarea sau cooperarea alături de cadrele didactice la reușita lui la cote calitative superioare. Aceste trăsături vor fi reliefate în cercetarea noastră despre actorii procesului educativ, pe care o redăm în cele ce urmează.

Concepția despre, elev ca masă inertă, asupra căreia școala și familia își pun amprenta ca pe o plastilină s-a dovedit eficientă. Elevul zilelor noastre, datorită posibilităților de informare fără precedent, devine tot mai mult o parte activă a procesului educativ familial, adeseori modelându-l din interior, oferindu-i noi direcții de evoluție, dar și a celui școlar, solicitând schimbări în conținutul programelor, în modul de tratare a problemelor lui distinctive. El reacționează prin întrebări, dar și prin răspunsuri adresate factorilor educativi, care trebuie să fie pregătiți să conducă un dialog pertinent și valabil pentru ambele părți.

Copiii sau elevii constituie interfața dintre familie și școală, ca mediatori între părinți și profesori, aflați la intersecția dintre cele două influențe sau segmente ale adulților cu funcție educativă.

În acest fel, copiii, elevii devin ei înșiși contributory la autoformarea și construcția propriei personalități, contribuție care asigură, fără îndoială, o reușită

mai mare procesului educativ. **Adăugarea lor ca agenți activi sau ca parteneri capabili de evaluarea actelor și comportamentului personal, în familie, școală și societate constituie, credem noi, una din cele mai productive concluzii ale studiilor realizate până acum de colectivul de Cultură, educație și identitate națională, din Institutul de Sociologie al Academiei Române.** Valorificând această idee și dezvoltând-o în mod adecvat, încercăm să-i punem în lumină valențele posibile în viitoarea practică școlară și familială. Avem în vedere faptul că cei trei factori au fost obiect de studiu în diferite cercetări, dar ei au fost analizați individual, adică școala a analizat procesul educativ din perspectiva ei ca instituție de stat cu atribuții și statute definite, iar familia era doar un adjuvant, antrenat la activități mai mult administrative, financiar-gospodărești. Copiii, în familie, sau elevii, în școală, erau tratați ca o masă relativ omogenă, asupra căreia se exercitau influențele membrilor adulți ai familiei sau ale cadrelor didactice. Reacțiile pro sau contra ale copiilor sau elevilor erau cunoscute adeseori prin manifestări mai mult sau mai puțin tensionate sau chiar conflictuale.

Or, într-o perioadă în care eforturile tuturor trebuie conjugate pentru realizarea țelurilor educative de mare anvergură națională și internațională, școala și familia sunt chemate să-și reconsidere modul tradițional de a face educație. Într-o lume în continuă mișcare, schimbare, înnoire, trebuie perfecționate și tehnicile și metodele de educație, în funcție de noile trăsături ale capitalului uman de care dispunem acum.

Răspunsul eficient dat provocărilor generate de integrarea europeană, de trecerea la societatea cunoașterii, într-o lume a globalizării, depinde de modul cum vom putea armoniza procesul de educație în familie, școală și societate, la standardele înalte ale acestor megaprocese. Societatea românească nu trăiește izolată de cursul general al schimbărilor europene și globale. Dimpotrivă, ea încearcă să se alinieze acestor standarde, pentru a se înscrie cu o identitate proprie și beneficii optime în procesele de europenizare și globalizare, iar școala și familia sunt pilonii principali de educație și pregătire a tinerei generații, în acest scop.

Cercetarea științifică are ca obiectiv nu numai reflectarea acestor mutații de conținut în viața societății, a instituțiilor și indivizilor, ci și intervenția socială pentru schimbarea stării de lucruri. De aceea, între cercetare, învățământ, familie și instituțiile statului, acreditate cu misiune educativă, trebuie să se realizeze o legătură organică, astfel încât rezultatele cercetării să intre cât mai rapid în circuitul școlar, familial și al instituțiilor menite să facă educație. Mobilitatea crescândă a cadrelor didactice, a studenților și specialiștilor, în spațiul european al învățământului superior și al cercetării științifice, constituie premise puternice pentru racordarea României la cerințele corespunzătoare acestora. Promovarea valorilor europene are un câmp larg de desfășurare prin sistemul de învățământ școlar, universitar și post-universitar. Popoarele și statele devin tot mai conștiente de rolul crescând al procesului de învățământ, în societatea care se transformă și se globalizează cu pași repezi. De aici înainte, societatea omenească se dezvoltă

preponderent pe baza cunoașterii, se transformă într-o societate a cunoașterii întemeiată pe informații și tehnologia informațiilor și comunicării (TIC), societate și tehnologie care trebuie pregătite din timp.

Așa cum se menționează în *Magna Chartum Universitatum* a Reuniunii rectorilor universităților europene, ce a avut loc la Bologna în 16 septembrie 2005, „viitorul umanității depinde într-o mare măsură de dezvoltarea culturală, științifică și tehnică, dezvoltare care se făurește în centre de cultură, de cunoaștere și de cercetare care au devenit adevărate universități”. În consecință, cunoștințele științifice dobândite în urma eforturilor de cercetare trebuie răspândite în învățământ de către cadrele didactice, pentru a ajunge la elevi și studenți, dar și în societatea largă, care trebuie să beneficieze la timp de ele, pentru a le aplica în practică. Viitorul economic, social și cultural al societății actuale și al membrilor ei va depinde în mod substanțial de nivelul lor de cunoaștere științifică, tehnică, umanistă, culturală, ca și de efortul personal de educație permanentă. Învățământul de toate gradele trebuie să încorporeze, la lecții și cursuri, cuceririle contemporane ale cunoașterii științifice, să producă și să transmită, în mod critic, cultura, știința și informația tehnică, în rândul celor ce se află pe băncile școlii, la toate formele de învățământ, corespunzător principiului inseparabilității cercetării de activitatea didactică.

Implementarea, începând cu noul an universitar de învățământ 2005–2006, a noilor structuri ale ciclurilor de studii din învățământul superior, în acord cu procesul de la Bologna, de creare a unui spațiu european coerent al învățământului superior, presupune reale schimbări în tot sistemul de învățământ. De altfel, reforma învățământului românesc conține în substanța ei obiectivele principale ale noilor cerințe impuse învățământului românesc, în general. Ea va presupune un set întreg de măsuri care să creeze condiții favorabile îmbunătățirii calității învățământului, de la cel primar până la cel post-universitar și doctoral. Flexibilizarea și diversificarea formării specialiștilor din toate domeniile, pentru asigurarea pregătirii forței de muncă necesare sectoarelor de activitate aflate la interfețe de discipline și de profesii, este unul din obiectivele de fond ale reformei. Într-o lume în mișcare, și pregătirea profesională trebuie să fie în continuă adaptare la nevoile producției și cercetării.

În ultimul deceniu, statele lumii și guvernele lor devin tot mai conștiente de necesitatea perfecționării și utilizării la parametri maximi a capitalului uman, care să contribuie la accelerarea ritmului de dezvoltare economică, socială și culturală a țărilor lor și a regiunii în care trăiesc. Investiția în om, în pregătirea sa profesională, umană, morală se dovedește a fi cea mai importantă investiție pentru a asigura trecerea la societatea cunoașterii și a unei protecții mai mari a omului ca membru al comunității. Pe plan global, începe să-și facă loc ideea că „Educația unește omenirea”, idee care a devenit și deviză a Expoziției Internaționale de Educație care s-a desfășurat la Beijing în august 2005 (A. Bondrea, interviu acordat revistei „Market Watch”, în „Opinia națională”, nr. 425, 3 oct. 2005). Ea are o dublă

semnificație: pe de o parte, îi unește pe specialiștii în educație pentru realizarea unui dialog fertil în problemele valorificării resurselor umane ale planetei, iar pe de alta, creează condițiile ca societatea omenească să intre în societatea educației permanente, realizată de-a lungul întregii vieți, societatea viitorului, în care cunoașterea și educația devin valori-axiale în dezvoltarea mai armonioasă a omenirii.

Știut fiind că o asemenea țintă este fezabilă numai pe termen lung și nu poate fi ușor atinsă separat de nicio țară, se impune cu stringență realizarea unei cooperări, colaborări între țări, care să aducă multiplele oferte și proiecte de dezvoltare viitoare la un relativ consens, pentru a putea fi aplicate în diferite contexte naționale, cu posibilitatea comparării datelor obținute. Cooperarea și lucrul în comun al reprezentanților în domeniul educației ai diferitelor țări sunt benefice din multiple puncte de vedere. Întâi, le dă posibilitatea să se compare unii cu alții, să aprecieze la ce distanță se situează unii de alții. Apoi, este un prilej de a crea relații reciproce între partenerii cu idei și proiecte asemănătoare, astfel încât ei să se poată informa despre noile modele educaționale bazate pe tehnologiile informaționale, despre noul tip de comunicare academică și infrastructurile specifice de studiu oferite de cele mai reprezentative universități din lume. Mai mult, este un prilej binevenit de schimb de experiență, de împărtășire a succeselor dobândite parțial.

Realizarea de parteneriate între diferite universități sau institute de cercetare din țara noastră, cu alte țări din lume, este expresia recunoașterii prestigiului lor și a nevoii ca împreună să-și unească forțele pentru progresul general în pregătirea și valorizarea capitalului uman, necesar evoluțiilor viitoare.

Ideea parteneriatului, care se practică la scară interstatală cu succes, în cele mai diferite domenii ale vieții sociale și economice, va fi și pentru noi termenul cheie prin care încercăm să elucidăm problematica raporturilor profesori-diriginți, părinți și elevi în proiectul de importanță strategică pentru țara noastră – creșterea calității învățământului și înscrierea lui, în acest fel, în standardele impuse de Uniunea Europeană. Studiul nostru nu are o arie de generalizare la nivel național, deși se extinde pe un număr larg de școli și clase, dar are o deosebită semnificație ca studiu în adâncime, calitativ, care își propune analiza, la nivel bazal, a raporturilor directe de viață și de învățătură între educatorul-părinte și educatorul-învățător sau profesor, între copii și părinți, între elevi și cadrele didactice, ca și între frați, în sânul familiei sau între elevi, la școală. Din paralelogramul raporturilor care se intersectează și al frecvențelor lor, vom putea deduce tipurile de relații dominante, grupurile de subiecți cu atitudini comune și care pot coopera pentru a crește calitatea actului educativ, atât acasă, cât și la școală.

În lucrarea de față, abordând tema raporturilor dintre principalele instituții responsabile de reușita procesului de învățământ – școala și familia – dintr-o perspectivă mai complexă, concretă și interactivă, nu le mai tratăm ca instituții care

își realizează misiunea educativă, ca actori care își exprimă fiecare, într-un monolog specializat, de sine stătător, raporturile dintre ele, referitoare la elevi și performanțele lor. Maniera relativ statică și abstractă a fost depășită și îmbogățită cu una dinamică, constant comparativă și cu un conținut ideatic mult mai amplu.

Am conceput procesul de învățământ ca unul în care elevii sunt actori la fel de importanți ca profesorii și părinții, în asigurarea unui proces de învățământ la exigențele crescânde ale momentului istoric în care ne aflăm, integrarea în Uniunea Europeană, prevăzută a avea loc în ianuarie 2007. Antrenarea lor la însușirea temeinică a cunoștințelor, prin procesul instructiv, și la modelarea trăsăturilor propriiei personalități, din perspectivă umană, morală, civică, prin procesul educativ din familie și școală, dar și prin autoeducație în afara lor, constituie pârgă fundamentală prin care se poate îmbunătăți calitatea întregului proces de învățământ. În acest fel, școala și familia se pot transforma în structuri dinamice, coordonatoare ale unei mase mari de colaboratori: copiii, elevii, asupra cărora trebuie să vegheze pentru buna lor încadrare în sistemul obligațiilor, îndatoririlor și disciplinei școlare, pentru creșterea calității activității educative și a produsului uman final, viitoarea forță de muncă, viitorii cetățeni.

Originalitatea abordării noastre constă în faptul că cei trei factori ai procesului de învățământ: (profesori, diriginți – părinți – elevi) sunt puși în situația de a face evaluări asupra aceleași probleme din chestionar, astfel încât comparația răspunsurilor celor trei tipuri de subiecți ne oferă șansa de a observa congruențele sau incongruențele între profesori, părinți și elevi, relevante pentru o posibilă strategie concretă de intervenție educativă. În raport cu abordările anterioare, ne vom concentra atenția, în mod deosebit, asupra autoevaluării elevilor, ei fiind cei care trec prin filtrul personal întreg sistemul de influențe îndreptate asupra lor, pe care, printr-o alchimie unică, le transformă într-un mod propriu de gândire, comportare, acțiune.

Din perspectivă teoretică, important este faptul că, pentru prima dată, sunt puse față în față opiniile actorilor principali, iar analiza va fi semnificativă pentru dezvăluirea locului unde are loc consensul sau disensul dintre componentele sistemului educativ. Răspunsurile relativ asemănătoare dintre două componente sau grupuri, profesori – părinți, sau părinți – elevi, sau profesori – elevi, vor fi semnificative pentru cooperarea între membrii lor, după cum diferențele vor fi semnificative pentru neînțelegeri, tensiuni sau conflicte între partenerii procesului de educație.

Analiza pe orizontală a opiniilor celor trei grupuri de subiecți răspunde necesității de a crea baza pentru un parteneriat real, temeinic fundamentat, între factorii care participă direct la realizarea procesului de învățământ, cadre didactice și elevi, pe de o parte, și familie, ca mediu social primar, în care s-au născut și se formează până la vârsta de adulți, pe de altă parte. De pildă, raporturile dintre elevi la școală și dintre elevi și părinți acasă au fost redată dintr-o triplă perspectivă: cea a cadrelor didactice, care îi observă la clasă și în recreație, cea a părinților, care îi

cunosc din viața de familie, și cea a elevilor înșiși, puși în situația să-și aprecieze propriul comportament, în școală și față de părinți.

1.3. OBIECTIVELE STUDIULUI

Obiectivele principale ale studiului au vizat următoarele probleme:

- comportamentul elevului în școală și în familie și eventualele conflicte;
- atitudinea față de profesori și față de părinți, ca principali educatori;
- atitudinea față de muncă, acasă și la școală;
- atitudinea față de școală;
- locul lecturii în preocupările elevului și ponderea ei în raport cu calculatorul;
- intenția de a urma o formă superioară de învățământ și climatul familial-suport;
- instituțiile care ar putea contribui la educația elevilor;
- rolul religiei în ameliorarea comportamentului elevilor;
- preocupările de timp liber;
- așteptări reciproce între elevi-profesori-părinți, privind educația elevilor.

1.4. IPOTEZE DE LUCRU

– Noua tematică a proiectului, pe anul 2005, ne-a fost sugerată de înțelegerea necesității că, pentru creșterea calității procesului educativ, pe lângă crearea condițiilor materiale, instituționale, și de cadre înalt calificate, pe care trebuie să le asigure Ministerul Educației și Cercetării, mobilizarea concertată și concentrată a cadrelor didactice, părinților și elevilor devine o condiție primordială.

– Dezvăluirea triadei obligatorii a asigurării bunului mers al procesului educativ trebuie să fie urmată de crearea unei strânse interacțiuni între componentele ei, de inițierea și realizarea unui dialog continuu, a unor acțiuni comune, soldate cu creșterea performanțelor elevilor și ale școlilor în general.

– Dat fiind că actorul cel mai dinamic al acestui raport este elevul, în sens generic, asupra lui este bine să se orienteze atenția, atât a cadrelor didactice, cât și a părinților și instituțiilor statului cu misiune educativă.

– Conștientizarea rolului lor important, a responsabilităților ce le revin, în îmbunătățirea expresiei sociale a comportamentului lor în școală, acasă și în societate, presupune nevoia de a-i mobiliza și pe ei la corectarea lui, acolo unde el este deficitar.

– Decalajul existent între nivelul de instrucție și nivelul de educație, evident în detrimentul educației, al modelării tinerilor după normele conduitei civilizate, impune cu necesitate angajarea tuturor agenților educaționali.

– Realizarea unei strategii comune în toate școlile, care să prevadă regulamente de comportament cu norme rigurose și ferm prevăzute, urmate de sancțiuni ale părinților și elevilor care le încalcă, ar constitui un prim pas de îmbunătățire a educației civice a elevilor.

– Utilizarea potențialului moral al elevilor cu o bună comportare în familie, școală și societate poate fi un sprijin real al profesorilor, părinților și instituțiilor menite să facă educație.

– Un control mai riguros al CNA-ului, în colaborare cu MEC, cu cadrele didactice și părinții, asupra caracterului deficitar, din punct de vedere moral și cultural, al multor canale TV, ar mai reduce din factorii morali poluanți, ce acționează zi de zi și ceas de ceas asupra mentalului elevilor, incapabili în primii ani de școală să discearnă binele de rău, frumosul de urât. Pe lângă acest control riguros, care se impune, asupra multor categorii de emisiuni, realizate și difuzate de numeroase canale de televiziune, trebuie să remarcăm faptul că, dacă posturile de televiziune private au interese comerciale de înțeles, televiziunea națională, suportată din bani publici, nu puțini, are obligații și responsabilități mult mai mari față de societate și față de fenomenul educațional; ea este datoare, ca prin genurile de emisiuni promovate, să contribuie în mod esențial la educația tinerei generații și la educația de masă a întregii populații. Neexistând o măsură a lucrurilor, în acest sens, televiziunea națională se ia la întrecere cu alte televiziuni, în ceea ce privește gradul de audiență și interesul publicului telespectator.

– În acest fel, marea plasticitate a ființei umane poate fi valorificată pozitiv prin mass-media, în sensul inoculării valorilor și normelor general acceptate de societate și scurtării drumului generațiilor viitoare spre progres și civilizație.

1.5. METODOLOGIA CERCETĂRII

Încercând a înțelege rolul școlii și al familiei în educarea elevilor, am stat de vorbă cu numeroase cadre didactice din diferite școli, din diferite localități. Discuțiile s-au purtat și cu multe persoane, care, într-un fel sau altul, au sau au avut de-a face cu școala, în ultimul timp. Concluziile desprinse au arătat că posibilitățile școlii sunt mult diminuate în ceea ce privește realizarea completă a procesului instructiv-educativ. Oricum, acest lucru nu este posibil fără conlucrarea apropiată cu părinții elevului. Am avut ocazia să întrebăm numeroși profesori diriginți și directori de școală ce pedepse ar putea aplica unui elev care s-ar abate grav de la disciplină și normele școlare; răspunsul a fost de fiecare dată descurajator: mai nimic. Acest lucru demonstrează, o dată în plus, lipsa unei legislații adecvate și existența unui regulament școlar deficitar.

Dacă rolul școlii este încorsetat de o legislație incompletă și inadecvată, trebuie văzut care este rolul real al familiei în determinarea educației elevului. Acest fapt ne-a condus la necesitatea proiectării și realizării unei cercetări concrete, care să surprindă, din unghiuri de vedere diferite, efectele factorilor educaționali asupra celui care trebuie să beneficieze de acest multiplu aport – elevul. Pentru a studia efectul conjugat: familie – școală asupra fenomenului educațional, am pus la punct o metodologie adecvată și un instrument de cercetare specific, care constă din trei tipuri de chestionare paralele, care urmează să-și focalizeze întrebările asupra celor trei factori care concură la realizarea educației elevului.

Cele trei tipuri de chestionare sunt:

- chestionarul de tip A, la care este invitat să răspundă profesorul diriginte;
- chestionarul de tip B, la care urmează să răspundă unul din părinții elevului;
- chestionarul de tip C, la care va răspunde chiar elevul, care constituie și obiectul cercetării.

În această fază, cercetarea și-a propus să valideze ipotezele de cercetare și să depisteze noi probleme generate de realitatea socială. Cercetarea are, așadar, un caracter prospectiv.

Cercetarea s-a desfășurat în 8 unități școlare: Colegiul Tehnic „Edmond Nicolau”, mun. București, Colegiul Național „Gh. Murgoci”, Șc. „Dan Barbilian”, Constanța, Șc gen. nr. 10 București, Șc. gen. nr. 31 București, Șc. gen. nr. 139, „Mircea Santimbreanu” București, Șc. gen. nr. 143 București și Șc. gen. nr. 6 „Serban Cioculescu”, Găești, Dâmbovița. Cercetarea s-a desfășurat pe o paletă extinsă de elevi, din clasele: a 3-a, a 5-a, a 6-a, a 7-a, a 8-a, a 9-a, și a 10-a. Numărul elevilor asupra cărora s-a focalizat cercetarea este de 165, pentru care s-a utilizat un număr de 495 chestionare. Analiza rezultatelor din teren urma să se desfășoare atât pe verticală, în cadrul aceleiași categorii de respondenți: profesori-diriginți, părinți, elevi, dar și pe orizontală, unde s-au putut analiza, prin comparație, cele trei răspunsuri la întrebări similare, asupra aceluiași subiect.

Înregistrarea de răspunsuri compatibile în cadrul aceleiași întrebări, arată că cele trei părți se apropie semnificativ de realitate; dimpotrivă, constatarea de răspunsuri divergente, atrage atenția asupra neconcordanței punctelor de vedere venite din cele trei direcții. Analizele atente pot scoate la lumină abaterile de la realitate și, totodată, lipsa de responsabilitate a uneia sau alteia dintre părți.

2. ANALIZA CERCETĂRILOR DE TEREN

2.1. COMPORTAMENTUL ELEVILOR ÎN FAMILIE

Așa cum am arătat mai sus, fiecare întrebare a avut trei forme de expresie, specifice pentru fiecare chestionar:

- pentru profesori-diriginți: **Cum se comportă elevul X la școală, în general?**
- pentru părinți: **Cum se poartă copilul cu dvs. ca părinte?**
- pentru elevi: **Cum te porți la școală, respectiv, acasă față de părinți?**

Răspunsurile precodificate au fost: **ascultător, ușor neascultător, neascultător, obraznic, nu răspunde**. Menționăm că, în logica unor întrebări și în tipurile de răspunsuri precodificate, ne-am inspirat din lucrarea lui Paul H. Stahl: *Familia și școala. Contribuții la sociologia educației*, București, Editura Paideia, 2002.

Am pornit de la presupuziția că atitudinea și comportamentul elevului la școală reflectă în linii generale atitudinea și comportamentul membrilor din familie, inoculate în structura sa timpurie de personalitate, prin atitudinea lui față de părinți, față de ceilalți frați sau colaterali, acolo unde este cazul. Proverbiala

expresie *Cei șapte ani de-acasă* se verifică din primele zile de școală ale elevului din clasa I.

Studiul comportamentului elevilor în școală și în familie este edificator, din cel puțin trei puncte de vedere: pentru modul în care sunt percepuți de profesori, de părinți, dar de ei înșiși ca membri ai familiei. În opinia profesorilor, elevii, la școală, sunt ascultători în proporție de 71,52%, ușor ascultători 23,03%, neascultători 3,64%, obraznici 1,82%, pe când acasă, în opinia părinților, sunt ascultători 64,24%, ușor neascultători 31,52%, neascultători 3,03%, nici unul obraznic și 1,21% nu răspund. O atitudine mai puternic critică manifestă însă elevii față de ei înșiși, în ceea ce privește comportamentul față de părinți, când afirmă că 57% sunt ascultători față de aceștia, 41,82% puțin neascultători și doar unul afirmă categoric că este neascultător, în vreme ce obraznic nu se consideră nici unul.

La o analiză mai atentă, rezultă că profesorii-diriginți sunt fie mai autoritari cu elevii în școală și aceștia sunt mai ascultători, fie mai îngăduitori cu ei decât părinții și le trec cu vederea unele mici acte de indisciplină. Spiritul critic și autocritic mai accentuat al părinților și copiilor față de comportamentul lor în familie este încurajator pentru posibilitatea corectării comportamentului în sânul familiei. Întrebarea care se pune ambelor tipuri de educatori – profesori și părinți – este: Care sunt cauzele scorului mai mare al elevilor ascultători la școală – autoritatea cadrelor didactice care se impune asupra lor sau toleranța mai mare a acestora la comportamentul nedisciplinat? Întrebarea rămâne valabilă și pentru răspunsurile date de părinți. De ce părinții afirmă, într-o pondere mai mică, în comparație cu profesorii despre propriii copii, că sunt ascultători și, într-o pondere mai mare, neascultători? Părinții sunt mai exigenți? Îi țin în frâu mai mult? Sau copiii se simt mai liberi acasă față de părinți, le simt slăbiciunea sau lipsa de autoritate și atunci sunt mai puțin ascultători? Cel mai important lucru ni se pare faptul că elevii, în calitate de copii, în familie, se recunosc, în ponderi mai mici, ca fiind ascultători, atât în comparație cu profesorii, la școală, cât și cu părinții.

O primă concluzie ar putea fi aceea că ponderea mai mare a celor mai ascultători sau disciplinați la școală decât în familie este o bună premisă pentru desfășurarea în bune condiții a procesului de predare și ascultare a elevilor, iar ponderea mai mare a celor ușor neascultători, neascultători și obraznici în familie, relevată de opiniile părinților și ale elevilor înșiși, demonstrează că aici se simte nevoia unei mai mari autorități a părinților, care poate fi și trebuie să fie inoculată părinților de către cadrele didactice, cu ocazia ședințelor cu părinții sau a lectoratelor.

În familie se formează o rețea complexă de deprinderi și obișnuințe, de atitudini și comportamente pozitive sau negative. Dacă acest angrenaj complex nu le este relevant părinților de către educatori, grădiniță sau de învățători, din primii ani de școală, educația familială poate avea grave carențe. Această aserțiune a fost dedusă și din cercetările anterioare, în cadrul cărora s-a afirmat necesitatea unei „școli a părinților”, a unor lectorate frecvente, susținute de cadrele didactice, în

cadrul cărora părinții – în mod deosebit, mamele, „stâlpii familiei” – să fie instruiți sistematic, în legătură cu principiile psiho-pedagogice de bază ale educației copilului la diferite vârste. Părinții sunt, desigur, primii responsabili de buna sau proasta educație a copilului, la vârsta când el, din punct de vedere fizic și psihic, are cea mai mare plasticitate, ceea ce face ca tot ei să fie primii atenționați de modul cum se comportă la școală. Acest comportament, cu rădăcini în viața de familie, se reflectă apoi în școală și în societate.

Antropologia culturală și sociologia culturii afirmă că familia constituie prima formă de comunitate umană în care învață copilul cele dintâi reguli de comportare în viață. Familia este forma sintetică, *sui-generis*, în care i se prezintă copilului societatea, cu aspectele ei fundamentale: relațiile dintre membrii ei, problemele economice, sociale, morale, psiho-afective, de organizare a vieții în comun. În cadrul familiei, se trăiește viața în totalitatea dimensiunilor ei. De aceea, este important ca, dintru început, părinții să fie orientați, îndrumați științific, pentru inocularea în mentalul și comportamentul copiilor lor a valorilor și modelelor culturale general acceptate și promovate de societate. În acest fel, integrarea lor în sistemul disciplinei școlare și al normelor de conviețuire civilizată în societate se realizează mai ușor și fără dificultăți sau traume.

Acest complex de relații, pe care ei le experimentează și le învață în viața de familie: relații economice, modul în care se asigură resursele bănești necesare întreținerii familiei; relații intrafamiliale, modul în care se comportă membrii familiei unii față de alții, relațiile dintre soți, dintre părinți și copii, dintre aceștia și colaterali; relații sociale cu vecinii, cu instituțiile statului, cu ceilalți oameni, își vor pune adânc pecetea pe personalitatea în formare a copilului. Iar dintre acestea, modelul absolut îl constituie relațiile din sânul familiei, al căror nucleu este și va rămâne întotdeauna relația dintre mamă și copil sau copii. Mama îi asigură igiena, starea de sănătate, îi satisface nevoia de hrană, de joc și zâmbet, de relații cu cei din jur. Aceste informații trebuie făcute cunoscute, încă din perioada prenatală, viitoarelor mame și continuate, prin cursuri sistematice (în organizarea Ministerului Sănătății și al Familiei, în colaborare cu Ministerului Educației și Cercetării, conduse de specialiști, medici, psihologi, pedagogi, educatori, învățători, cadre didactice, sociologi, pentru ca ponderea copiilor bine educați să crească și a celor abandonați să scadă.

O reformă reală în domeniul educației trebuie să înceapă de la acest punct, al educației viitoarelor mame și al creării condițiilor materiale necesare ca ele să-și ducă la capăt misiunea naturală și socială de a-și educa propriile odrasle. Altfel, concepută numai cu măsuri pe plan școlar, neluând în considerare influențele convergente ale celorlalți factori educaționali, cum se încearcă în ultimii 15–16 ani, reforma nu duce la îmbunătățirea procesului educativ-formativ, ci are consecințe nefaste asupra tinerelor generații, scăpate tot mai mult de sub control, afectând profund progresul social, moral al întregii națiuni.

În cadrul cercetării noastre, constatând un grad de neascultare mai mare în familie, am avansat o a doua întrebare legată de posibilitatea unor conflicte.

2.2. POSIBILE CONFLICTE ÎN FAMILIE

Întrebările din chestionare au fost următoarele:

- pentru părinți: **Au loc conflicte între dvs. și copii?**
- pentru copii: **Ai conflicte cu părinții?**

Părinții:	%	Copiii:
nu, niciodată	37,58	40,00
uneori, da	58,79	56,97
deseori	3,42	3,03
nu e cazul	0,00	0,00
nu răspunde	1,21	0,00

În privința conflictelor, o pondere relativ mare de copii și părinți trăiesc într-o atmosferă de bună înțelegere, afirmând că nu au loc conflicte între ei. La indicatorul **uneori, da**, după cum se observă, ponderile sunt relativ egale, copiii afirmând ceva mai puține conflicte cu părinții decât o fac părinții. Familiile cu conflicte mai dese între părinți și copii dețin totuși ponderi mici, ceea ce nu ridică probleme deosebite. Neînțelegeri, tensiuni, au loc, desigur, în toate familiile, dar acestea nu ating nivelul de conflicte sau de atitudini ireconciliabile pe care să le menționeze subiecții, fie ei părinți sau copii.

Această stare de lucruri relevă existența unei temelii trainice pe care se clădește personalitatea copiilor, exprimată prin lipsa unor permanențe conflictuale grave între părinți și copii și, am putea spune, chiar printr-o coeziune mai mare între generații.

2.3. POSIBILE CONFLICTE ÎNTRE FRAȚI

Pentru a afla răspunsul la această problemă, am pus următoarele întrebări:

- pentru părinți: **Între copiii dvs. au loc conflicte?**
- pentru elevi: **Dar cu frații?**

Dintre părinți, 14,55% afirmă că **n-au loc niciodată conflicte**, iar dintre elevi, 11,52. **Uneori, da** răspund 33,94% părinți și 36,97% elevi. **Deseori**, 5,45% părinți și 4,85% elevi. **Nu este cazul**, 43,64% părinți, 41,82% elevi.

Deci, conflicte mai au loc între frați, așa cum menționează părinții și copiii, ceea ce ne-ar face să credem că ele se pot repeta și la școală sau pe stradă. Să sperăm însă că ele sunt minore și nu ating cote grave, cu extensie la școală și în societate, că avem de-a face cu familii în care există o ambianță familială relativ normală, echilibrată care asigură tonusul și climatul psiho-moral și afectiv necesar educației sănătoase a copiilor.

Relațiile de înțelegere sau conflictuale dintre copii ca frați nu rămân fără consecințe în viața lor de oameni maturi. Ele se pot repeta în viața socială prin

prietenii puternice, dragoste sau prin stări de ostilitate, agresivitate verbală, conflicte. De aceea, părinții trebuie să aibă permanent în vedere armonia, înțelegerea și coeziunea dintre frați și surori, respectul și dragostea reciprocă, premise pentru o viață echilibrată mai târziu. Deoarece copilul este locul de intersecție al tuturor influențelor sociale, dincolo de cele familiale, anume, școala, mass-media, anturajul, strada, societatea în general, acestea trebuie luate în calcul atunci când trebuie apreciat comportamentul său, iar dintre ele, cel mai apropiat este anturajul.

Cunoscând, din multiple împrejurări de viață, comportamentul agresiv, nedisciplinat al unor elevi, pe stradă, în mijloacele de transport, cuvintele ireverențioase, chiar injurioase, adresate între ei ori persoanelor mai în vârstă, am încercat să urmărim **dacă există la școală o stare conflictuală** care continuă pe stradă sau dacă strada constituie pentru ei locul de defulare, de descărcare fizică față de disciplina necesară impusă de regulamentul școlar: se știe că, în general, comportamentul stradal sau social necivilizat poate fi și rodul unei atitudini colective de grup, al influenței anturajului, în contrast cu cea din școală sau din familie, pe stradă elevii simțindu-se în „lumea lor”, în afara coercițiilor și a normelor riguroase impuse de școală și părinți, de „lumea adulților”, în general.

2.4. COMPORTAMENTUL ELEVILOR ÎN ȘCOALĂ, POSIBILE CONFLICTE

Pentru a răspunde la această problemă, în chestionarele de opinie am formulat următoarele întrebări:

- pentru profesori-diriginți: **X are conflicte cu colegii?**
- pentru părinți: **Copiii dvs. au conflicte cu colegii de clasă?**
- pentru elevi: **Ai conflicte cu colegii de clasă?**

Întrebați fiind profesorii-diriginți, părinții și elevii, despre posibile conflicte și acte de indisciplină între elevi la școală, răspunsurile au fost următoarele:

Profesori-diriginți	Părinți	Elevi
da 26,6	21,82	24,85
nu 73,33	78,18	75,15
nu răspunde 0,61	0,00	0,00

Din răspunsurile primite, se pare că există unele manifestări de acest fel, semnalate îndeosebi de profesori și elevi. În consecință, dacă circa un sfert din elevi se bat între ei sau se manifestă mai agresiv în școală, această stare de lucruri se poate reflecta și în comportamentul stradal sau în cel manifestat în mijloacele de transport.

2.4.1. CINE GENEREAZĂ CONFLICTE?

Cei care le generează sunt 15,15% recunoscuți de profesori. În mică măsură, 6,06%, părinții afirmă că e vorba de copiii lor, iar numai 5,46% dintre elevi recunosc că ei ar fi autorii.

Am continuat investigația cu studiul unor posibile conflicte între elevi și profesori.

2.4.2. EXISTĂ CONFLICTE ÎNTRE ELEVII ȘI PROFESORI?

Să urmărim, în continuare, comportamentul elevilor față de profesori în școală.

Profesori-diriginți	Părinți	Elevi
da	11,52	39,39
nu	87,88	56,97
nu răspunde	0,61	3,64

La întrebarea de mai sus, ponderea răspunsurilor afirmative crește de la profesori la părinți și elevi. Dacă profesorii-diriginți au recunoscut că sunt 11,52% conflicte între ei și unii elevi, părinții au afirmat 39,39%, iar elevii 41,21%. Diferența dintre răspunsurile cadrelor didactice și elevi este destul de semnificativă ca să fie trecută cu vederea. Părinții nu pot fi relevanți decât în măsura în care ei înșiși au fost implicați cu propriii lor copii. Oricum, se pare că profesorii nu consideră că există conflicte majore între ei și elevi, pe când părinții și, mai ales, elevii sunt mai fermi în a afirma existența lor.

2.4.3. CINE GENEREAZĂ ACESTE CONFLICTE?

Profesori-diriginți	Părinți	Elevi
X	6,67	copilul meu 3,03
alți colegi	4,85	eu 0,61
nu este cazul	87,88	alți colegi 36,97
nu răspunde	0,61	profesorul (2) 1,21
		profesorul (5) 3,03
		nu este cazul 58,79
		nu răspunde 0,61

La această întrebare, profesorii au nominalizat 11 elevi, din clasa lor, care generează conflicte, adică, 6,67%; dintre părinți, doar 5 sau 3,03% recunosc că propriul lor copil ar fi inițiatorul, iar dintre elevi, doar 1 a recunoscut că el generează conflicte.

La itemul **alți colegi**, părinții au răspuns în pondere de 35,15%, pe când elevii, în proporție de 36,97%. În plus, la itemul **nu e cazul**, părinții și elevii au adăugat itemul **profesorul** ca generator de conflicte, părinții nominalizând 2 profesori, iar elevii 5.

După cum este lesne de observat, în privința existenței conflictelor dintre elevi și profesori, se exprimă toți actorii procesului de învățământ: profesori, părinți și elevi, însă în proporții crescânde, de la profesori la părinți și elevi. Când este vorba însă despre numirea celor care generează conflictele, raportul se răstoarnă, cadrele didactice numesc 6,67% elevi, părinții 3,03%, iar dintre elevi doar unul recunoaște că el provoacă conflictele. La rubrica **alți colegi** care generează conflicte, descoperim, de asemenea, o tendință de creștere: profesorii afirmă 4,85% elevi, părinții 35,15%, iar elevii 36,97%.

La acest aspect, al celor care provoacă situații conflictuale, apare o discrepanță mare, pe de o parte, între recunoașterea de către părinți a faptului că fiii lor sunt inițiatorii conflictelor și de către elevi, dacă ei înșiși inițiază conflictele și, pe de alta, dintre afirmația părinților că nu copiii lor sunt generatorii, dar și a elevilor înșiși, ci alți colegi. Discrepanța poate veni fie din faptul că atât părinții cât și elevii dau dovadă de o anumită doză de nesinceritate, atunci când este vorba de a recunoaște că propriii lor copii sau ei înșiși ar fi provocatori de conflicte și tensiuni, fie de o gândire stereotipă, prin care ambele grupuri de subiecți, părinți și elevi, se derobează de responsabilitate în acest sens.

Conduita în școală a elevilor ar trebui să fie, în linii generale, standardizată, prin regulamentul de ordine interioară al fiecărei școli. În ultimii 15 ani însă, în numele celei mai mari democrații și libertăți, devenită libertinaj, lucrurile au luat o cu totul altă întorsătură. Mass-media, în special, televiziunea, a oferit multiple imagini de indisciplină, haos și încălcări ale respectului datorat de elevi cadrelor didactice, incapabile să mai stăpânească situația și să impună ordinea necesară desfășurării în bune condiții a procesului de învățământ. Mai mult, posibilul parteneriat pentru care pledăm și noi în cele ce urmează, a fost transformat într-un fel de „joc nefast de-a egali”, între elevi și profesori, fără nici o distincție între cei ce trebuie să dețină autoritatea și prestigiul, în numele pregătirii și al experienței dobândite în anii de școală la catedră, și cei care se află pe bănci, abia la început, și trebuie să învețe să deslușească tainele cunoașterii și ale științei. Elevii dezordonati sărind pe bănci, elevele în ținute indecente, ca de disco-bar, păreau, mai degrabă, într-un anturaj privat, de timp liber, decât într-o atmosferă școlară sobră, preocupată de învățat. Mai grav decât atitudinea elevilor era faptul că profesorul, aflat printre ei, nu manifesta nici o reacție la starea dezolantă a clasei, părea chiar obișnuit cu ea și se simțea și el în elementul său.

Pornind de la aceste derapaje grave în disciplina școlară și etica profesională, ni se par necesare măsuri mai severe, pe de o parte, de reinstaurare a disciplinei în școală și la ore, de impunere a uniforme școlare, cel puțin la clasele mai mici, iar pe de alta, de sancționare și a cadrelor didactice care se înscriu în nota de libertinaj și indecență a elevilor. De altfel, studiile anterioare efectuate de Institutul de Sociologie, pe elevi și cadre didactice, relevă că actuala indisciplină comportamentală și vestimentară este o consecință a educației deficitare din familie, cu care trebuie începută educația. Din familie învață copiii cum trebuie să se poarte și să se îmbrace. Or, în condițiile în care fetițele sunt încurajate de mame să îmbrace o ținută extravagantă, nepotrivită la școală, pentru a atrage atenția asupra lor, și primesc bani pentru farduri și cosmetice, școala cu greu mai poate repara aceste greșeli. În plus, se știe că adolescenții imită mai repede ceea ce este facil, frapant pentru vârsta lor, din dorința de a arăta ca tinerii sau ca maturii. Paradoxul maturității și criza de identitate specifice adolescenților sunt evidente aici. De aceea, trebuie organizate lectorate, cu părinții, în primul rând cu mamele, pentru a-i face conștienți de greșelile educative pe care le comit, fie din neștiință, fie din spirit de frondă, fie din preaplinul vieții private, pe care vor s-o etaleze cu orice preț.

Având în vedere aceste situații, nu mai surprind pe nimeni rezultatele slabe obținute de unele școli la capacitate sau bacalaureat. În școlile în care nu s-au instituit ca norme obligatorii, din primul an de școală, disciplina și respectul pentru cadrele didactice, pentru școală, ca instituție de formare profesională și de modelare umană și morală pentru muncă și viață decentă în societate, rezultatele sunt sub standardul necesar, în comportament și la învățătură.

Exemplele de mai sus sunt expresia eșecului educației atât în familie și școală, cât și în mass-media, stradă și societate, în general. Or, reușita educației este expresia concentrată a convergenței tuturor factorilor educativi. Lipsa pregătirii psiho-pedagogice a părinților, nesupravegherea timpului liber de către ei și a recreațiilor elevilor de către cadrele didactice, lipsa responsabilității CNA față de conținutul deosebit al unor emisiuni pe canalele TV nu pot conduce decât la scăderea de sub control a elevilor.

Trebuie menționat faptul că, în zilele noastre, copiii se maturizează mult mai repede din toate punctele de vedere, fizic, psihic, intelectual. Din punct de vedere fizic, actuala generație este mai dezvoltată decât cu ani în urmă, era informației și informatizării îi maturizează sub aspect intelectual, iar diferitele forme de divertisment, care promovează libertinajul, îi orientează mult mai devreme în această direcție. Confuzia între libertate, democrație, pe de o parte, și libertinaj, pe de altă parte, instituită după 1990, a accentuat comportamentul îmbibat de aspecte sexuale. Viața sexuală, concepută cândva ca un sanctuar în care se intra cu teamă, grijă și respect, a devenit un lucru banal.

Copiii, adolescenții nu sunt învățați de părinți, de profesori, de cadrele medicale să urce pas cu pas drumul spre viața de oameni maturi, ei o explorează mult mai devreme, cu consecințe nefaste, uneori, pentru ei și pentru societate. Mai târziu, întemeierea familiei nu mai este o problemă fundamentală, iar când are loc, temeiul ei moral este slab. Familia, ca centru de moralitate, de igienă fizică și morală, suferă grave derapaje și, împreună cu ea, societatea, în sănătatea ei fizică și morală. Nevoia de afirmare, uneori destul de intensă, chiar agresivă, specifică adolescenților, se poate orienta în direcții greșite, dacă nu este îndeaproape dirijată de părinți, profesori și diriginți. De aceea, intervenția fermă, autoritară, dar și echilibrată, a familiei și școlii se impune.

Cu aceste premise, rezultate din cercetările anterioare, am urmărit comportamentul elevilor în școală, din perspectiva celor trei participanți la procesul educativ: profesori-diriginți, părinți și elevi.

Întrebările, având aceeași ținută, au fost formulate adecvat pentru fiecare grup de subiecți. De pildă,

- pentru profesori-diriginți: **Cum se comportă X la școală, în general?**
- pentru părinți: **Cum se comportă copilul dvs. la școală, în general?**
- pentru elevi: **Cum te porți la școală, în general?**

Prin răspunsurile date, urmărim să aflăm modul în care evaluează cei trei agenți ai educației propria contribuție la buna desfășurare a procesului educativ: cadrele didactice, prin disciplina pe care o impun în școală, la ore și prin rezultatele

școlare obținute de elevi; părinții, prin modelul de conduită pe care l-au oferit propriilor copii și pregătirea lor anticipată pentru școală, ca instituție a disciplinei și a muncii; elevii, prin modul în care au asimilat și au topit în sistemul propriu de deprinderi influențele familiei, ale școlii, ale anturajului și ale societății, în general.

	Profesori–diriginți	Părinți	Elevi
liniștit, cuminte	63,03	64,24	46,06
uneori liniștit, alteori gălăgios	33,94	33,33	53,94
gălăgios	2,42	0,00	0,00
nu răspunde	0,61	2,42	0,00

Demn de relevat este faptul că opiniile cadrelor didactice și ale părinților sunt relativ asemănătoare, cu un ușor plus în favoarea părinților. În schimb, elevii par mai critici față de ei înșiși decât îi apreciază profesorii și părinții, la itemul „uneori liniștit, alteori gălăgios” ei însumând un scor de 53,94%. Atributul de **gălăgios**, nu este atribuit de părinți copiilor lor și nici elevii nu se recunosc deloc gălăgioși, ca stare permanentă. Dacă astfel stau lucrurile în școlile studiate, înseamnă ca atmosfera școlară este, în general, bună, ceea ce este încurajator pentru un învățământ de calitate, pentru o relație corespunzătoare între cei trei actori.

Este un lucru obișnuit ca între elevi să se constituie grupuri ce au la bază valori, opinii, atitudini și comportamente relativ asemănătoare, întemeiate pe relații afective selective. Aceste grupuri se caracterizează prin unitate de acțiune, de opinii, coeziune, trăsături ce se formează sub conducerea unui lider, a unui reprezentant al lor, investit cu autoritate, putere de atracție și capacitate de organizare. Grupurile puternice, în sens fie pozitiv, fie negativ, sunt de obicei și rodul unor lideri sau conducători puternici. Pornind de la premisa că grupurile cu comportament școlar bun, fără probleme și cu performanțe superioare la învățătură, pot atrage și alți colegi la activitățile lor comune de învățătură, am pus în cele trei chestionare următoarele întrebări:

- profesorilor: **Elevul X este lider?**
- părinților: **Aveți cunoștință de existența unor lideri în clasa copilului Dvs.?**
- elevilor: **În clasa ta, există anumiți lideri?**

Din cei 165 de subiecți profesori-diriginți au recunoscut că în clasele lor sunt 34 de elevi lideri sau 20,61%, cei 165 de părinți au afirmat existența în clasele copiilor lor a 81 de lideri, adică 49,9%, iar cei 165 de elevi au spus că în clasele lor sunt 124 de lideri, adică 75,15%. După cum este ușor de observat, opiniile celor trei actori sunt foarte diferite și în pondere crescândă de la profesori, la părinți și elevi. Elevii afirmă un număr enorm de lideri, care arată fie că nu au înțeles ce înseamnă lider, fie s-au considerat, cei mai mulți dintre ei, lideri.

3. ATITUDINEA FAȚĂ DE MUNCĂ

O altă trăsătură pe care am vrut să o punem în evidență a fost atitudinea față de muncă, o muncă uzuală, fizică, în școală și în familie. În acest scop, am pus următoarea întrebare tuturor subiecților cercetării, profesori, părinți și elevi:

Dacă este pus la treabă în familie sau la școală, cu următoarele variante:

- **îi place să lucreze;**
- **lucrează doar din obligație;**
- **nu-i place să lucreze;**
- **nu răspunde.**

Răspunsurile au fost satisfăcătoare, întrucât, la itemul **îi place să lucreze**, răspunsurile s-au înscris într-o ordine crescătoare, anume, profesorii-diriginți 60,61%, părinții 70,30%, iar elevii 75,76%. Se poate deci conchide că elevii nu resping muncile fizice sau treburile la care sunt solicitați, de cadrele didactice la școală sau de părinți acasă. Această atitudine față de muncă este un atribut pozitiv pentru posibilitatea lor de a răspunde solicitărilor la care îi expune viața.

4. ATITUDINEA FAȚĂ DE ȘCOALĂ ȘI ACTIVITĂȚILE ȘCOLARE

O problemă de fond a studiului nostru, având în vedere rolul crescând al școlii în pregătirea pentru societatea cunoașterii și economia bazată pe cunoaștere, cărora elevii trebuie să le răspundă cu temeinice cunoștințe, a fost să aflăm dacă pentru elevi școala este un punct de atracție, un orizont spre care trebuie să se îndrepte spre a-și asigura o viață mai bună și a servi, în același timp, și interesele țării, în competiția europeană și globală în care este antrenată.

La întrebarea pusă cadrelor didactice, părinților și elevilor: *elevilor le place să meargă la școală?* s-au primit următoarele răspunsuri:

Profesori-diriginți	Părinți	Elevi
da 89,70	90,30	87,27
nu 9,09	7,27	12,73
nu răspunde 1,21	2,42	0,00

Profesorii și părinții au scoruri aproape asemănătoare cu privire la plăcerea elevilor de a veni la școală, numai elevii par să aibă în pondere ceva mai mică această plăcere. Oricum, faptul că plaja de răspunsuri între cadrele didactice, părinți și elevi se întinde între 87,27% și 90,30%, la o diferență de 3% la cei care au răspuns categoric „da”, relevă o atracție puternică a școlii în rândurile actorilor educației. Putem aprecia că țara noastră are în tineretul școlar o șansă reală de integrare în Uniunea Europeană, în Spațiul European al Învățământului și Cercetării Științifice, ea fiind puternic susținută de școală, familie și de elevi înșiși.

5. ÎMBUNĂTĂȚIREA PROCESULUI DE EDUCAȚIE A ELEVILOR

Cercetările efectuate în anii anteriori, privind rolul școlii și al familiei în educarea tinerei generații, au demonstrat **un grav decalaj între procesul de instrucție și cel de educație, în defavoarea celui de educație**. În opinia cadrelor didactice, dar și a părinților, latura educativă a procesului de învățământ actual este

mult mai deficitară decât cea instructivă. Se confirmă o concluzie a studiilor realizate de noi cu decenii în urmă, anume că **societatea noastră duce lipsă nu de oameni bine instruiți, ci de oameni de caracter, cu coloană vertebrală, cu comportament socio-moral previzibil, orientat de valori morale și norme de viață civilizate.**

Printre cerințele părinților în domeniul educațional, un loc de seamă îl ocupă **activitățile extrașcolare și de timp liber.** Ei doresc activități care să cuprindă **vizite la muzee, teatre, obiective culturale, spectacole pentru copii, excursii** pentru cunoașterea orașului în care trăiesc, a județului și a istoriei țării. Prin acestea li se dezvoltă orizontul de cunoaștere, sensibilitatea, latura afectivă și învață să se comporte civilizată în relațiile interumane. Profesorii să discute cu elevii și să țină seama și de opiniile și opțiunile lor de timp liber, pentru îmbogățirea cunoștințelor și a personalității lor în sensul dorit de ei, dar și pentru implicarea lor directă în organizarea acțiunilor de timp liber. Excursiile la monumentele istorice sunt instructive, pentru că îi învață pe viu pagini din istoria neamului nostru.

Părinții așteaptă ca elevii să învețe la școală deprinderea bunelor maniere. Acestea se pot deprinde și acasă în aceeași măsură, dacă nu chiar mai mare, iar la școală se pot consolida, știut fiind că bazele educației se pun în familie.

O altă doleanță este **realizarea educației muzicale în școală, dar și a educației fizice,** ca elevii să crească sensibili la frumos, dar și sănătoși și armonios dezvoltăți fizic. O gamă variată de activități educative, organizate de cadrele didactice cu concursul direct al elevilor, ar avea un efect mult mai puternic în formarea lor umană și morală de mai târziu și ar contracara participarea elevilor la „nocturnele” în aer liber ale unor trupe muzicale mai mult sau mai puțin „muzicale” și cu un redus conținut educativ.

Unii părinți consideră că elevii au nevoie de mai mult timp liber, dar și de o mai mare preocupare a profesorilor și părinților pentru modul cum se desfășoară acesta. Pentru buna înțelegere a educației de către copii, ei propun **ore de educație pentru viață, ore de psihologie școlară, ore deschise despre prietenie și bună înțelegere, mai ales în grupurile de elevi în care se manifestă încă mult egoism.** Participarea elevilor la mai multe activități culturale educative, sportive le deschide orizontul informațional și cultural, dacă sunt bine organizate, cu exigență și disciplină. În acest sens, mulți părinți solicită mai multe ore de educație civică, de educație în general, sub supravegherea mai fermă și exigentă a diriginților și profesorilor.

Promovarea cu prioritate a educației a început să preocupe în mod special și pe părinți, ceea ce semnifică o depășire a măsurii de către elevi în această problemă. Limbajul grotesc, subintelectual și suburban al unora dintre elevi, la școală și în societate, nu mai este tolerat nici de părinți, care așteaptă de la profesori să-i supravegheze mai mult. De aceea, ei cer cu tărie aplicarea unui regulament școlar mai sever, sancționarea drastică a celor indisciplinați și profesori fermi și exigenți din acest punct de vedere. Părinții doresc ca elevii să fie educați în spiritul muncii și acțiunii în grup, astfel încât ei să se deprindă să fie mai uniți, mai

eficienți, mai prietenoși unii cu alții, să aibă un comportament civilizat între ei și în societate. Părinții așteaptă din partea profesorilor un ajutor calificat în descoperirea înclinațiilor copiilor lor și în cultivarea acestora.

Interesantă ni s-a părut aspirația părinților ca profesorii să fie înalt calificați, să deprindă elevii să citească și să lucreze individual în timpul liber.

La rândul lor, unii părinți solicită o mai bună colaborare a cadrelor didactice cu ei, nu numai invers. Dacă părinții simt nevoia unei colaborări mai intense cu cadrele didactice, înseamnă că parteneriatul școală-familie merge slab, iar din partea școlii lipsește însăși inițiativa profesorilor, a diriginților, de a contacta familia. Părinții aspiră la organizarea de activități comune, ale profesorilor cu elevii, în care profesorii să vorbească deschis, mai apropiat, fără acea distanță care stânjenește deschiderea sufletească a elevului. Sunt dorite mai multe ore de dirigenție, cu subiecte legate de problemele vieții reale, se dorește ca profesorii să fie mai severi și mai exigenți cu nivelul lor de cunoștințe, să aibă un comportament corect, echitabil și exigent față de toți copiii.

O altă așteptare a părinților de la profesori a fost **o mai mare implicare a lor în procesul instructiv și educativ, deopotrivă, dacă nu mai mult în cel educativ, care este mai deficitar.** Părinții doresc ca profesorii să se implice mai mult în pregătirea elevilor pentru examene, dar și în pregătirea pentru viață, prietenie, familie, relații umane frumoase, armonioase, să se ocupe de pregătirea lor culturală, ca și de cea profesională, să se impună ei înșiși, prin profesionalism, cultură, simț moral și înalt nivel de civilizație devin modele pentru tinerii în formare.

Educația și instruirea de calitate, care îi pot conduce pe cei mai buni pe drumul cercetării de performanță, presupun efortul concertat și concentrat, de lungă durată, din partea tuturor cadrelor didactice, de la vârful instituțiilor de conducere până la nivelul claselor și al grupelor de studenți. Spațiul European al Cercetării Științifice și al Învățământului va deveni câmpul de aplicare a celor mai bune metode și tehnici de cercetare și predare, în măsura în care, între cadrele din cercetare și din învățământ din acest spațiu, se creează un flux continuu de idei și inițiative pentru perfecționarea în comun a celor două sisteme de avangardă, cercetarea și învățământul, prioritare pentru trecerea la economia bazată pe cunoaștere, la societatea cunoașterii.

BIBLIOGRAFIE

1. MARIA COBIANU-BĂCANU, PETRUȘ ALEXANDRU, OZANA CUCU OANCEA, *Cultura, identitatea națională și educația în dezvoltarea durabilă a societății românești*, București, Editura Paralela 45, 2002.
2. MARIA COBIANU-BĂCANU, PETRUȘ ALEXANDRESCU, ELENA COBIANU, *Adolescenții, primăvara Europei*, București, Editura Aroun, 2004.
3. MIRCEA HERIVAN, *Educația la timpul viitor*, București, Editura Albatros, 1976.

MICHAEL M. CERNEA, AMIR H. KASSAM (eds.), *Researching the Culture in Agri-Culture. Social Research for International Development* (Cercetarea culturii în agricultură. Cercetare socială pentru dezvoltarea internațională), CABI Publishing, CAB International, Wallingford, Oxfordshire, 2006.

Una din preocupările majore, prioritare ale Grupului Consultativ pentru Cercetarea Agricolă Internațională (Consultative Group on International Agricultural Research – CGIAR) a fost aceea de a-și extinde misiunea de cercetare dincolo de producția de alimente, pentru a ajuta la reducerea durabilă a sărăciei. Ca urmare, cercetările sociale și economice au devenit tot mai importante din punct de vedere funcțional, pentru creșterea calității și eficienței în acest sens. De altfel, în ultimii ani, diferite documente de politică și strategie, elaborate în cadrul acestui grup consultativ, au susținut și accentuat, de repetate ori, nevoia de a întări și lărgi cercetările de ordin social, economic și politic, în concordanță cu mandatul general al CGIAR și a le integra organic cercetărilor biofizice, economice și tehnice.

În acest context, a fost inițiată Conferința Internațională privind Cercetările Sociale. Aceasta a avut loc la Centrul Internațional pentru Agricultură Tropicală (CIAT), Cali, Columbia (septembrie 2002), cu participarea unui mare grup de cercetători de la centrele CGIAR și din comunitățile academice internaționale recunoscute. Dată fiind importanța acestui domeniu de cercetare, prof. Michael Cernea și dr. Amir Kassam au fost însărcinați să pregătească, în calitate de editori, o carte din deliberările și materialele conferinței. Mai mult, Consiliul Științific Interimar (ISC) a recomandat ca această carte să nu fie prezentată sub forma unor comunicări științifice (*proceedings*) ci să aibă, mai degrabă, o formă distinctă, autonomă. Totodată, editorii, pe lângă selectarea celor mai bune materiale ale conferinței, au invitat, din afara sistemului CGIAR, și alți oameni de știință recunoscuți la nivel mondial, pentru ca, ei să fie în măsură să contribuie cu noi studii și reflecții asupra situației existente, direcțiilor viitoare și provocărilor, cu care cercetarea socială internațională și națională se confruntă în domeniile privind agricultura, silvicultura, piscicultura și pescuitul, gospodărirea terenurilor și apelor și politica de dezvoltare referitoare la acestea. Astfel, a devenit posibil ca, prin această carte, să se poată publica, într-o prezentare adecvată, rezultatele unui ansamblu de analize comprehensive, reprezentând punctele de vedere a peste 50 de eminente oameni de știință și cercetători sociali din 30 de țări, cu privire la funcțiile, conținutul, metodele, rezultatele obținute și impacturile cercetărilor științifice în domeniile social și cultural, întreprinse de rețeaua mondială a celor 16 centre de cercetare agricolă internațională ale CGIAR. În analizele lor, autorii s-au focalizat pe valorile, cerințele și cunoștințe agricultorilor, modalitățile lor de organizare socială, problemele securității alimentare, gospodărirea resurselor naturale și reducerea sărăciei. De asemenea, s-au prezentat rezultatele analizelor critice efectuate de autori cu privire la prioritățile, punctele tari și punctele slabe ale cercetării, variabilele structurale, comportamentale, culturale și instituționale ale dezvoltării agricole, zootehnice, forestiere și piscicole. În lumina experienței și rezultatelor, autorii propun modele alternative de cercetare multidisciplinară, reunind științele biologice, naturale, economice și sociale, punând un accent deosebit pe natura cercetării în domeniul științelor sociale. Acestea sunt considerate a fi o sursă de bunuri publice, utilizabile drept bun public internațional, de către comunitățile agricole din întreaga lume, ca o contribuție cheie la promovarea satisfacerii cerințelor agricultorilor și a capacităților lor de a folosi și gospodări resursele naturale într-un mod durabil. Mai mult, se subliniază necesitatea ca misiunea cercetătorilor în domeniul științelor sociale să

ofere cunoștințe pentru intensificarea agroecologică în zonele cu potențial scăzut ori ridicat, pentru creșterea productivității utilizării apei, îmbunătățirea oportunităților de venituri pentru săraci, prin schimbarea modului de comportament a acestora ca agricultori și extinderea culturilor cu valoare superioară, promovarea echității și egalității între bărbați și femei etc. Totuși, pe bună dreptate, autorii susțin că asemenea cercetări nu vor fi pe deplin eficace, ori vor fi, pur și simplu, imposibile și vor rămâne incomplete, dacă nu sunt însoțite de o cercetare socio-culturală intensă și integrată.

Autorii reușesc ca vârful de lance al cărții să-l constituie însăși sintagma „cultura în agri-cultură”, prin care se înțelege un sistem cuprinzând: necesitatea imperioasă de a explora nu numai cunoștințele, comportarea și valorile agricultorilor, dar și sensul mai larg, sociologic și antropologic, al agriculturii, structurile instituționale din agricultură și din sistemul de cercetare, modalitățile de organizare în acțiunile de gospodărire a resurselor naturale, premisele culturale și organizaționale ale activității colective, variabilele comportamentale, participarea agricultorilor la cercetare și considerarea produselor în domeniul științelor sociale ca bunuri publice internaționale. De aceea, cartea tratează unele din cele mai centrale teme ale agendelor naționale și internaționale privind științele sociale și leagă importanța cercetării sociale de paradigma principală a dezvoltării contemporane – **reducerea durabilă a sărăciei**.

Experiențele inovatoare și valoroase, noile concepte, principii și orientări de perspectivă, ca și mesajele critice prezentate, menite să ajute efectiv și substanțial la diversificarea și îmbunătățirea cercetării agricole internaționale și a contribuțiilor ei la o lume asigurată alimentară în mod corespunzător, fac ca această carte să prezinte un interes deosebit pentru o masă largă de cercetători, mai ales din domeniile privind dezvoltarea agricolă și rurală, cun ar fi economia, sociologia și antropologia.

Stelian Cârstea

FRANCO CARDINI, *L'invenzione del Nemico (Inventarea inamicului)*,
Selerio editore, Palermo, 2006.

Franco Cardini (n. 1940), profesor de istorie medievală la Universitatea din Florența, s-a specializat de mai bine de treizeci de ani în raporturile dintre creștinism și islamism. Este autorul volumelor *Alle radici della cavalleria medievale* (1981), *Quell'antica festa crudele* (1982), *Il Barbarossa* (1985), *Francesco d'Assisi* (1989), *Giovanna d'Arco* (1990), *La vera storia della Lega lombarda* (1991), *Le mure di Firenze inargentate. Letture fiorentine* (1993), *Alla corte dei papi* (1995), *Il guardiano del Santo Sepolcro* (2000), *Europa e Islam. Storia di un malinteso* (2000), *Le radici perdute dell'Europa* (2000). Recentul volum își propune să demonstreze că așa-zisul „conflict” între Orient și Occident, cu principală referință la cel între civilizația islamică și cea creștină, nu numai că nu a existat vreodată, ci, dimpotrivă, între cele două „entități” culturale, socio-istorice și mentale s-au stabilit de-a lungul istoriei profitabile relații și schimburi. Acestea ar fi fost impulsionate în primul rând de Cruciade, profesorul Cardini considerând că, în termeni generali, Cruciada nu reprezintă decât un fenomen de suprafață al conflictului armat între islamism și creștinism (*un epifenomen*); mai mult, Cruciada a devenit „pretextul” care a facilitat și multiplicat *întâlnirea* – iar nu *huntingtoniana* „ciocnire a civilizațiilor”. Din perspectiva aceasta, a contactului Orient-Occident, fenomenul cruciat capătă o nouă interpretare în capitolele *La crociata, l'Islam e l'invenzione del Nemico, Il Giubileo e la crociata, Alessandro VI e la crociata, Tra Gerusalemme e Lepanto. Torquato Tasso: „Cruciada cunoaște o legislație coerentă și riguroasă, dezvoltată în timp și articulată într-o pluralitate de cazuri diferite din punct de vedere fenomenologic. [...] Cruciada reprezintă o realitate proteiformă, o «balenă albă» în interiorul creștinismului, un instrument politico-juridic și o idee-forță, un izvor nesecat de metafore, un mit, un subiect inepuizabil pentru apologii, condamnări, polemici și neînțelegeri”* (p. 25).

Volumul lui Franco Cardini apare în contextul în care, mass-media din Italia, după scandalul caricaturilor la adresa lui Mahomed, a găzduit ample dezbateri, la scară națională, despre „problema islamismului”, care ar implica, în mentalitatea curentă, noțiunea de „radicalism”. Ediția din 22 martie 2006 a cotidianului „La Repubblica” a publicat și rezultatele unui sondaj, conform căruia, în acest an universitar, în Italia s-a înregistrat un număr record de studenți pentru specializarea în limba și cultura arabă. Printre studenții italieni, afirmă Claudio Lo Jacono, profesor de istoria Islamului la Istituto per l’Oriente din Roma, se numără, pe lângă tineri, și adulți de profesii diferite, care vin să aprofundeze limba arabă pentru necesități de lucru. Dar mulți alții nu sunt interesați de cultura arabă, ci vor să se apropie fără prejudecăți, vor ca, înainte de a-l nega, să aprofundeze fenomenul radicalismului islamic.

Autorul însuși afirmă în prefață: „nu sunt nici orientalist, nici arabist: dar, ca istoric și cetățean al secolului XXI, îmi pot da seama că noi, «occidentali», nu putem nici să trăim, nici să ne autodefinim fără Orient; or, acesta nu înseamnă numai chestiunea petrolului” (p. 19). Trebuie menționat că, în acest volum, Franco Cardini limitează Orientul la câteva expresii de manifestare culturală (cea musulmană, islamică); de asemenea, prin Occident înțelege bazinul mediteranean și împrejurimile sale, din perioada Evului mediu târziu până la 1800.

„Inamicul” din titlul volumului de față nu reprezintă, așadar, o metaforă a percepției „Occidentului democratic și modern” asupra Islamului, după care acesta ar fi sinonim cu Răul absolut, cu Imperiul Răului, ci un concept geopolitic, istoric și cultural. Franco Cardini l-a substras din înțelesul sintagmei „Inamicul metafizic”, utilizată de Hannah Arendt în teoria sa (cu care Cardini nu este în totalitate de acord), conform căreia totalitarismul are nevoie în mod constant să individualizeze „Inamicul metafizic”: în comunist, în evreu, în fascist, în capitalist, în mason, în preot etc. La o altă extremă, în schimb, flagelând, adică, civilizația căreia îi aparține, un alt autor italian, Massimo Fini, acordă Occidentului (european) modern, în volumul *Il vizio oscuro dell’Occidente*, definiția pe care Mefistofelul goethean și-o acordă sieși: „Eu sunt spiritul care vrea mereu Răul și înfăptuiește pururi Binele”.

În volumul lui Franco Cardini nu vom întâlni componentele aceluiași orientism exotic care, de la motivațiile culturale ale iluminismului, a ajuns, actualmente, din păcate, o sumă de locuri comune și facile, de la fabulațiile erotice la cele comerciale și financiare.

Din întâlnirea celor două civilizații, Cardini reține momente istorice și culturale semnificative. În prima categorie se înscriu Cruciadele; în cea de-a doua, moșteniri prețioase, cărora Occidentul european modern le (re)cunoaște prea puțin rădăcinile islamice. Printre acestea se numără contribuția poeziei și muzicii arabe la lirica medievală occidentală, minuțios analizată în cercetările lui Menéndez Pidal asupra strofei arabe „zejelesca”, frecventă în poezia de dragoste a secolelor XII–XIII din aria de expresie romanică: din Andaluzia în Provența, din Sicilia în Toscana. Apoi, afirmă Franco Cardini, prima revoluție științifică a Occidentului a fost mediată de Peninsula Iberică, de unde s-au difuzat apoi în întreaga Europă avansatele cunoștințe ale arabilor în materie de matematică, astronomie, geografie, filosofie.

În acest ultim domeniu, „strada” deschisă de traduceri și comentarii arabilor la Aristotel este fundamentală și privește inclusiv civilizația Principatelor dunărene. Ibn Sina, adică Avicenna, și Ibn Rushd al-Hafid, adică Averroes, sunt cei care au determinat, ca părinți ai neoaristotelismului, întemeierea tradiției universitare pariziene: aici, între 1260–1270, deplina stăpânire a aristotelismului, citit în lumina comentariilor lui Averroes, a determinat pe Siger de Brabant sau pe Boetius din Dacia să revendice deplina autonomie a aristotelismului ca disciplină universitară.

În secolele XIII–XVII, neoaristotelismul redevine factorul determinant al structurilor universitare și al comunității intelectualilor din Europa; însă nici o universitate nu și-a legat numele mai strâns de neoaristotelism decât cea din Padova. În bibliografia occidentală se utilizează în mod curent termenul *Școala de la Padova*, introdus de Ernest Renan în monografia sa din 1852, dedicată lui Averroes și averroismului, desemnând inițial grupul de filosofi și profesori de la Universitatea din Padova, împărțiți în *averroști* (Agostino Nifo, Gaspare Contarini) și *alexandriniști* (Pietro Pomponazzi, Giacomo Zabarella, Cesare Cremonini). Neoaristotelismul padovan va fi apoi transplantat de cărturarii greci la Academia patriarhală din Constantinopol, ulterior reformată în 1624, după acest model occidental. La Academia constantinopolitană – condusă de Chiril Lucaris, Teofil Coridaleu și Ioan Cariofil – s-au format două spirite definitorii pentru umanismul românesc: Nicolae Milescu Spătarul și Dimitrie Cantemir. Mai mult, în secolele XVII–XVIII, la Universitatea padovană, au luat contact cu neoaristotelismul, în lumina interpretărilor arabe, mulți tineri din sud-

estul Europei și din Principatele Române, cel mai faimos dintre aceștia fiind Stolnicul Cantacuzino. „Implantat” în Principate, neoaristotelismul padovan determină apoi înființarea primelor structuri ale învățământului superior românesc: Academii domnești de la Iași și București.

Lectura volumului lui Franco Cardini, în special a capitolelor *Lingue, libri e traduzioni*, *Scienza, magia, crisi del Trecento e ascesa dei Turchi Ottomani* și *La Cipro dei Lusignano e il Mediterraneo orientale*, ne prilejuiește și reflecții asupra contactelor civilizației românești cu cea islamică și turcă – desigur, dictate și modelate de circumstanțe istorice și geopolitice diferite de cele specifice Occidentului – precum și aprecieri asupra contribuțiilor românești pe această temă: Virgil Cândea, Mircea Anghelescu, Răzvan Theodorescu, Mihai Maxim, Halil Inalcik ș.a. „Istoria relațiilor Orient-Occident – consideră Virgil Cândea într-un studiu fundamental, *Răzuna dominantă. Contribuții la istoria umanismului românesc*, nu poate găsi epocă și teritoriu mai fertile decât Europa de sud-est în secolul XVII. Înainte ca o școală orientalistă să se formeze în Apus, existau aici cărturari creștini care stăpâneau, prin însăși formația lor, două spiritualități – creștină și mahomedană – și două culturi – europeană și arabă”.

Monica Joița

MARIA COBIANU-BĂCANU și PETRUȘ ALEXANDRESCU,
Școala românească, încotro?,
Pitești-București, Editura Paralela 45, 2004.

Sinteza setului de dezbateri care au avut loc în cadrul Laboratorului „Cultură, educație, identitate” al Institutului de Sociologie al Academiei Române s-a concretizat în lucrarea *Școala românească încotro?*, apărută la Editura Paralela 45. Cei doi autori, Maria Cobianu-Băcanu și Petruș Alexandrescu, împreună cu colective de cercetători, cadre didactice, părinți, specialiști din fundații culturale, oameni ai Bisericii, personalități ale vieții publice, academicieni, au depus eforturi susținute pentru a găsi soluții de redresare a școlii românești ca principală instituție a societății.

Remarcând situația învățământului românesc în perioada post-decembristă și având în vedere perspectiva integrării europene, autorii încearcă să pună bazele unui proiect de revoluționare a întregului învățământ, folosind strategii moderne și trasând noi direcții de acțiune pedagogică în formarea profesională a tinerei generații.

Haosul din învățământul românesc se datorează în mare măsură reformei declanșate cu ani în urmă, fiecare schimbare venind cu noi idei, cu altă concepție despre reformă. Planul de învățământ și programele școlare au însemnat o serie de experimente pe segmentul de populație școlară, ceea ce a dus la o stare de confuzie generală și de nemulțumire a părinților și elevilor, dar și a cadrelor didactice. Astfel, „structura de rezistență” a învățământului a slăbit tot mai mult de la an la an, iar astăzi ne confruntăm cu așa-numitele crize în cultură, economie, finanțe, care afectează întreaga societate românească.

Școala este strâns legată de familie, dar condițiile critice în care se află ambele, instabilitatea, confuzia, lipsa de orizont și încredere în viitor, starea materială minimă, duc la întrebarea: școala și familia, încotro? Care ar fi calea spre succes? La aceste întrebări pot răspunde cadrele didactice, cercetătorii, cei ce conduc destinele acestei țări, guvernul și Ministerul Educației, nu în ultimul rând părinții și elevii; este nevoie ca, într-o strânsă colaborare, să ridicăm învățământul la standarde europene, să îl transformăm în prioritate națională, astfel încât să păstrăm și bunele tradiții, acumulate de-a lungul deceniilor, dar și să adoptăm o linie modernă în procesul instructiv-educativ.

Lucrarea este structurată pe nouă capitole, fiecare dintre ele cuprinzând subcapitole de interes major pentru problemele cu care se confruntă învățământul românesc: problematica culturii, educației,

moralei, identității, în contextul integrării europene, factori responsabili de educare a elevilor, strategii de îmbunătățire a situației școlii, rolul școlii în etapa actuală de dezvoltare a societății românești.

Institutul de Sociologie al Academiei Române propune subprogramul *Rolul școlii și al familiei în educația tinerei generații în orizontul integrării europene*, pornind de la ideea fundamentală că școala și familia au un rol fundamental în procesul educației tinerei generații, că tinerii sunt cei ce vor lansa România pe traiectoria progresului general. În acest context, lucrarea tratează preponderent problematica școlii în strânsă legătură cu familia, deoarece educația tinerilor depinde în mare măsură de cadrele didactice, dar și de sprijinul familiei.

Laboratorul propune elaborarea unei strategii naționale cuprinzând întreaga sferă a domeniilor sociale, în care să fie antrenate toate capacitățile creatoare, organizaționale, de producție și educaționale ale societății, pentru a putea construi cetățeanul european cu înaltă conștiință și sentimente europene. Pentru prima dată, acest proces de mare întindere națională este conceput astfel încât să se desfășoare după norme și standarde europene, care să ducă România în prima linie a celor mai dezvoltate țări ale Europei.

În prima parte a lucrării, se încearcă reliefa obiectivelor și a sarcinilor educației ca proces de socializare, de pregătire a tinerei generații pentru marile provocări impuse de integrarea europeană și evoluția lumii contemporane. Se urmărește importanța investiției în oameni, în educație, în rolul școlii, pentru a depăși tranziția și a ne situa într-o nouă etapă în dezvoltarea societății românești.

Un loc aparte îl ocupă cultura, cu accent pe identitatea națională, pe valorile reale ale culturii naționale și înscrierea lor în sfera europeană. Specialiștii în cultură pledează pentru apărarea și dezvoltarea identității culturale și naționale a românilor. Tezaurul cultural, folclorul, istoria, literatura sunt patrimoniul nostru național, iar tinerii trebuie ajutați să și-l însușească, să-l conserve, să-l respecte.

Cultura unui neam se sădește în sufletele fiilor lui din fragedă copilărie, rol care revine familiei, școlii și mai apoi societății, prin instituții culturale și mass-media. Din studii, cercetătorii au constatat că tinerii nu au un ideal, un drum spre care să se îndrepte: abandonați de părinți care se străduiesc din răpuzi să le ofere sprijin material, se lasă absorbiți de anturaj. Zicala românească „ai carte, ai parte” a rămas undeva departe, astăzi banul modelează caracterul și comportamentul oamenilor, iar copiii își însușesc acest model. Dacă înainte învățătorul și preotul satului erau modele, astăzi sistemul valorilor s-a răsturnat și modul de viață a devenit parvenitul.

Forța educativă a școlii s-a diminuat continuu în perioada de tranziție, din cauza scăderii prestigiului cadrelor didactice, a dezinteresului guvernanților, care au pus pe primul plan interesele personale, ambițiile politice și economice, uitând de promisiunile făcute în campaniile electorale.

Munca educatorilor este foarte grea și responsabilă, iar cei ce conduc destinele acestei țări au neglijat acest aspect ori l-au minimalizat, așa încât s-a creat degringolada învățământului și este destul de greu să îndreptăm lucrurile într-un timp scurt.

În continuare, sunt supuse atenției contribuțiile teoretice ale cadrelor didactice și cercetătorilor care analizează corelația dintre *societate, știință și educație* – triumfi în vârful căruia stă idealul social.

Comisia europeană propune planul „Știință și societate”, care are drept scop încurajarea și îndreptarea tinerilor către domeniul științei, al cercetării, întărirea legăturilor dintre oamenii de știință și factorii de decizie, strângerea conexiunilor între știință și societate. Ne găsim în plină criză a valorilor, „elitele” pun accentul pe valorile materiale, în timp ce valorile culturale sunt ignorate în totalitate; elitele reale stau într-un con de umbră, apar din ce în ce mai rar și nu sunt apreciate la justa lor valoare. Trebuie să recunoaștem că nu vom putea merge mai departe dacă nu vom impune o răsturnare a ierarhiei valorilor și nu vom ști clar să deosebim binele de rău, valoarea de non-valoare, prin măsuri sociale care să amelioreze starea de „boală morală” a tinerilor noștri.

Alcoolul, drogurile, abandonul școlar, indisciplina, lipsa de respect față de profesor, vulgaritatea, violența sunt doar câteva probleme din lunga listă care rămâne deschisă. Ele nu caracterizează întregul învățământ românesc, ci doar un anumit segment, însă cercetătorii cred că, printr-un efort susținut al tuturor factorilor educativi și culturali, se poate ieși din deteriorarea morală și spirituală în care ne aflăm. Este foarte adevărat că lipsa investițiilor în cultură și educație duce la fenomene grave, a căror remediere necesită ulterior costuri mult mai mari; să ne învățăm așadar copiii să trăiască viața cu sens. Biserica ne poate ajuta în această direcție, deoarece importanța moralei religioase în educație este fundamentală și are valoarea unui adevărat postulat: biserica, alături de

școală și familie, este capabilă să întârească suflulește ființa umană în fața agresiunilor exterioare (sărăcie, șomaj, instabilitate socială).

Un alt aspect, care nu trebuie neglijat, din perspectiva integrării europene a României, este nivelul educației. Se știe că investiția în capitalul uman duce la bunăstare, de aceea ne putem opri asupra a doi factori ce privesc performanțele profesionale. Aceștia sunt: abilitatea de a folosi calculatorul și cunoașterea limbilor străine. În lucrare, sunt prezentate câteva investigații sociologice, care pun în lumină starea actuală în ceea ce privește utilizarea tehnologiei informației și comunicării. Rezultatele sunt deosebit de interesante.

De un real interes este secțiunea care cuprinde un scurt istoric al școlii românești, de la perioada interbelică până la revoluție, dar și după 1989, anul în care începea perioada de tranziție în societatea românească. Experiența tristă de după 1989 ne arată că democrația a avut efecte neașteptate, experimentele în învățământ au creat nemulțumiri, iar elevii au devenit, „cobaii”, celor care s-au perindat în fruntea ministerelor.

Este deosebit de complexă o analiză a școlii ca parte din procesul de învățământ. Trebuie avute în vedere analiza planului de învățământ, concepția ce a stat la baza întocmirii lui, intențiile și scopul urmărit. Cadrele didactice critică măsurile – care au avut consecințe negative și pe termen lung – ale ministerului, dar arată un interes deosebit față de creșterea competențelor la catedră. O importanță majoră o are modulul psihopedagogic, astfel că în profesia de dascăl nu este suficient să știi să predai o lecție: trebuie de asemenea să cunoști psihologia adolescentului, nevoile, trebuințele pe care el le resimte. Tot cadrele didactice sunt cele care analizează și propun soluții posibile, cu privire la modul cum ar trebui realizat procesul de învățământ astfel ca el să devină performant.

Deși avem tineri care înregistrează performanțe la olimpiade și concursuri internaționale, ne reprezintă peste hotare cu succese incontestabile, acest segment restrâns nu este reprezentativ, nu putem spune că întreg învățământul are un caracter performant. Pe de altă parte, la polul opus îi găsim pe acei tineri cu educație precară, care, prin violență, vulgaritate și proastă creștere, acuză școala, profesorii și sistemul de insuccesele lor, fără să-și pună întrebări asupra propriei științe de carte. La toate acestea mai putem adăuga influența nefastă a mass-mediei, deoarece în programele televiziunilor programele de știință și cultură nu sunt suficiente, lipsesc emisiuni care să promoveze valorile morale – tradiții, obiceiuri, cultură; în schimb, avem emisiuni ce promovează violența, sexul, libertinajul, non-valoarea.

Un capitol este rezervat studenților, părerilor lor cu privire la învățământ și educație. Au fost propuse spre lectură două lucrări de sociologie și li s-a oferit șansa de a trata subiecte la libera lor alegere. Concluziile au fost următoarele: și studenții au manifestat un viu interes pentru problematica națională, culturală, a identității românești, a relației dintre cultură, profesie și educație. Mai mult, ei au făcut cercetări proprii, au pus în lumină aspecte noi:

1. opțiunea elevilor pentru carte/internet ca surse de informare;

2. activități ale elevilor, realizate în baza programelor Uniunii Europene, organizate de Clubul Europa (cu sediul în comuna Pantelimon).

Lucrarea cuprinde și un capitol dedicat investigațiilor de teren, prin care se oferă o imagine cât mai apropiată de realitate a școlii și a actorilor ei principali – dascălii. Chestionarele cu privire la problemele școlii și ale învățământului au fost completate de către profesori și părinți, iar în final răspunsurile au fost comparate numai la itemii la care părinții puteau să ofere aprecieri pertinente din perspectiva lor. În consecință, între cadrele didactice și părinți se remarcă diferențe de opinii. Urmărind datele obținute din cercetare, se va ști cu exactitate unde și cum se va putea interveni pentru a ridica calitatea învățământului românesc.

De mare interes este și o cercetare privind realizarea stării de normalitate în școală. Aceasta s-a desfășurat pe bază de ghid de convorbire, iar rezultatele au arătat că majoritatea problemelor și deficiențelor semnalate de cadrele didactice privesc reforma învățământului și managementul ce stă la baza funcționării școlilor.

Un capitol al lucrării cuprinde modele de avangardă în modernizarea din interior a școlii, după ce face câteva considerații teoretice asupra conceptului de model. Modelul de avangardă încearcă să treacă linia cunoscută până acum și să traseze noi direcții de acțiune pedagogică pentru dirijarea și orientarea potențialului intelectual și creativ al elevilor, așa încât acesta să poată atinge performanțe nebănuite.

Sunt, de asemenea, reliefate aspecte ale învățământului matematic în România, pornind de la afirmațiile lui Solomon Marcus, convins de universalitatea matematicii ca disciplină și de ideea că prin educație matematică nu se înțelege doar predarea și învățarea ei în școli și universități, ci toate formele prin care cultura matematică poate fi asimilată la diferite vârste, de diferite straturi sociale, de oameni cu diferite profesii.

Se simte nevoia de „aer proaspăt”, de înnoire și modernizare în modul de înțelegere și aplicare a ideii de interdisciplinaritate în raportul profesor-elev, pentru ca școlarii să nu se mai simtă obligați să învețe matematica doar pentru a promova clasa sau a lua examenele, fie de capacitate, fie de bacalaureat. Matematica a demonstrat încă din antichitate că are aplicativitate în multe domenii, îndeosebi în inginerie, tehnologie, economie, construcții.

Finalul cărții este rezervat analizei statistice, concluziilor în cifre, tabele, diagrame, privind evoluția învățământului între 1990–2002, în urma cercetărilor de teren, studiilor și experienței tuturor cadrelor didactice care și-au spus cuvântul în această lucrare. Concluzia autorilor este una optimistă: învățământul și școala românească vor ajunge modele în lume și, cu siguranță, ne vom îndrepta către binemeritul statut de membri ai comunității europene.

Daniela Ciutac

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

Année XVII, N°s 3–4 • 2006

SOMMAIRE

TRANSITIONS DANS LE VILLAGE ROUMAIN CONTEMPORAIN

ILIE BĂDESCU, CLAUDIA BURUIANĂ, ADELA ȘERBAN, La puissance économique et spirituelle de la famille paysanne en Roumanie, à la fin du millénaire.....	187
DAN BANCIU, SORIN M. RĂDULESCU, CRISTINA DÂMBOEANU, La criminalité commise avec violence dans les communautés rurales.....	199
IOANA PETRE, L'état de santé dans le village roumain d'aujourd'hui. Manifestations et tendances ...	219
MANUELA GHEORGHE, Coordonnées socio-religieuses de l'expérience de la foi religieuse dans le village roumain post-communiste.....	233

LA SOCIOLOGIE DES DROGUES

SORIN M. RĂDULESCU, Politiques de contrôle des drogues.....	249
---	-----

INTÉGRATION EUROPÉENNE ET CHANGEMENT SOCIAL

OSCAR HOFFMAN, ION GLODEANU, MONICA RAȘEEV, Les entreprises vis-à-vis de la complexité des changements sociaux	277
CRISTINA LEOVARIDIS, ANDREEA NICOLAESCU, La situation des entreprises innovatives dans la Roumanie.....	303

ÉDUCATION ET MASS MÉDIA

CAMELIA BECIU, La construction médiatique des problèmes publics: le changement social et l'adaptation aux nouveaux contextes européennes	317
SIMONA ȘTEFĂNESCU, ANCA VELICU, „National” versus „européen” dans le discours médiatique et dans le mental collectif.....	337
PETRUȘ ALEXANDRESCU, Le rôle de l'école et de la famille dans l'éducation de la jeunesse d'aujourd'hui dans la perspective de l'intégration européenne	361

COMPTES-RENDUS ET NOTES DE LECTURE

MICHAEL M. CERNEA, AMIR H. KASSAM (eds.), <i>Researching the Culture in Agriculture. Social Research for International Development</i> , (L'investigation de la culture dans l'agriculture. Une recherche sociale pour le développement international), CABI Publishing, CAB International, Wallingford, Oxfordshire, 2006 (Stelian Cârstea); FRANCO CARDINI, <i>L'invenzione del Nemico</i> (Inventer l'Ennemi), Selerio editore, Palermo, 2006 (Monica Joița); MARIA COBIANU-BĂCANU și PETRUȘ ALEXANDRESCU, <i>Școala românească, încotro?</i> (L'école roumaine, où va-t-elle?), Pitești-București, Editura Paralela 45, 2004 (Daniela Ciutac)	383
---	-----

**EDITAT CU SPRIJINUL
ADMINISTRAȚIEI FONDULUI CULTURAL NAȚIONAL**

Tipografia: S.C. Tipogrup Press S.A.

REVISTA ROMÂNĂ DE SOCIOLOGIE

(ROMANIAN JOURNAL OF SOCIOLOGY)

Editor: Romanian Academy – Institute of Sociology (Bucharest)

- A new journal for a new sociology.
- A journal which looks back to the totalitarian past and explores the democratic future of the Romanian society.
- Open to all theoretical, methodological and ideological approaches.

În atenția colaboratorilor noștri:

Vă rugăm să aveți în vedere ca articolele și studiile trimise redacției noastre să fie de aprox. 10 pag. (cca 3000 semne/pag.). Primim textele procesate pe suport magnetic prin e-mail: revista@insoc.ro sau prin fax: 4021–318 24 48.

De asemenea, vă rugăm să însoțiți articolul dv. cu un rezumat (aprox. ½ pag.) în limba engleză sau în limba română și cu o scurtă prezentare a autorului (titluri științifice, instituția, domenii de interes).

Menționăm că responsabilitatea cu privire la originalitatea și conținutul textelor trimise revine autorului.

Comenzile din țară și din străinătate se primesc la:

RODIPET S.A., Piața Presei Libere nr. 1, sector 1, P.O. BOX 33–57, București, România;
Tel: 4021–318 70 00, 4021–318 70 01; Fax: 4021–318 70 02, 4021–318 70 03;
E-mail: rodipet@rodipet.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., Șos. Ștefan cel Mare nr. 32, bloc 27A, sc. A, ap. 9, interfon 009, P.O. BOX 77–19, sector 3, București, România; Tel: 0311044668;
Tel./Fax: 4021–610 67 65, 4021–210 67 87; E-mail: office@orionpress.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711, București, România; Tel: 4021–318 81 06, 4021–318 81 46; Fax: 4021–318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro; Adresa web: www.ear.ro

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ISSN 1224-9262

„Revista Română de Sociologie”, serie nouă, anul XVII, nr. 3-4, p. 181-394, 2006